

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK 53.

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

53.

SZERKESZTI

DOBI EDIT
HOFFMANN ISTVÁN
TÓTH VALÉRIA

DEBRECEN, 2015

**A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
LEKTORÁLT FOLYÓIRATA**

© *Dobi Edit, Hoffmann István, Tóth Valéria, 2015*
© *Debreceni Egyetemi Kiadó, beleértve az egyetemi hálózaton belüli
elektronikus terjesztés jogát, 2015*

Internet: <http://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/53>

ISSN 0541-9298 (Nyomtatott)
ISSN 1588-7162 (Online)

Kiadja a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1975-ben alapított Magyar
Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja.
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató

Technikai szerkesztő: Reszegi Katalin
Készült a Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Bt. sokszorosító üzemében.

A helynévismeretről*

GYÖRFFY ERZSÉBET

1. Helynévismereti írások a 20. századból

Helynév-szociológiai irányultságú kutatásokat nyomokban már a 20. század második felétől felfedezhetünk a magyar névtudományi szakirodalomban. A témakör leginkább kutatott részterülete a helynévismeret, mely a helynevek állandóságának, változásának és elmúlásának a problematikájával összefüggésben jelent meg a vizsgálatokban.

Legkorábban SEBESTYÉN ÁRPÁD irányította rá a figyelmet e kérdésre az élő dűlőnévanyag kapcsán, aki kiemeli: „ahogyan az egyén szókinccse mindig csak egy hányada a nyelv szókinccsének, éppen úgy a faluközösség tagjai is csak egy-egy nem teljesen azonos részét ismerik a falu kollektív tudatában meglévő helynévanyagnak” (1960: 84). A szerző ezt a megállapítást arra a tapasztalatára alapozta, hogy nem talált egyetlen olyan személyt sem a vizsgált faluban, aki az összes nevet — akár megközelítő teljességgel — ismerte volna.¹ Úgy látja, hogy a lakosság helynévismerete viszonylagos, s olyan tényezők befolyásolják, mint például a helynek a központtól való távolsága, birtoklási mozzanatok, a terület művelési és hasznosítási jellege, valamint a forgalom. Eredményeit abban összegzi, hogy „az elnevezés közismertsége fokát a terület és a lakosság kapcsolatának intenzitása határozza meg” (uo.).

Ugyancsak saját élőnyelvi gyűjtésekor szerzett tapasztalataiból von le a névismeretre vonatkozó következtetéseket INCZEFI GÉZA (1970: 52–55) is. Míg azonban SEBESTYÉN a denotátumot a középpontba állítva határozta meg a névismeretet befolyásoló tényezőket, addig INCZEFI a névhasználóra helyezi a hangsúlyt. A névismeret az ő megítélése szerint függ a névhasználó foglalkozásától, munkaterületétől, korától, nemétől, helybeli voltától és egyéni hajlamától. A

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

¹ Valamely település lakosságának efféle, tulajdonképpen komplementer névismeretére legutóbb PÁSZTOR ÉVA hívta fel a figyelmet (2013).

denotátumok szintjén pedig különbséget lát a névismeret szempontjából a hivatalos dűlőnevek, illetve a nagyobb területek nevei, valamint a szájhagyományban élő határrészek nevei között. Ez utóbbiak INCZEFI vizsgálatai alapján kevésbé ismertek. Ennek szerinte az lehet az oka, hogy e helyek távolabb esnek a falutól. Munkájában a nevek használatának hatókörét is igyekszik meghatározni: a skála egyik végén azok a nevek helyezkednek el, amelyek csak családi körben használatosak, a másik végpontján pedig az országosan ismert helyek nevei szerepelnek. SEBESTYÉNTől eltérően INCZEFI arról számol be, hogy vannak olyan személyek az általa vizsgált faluban, akik teljes részletességgel ismerik a határt. Várakozásával ellentétben ugyanakkor nemcsak az idősebb generáció tagjai közül kerültek ki ezek a személyek, valamint nem is egytől egyig csőszök, pásztorok voltak, hanem középkorú emberek és paraszti életformát folytatók is vannak közöttük.

Az INCZEFI GÉZA és SEBESTYÉN ÁRPÁD megállapításai között mutatkozó különbséget látszik elsimítani HAJDÚ MIHÁLY, aki a Vásárhelyi-pusztá helyneveinek bemutatása kapcsán figyelmeztet arra, hogy a különböző típusú településeken, helyeken élő emberek névismerete igen nagy eltéréseket mutathat: „a dunántúli 2–3 ezer holdas területű határt egy-egy ember teljes egészében ismeri, ismerheti, ez elképzelhetetlen a 60 ezer holdnyi Pusztá kétezer nevével” (1973: 35).

A modern életmódnak a névismeretre gyakorolt hatásáról tesz néhány fontos megjegyzést KOVÁTS DÁNIEL. Megfigyelése szerint egy-egy településen belül az emberek élettere egyre inkább beszűkül, ez pedig azzal jár együtt, hogy egyes nevek eltűnnek (leginkább dűlőnevek), ezzel párhuzamosan azonban közvetlen környezetünkben (tehát a belterületen) több nevet alkotunk (1981: 170). KOVÁTS a lakótelepi gyerekek aktív névadási gyakorlatával összefüggésben ugyancsak megjegyzi, hogy számos olyan név is létezik egy-egy településen, melyek társadalmi érvényessége igen szűk.

A fent említett vizsgálatok zöme egy-egy konkrét település lakóinak a névismeretét állította a középpontba. SZATHMÁRY JÓZSEF munkája ezekről abban tér el, hogy egy nagyobb területen, a Felső-Bodrogyközben szerzett tapasztalatairól számol be írásában (1985). Felmérései azt mutatták, hogy az idősebb réteg — bár jól ismeri saját településének helyneveit — nemigen rendelkezik ilyen jellegű tudással a szomszédos településeket illetően, ezzel szemben a több falu határában is dolgozó 40 és 55 év közötti aktív felnőttek névismerete kiterjed ezeknek a településeknek a határneveire is.

A helynévismeretre vonatkozó vizsgálatokban ZSOLNAI JÓZSEF jutott a legmesszebbre, ő ugyanis — a fent felidézett szerzőktől eltérően — közvetlenül ezt a kérdést állította kutatásai fókuszába, és nem pusztán a helynévgyűjtés „melléktermékeként” számolt be ilyen jellegű tapasztalatairól (1967). Vizsgálata során

Ásotthalom településen 81 lakost kérdezett ki, a 6542 lakos 1,2%-át. Tanulmányában részletesen elénk tárja alkalmazott módszerét is. Három csoportot különít el az egyén helynévismeretében: 1. az aktív névkincset: ide olyan nevek tartoznak, amelyek kapcsán az adatközlő hallott a névről, és lokalizálni is tudja az általa jelölt helyet, 2. a passzív névkincset: az adatközlő hallott a névről, de nem tudja lokalizálni a megjelölt helyet, és 3. a negatív névismeretet: ez esetben az egyén nem hallott a névről. A nevek ismeretének gyakorisági sorrendjéből pedig megállapítja a teljes névkincs alap- és periférikus elemeit. A névismeretet ezen túlmenően bemutatja a névhasználók életkora és neme szerinti megoszlásban is. A mintavétel igen szembetűnő hiányossága az, hogy ZSOLNAI 10–15, 40–60 és 60–80 éves kor közötti személyeket vizsgált csupán, tehát teljesen kimaradt a lakosság (számában és aktivitásában is) jelentős részét képező 15–40 év közötti korosztály. Az életkor szerinti vizsgálat INCZEFI fentebb említett eredményeit erősíti meg, mivel ZSOLNAI szerint is a 40–60 év közötti korosztály ismeri legjobban a neveket. Kiemeli azonban azt is, hogy az idősebb korosztály az újabb neveknek próbál ellenállni, s nem tanulja meg azokat. A nemek tekintetében pedig azt tapasztalja, hogy a nők és a férfiak között nincs különösebben nagy eltérés a névismeret terén: ennek okát pedig abban látja, hogy a nők élettere kiszélesedett. A denotátum, a név és a névhasználó együttes vizsgálatával próbál arra is választ találni, hogy mitől függ a nevek ismertsége. Az objektumfajták vizsgálata azt mutatja, hogy nem a távolság az, ami meghatározó lehet ebben a tekintetben, hanem sokkal inkább a hely fajtája: az iskolák, szőlők, nagyüzemi gazdaságok nevei a legismertebbek. A nevek hangulata is hatással lehet emellett az ismertségükre. Érdeemes megemlíteni, hogy a párhuzamos nevek ismertségét külön vizsgálja, itt a helyek régi és új neveinek ismeretét veti össze.

ZSOLNAI módszerét alkalmazta Székely község lakóinak névismereti vizsgálata során TÓTH LÁSZLÓ (1974a, valamint 1976): a szerző 90 lakost kérdezett meg, s ezzel a lakosság 14%-át vonta be a kutatásba. Ez pedig lényegesen reálisabb képet adhat a valós névismereti helyzetről, mint amelyet ZSOLNAI adatfelvétele eredményezett. TÓTH ZSOLNAI hármás felosztására épít ugyan, de felhívja a figyelmet a területhatárok elmosódottságára is: „előfordul, hogy a kérdezett a nevet csak nagy vonalakban tudja lokalizálni, vagy tudja ugyan lokalizálni, de saját bevallása szerint soha nem használja” (1974a: 14). A helynevek ismertségét befolyásoló kritériumok közül TÓTH a használati szükségét emeli ki. Vizsgálja továbbá a névismeret gyakorisági sorrendjét is: ennek legvégén (azaz a legkevésbé ismert nevek között) azok az elnevezések szerepelnek, amelyek esetében a névadási indítékot a beszélők már nem ismerik, s emellett itt szerepelnek az újabb keletkezésű nevek is. A két típus azonban éppen ellentétes irányban mozog a névkincsben: az előbbieket eltűnően vannak, az utóbbiak pedig egyre inkább aktivizálódnak. A perem- és az alapnévkincs kérdésében is kifejti, hogy

állandó a vándorlás egyik rétegből a másikba: minden név periférikus elemként kezdi életét, majd az alpnévkincs részévé válik, s innen ismertségében meggyengülve visszakerül a peremnevek közé. A peremnévkincsbe egyébként azokat a neveket sorolja, amelyeket a megkérdezettek kevesebb mint egyharmada ismer. TÓTH LÁSZLÓ értékes kutatást végzett emellett a fiatalok körében is (1974b). A névpusztulással és névmentéssel kapcsolatos általános megjegyzései mellett külön figyelmet érdemel az a megfigyelése, miszerint ez a korosztály jóval több nevet ismer, mint amennyit lokalizálni tud.

Az itt bemutatott kezdeti lépéseket követően aztán a helynévismereti és tulajdonképpen maguk a szocioonomasztikai kutatások is majd két évtizedre eltűntek a magyar helynévkutatás porondjáról, s csupán a 2010-es években élénkültek meg újra az ilyen jellegű vizsgálatok. E. NAGY KATALIN például több megjelenés alatt álló tanulmányában is foglalkozik e kérdéskörrel: munkáiban Pród és Bakonszeg lakosainak helynévismeretét mutatja be (2015, 2016).

A továbbiakban én magam arra teszek kísérletet, hogy az előzményirodalom eredményeit és tapasztalatait figyelembe véve, de saját vizsgálataimra alapozva módszereit tekintve is újragondoljam a helynévismereti kutatások mibenlétét és lehetőségét, s azt a helynévgyűjtésről leválasztva mintegy önálló vizsgálati területként határozzam meg.

A kérdés felelevenítését más okok miatt is szükségnek látom, ugyanis a kognitív és/vagy mentális térképpel kapcsolatos kutatásokban is fontos előrelépést hozhatnak az ilyen jellegű vizsgálatok. A kognitív és/vagy mentális térkép kutatása során nyelvészeti oldalról ez idáig pusztán a tér leírására használt közszavak vizsgálatára került sor. RESZEGI KATALINnal (2012) egyetértve azonban úgy vélem, hogy a tér tudati leképzésének komplexebb megértését a helynevek bevonásával érhetjük el. Jelen tanulmányban nincs lehetőségem kitérni a kognitív és/vagy mentális térkép mibenlétére, de mivel egyes helyeken utalok majd a szerepükre, annyit itt is célszerű megjegyezni, hogy a kognitív térképen a téri reprezentációt értjük, melyhez a hálózatelvű szemlélet szerint különböző típusú ismeretek is kapcsolódnak. Vizuális, auditív, tapintási stb. tapasztalatok ugyanúgy tárolódnak, mint érzelmi elemek vagy a téri nyelv is. A helyneveket — még ha némelyek szerint periférikus elemek is — nem zárhatjuk ki a téri nyelv vizsgálatából: a kognitív térképen szereplő neveket ugyanis potenciális tájékozódási pontokként értelmezhetjük.

2. Helynévismereti vizsgálatok Tépén

Az alább ismertetendő helynévismereti vizsgálatokat 2013 augusztusában végeztem Tépén. Tépe Hajdú-Bihar megyében Debrecentől délre található, a 47-es főút, valamint a Kék-Kálló vize mellett. A község Derecske, Konyár, Gáborján, Szentpéterszeg és Berettyóújfalu települések között fekszik. Tépe belterülete 96

hektár, külterülete pedig 2224 hektár. A településen ma 1150 fő él, vizsgálataimba közülük 80 személyt (7%) vontam be.

A 20. század nagy részében a külterületen folyamatosan mezőgazdasági munka folyt. A település lakói is birtokoltak földet, melyet maguk műveltek, majd a téveszesítéskor ezek a földek közös művelés alá kerültek. A rendszerváltás óta nagy változáson ment át a község. A külterület több mint fele mára egy család kezébe került, akik továbbra is művelik a földeket, azonban a gépesítésnek köszönhetően egyre kevesebb ember dolgozik ebben a szektorban. Ez azt is jelenti, hogy a lakosság szélesebb körei és a külterület közötti aktív viszony jelentősen korlátozódott. Ez a körülmény pedig érthető módon a névismeretet is befolyásolja.

3. A módszertanról

A névismereti vizsgálatokat megelőzte egy hagyományos jellegű helynévgyűjtés, melynek során a ma használatban lévő teljes névkincset igyekeztem megismerni és összeállítani. Ehhez az idősebb generáció azon tagjait hívtam segítségül, akik egykori munkájuknál fogva (mezőőr, mezőgazdasági munkás, juhász stb.) jól ismerték a határt. A gyűjtés ebben a szakaszban a kikérdezés módszerével zajlott. A legtöbb esetben hagytam, hogy az adatközlők gondolatban maguk járják be a tájat, s csak elakadásukkor segítettem őket a helyfajtákra vonatkozó kérdéseimmel. HOCHBAUER MÁRIA ugyancsak e mellett a módszer mellett érvelt, mondván, hogy „jobb, ha a gyűjtő az adatközlőre bízza a felsorolás sorrendjét, hisz általában minden adatközlő mentális térképe másként rajzolódik ki: előbb jutnak eszébe azok a helyek, amelyek az ő számára kitüntetett helyek, azaz valamilyen személyes élmény fűződik hozzájuk, illetve azok, amelyekben többször járt, amelyeket jobban ismer. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a helynevekről való tudás, minden másfajta tudáshoz hasonlóan az emlékezetben tárolódik, előadása viszont elhallgatott élménynarratívumok formájában történik meg.” (2009: 99).

Az összegyűjtött anyag ismeretét ezután kérdőívek segítségével mértem fel a vizsgálatba bevont egyének szóbeli megkérdezésével. A megkérdezetteknek az egyes helynevek kapcsán azt kellett megválaszolniuk, hogy 1. ismerik-e a nevet, s tudják-e, hogy hol van, 2. csak a nevet ismerik, de az általa jelölt helyet lokalizálni nem tudják, vagy 3. nem is hallották eddig a nevet. A kikérdezés a bizalomra épült, ezért ritka volt az az eset, amikor kértem, hogy adatközlőm ténylegesen lokalizálja is a helyet. (Erre egyébként a gyerekek esetében lehetett leggyakrabban szükség, a felnőttek, közöttük is főként az idősebbek kérés nélkül is lokalizálták a helyeket, sőt nem egyszer gesztusokkal is próbálták megmutatni nekem, hogy merre található az illető denotátum.) Meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy amennyiben az egyének kognitív térképét próbáljuk feltárni, s nem csupán

a névismeretre vagyunk kíváncsiak, abban az esetben számolnunk kell azzal is, hogy egyes térképeken „rosszul” meghatározott helyek is szerepelnek. Azokkal a nevekkal kapcsolatban pedig, amelyeket pusztán hallott az egyén, nyilvánvalóan semmiféle kontrollt nem tudtam alkalmazni (minthogy nem tudunk arról megbizonyosodni, hogy az illető valóban hallotta már a nevet).

A szociolingvisztikai kutatások egyik kiemelt vizsgálati tényezője az életkor és a generáció. E fogalmak azonban — mint arra már korábban felhívták a figyelmet (lásd pl. ECKERT 1997) — nem egyértelműek: az életkor esetében ugyanis számolhatunk a kronológiai, a biológiai, valamint a szociális életkorral. A társadalomtudományok ezek közül a legegyszerűbben mérhetővel, a kronológiai életkorral dolgoznak, azaz az adatközlő születése óta eltelt évek számával. E paraméter alapján sorolhatók be a kutatásba bevont egyének korcsoportokba. Itt ugyancsak különféle kategorizációs lehetőségekkel élhetünk. A legkönnyebben kivitelezhető, azonban igen önkényes módszerrel 10 évenkénti generációs csoportokba soroljuk be az adatközlőket (ezt nevezzük étikus megközelítésnek), az életkori kategorizáció ezenkívül alapulhat a közösségben zajló közös tapasztalatokon, tulajdonképpen a fontosabb életszakaszokon (ez az émikus megközelítés). (Lásd ehhez bővebben BODÓ 2013: 26–31.)

A tépei elemzés során négy, kronológiai életkoron alapuló kategóriát állítottam fel: 1. 20 év alatti, 2. 21–40 év közötti, 3. 41–60 év közötti és 4. 61 év fölötti korosztály. Úgy vélem, e korcsoportok valamelyest igazodnak az emberi élet egyes szakaszaihoz, azaz az étikus és az émikus megközelítés ötvözetére törekedve alakítottam ki a generációs csoportokat. Természetesen — mint bármely kategorizációs törekvés — ez a rendszer sem tudja az egyéni életszakaszokat kezelni. Az adatközlők kiválasztásánál ezen túlmenően törekedtem arra is, hogy minden évtizedből szerepeljenek személyek, valamint igyekeztem a nők és férfiak arányos megoszlását is szem előtt tartani. Adatközlőim életkor és nem szerinti megoszlását az 1. táblázat mutatja.

Korcsoport		Összesen	Nem	
			Nő	Férfi
1.	20 év alatt	20	0–10: 2	0–10: 1
			11–20: 9	11–20: 8
2.	21–40 év között	20	21–30: 6	21–30: 3
			31–40: 4	31–40: 7
3.	41–60 év között	20	41–50: 3	41–50: 4
			51–60: 9	51–60: 4
4.	61 fölött	20	61–70: 4	61–70: 7
			71–80: 4	71–80: 5
		80	41	39

1. táblázat: A megkérdezettek nem és életkor szerinti megoszlása

4. A kutatás során felmerült módszertani dilemmák

Vizsgálataim során számos olyan gyakorlati és elméleti jellegű kérdés vetődött fel, amelyek módszertani szempontból igen nagy jelentőséggel bírnak, ezért az eredmények bemutatása előtt röviden ezeket ismertetem.

Mindenekelőtt arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy valójában mit is vizsgálunk, amikor egy település lakóinak helynévismeretére vagyunk kíváncsiak. Amennyiben elfogadjuk azt a megközelítést, hogy a tulajdonnév jelentésének magva a denotatív jelentés (J. SOLTÉSZ 1979: 29), akkor ebből az következik, hogy a helynevet akkor ismerjük, ha ismerjük magát a helyet is. Ez a felfogás ideális helynévhasználók és ugyanilyen helynévrendszerek esetében helyesnek is tűnhetne, azonban könnyen beláthatjuk, hogy számos olyan helyet ismerünk, amelynek nevét nem tudjuk, s ugyanígy elmondhatjuk azt is, hogy egy-egy helynévhez nem feltétlenül tudunk lokalizációt kapcsolni. A lokalizáció kérdése egyébként is kényes téma, ugyanis mit is értünk lokalizáción? Azt, ha valaki oda tud vezetni a névvel megjelölt helyre, vagy ha el tudja magyarázni, hogy hol helyezkedik el a denotátum? Amennyiben a kognitív térkép felől közelítünk a problémakörhöz, az a kérdés is fölmerül, hogy milyen is ez a térkép: valóban térkép-szerű-e, sőt egyáltalán képszerű-e? Annyi egész biztosan elmondható, hogy a térkép egyes részletei kidolgozottabbak lehetnek, mint mások, valamint egyes helyek akár el is mosódhatnak rajta, és nem rendelkeznek pontos körvonalakkal. A nyelvi oldal felől közelítve belátható az is, hogy nem mindent tudunk helynévvel megnevezni: vagy azért, mert nem tudjuk a nevét, vagy azért, mert nincs is (még) neve, vagy mert máshogyan (például közszói szerkezettel) is rá tudunk mutatni. Belső igényünk lehet arra, hogy a topográfiai és a nyelvi (esetünkben helynévi) információk között egy az egyben tételezzünk fel megfelelést, ez azonban nem minden esetben tükrözi a valós helyzetet, azaz a világról való tényleges ismereteinket.

Munkám során közvetlenül a helynévismeretet vizsgáltam, ezért minden olyan esetet rögzítettem, amelyben a név akár csak kis mértékben is ismerős volt az adatközlőnek (erre utal maga a hármas rendszer is). Ezt természetesen jelöltem adatbázisomban, ugyanis ez utóbbi nevek sajátos státuszúak: az idősebb generáció körében az emlékezetből kieső nevek esetében tapasztaltam azt, hogy csupán ismerős a név, de mivel semmiféle információ (például valamilyen emlékezetes esemény) nem kapcsolódik az általa jelölt helyhez, valamint a mindennapi szituációkban sem használatos már az elnevezés, ezért a lokalizálás nem érhető el az egyén számára. A pusztán hallomásból ismert nevek másik nagyobb csoportját pedig azokhoz a névhasználókhoz kapcsolhatjuk, akik esetében még nem történt meg a hellyel való kapcsolat kialakítása. A gyerekek és a 30 év alatti felnőttek esetében például gyakran azt tapasztaltam, hogy a neveket nagyszüleiktől ugyan hallották, azonban mivel ők már nincsenek aktív kapcsolatban a település

külterületével, az adott helyekhez tartozó neveket nem ismerik, s elég nagy a valószínűsége annak, hogy a megváltozott életkörülmények következtében nem is fogják megismerni őket.

A vizsgált terület körülhatárolása ugyancsak problematikus lehet. Kutatásom területi egységeként Tépe település bel- és külterületét jelöltem meg. Közigazgatási szempontból ez természetesen pontosan meghatározott területet foglal magában. A kérdés azonban az, hogy lehet-e ez a helyzet névismereti térkép szempontjából releváns? A válaszom erre a kérdésre az, hogy nem. Az egyéni kognitív térképek vizsgálata ugyanis éppen arra ad lehetőséget, hogy az egyes személyek névismerete közötti különbségek is felszínre kerüljenek: esetünkben például az, hogy valaki egy helyet és az azt megnevező helynevet Tépéhez vagy éppen a környező települések egyikéhez kapcsolja. Az egyéni ismeretekben megmutató eltérések magyarázatában azonban számolnunk kell azzal is, hogy a település története során a község határa akár jelentősen is megváltozhatott.

Az egyéni névhasználat más szempontból is döntési kényszer elé állítja a kutatót: egyik-másik helynevet ugyanis csupán egyetlen adatközlő említette. Az ide tartozó elnevezések egy része nyelvi jellege alapján valóban tulajdonnévi értékűnek tűnik: lásd például *Gatyaszar-lapos*, *Tyúkszar-domb*. E nevek a közösségi névismeret megítélésének szempontjából speciális státuszt kaptak, minthogy csupán az egyéni mentális térkép elemének tekinthetők. Sem teoretikusan, sem gyakorlati szempontból nem mondhatunk le az egyéni, illetve nagyon szűk körben használt nevek vizsgálatáról, mivel azonban tanulmányomban elsősorban a kollektív helynévismereti térkép elemeire szeretnék fókuszálni, illetőleg mivel az egyéni használatú elnevezések száma elenyésző a nagyobb körben ismert nevek számához képest, korpuszomba nem vettem fel az ilyeneket.

Nem ritka emellett az a szituáció sem, hogy a családok a földeket arról nevezik el, akitől megvették, s úgy említik például egymás között, hogy *a Zoli bácsi-féle föld*. E megjelölések tulajdonnévi státuszának problematikája végighúzódik a névgyűjtések történetén is. SEBESTYÉN ÁRPÁD például azzal szembesült, hogy „A hétköznapi élet gyakorlatában rengeteg helymeghatározás hangzik el, és korántsem mindig a már bevett, megszilárdult név felhasználásával, hanem az egyén rögtönzése szerint, gyakran ugyanazon területre vonatkoztatva is más és más módon” (1960: 84). KOVÁTS DÁNIEL (2008: 23) és PÁSZTOR ÉVA (2013: 11) adattáraikba felvettek minden olyan nevet, mely „névszerű”, vagy amelyet az adatközlő névnek tekintett. Elméleti szempontból a jelenséghez tartozó nyelvi elemek a közszoji megjelölés, a körülírás és a tulajdonnévi státusz határán állnak. Ezért e nevek esetében is úgy jártam el, ahogyan az előző bekezdésben felvázolt csoport kapcsán: a vizsgálati korpusz összeállításakor e nevektől eltekintettem.

Mindezek alapján a helynévismereti analízis során a 60 év feletti korosztálytól összegyűjtött névkincset kérdeztem ki a névhasználóktól. Erre a döntésre

azért jutottam, mert ezeknek az adatközlőknek a névkincs szinte teljesen fedte egymást, és lényegében tartalmazta a település egész helynévállományát is. Döntésem helyességét utóbb az is bizonyította, hogy a határt jól ismerő további adatközlőktől sem kaptam újabb helynévi adatokat. Az így összeállított korpusz összesen 207 objektum megjelöléseként 269 elnevezést tartalmaz. A vizsgált névkincsből kizártam az intézményjellegű helyneveket (pl. *Iskola, Temető, Templom*). Az alábbiakban az így összeállt névállományt 100%-nak véve mutatom be azt, hogy az egyes adatközlők hány nevet ismertek vagy hallottak. Az elemzés során elsősorban az aktív névkincsre fókuszálok, tájékoztatásul ugyanakkor azoknak a neveknek az arányát is közlöm, amelyekről csupán hallottak az adatközlőim.

5. A helynévismereti vizsgálatok eredményei. A névismeret és az életkor összefüggései

5.1. A névismereti vizsgálatok eredményeit különböző szempontok szerint haladva mutatom be a következőkben. Elsőként az életkor szerinti csoportok adataiból leszűrhető tanulságokat vázolom fel (lásd a 2. táblázatot).

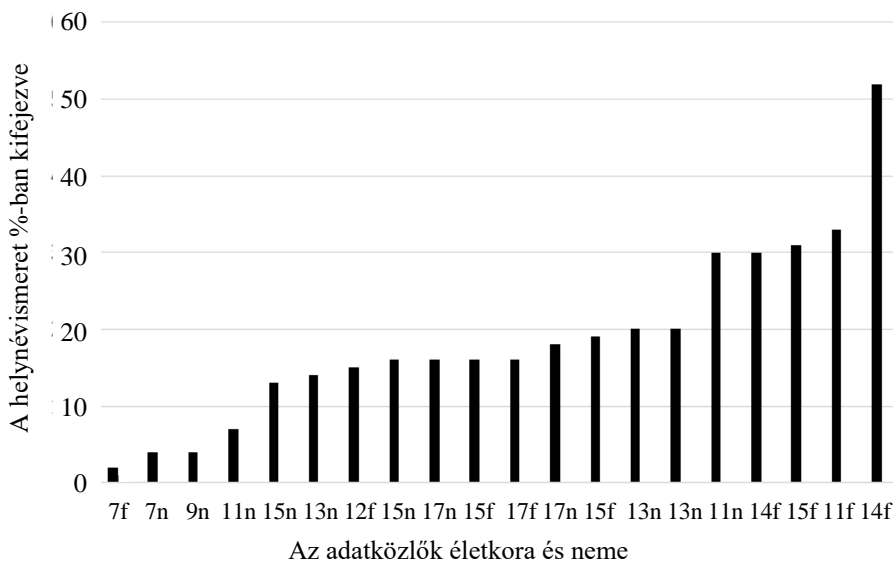
Korcsoport		Ismert nevek %	Hallott nevek %
1.	20 év alatt	18	6
2.	21–40 év	50	5
3.	41–60 év	63	7
4.	61 év fölött	81	2

2. táblázat: A névismeret korcsoportok szerint

A négy generációs csoport névismereti adatait összehasonlítva azt tapasztaljuk, hogy az ismert névkincs az életkornak (és ezzel összefüggésben az ismeretek, a szociális kapcsolatok, az élettér nagyságának stb.) a növekedésével egyenes arányban nő. A legfiatalabb adatközlők a nevek csupán közel egyötödét ismerik, míg a 21 és 40 év közötti névhasználók az összegyűjtött korpusz felének vannak birtokában. A következő korcsoport átlagosan majd az összes név kétharmadát tudja lokalizálni. A legöregebb generáció névismerete pedig a helynevek négyötödét öleli fel. Az egyének között ugyanakkor akár jelentős különbségekre is rávilágíthatunk, erre alább, az egyes korcsoportok részletes bemutatásánál térek ki.

5.2. Más kutatások eredményeivel is összhangban van az az itteni megfigyelés, hogy a legfiatalabb generáció van a legkevesebb név birtokában. Az 1. diagram azonban azt mutatja, hogy az egyes személyek között itt tapasztalható a névismeret terén a legnagyobb különbség.

A két szélső értékből azt láthatjuk, hogy egy kisfiú csupán a nevek 2%-át ismeri, ezzel szemben az egyik 14 éves megkérdezett a tépei névkincs felének van a birtokában. Nem meglepő módon a 10 éves kor alattiak rendelkeznek a legkisebb névismerettel, s az általuk ismert nevek jó része a belterületi utcák neveire korlátozódik. Ami viszont érdekesnek tűnhet, hogy a három kisgyerek közül a két lány helynévkincse nagyobb. A 10 év feletti névismerete jóval bővebb, s közöttük két viszonylag élesen elkülönülő csoportot figyelhetünk meg. Az egyik alcsoportnak viszonylag kevés névről van ismerete (20% alatt), míg a másik csoport (zömmel fiúk) 30%-nyi vagy annál is több helynevet ismer. Mi állhat e különbség hátterében?

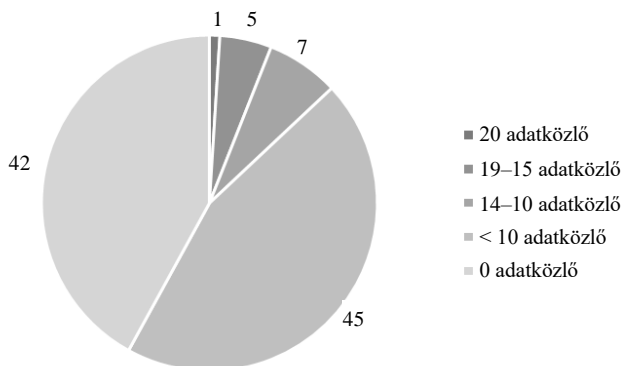
1. diagram: A 20 év alattiak névismerete (n = nő, f = férfi)

A téri fogalomrendszer a perceptuális bemenetekre épülő téri analízis eredményeképpen jön létre, s ugyanez elmondható az ezt leképező helynevek esetében is. Azok tehát, akik a határba szüleikkel, nagyszüleikkel kijárnak, nagyobb eséllyel sajátítják el a helyneveket. Az ő kognitív térképükön természetesen jóval több információ is kapcsolódik az egyes helyekhez (pl. a táj pontos képe, a föld minősége, valamilyen esemény, érzelmek stb.). A helynevek ismeretében azonban a másoktól származó, beszéd közben elsajátított ismeretek is fontos szerepet játszhatnak. Az egyik több nevet ismerő fiú például elmesélte, hogy szívesen tölt sok időt a nagyapjával, aki sokat mesél neki a régi életéről, fiatalkoráról. Az elhangzó történetek pedig számos helynevet is tartalmaznak, így ezek az ő kognitív térképébe is természetesen beépülnek.

A 20 év alattiak körében mindössze három olyan név van (az összes név 1%-a, lásd a 2. diagramot), amelyet mindenki ismer vagy hallott róla. Ez két utca neve (*Dózsa György utca*, *Felszabadulás utca*), valamint a *Halom-domb* (elhelyezkedésüket az 1. térkép szemlélteti). Ez utóbbi nevet azért ismeri és lokalizálni is tudja mindenki, mert télen ide járnak ki a gyerekek szánkózni. A megkérdezettek legalább kétharmada vagy annál többen (19–15 adatközlő) ismernek emellett még további utcaneveket (azonban nem az összeset), a település legnagyobb vizének a nevét (*Kálló*), valamint a *Békás* nevű földet, a *Görbe-kert* és a *Deák-tanya* elnevezéseket (5%). E neveknél kevésbé ismertek (14–10 adatközlő) további utcák nevei, valamint a *Horgas*, *Kálló-köz*, *Dögtemető*, *László-tanya*, *Kis-erdő*, *Makkos-erdő*, *Mérges*, *Péterszegi út*, *Gáztelep*, *Gázcseretelep* helynevek (7%). A 20 év alattiaknak kevesebb mint a fele ismeri a névállomány további 45%-át, egyetlen személy sem ismeri viszont a nevek 42%-át.

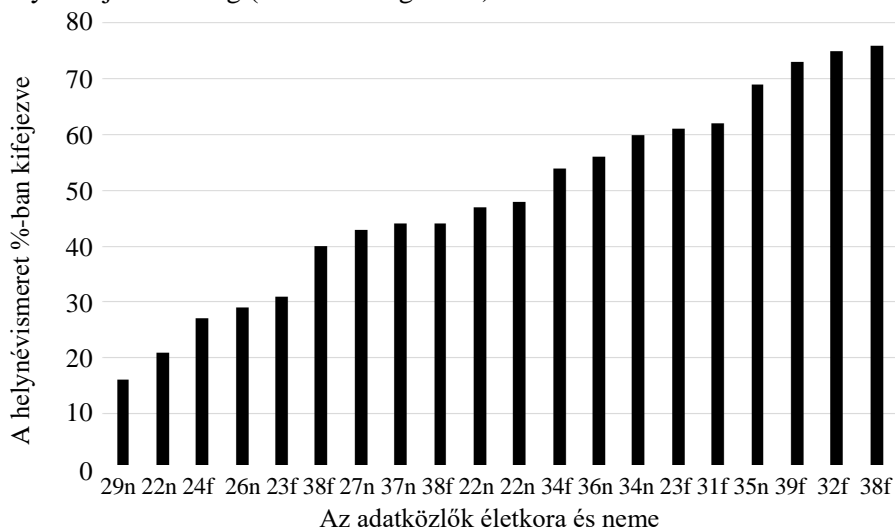
1. térkép: A 20 év alattiak körében mindenki által ismert helyek

2. diagram: A névismeret megoszlása a névkészlet szempontjából a 20 év alatti korcsoportban

A korábbi kutatások az alapnévkincs terminust használták azoknak az elnevezéseknek a leírására, amelyeket a megkérdezett csoport több mint 70%-a ismert. Az általam vizsgált 20 fős generációs csoportokban én magam azokat a neveket sorolom az adott korosztály alapnévkincsébe, amelyeket az adatközlők 75%-a, azaz legalább 15-en ismernek. Mint a fenti ábrából kiolvasható, a legfiatalabb korcsoportban az alapnévkincs pusztán a nevek 6%-át teszi ki, elhelyezkedésükre pedig jellemző, hogy az általuk jelölt helyek a falu belterületéhez közel fekszenek.

5.3. Vizsgálataim azt mutatják, hogy a 21 és 40 év közötti adatközlők jóval több nevet ismernek, mint a 20 év alattiak. Amennyiben átlagot szeretnénk vonni, azt tapasztaljuk, hogy e korcsoport kognitív térképén az összegyűjtött névállomány fele jelenik meg (lásd a 3. diagramot).

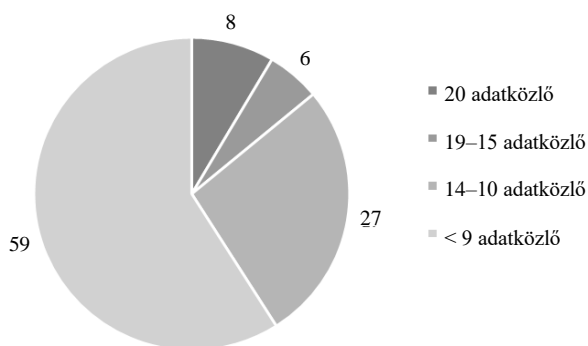

3. diagram: A 21 és 40 év közöttiek névismerete (n = nő, f = férfi)

E csoporton belül is jelentős különbségeket tapasztalunk azonban az adatközlők által ismert nevek számában, ami elsősorban minden bizonnyal életmódbeli, valamint foglalkozásbeli eltérésekkel magyarázható. A legkevesebb nevet ismerők (a 30% alatti névismerettel jellemezhetőek) szinte semmiféle kapcsolatban nincsenek a határral, míg a 75% körüli névismereti aránnyal rendelkezők a mai napig a földből élnek: ide tartozik például a falu fő gazdálkodója is. Ez utóbbi réteg névtudásában összegződik a névközösség egészében ténylegesen használatban lévő névkincs.

Az adatközlők közül ebben a csoportban a falu lelkészét emelném ki, aki ennek az átlagnak teljes mértékben megfelel az 54%-os névismereti értékével. A korábbi gyűjtések és névismereti kutatások szigorúan tősgyökeres helybelieket vontak be a vizsgálatokba, jómagam egy-egy esetben azonban eltértem ettől. A tépei lelkész 2004 óta szolgál a településen, a kérdőív pedig azt mutatja, hogy e rövid idő alatt is igen sok helynevet ismert meg: névkincsének az összetétele sem tér el különösebben a többi megkérdezettétől. Arra a kérdésre, hogy hogyan sajátította el a neveket, azt a választ kaptam, hogy a helyi öregektől számtalan történetet hallott a falu életéről, történetéről, emellett szívesen olvasgatta a régi okiratokat is, nézegette a faluról készült térképeket, stb. A mindennapos kommunikáció során is kerültek elő természetesen helynevek, melyeket a lelkész kérésére azonosítottak az itt élők. Ez a példa jól alátámaszthatja a fiatalabbakkal kapcsolatban mondottakat, azt tudniillik, hogy a hellyel való aktív kapcsolat mellett más forrásokból is táplálkozhat a névismeret, s ezek közül az egyes esetekben más-más körülmény válhat dominánssá.

4. diagram: A névismeret megoszlása a névkészlet szempontjából a 21 és 40 év közötti korcsoportban

Bár átlagosan viszonylag sok névnek vannak a megkérdezettek a birtokában, az igencsak meglepő, hogy az összes név kevesebb mint egytizedét (8%, lásd a 4. diagramot) ismeri e korcsoportban mindenki: elsősorban az utcák ma használatos nevei, valamint a falu vízének, a faluból kivezető útnak és a nagyobb hidaknak a

nevei tartoznak e csoportba. Az olyan nevek száma, amelyet ugyancsak többen (15–19 adatközlő) ismernek, még ennél is kevesebb: minden huszadik név tartozik csupán ide (6%). Amennyiben elhelyezkedésük vagy az általuk jelölt helyfajták alapján próbálunk valamiféle mintázatot találni az ismertebb nevek körében, nemigen járunk sikerrel. A nevek több mint egynegyedét (27%) az adatközlőknek legfeljebb a fele ismeri. A helynevek majd kétharmada (59%) azonban e korosztály fele számára ismeretlen. Az olyan nevek között, amelyeket senki sem ismer, hidak, kutak, gátak neveivel találkozunk, illetve az utcák régi elnevezéseiről sem tudnak e korcsoport tagjai. Emellett igen sok földterület neve szerepel még a 21–40 évesek közül senki által nem ismert nevek körében.

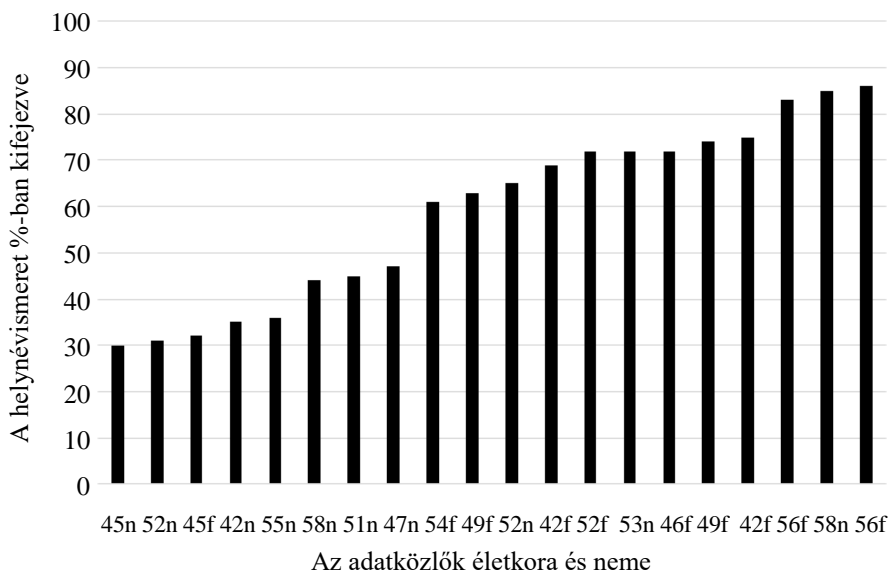
2. térkép: A 21 és 40 év közöttiek körében mindenki által ismert helyek

A 21 és 40 éves kor közöttiek alapnévkincsébe ugyanakkor jóval több nevet sorolhatunk, mint az előző korcsoport esetében: az összes név 14%-a tartozik ide. Mindenki által ismert elnevezések az *Ady Endre u.*, *Bajcsy Zsilinszky u.*, *Béke u.*,

Bocskai u., Dallasz-tanya, Dózsa Gy. u., Öreg-kert, Vén-kert, Péterszegi híd, Péterszegi út, Petőfi u., Rákóczi u., Sertéstelep, Szakadék, Szalányos 1., Szalányos 2., Szalányos-híd, Táncsics u., Téveszközpont ~ Téveszudvar, Vályogvető gödör, Zug u. (elhelyezkedésüket a 2. térkép szemlélteti, a többnevű helyek csupán egy jelet kapnak a térképen).

Azok a nevek, amelyek ennél kisebb mértékben, de még mindig a generációs csoport 75%-ának ismerősek, a következők: *Ácé, Deák-tanya, Békás, Békás-föld, Békás-lapos, Sugárút, Tanítóföld, Tilalmas, Tag-erdő, Tó-hát, Tó-hát-híd, Tó-hát-kút, Olsó-kút, Solymosi-föld, Tikász-föld*. Az ismert helynevek által jelölt denotátumok többnyire a belterülethez közel helyezkednek el, azonban a külterület egy-egy nagyobb dűlője, objektuma (pl. híd) is szerepel az alapnévkincsben.

5.4. A harmadik korcsoport adatközlői (a 41–60 év közöttiek) egyaránt sok nevet ismernek, az átlagot tekintve (63%) bő egynolcaddal több nevet tudnak lokalizálni, mint a 21 és 40 év közötti megkérdezettek (50%). Ettől az átlagértéktől néhány adatközlő jelentősen eltér (lásd az 5. diagramot), így célszerű ennek az okait megvilágítani.

5. diagram: A 41 és 60 év közöttiek névismerete (n = nő, f = férfi)

A 40% alatti értéket mutató adatközlők leginkább foglalkozásuknál fogva nem ismerik olyan jól a határt, ugyanis közöttük találunk tanítónőt, a szociális otthonban dolgozó szakácsnőt, gondozót, önkormányzati karbantartót. Ebbe a sorba tartozik a helyi boltban dolgozó nő is. Az ő példája újfent azt szemléltetheti, hogy a névismereti vizsgálatokban a helybéliség kritériumát nem lehet kizárólagossá

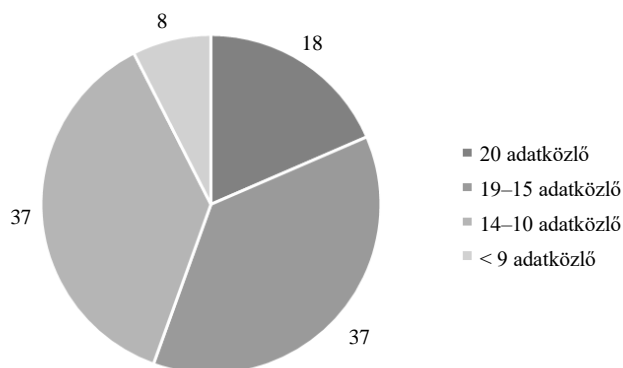
tenni. Ő ugyanis nem tépei, és nem is Tépén lakik, azonban 28 éve dolgozik a faluban, s megfigyeléseim azt mutatják, hogy igen élénk kapcsolatban áll a helybeliekkel. Ez pedig arra is lehetőséget nyújtott számára, hogy tekintélyes számú helynevet elsajátítson.

A foglalkozásnak a névismeretet nem közvetlenül befolyásoló voltára további példát is találunk anyagomban: a helyi könyvtáros asszony ugyanis hivatása ellenére is igen sok nevet ismer, köszönhetően annak, hogy földjük volt, s gyakran járt ki a határba dolgozni.

Feltűnő azonban, hogy kiemelkedően magas azoknak a neveknek a száma, amelyekről csak hallottak a megkérdezettek. Ez leginkább azt a periférikus névteveget foglalja magában, amely eltűnőben van a mindennapi használatból.

Nemcsak a névismeret általában, hanem a mindenki által ismert nevek száma is jóval magasabb az előző két korcsoport adataihoz képest: a nevek majd egyötöde (18,5%, lásd a 6. diagramot) minden megkérdezett névtérképén helyet kapott. E nevek közé olyan új nevek kerültek a már fentebb említetteken túl, melyek tanyák elnevezései, a belterülethez igen közel eső területek, valamint az utak menti földek nevei. A csoportba tartozó neveket összehasonlítva az előző generáció hasonló státuszú (tudniillik mindenki által ismert) elnevezéseivel azt tapasztalhatjuk, hogy a 41 és 60 év közöttiek két elemtől eltekintve minden olyan nevet ismernek, amely megvan a náluk fiatalabbak névkincsében is.

Az összes elnevezés egyharmadánál valamivel több név (37%) igen magas arányban szerepel az adatközlők névkincsében: a megkérdezettek legalább 75%-a (19–15 adatközlő) ismeri ezeket. A névkincs ugyanekkora részét (37%) pedig a névhasználók fele-kétharmada ismeri (14–10 lakos). A nem vagy alig ismert nevek között (8%) egy-két híd és gát neve szerepel, valamint ide tartoznak az egykori tulajdonosokról elnevezett földek nevei is.

6. diagram: A névismeret megoszlása a névkészlet szempontjából a 41 és 60 év közötti korcsoportban

Az előző korcsoportba tartozók névismeretével összehasonlítva ebben a korosztályban azt tapasztalhatjuk, hogy jelentősen megugrik az alapnévkincshez tartozó elnevezések száma: a nevek több mint felét (55%) ismeri az adatközlők legalább 75%-a.

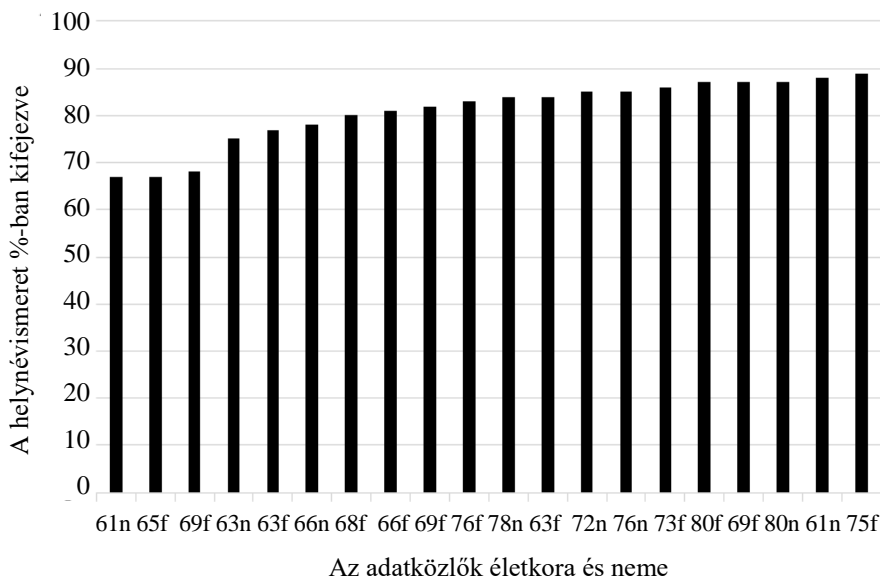
Az ismert nevek által jelölt helyek egyenletesen oszlanak meg a külterületen is, jelentősebb hiányt a déli határrészen észlelhetünk. A korcsoport egésze ismeri az *Ácé*, *Ady Endre u.*, *Bajcsy Zsilinszky u.*, *Békás*, *Békás-föld*, *Békás-lapos*, *Béke u.*, *Bocskai u.*, *Dallasz-tanya*, *Deák-tanya*, *Dózsa Gy. u.*, *Felszabadulás u.*, *Fő u.*, *Gázcseretelep ~ Gáztelep*, *Görbe-kert*, *Gyalmos*, *Gyulai-föld*, *Halom-domb*, *Kapás*, *Két-kert köze*, *Kistemető*, *Kossuth u.*, *Major u.*, *Mérges*, *Mérges-kert*, *Mérges-tábla*, *Mester u.*, *Nagy u.*, *Olcsó-kút*, *Öreg-kert ~ Vén-kert*, *Pedagógusföld*, *Péterszegi híd*, *Péterszegi út*, *Petőfi u.*, *Rákóczi u.*, *Sertéstelep*, *Szakadék*, *Szalánnyos*, *Szalánnyos-híd*, *Tag-erdő*, *Táncsics u.*, *Tanítóföld*, *Téveszközpont ~ Téveszudvar*, *Tó-hát*, *Zug u.* elnevezéseket (elhelyezkedésüket a 3. térkép szemlélteti).

3. térkép: A 41 és 60 év közöttiek körében mindenki által ismert helyek

Emellett az elnevezések több mint egyharmada is az alapnévkincs részét képezi: *Ácé-telep, Alsó-Tó-hát, Baricsa-dűlő, Baricsa-tanya, Bika-erdő, Bika-kút, Bika-legelő, Bika-zug, Bíró-nyilas, Cigány-ér, Csárda-lapos, Disznó-kút, Dögtemető, Dögtemető-lapos, Eklézsia-föld, Epres-erdő, Farkas-tanya, Fegyverneki-tanya, Felső-Tó-hát, Gál-lapos, Gát halma, Gát halma nádas, Gát halma rét, Gyalmos-híd, Gyulai-erdő, Gyulai-gát, Gyulai-kút, Hajnal u., Halom alja, Halom-kút, Halom-lapos, Hármashatár, Kálló-alj, Kálló-köz, Kálló völgye, Karajános, Kati-ér, Kati-kút, Kertközi-kút, Kert-zug, Kis-erdő, Kőkényes, Körtvélyes, Község-föld, Külső-Ácé, László Ernő tanyája, László-kút, László-kút dűlő, László-tanya, Legény-dűlő, Lenin u., Makkos-erdő, Mély-Horgas, Mérges-domb, Mintalegelő, Nagy-gát, Nagy Szalányos-lapos, Nagy-Tó-hát, Nyárfás, Rektor-föld, Solymosi-föld, Sugárút, Szalányos, Szántó Géza földje, Szerfás-erdő, Tikász-föld, Tikász-kút, Tikász-kút-dűlő, Tikász-tanya, Tilalmas, Tó-hát-híd, Tó-hát-kút, Uraság-föld, Uraság-lapos, V. Szabó-föld, Vályogvető gödör, Vonal.*

5.5. A korábbi kutatások eredményeivel összhangban van az a megfigyelésem is, hogy a legidősebb generáció tagjai ismerik a legtöbb nevet: átlagosan a nevek 81%-ának vannak a birtokában (lásd a 7. diagramot).

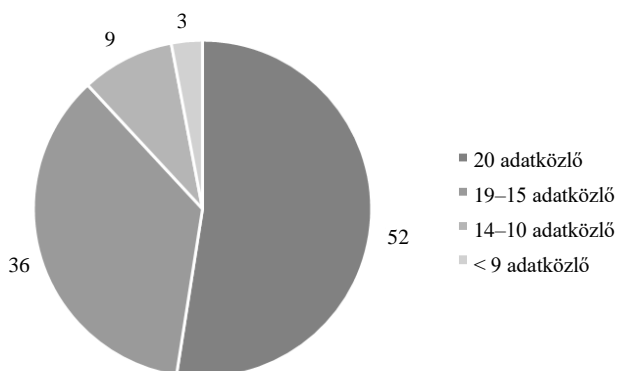

7. diagram: A 61 év felettiek névismerete (n = nő, f = férfi)

Az előző három generáció névismeretétől abban tér el a tudásuk, hogy olyan neveket is ismernek, melyekhez ma már nem kapcsolódik objektum, vagy a denotátum más nevet kapott. A teljes tépei névkincset természetesen az idősebbek

sem birtokolják, sok esetben tapasztaltam azt, hogy az utcák újabb neveit már egyáltalán nem ismerik.

Részletesebben elemezve ennek a korcsoportnak a névismeretét azt tapasztaljuk, hogy minden második nevet (52%, lásd a 8. diagramot) minden megkérdezett ismert. A teljes névanyag további 36%-a igen széles körben ismert: 19–15 adatközlő névtérképe tartalmazza. A nevek majd egytizedét (9%) pedig 14–10 lakó ismeri és tudja lokalizálni is, emellett egy maroknyi név (3%) az, amely csupán néhány személy névkincsében szerepel.

8. diagram: A névismeret megoszlása a névkészlet szempontjából a 61 év feletti korcsoportban

Ugyancsak érdekes megfigyelésre juthatunk akkor, ha az adott generáció alapnévkincsét is megvizsgáljuk. A nevek bő felét ismeri a megkérdezettek mind-egyike (elhelyezkedésüket a 4. térkép szemlélteti), a nevek több mint egyharmada pedig 75%-os ismertség felett áll. Az alapnévkincs körükben tehát a nevek 88%-át foglalja magába. Az előző generációk névismeretével összehasonlítva azt láthatjuk, hogy míg mások csupán egyes dűlők egészesleg nevét ismerik, addig az idősebb korosztály tagjai a részterületek megnevezéseinek is a birtokában vannak. E nevek a területek még pontosabb azonosítására szolgálnak, s differenciálódással jöttek létre. Ide tartoznak például az *Ácé* és *Külső-Ácé*; *Vonal* és *Külső-Vonal*, *Belső-Vonal*; *Tó-hát* és *Alsó-Tó-hát*, *Felső-Tó-hát* elnevezések. Az előző korcsoport minden tagja által ismert helynevek 78%-át ismerik a legidősebbek.

Az alapnévkincs felsorolásakor e generáció kapcsán érdekesebbnek bizonyulhat azoknak a neveknek a közreadása, amelyek kevésbé ismertek körükben: *Avar-árok*, *Béla hídja*, *Csendőr-cikkely*, *Csürhe-kút*, *Csürhe-part*, *Erzsébet-domb*, *Kákás-lapos*, *Kerek-kút*, *Kerek-rét*, *Kis Lajosné hídja*, *Kis-Sóskút*, *Köles-föld*, *Nádas-árok*, *Papp Sándor-lapos*, *Rákosi Mátyás u.*, *Sásos-lapos*, *Tóth András-lapos*, *Tyúkerdő*.

4. térkép: A 61 év felettiek körében mindenki által ismert helyek

5.6. A helynévismeret korcsoportonkénti vizsgálata azt mutatja, hogy az életkor előrehaladtával egyre több nevet ismernek az adatközlők (lásd a 2. táblázatot). Ez másfelől viszont azt jelenti, hogy a tépei névközösség tagjai generációról generációra egyre kevesebb helynevet sajátítanak el, s ez minden bizonnyal a helynévkincs elvesztéséhez vezet. Ezt a hipotézisünket azonban egyelőre nem tekinthetjük bizonyítottnak. Vizsgálatunk ugyanis nem tudja felfedni, hogy csupán életkori különbségek vannak a jelenség háttérében, vagy valódi helynévhasználati–helynévváltozási folyamatokat láthatunk. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a helynévismeret birtokába tanulási folyamat révén jutnak a nyelvhasználók, ami elvileg soha nem zárul le az egyén életében sem, de az intenzitása sok körülménytől függ. Az a gyanúnk azonban, hogy a fiatalabb generációkba tartozók többsége — élethelyzetének megváltozásából következően — az idősebbek által ismert névkincsnek már csak egy kisebb szeletét fogja elsajátítani.

E kérdés megítéléséhez a látszólagos idő–valóságos idő fogalmakat hívom segítségül. „A látszólagos idő koncepciója az életkor és a generáció fogalmán

alapul. E két egymással összekapcsolódó fogalom alkotja a konstrukció alap-egységeit, amelyek által a jelenben megfigyelt különbségeket időben zajló folyamatként, azaz történeti változásként lehet azonosítani, ha a különbségek eltérő életkorú vagy életkori csoportba tartozó nyelvhasználók között lépnek fel.” (BODÓ 2013: 8). Az életkor szerinti csoportok helynévismeretében tapasztalt igen jelentős eltérés nem jelent feltétlenül generációs változást: az életkor előrehaladtával a helynévismeret ugyanis változhat. A bekövetkezett változások mérése adhat valódi információt számunkra arról, hogy valóban a helynévkincs elvesztéséről, illetve milyen mértékű elvesztéséről beszélhetünk, vagy pedig az életkorral előre haladva természetes módon gyarapodik ilyen mértékben az egyén névismerete. Ennek megismeréséhez azonban valóságos időből származó vizsgálatokat kell végeznünk. Ez történhet oly módon, hogy a látszólagos időből származó eredményeket korábbi kutatásokból származó adatokkal vetjük össze. A másik módszer pedig a követéses vizsgálat, mely során a kutatást részlegesen vagy teljes egészében megismételjük. A valóságosidő-vizsgálatok történhetnek úgy, hogy megegyező életkorú adatközlőket vizsgálunk: ez a trendvizsgálat; emellett törekedhetünk arra is, hogy ugyanazokkal az egyénnel ismételjük meg a mérést, akikkel korábban tettük: ezt nevezzük panelvizsgálatnak. Magától értetődő módon mindkét vizsgálati módszernek megvannak a maga előnyei és hátrányai, így az a legcélravezetőbb, ha a kettő ötvözetét alkalmazzuk. (Lásd bővebben BODÓ 2013: 8–16.)

A jövőbeni szocioonomasztikai kutatások egyik kiemelt feladata tehát az, hogy olyan valóságosidő-vizsgálatokat végezzenek el, amelyek az életkori különbségeken túlmenően a generációs változások folyamatára világítanak rá. Mivel a korábbi helynévismereti elemzések szinte kivétel nélkül pusztán a hagyományos helynévgyűjtések melléktermékeiként fogalmazódtak meg, az új kutatásoknak a korábbi adatokkal való összevetése nem tűnik célszerűnek. Ebből adódóan a jelenleg folyó, illetve a jövőbeni kutatásokat lenne célszerű megismételni. BAILEY és munkatársai ehhez a következő módszertani útmutatást adják (1991): 1. minimum 10 évnek kell a két vizsgálat között eltelnie, 2. azonos változókat mérjünk, 3. azonos alapsokaságból kell kiválasztani az adatközlőket, 4. a módszereknek azonosnak vagy legalábbis egymással összemérhetőnek kell lenniük. BODÓ CSANÁD ehhez még hozzáteszi ötödik feltételként azt is, hogy a felmérésbe több generációt kell bevonni (2013: 55).

6. A névismeret nemek szerinti megoszlása

A korábbi helynévismereti kutatások mindig vizsgálták a nemek² közötti eltéréseket is, így nekünk is érdemes erre a szempontra is kitérnünk (lásd a 3. táblázatot).

² Érdemes megjegyezni azonban azt is, hogy a szociolingvisztikai kutatásokban a nem kérdésének megközelítése nem egységes: a vizsgálatokban ugyanis számolhatunk a biológiai nem fogalmával, ezenkívül azonban elemzésünk alapja lehet a társadalmi nem is.

Korcsoport		Nő		Férfi	
		Ismert nevek %	Hallott nevek %	Ismert nevek %	Hallott nevek %
1.	20 év alatt	14,8	5,0	22,0	7,4
2.	21–40 év	46,4	7,0	54,0	4,8
3.	41–60 év	49,4	8,5	68,7	5,5
4.	61 év fölött	81,0	2,0	81,0	1,8

3. táblázat: A névismeret nemek szerinti megoszlása

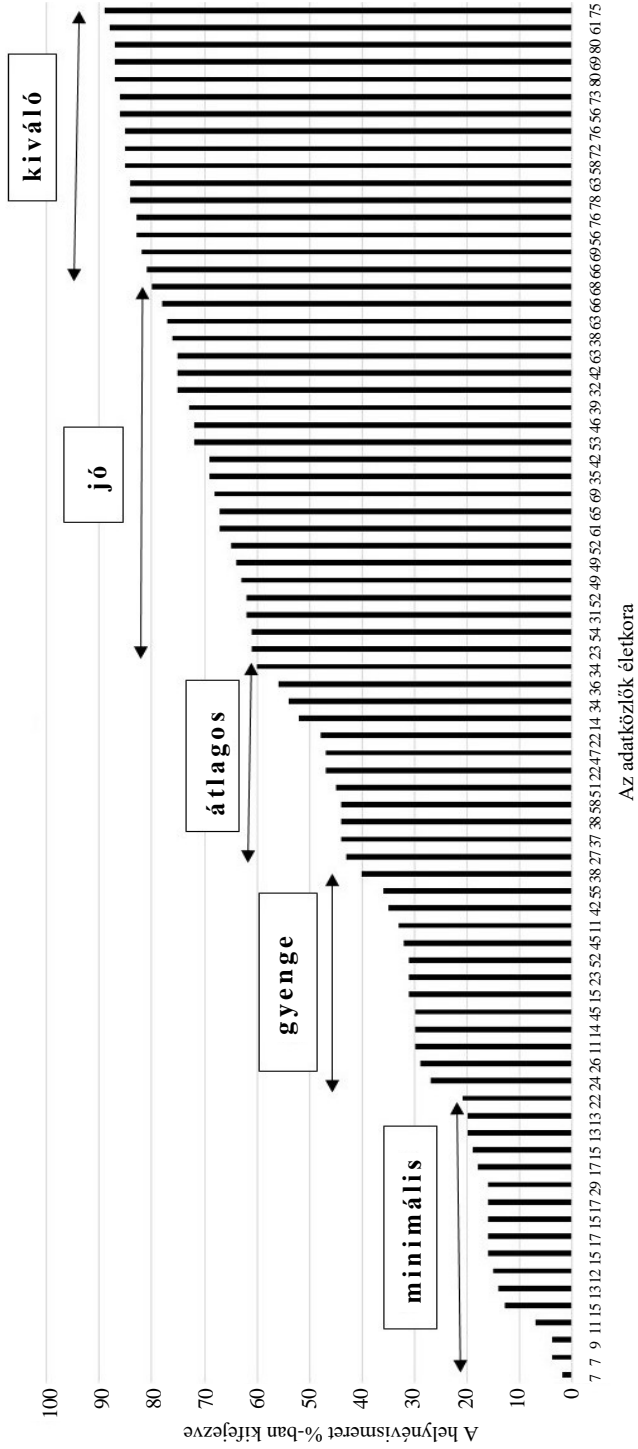
Az általános vélekedés és a korábbi felmérések szerint a férfiak általában több nevet ismernek. A tépei tapasztalatok szintén ezt látszanak alátámasztani. Az első három korcsoportban a nők 8–19%-kal kevesebb nevet ismernek, a legnagyobb különbség a 41 és 60 év közötti korcsoportban tapasztalható. Érdekes ugyanakkor megfigyelni azt is, hogy a két középső korosztálynál, ahol a legnagyobb különbség mutatkozik a névismeretben a férfiak javára, a nők passzív névismerete viszonylag magas fokú. A legidősebb generáció körében viszont eltérést nem is érzékelhetünk. Ez minden bizonnyal a lakosok korábbi életmódjával függ össze, hiszen e korosztályból mindannyian, nők és férfiak egyaránt szoros kapcsolatban voltak, vannak a Tépe körüli földekkel.

7. Névismereti csoportok

Érdemes körüljárni azt a kérdést is, hogy a helynévismeret fokát tekintve milyen csoportok jelölhetők ki az adatközlők körében. A 9. diagram az összes megkérdezett helynévismereti százalékszámát mutatja.

Amennyiben általánosan használható kategorizációs rendszert kívánunk felállítani, úgy célszerűbb az adott közösség értékeitől elszakadva tekinteni a kérdésre. Ezért öt fokozatú skálát alkalmazva 20%-os értékhatárt jelöltem ki az egyes csoportok körülhatárolására. Így a 20% alatti értékkel rendelkező adatközlők helynévismeretét minimálisnak tekintem, s a 21 és 40% közötti névismeret gyenge minősítést kap. Átlagos helynévismeretről a 41 és 60% közötti értéknél beszélek. A következő 20%-os sávba tartozók névismerete jó, azok pedig, akik a helynévkincs négyötödének vagy annál nagyobb részének vannak a birtokában, kiváló helynévismerettel rendelkeznek.

A megkérdezett tépei lakosok körében kicsivel több mint az adatközlők egyharmadának (37,5%) a névismerete nem éri el az átlagos szintet. Az oszlopdiagram vízszintes tengelye az adatközlők életkorát mutatja: ezt a tényezőt a fókuszba állítva azt figyelhetjük meg, hogy a legfiatalabb generációs csoportba tartozók mellett a 21 és 60 év közötti korosztályok tagjai is képviseltetik magukat az átlag alatti névismerők körében. 12 adatközlő (15%) helynévismeretét tekinthetjük átlagosnak: e réteg életkorbeli összetétele is igen színesnek mondható. A tépei felmérés

9. diagram. Az adatközlők csoportjai a névismertet alapján

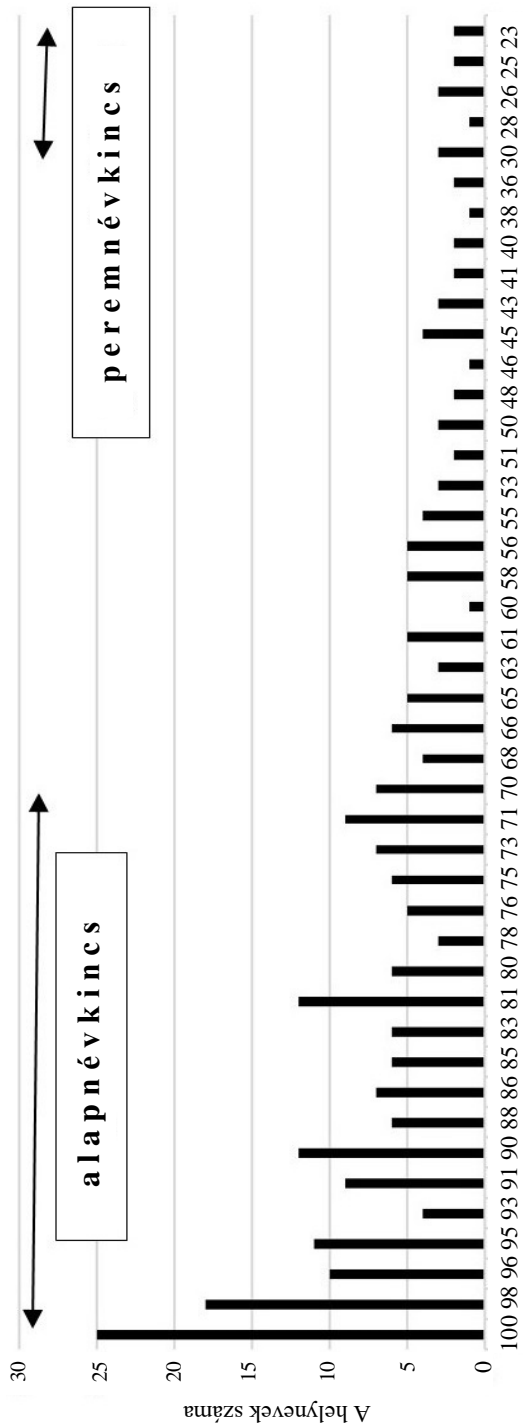
azt mutatja, hogy majdnem minden második egyénnek jó (27,5%) vagy kiváló (20%) a helynévismerete. A jó helynévismerettel bíró lakosok között zömében 40 évnél idősebb adatközlőket találunk. Az ennél fiatalabbak munkájuk miatt mindannyian szoros kapcsolatban vannak a külterülettel. A kiváló névismerők Tépén szinte kizárólag (egy kivételtől eltekintve) a negyedik generációs csoport tagjai.

A bemutatott csoportok által ismert helynévállomány összetétele iránymutatóul szolgálhat ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk az egyes csoportok névismeretéről. A minimális névismerettel rendelkező adatközlők csupán a legszűkebb életterük elnevezéseit ismerik, azonban azt sem mindet. Jórészt a legfiatalabb korosztály képviselőit találhatjuk meg e csoportban. A valamivel több nevet ismerő, gyenge névismerettel rendelkezőkről szintén megállapíthatjuk, hogy a szűkebb életterükben meglévő neveken túl nemigen ismernek mást. Mindkét csoport tagjainak névismerete zömmel a belterületi nevekre korlátozódik. Ezzel szemben az átlagos névismeretű lakosok a külterület nagyobb egységeinek a helyneveit is képesek lokalizálni. A jó névismeret ismérve az egyenletes és sokkal aprólékosabb, részletesebb helynévismereti tudás, míg a kiváló névismerők évekre visszamenően is fel tudják eleveníteni a helyek kiveszőben lévő elnevezéseit is, s névismeretük (majdcsak) lefedi a teljes névanyagot.

8. A névkincs megoszlása a névismeret szerint

A helynévismereti vizsgálat másik összetevőjét maguk a helyek és elnevezéseik adják, így célszerű elemzés tárgyává tenni azt a kérdést is, hogy milyen neveket ismernek jobban vagy kevésbé jól az adatközlők. Noha a névismeret dinamikusan változó jellemzője az egyének általában is, tehát az adatközlők által birtokolt helynévkincs változik (azaz „folyamatosan” tanulunk és felejtünk el neveket), mégis jobbnak láttam a legfiatalabb korosztály adatait ebből az elemzésből kizárni. Főképp azért, mert ideális esetben az ő névismeretükben várható a legnagyobb változás annak megfelelően, hogy a világról való tudásuk és ennek tükrözőjeként a nyelvi ismereteik is igen gyorsan bővülnek.

A helyneveket a névismeret alapján bemutató 10. diagram vízszintes tengelyén azt láthatjuk, hogy az adatközlők hány százaléka ismeri a helynevet, míg a függőleges tengely az adatközlők megadott százaléka által ismert elnevezések számát jelöli. Azaz például 25 olyan nevet találhatunk a tépei névkincsben, melyet a 20 és 60 év közöttiek mindegyike (100%) ismer, 23 elnevezés a helyiek 98%-ának névtérképén szerepel, stb. A lakosok több mint 70%-a által ismert tartományba, azaz az alapnévkincsbe — amint az ábrán is látható — a nevek 64%-a tartozik. A peremnévkincs (a lakosok 30%-a által nem ismert csoport) ezzel szemben csupán 4%-nyi nevet tartalmaz.

A helynevet ismerő adatközlők aránya %-ban

10. diagram: A helynevek megoszlása a helynévismeret alapján

Az alapnévkincsbe tartozó nevek közé sorolhatjuk az *Ácé, Ácé-telep, Ady Endre u., Alsó-Tó-hát, Bajcsy Zsilinszky u., Baricsa dűlő, Baricsa-kút, Baricsa-tanya, Békás, Békás-föld, Békás-lapos, Béke u., Békési-dűlő, Békési-föld, Békési-tanya, Bika-erdő, Bika-kút, Bika-legelő, Bika-zug, Bíró-nyilas, Bocskai u., Cigány-ér, Csárda-lapos, Csetreki-föld, Csonka-kút, Dallasz-tanya, Deák-tanya, Disznó-kút, Dózsa Gy. u., Dögtemető, Dögtemető-lapos, Eklézsia-föld, Epres-erdő, Fábrián-föld, Farkas-tanya, Fegyverneki-tanya, Felső-Tó-hát, Felszabadulás u., Fő u., Gál-lapos, Gát halma, Gát halma nádas, Gát halma rét, Gázcsere-telep, Gáztelep, Görbe-kert, Gyalmos, Gyalmos-híd, Gyulai-erdő, Gyulai-föld, Gyulai-gát, Gyulai-kút, Hajnal u., Halom alja, Halom-domb, Halom-kút, Halom-lapos, Hármashatár, Hármashatár-domb, Homokgödör, Horgas, Horgas-alja, Horgas-híd, Hunyadi u., Imre sor, Jegyző-föld, Jegyző-tanya, József Attila u., Kálló, Kálló alja, Kálló-köz, Kálló völgye, Kapás, Karajános, Kati-ér, Kati-kút, Kertközi-kút, Kert-zug, Két-kert köze, Kis-erdő, Kis-Kubik, Kistemető, Kossuth u., Kökényes, Körtvélyes, Község-föld, Külső-Ácé, Külső-Vonal, László Ernő tanyája, László-kút, László-kút dűlő, László-tanya, Legény-dűlő, Lenin u., Major u., Makkos-erdő, Mély-Horgas, Mérges, Mérges-domb, Mérges-kert, Mérges-tábla, Mester u., Mintalegelő, Nagy-szik-lapos, Nagy u., Nagy-gát, Nagy-Kálló, Nagy-Tó-hát, Nyárfás-erdő, Ó-Kálló, Olcsó-kút, Öreg-kert, Parti-föld, Pedagógusföld, Péterszegi híd, Péterszegi út, Petőfi u., Rákóczi u., Rektor-föld, Sertéstelep, Solymosi-föld, Sugárút, Szakadék, Szalányos, Szalányos-híd, Szalmás-kert, Szántó Géza földje, Szerfás-erdő, Tag-erdő, Táncsics u., Tanítóföld, Tévesközpont, Téveszudvar, Tikász-föld, Tikász-kút, Tikász-kút dűlő, Tikász-tanya, Tilalmas, Tó-hát, Tó-hát-híd, Tó-hát-kút, Tölgyes-erdő, Uraság-föld, Uraság-lapos, Vadász-föld, Vályogvető gödör, Vén-kert, Vonal, V. Szabó-föld, Zug u. elnevezések.*

A peremnévkincs elemei pedig a következők: *Avar-árok, Béla hídjá, Csendőrcikkely, Erzsébet-domb, Kis Lajosné hídjá, Köles-föld, Papp Sándor-lapos, Sásos-lapos.*

9. Községi névismereti térkép

A helynevek és ismertségi fokuk megoszlását látva joggal merül fel a kérdés, hogy létezik-e községi névismereti térkép. Ennek a megválaszolásához érdemes először a névközösség fogalmát körüljárunk. HOFFMANN ISTVÁN, aki a helynévadás és ebből adódóan a helynévkutatás természetes egységének a települést tartja, névközösségként egy-egy viszonylag kisebb település lakosságát tekintti (1993/2007: 39). Jómagam egy korábbi írásomban ezzel kapcsolatban így fogalmaztam: „A névközösség fogalmán olyan virtuális csoportot értek, amelynek tagjai többé-kevésbé ugyanazzal a helynévkinccsel rendelkeznek, s ezekhez a helynevekhez hasonló mentális leképződések, valamint névhasználati szabályok

kapcsolódnak” (GYÖRFFY 2011: 40). PÁSZTOR ÉVA pedig az élőnyelvi gyűjtései tapasztalataként a következőket vonta le: „a nagyobb kiterjedésű határral rendelkező településeken inkább a határ egy-egy részével kapcsolatban lévőknékinthetők — a névismeretük egybeesése okán — egy-egy névközösség tagjainak” (2013: 136). Egy település teljes helynévkincsét pedig az egyes névhasználók „névtudás-összességének” nevezi (137).

A funkcionális nyelvfelfogás értelmezése szerint „A teljes nyelvközösség (az egy nyelvet beszélő társadalom, nép) számos beszélőközösség hálózata.” (LADÁNYI–TOLCSVAI NAGY 2008: 27). Ennek megfelelően úgy vélem, hogy a névközösség (legyen az bármilyen méretű, szerkezetű, típusú helység névközösége is) számos névhasználó közösség hálózatából jön létre. Névhasználó közösségnek azokat a csoportokat tekinthetjük, amelynek tagjai tényleges, mindennapi kommunikációs kapcsolatban állnak egymással, térismeretük pedig a világnak nagyjából azonos részletére vonatkozik. A tényleges kommunikációs kapcsolat beemelését a definícióba azért tartom fontosnak, mert például esetemben attól még, hogy ismerem Tépe helyneveit, nem tartozom a tépei névközösséghez.

A névközösséget alkotó csoportok tagjainak a száma igen eltérő lehet. A tagjai életkoruk, foglalkozásuk, családi kapcsolataik, lakhelyük alapján jól leírhatók lehetnek, azonban szociológiai, sőt nyelvi tekintetben sem feltétlenül alkotnak homogén csoportot. Fontos továbbá szem előtt tartanunk azt is, hogy egy-egy egyén számos névhasználó közösségnek is a tagja egyidejűleg.

A kapcsolati hálózat sűrűsége összefügg a település nagyságával is, így értelem szerűen minél kisebb a település, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy lakói között intenzívebb a kapcsolat, ebből kifolyólag pedig az ott élők névismerete is közel hasonló mintázatot mutat. Minél nagyobb a település, arányaiban annál kevesebb személlyel állunk kapcsolatban, s egy átlagos névhasználó a szűkebb életterén kívül az egész településről csak viszonylag kevesebb nevet ismer. Ez alól kivételt képeznek természetesen az ún. névmesterek, akik foglalkozásuknál fogva jó névismerők.

Ahogy a magyar nyelvközösség fogalmával is számolunk, még akkor is, ha „a magyar nyelv” nem létezik egyik beszélő fejében sem, feltételezhetjük, hogy ugyanígy beszélhetünk Tépe, a Hajdúhát, Magyarország stb. névközösségéről is.

HOFFMANN ISTVÁN a magyar nyelvű névközösségen a kisebb-nagyobb névközösségeknek a lazább-szorosabb kapcsolatokat felmutató hálózatát érti (2012: 15). Amennyiben elfogadjuk PÁSZTOR ÉVA fentebb idézett nézetét, azt is mondhatnánk, hogy az egyéni névismeretek összeadódásával jön létre a magyar nyelvű névközösség. Ezzel azonban csupán részlegesen érthetők egyet. Ha valamilyen kollektív helynévismereti térképet kívánunk leírni, ezen a térképen az egyéni névismeretek viszonylagos gazdagságával szemben elenyészően kevés számú közös elemet fogunk találni. Tépei kutatásaim azt mutatják, hogy a négy generációs

csoport összes tagja által ismert nevek aránya mindössze 1%. Ha eltekintünk a 20 év alattiak névismeretétől, akkor magasabb számot kapunk ugyan — a nevek alig több mint egytizedét birtokolja minden adatközlő (11%) —, de még így is igen csekély elemszámú ez a csoport. A névismeret továbbá nem szakítható el a kognitív térképtől, azonban az annyira személyre szabott, hogy a közösség szempontjából inkább a helynevekből elvont névtudás birtoklása lehet véleményem szerint a magyar nyelvű névközösséghez való tartozás ismérve.

Ennek a névtudásnak a működését gyűjtőmunkám során számtalanszor tapasztalhattam is. Az adatközlők a kikérdezés során sokszor próbálták értelmezni a neveket, és helyileg is kötni őket más nevekhez, ami azt bizonyítja, hogy a név belső szerkezetét analizálják, és a névhasználati gyakorlatból leszűrt ismeretek alapján helyezik el a nevet a kognitív térképükön. Így például a *Bika-legelő*, *Bika-kút*, *Bika-erdő* nevek ismeretében sokan a *Bika-zug* nevet is oda lokalizálták, ahol ez a három található, hiszen szerintük ez a név is az ott tartott bikákkal lehet kapcsolatos, így csakis ott helyezkedhet el ez is, ahol a többi. A *Bika-zug*-nak nevezett hely azonban nem ott fekszik. Ez a fajta ismeret tehát itt nem segítette, hanem inkább megtévesztette az adatközlőket. De ahogyan arra többen is felhívták már a figyelmet, ez a névtudás működik emellett a névadásban, a névnek névként való felismerésben stb. (lásd pl. HOFFMANN 2012). Mibenléte, egzaktabb fogódzókkal történő meghatározása ezért mindenképpen további vizsgálatokat igényel.

Irodalom

- BAILEY, GUY–WILKE, TOM–TILLERY, JAN–SAND, LORI 1991. The Apparent Time Construct. *Language Variation and Change* 3: 241–264.
- BODÓ CSANÁD 2013. *A látszólagos idő valósága*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ECKERT, PENELOPE 1997. Age as a sociolinguistic variable. In: FLORIAN COULMAS szerk., *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford, UK–Malden, USA, Blackwell. 151–167.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HAJDÚ MIHÁLY 1973. A Vásárhelyi-pusztai földrajzi nevei. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Nyelvtudományi vándorgyűlés*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 133. Budapest. 27–36.
- HOCHBAUER MÁRIA 2009. A helynévgyűjtés hagyományos és rendhagyó módszerei. In: SZÉKELY TÜNDE szerk., *A X. RODOSz Konferencia előadásai*. Kolozsvár, Romániai Magyar Doktorandusok és Fiatalkutatók Országos Szövetsége (RODOSz)–Clear Vision Könyvkiadó. 98–108.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Második kiadó. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. Név és identitás. *Magyar Nyelvjárások* 48: 49–75.

- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.
- INCZEFI GÉZA 1970. *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. Makó környékének földrajzi nevei alapján.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOVÁTS DÁNIEL 1981. A belterületi nevek kérdéséhez. In: HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest. 169–171.
- KOVÁTS DÁNIEL 2008. *Sátoraljaújhely helynevei és történeti topográfiája.* Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely város önkormányzata.
- LADÁNYI MÁRIA–TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 17–58.
- E. NAGY KATALIN 2015. Helynév-szociológiai vizsgálatok két Hajdú-Bihar megyei településen. *Magyar Nyelvjárások* 53: 35–45.
- E. NAGY KATALIN 2016. Helynév-szociológiai vizsgálatok a Hajdúháton. In: BARTHA ÁKOS–SZÁLKAI TAMÁS szerk., *Interdiszciplinaritás a régió kutatásban.* Fiatal kutatók nemzetközi konferenciája 5. Elektronikus tanulmánykötet. Debrecen. Megjelenés előtt.
- PÁSZTOR ÉVA 2013. Az élőhelyi helynévgyűjtések módszertani problémái. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9: 127–138.
- RESZEGI KATALIN 2012. A mentális térkép és a helynevek. In: NAVRACSICS JUDIT–SZABÓ DÁNIEL szerk., *Mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok* 3. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 95–100.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1960. Egy s más az élő dűlőnévanyagról. In: MIKESY SÁNDOR–PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 82–85.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZATHMÁRY JÓZSEF 1985. Felső-Bodrogszék földrajzi neveinek nyelvjárási tanulságai. *Magyar Nyelvőr* 109: 75–82.
- TÓTH LÁSZLÓ 1974a. A nyírségi Székely község földrajzinév-ismerete. *Magyar Nyelvőr* 98: 13–25.
- TÓTH LÁSZLÓ 1974b. Az általános iskolai tanulók földrajzinév-kultúrájáról. *Magyar Nyelvőr* 98: 473–475.
- TÓTH LÁSZLÓ 1976. Földrajzi neveink 1945 után. *Magyar Nyelv* 72: 348–351.
- ZSOLNAI JÓZSEF 1967. A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 91: 191–198.

Helynév-szociológiai vizsgálatok két Hajdú-Bihar megyei településen

E. NAGY KATALIN

Az ezredforduló óta eltelt években az onomasztika a nevek keletkezése mellett egyre fokozódó figyelmet fordít a nevek használatára is, s ezzel összefüggésben néhány tanulmány helynév-szociológiai fogalmakat, kérdéseket jelöl meg tárgyaként (lásd pl. GYÖRFFY 2012, 2013, 2015). Jelen írással az itt említett munkák sorát kívánom gyarapítani, a számos további vizsgálatot is lehetővé tevő szociológiai szempontok közül az életkort állítva a középpontba.

1. A felmérés háttere

Kutatásaimat két Hajdú-Bihar megyei településen, Pródon és Bakonszegen végeztem.¹ Pród 256 lakost számláló falu a megye északi részén, melyet 1978-ban közigazgatásilag Hajdúböszörményhez csatoltak. A település területi és társadalmi vonatkozásban egyaránt elszigetelt. Előbbit az magyarázza, hogy a várostól északnyugatra mintegy 15 km távolságra, a hajdúhádi pusztán fekszik, utóbbit pedig az indokolja, hogy a falu lakosai az egykor a pusztán kialakult fejlett tanyahálózat lakosságából kerültek ki. A pródi névkorpuszt — amely 317 névadatból (13 bel- és 304 külterületi névből) áll — a településen korábban végzett hagyományos helynévgyűjtés eredményeképpen állítottam össze 2011-ben (lásd KATONA–E. NAGY 2015: 98–253). Helynév-szociológiai kutatásomba 24 pródi lakost vontam be, tehát a lakosság 9%-ával készítettem interjút. Nemek szerinti megoszlásuk: 9 nő és 15 férfi (38 : 62%). A legfiatalabb adatközlő 11, a legidősebb 87 éves.

Bakonszeg 1176 lakost számláló falu a megye déli részén, mely a Berettyó folyó jobb partján fekszik. A település két területi és társadalmi szempontból, valamint történeti tekintetben is egyaránt jól elkülönülő falurészből, a Berettyó hídjától nyugatra fekvő Bakonszegről és az ettől keletre fekvő Pusztakovácsiból

¹ A települések lakosságának számát a Központi Statisztikai Hivatal 2015. évi hivatalos adatai szerint adtam meg.

áll. A hagyományos helynévgyűjtés alkalmával 2014-ben összeállított 217 helynév (87 bel- és 130 külterületi név) adta a vizsgálat korpuszát (lásd e kötetben E. NAGY 2015). A helynév-szociológiai felmérésbe 60 helyi lakost vontam be (ez a lakosság 5%-át teszi ki), így a csaknem 1200 fős falu minden 20. lakójának névismeretét felmértem. Nemek szerinti megoszlásuk: 32 nő és 28 férfi (53 : 47%). A legfiatalabb adatközlő 10, a legidősebb 82 éves.

Mindkét faluban figyelemmel voltam a nemek aránya mellett a foglalkozások lehető legnagyobb mértékű sokféleségére is: állattenyésztő, közmunkás, östermelő, pedagógus, takarító, tanuló, útépítő, varrónő, webmester stb. foglalkozású adatközlőkkel egyaránt beszéltem. Igyekeztem hivatásos névismerőket is bevasztani az adatközlők körébe, így jutottam el postás, vadász, vízügyes adatközlőkhöz. Olyan lakosokat is bevontam kutatásomba, akik nem helyben születtek. A pródi lakosok közül például elkészítettem a felmérést egy olyan adatközlővel (54 éves férfi), aki hat éve él a faluban. A bakonszegi adatközlők egyike (45 éves férfi) szintén csak néhány éve költözött a településre.

Az interjúk minden esetben kötetlen beszélgetéssel indultak a határ, majd a belterület neveiről. Képzeletben a táj egy szegletére navigáltam adatközlőimet, s kértem, hogy sorolják fel, milyen helyek vannak arrafelé. Ezt követően kiindulópontként jelöltem meg a saját utcájukat, s arra kértem őket, hogy onnan gondolatban elindulva mutassák be a falut. A beszélgetések végén az adatközlőket megkérdeztem az általuk nem említett helynevekhez fűződő névismeretükről is.

Adatközlőimet mindkét településen négy generációs csoportba soroltam: a 20 éves kor alattiak alkotják az első csoportot, a 21–40 közöttiek a másodikat, a 41–60 közöttiek a harmadikat és végül a 61 felettiak a negyedik csoportot. Kutatásom eredményeit mindkét településen a négy generációs csoport névismeretének bemutatásával adom közre. Minden esetben közlöm az adott generációs csoport összesített névismereti átlagát,² ezt követően a csoportba tartozó minden adatközlő által ismert,³ valamint a csoportban senki által nem ismert⁴ nevek számát és százalékos arányát. Kitérek a belterületi és a külterületi nevek arányára is.

² Az összesített névismereti átlagot úgy számítottam ki, hogy az adott generációs csoport minden tagjának százalékos névismeretét átlagoltam.

³ Az adatközlő ismeri a helynevet, ha hallott róla és lokalizálni is tudja, vagyis ha az az aktív névkincsébe tartozik (vö. ZSOLNAI 1967: 193).

⁴ Az adatközlő nem ismeri a nevet, ha a felmérés során magától nem említi azt, és azután sem tudja lokalizálni, hogy a gyűjtő rákérdez (vö. ZSOLNAI 1967: 192).

2. A pródi felmérés eredményei

Az első generációs csoportról elmondható, hogy átlagosan a teljes névanyag 18%-át ismerik, ám a csoport összes tagja által ismert nevek száma a teljes névanyagnak csupán a 6%-át teszi ki. A csoporttagok az összes belterületi név 31%-át ismerik. A névismeret mértéke annak ellenére nem terjed túl a belterületi névkorpusz harmadán, hogy a falu csak néhány utcából áll. Jellemző, hogy a belterületi nevek ismerete azon külterületi nevek ismeretével egészül ki, amelyek egyfelől a településhez közel esnek (pl. *Gátórház*), másfelől a határ bármely részén nagy kiterjedésű objektumokat jelölnek (pl. *Harmincötös út*, *Keleti-főcsatorna*, *Rét*). A 304 külterületi névből mindössze 14-hez, vagyis a külterületi nevek 5%-ához fűzött aktív névismeretet a korcsoport minden tagja. A legfiatalabbak számára a település teljes névkincsének 56%-a volt teljesen ismeretlen. Ezek kisebb és nagyobb kiterjedésű objektumokat egyaránt jelölnek, tulajdonképpen csaknem minden helynévfajta sorakoztathatunk példákat: víznevek (*Horgas-ér*, *Szőke-ér*, *Süldős-ér*), tanyanevek (*Csikos-tanya*, *K. Nagy Sándor tanyája*, *Szombati-tanya*), dűlőutak nevei (*Csonkadűlő*, *Kopasz Varga dűlő*, *Perzséte dűlő*), csárdák nevei (*Dedő csárda*, *Kati-kocsma* ~ *Tóth-kocsma*) stb. egyaránt találhatók közöttük. Ezek a határ teljes egészét lefedik, és egy belterületi utcanév kivételével mind külterületi nevek.

A második generációs csoport átlagos névismerete csaknem háromszorosa az első csoporténak, 49%. Ez azt jelenti, hogy a csoport átlagosan minden második pródi helynevet ismer. A mindenki által ismert nevek aránya 24%. A második csoport névismerete sem terjed ki minden belterületi névre. Noha azt feltételezhetnénk, hogy egy nyolc utcából álló falu minden utcanévét ismerik a lakosok, a második csoport adatközlői nem ismerték egyöntetűen például az *Oláh Jakab utca* és a *Rókahát utca* hivatalos neveket. Kézenfekvő magyarázat lehetne erre az, hogy szívesebben használják az objektumokat jelölő nem hivatalos neveket, például az *Oláh Jakab utca* másik nevét, a *Halom utca* megnevezést, de ezt sem ismerik egyöntetűen az adatközlők. Az összes belterületi név 62%-át, az összes külterületi névnek pedig 23%-át ismeri minden adatközlő. A korcsoportba tartozók számára a teljes névkincs 24%-a volt ismeretlen. E nevek kizárólag külterületi objektumokat jelölnek, s több mint a felük tanyanév. Ez az eredmény összhangban van azzal a településtörténeti körülménnyel, miszerint a második csoport tagjai már a belterületen kimért utcákban nevelkedtek, a külterületi tanyahálózatral így nem volt intenzív kapcsolatuk. Kiemelhető még továbbá az is, hogy a dűlőutak és dűlőföldek nevei is ismeretlenek a csoport tagjai számára. E három helynévfajta túl csupán két kisebb ér, a *Karácsony-ér* és a *Szőke-ér*, a külterületi állattartással összefüggésben három legelő, a *Csikóslegelő*, a *Gulyalegelő* és a *Birkalegelő*, valamint egy halom, a *Kis-Tacsilló-halom* neve az, amelyet nem

ismert egyetlen adatközlő sem. A külterületi névanyag 25%-át egyik csoporttag sem ismeri.

A harmadik generációs csoport névismerete átlagosan 60%, s a teljes névkincs 28%-át ismeri minden adatközlő. A csoport minden tagja által ismert a legtöbb belterületi név, kivételt csupán két korábbi hivatalos utcanév, a *Kossuth Lajos utca* és a *Petőfi Sándor utca* képez. Összességében a belterületi nevek 85%-át, a külterületi névállomány 26%-át ismerik az adatközlők. A mindenki által ismert nevek az egykori külterületi tanyavilághoz kapcsolódnak leginkább: az egykori tanyasi iskolák (pl. *Bársony-iskola*, *Hármashalmi iskola*, *Bakó-háti iskola*), a csárdák és kocsmák (pl. *Dedő csárda*, *Kati-kocsmá*, *Réti kocsmá*), a téveszközpontok (pl. *Csillag mezőgazdasági szövetkezet*, *Réti üzemegység*), valamint további külterületi építmények (pl. *Tejház*) nevei mind a valaha volt tanyahálózat világát idézik. Szembetűnő, hogy míg a második korcsoport tagjai csak a jelentősebb — a hosszabb, illetve a Harmincötös útból nyíló — dűlőutak neveit (*Bocskai bekötőút*, *Bársony dűlő*, *Tejház dűlő*) ismerik egyöntetűen, addig a harmadik csoport névismeretébe 11 dűlő neve tartozik bele (pl. *Elek dűlő*, *Freiter dűlő*, *Miniszteri út*). A névkincsnek mindössze 8%-át nem ismerte egyik, e generációs csoportba tartozó adatközlő sem. E nevek mindegyike külterületi objektumot jelöl: főképpen tanyák (pl. *Bodnár-tanya*, *Szálkai-tanya*), utak és dűlőutak (pl. *Lévai Márton dűlő*, *Meditációs út*), földek (pl. *Eklézsia földje*, *Gimnázium földje*) megnevezései ezek.

A negyedik generációs csoportnak átlagosan a névkincs 79%-áról van tudása, s a mindenki által ismert nevek száma 27%. A belterületi nevek 54%-át ismeri minden csoporttag. A korábban más településeken végzett élőnyelvi gyűjtések tapasztalataihoz hasonlóan Pródon sem része a belterület összes hivatalos utca-neve a legidősebb adatközlők névismeretének. Nem egyöntetű a *Rókahát utca* és *Pallai Pál utca* nevek ismerete sem a csoportban. A külterületi névkörpusz 26%-áról van tudása minden adatközlőnek, s míg az első csoportba tartozók 2, a másodikba tartozók szűk tucatnyi, a harmadik csoportbeliek tucatnyi tanyanevet ismernek, a negyedik csoport tagjai 20 tanya nevét ismerik egyöntetűen. E nevek zömmel az egykori tanyaközpont nagyobb, fontosabb tanyáit jelölik. Ahogyan az első korcsoportban a senki által nem ismert, a negyedikben a mindenki által ismert nevekre jellemző az, hogy ezek tulajdonképpen az összes helynévfajtat, területi szempontból pedig az egész határt lefedik. A senki által nem ismert nevek mind külterületi objektumot jelölnek, számuk csupán a névanyag 2%-át teszi ki.

3. A bakonszegi felmérés eredményei

Az első generációs csoport tagjainak átlagosan a teljes névanyag 46%-áról van tudásuk, azaz csaknem minden második helynévről. A csoport összes tagja által

ismert nevek száma a teljes névkincsnek mindössze a 14%-át teszi ki. Az első generációs csoport minden adatközlőjének névismerete a belterületi névkincs 25%-ára terjed ki, azaz minden negyedik belterületi névre. Ismerik például a falu főutcájának népi és hivatalos megnevezését (*Fő utca ~ Hunyadi utca*), a település egyik részének nevét (*Babaliget*), középületek neveit (*Kultúrház, Óvoda*). A külterületi névkörpusznak csupán a 18%-a része minden adatközlő névismeretének, erre a vízfolyások és a szomszédos településekre vezető utak neveit hozhatjuk példaként (*Berettyó ~ Berettyó folyó, Kálló, Keleti-főcsatorna, Újfalusi út, Zsákai út*). A korcsoportba tartozók számára a teljes névkincs 23%-a ismeretlen. Az általuk ismeretlennek ítélt belterületi nevek megegyeznek a harmadik és negyedik generáció számára a névkincs alaprétegét képező helynevekkel (*Gali kocsmája, Hangya, Kis utca, Lédai csárda, Miskolczi-birtok, Rákosi utca*), így e nevek a névrendszer tagjaként aligha maradnak meg hosszabb időn át. A belterületi névanyag 13%-a, a külterületi névállomány 29%-a ismeretlen a korcsoport-hoz tartozók számára. Az ismeretlen külterületi nevekhez tucatnyi tanyanevet sorolhatunk (pl. *Bene Gyula-tanya, Oláh-tanya*). Emellett nagyobb határrészek nevei is ismeretlenek a korcsoportban (*Kis-Hídköz, Kozmapusztá, Nagy-Hídköz, Rét*).

A második generációs csoportba tartozók névismeretébe átlagosan a teljes névkincs 57%-át tartozik bele. A minden csoporttag által ismert nevek a névanyag 26%-át teszik ki, ami majdcsak a duplája az első generációban tapasztalt eredménynek. A második csoport minden tagja ismer belterületi hivatalos nevet (*Árpád tér, Bacsó Béla utca*), a kocsma és boltok neveit (*Kriszti, Piri bár, Pagony*). Ismerik a *Varroda* nevet is, amely egykor sokuk édesanyjának adott munkát, ma azonban már nem üzemel. Az első generációs csoport legidősebb tagjai óvodás korúak voltak, amikor megszűnt a varróüzem, ez magyarázza, hogy ők még ismerik ezt a megnevezést. A korcsoportnak a belterületi névkincs 38%-áról, a külterületi nevek 18%-áról van egyöntetűen tudása. Az első generációs csoportnál megfigyelt nagyobb külterületi objektumok ismerete itt is jelen van, azok nevei azonban kiegészülnek például a *Kádár-domb ~ Kádár dombja* nevekkel. Annak, hogy e nevek ismerete nem jelenik meg az első csoportban, szintén szociokulturális oka van. Az iskolaszervezet átalakításának köszönhetően néhány éve a gyerekek a szomszédos településekre, Berettyóújfaluba és Zsákára járnak tanulni. Korábban, amíg a falu általános iskolája a hagyományos nyolcosztályos szervezetben működött, a tanárok rendszerint kilátogattak osztályaikkal a Kádár-dombhoz, és elmesélték nekik a régóta élő népmondát, Kádár vitéz történetét. A névvel, a név által jelölt objektummal való aktív kapcsolat megszűnése pedig maga után vonta a névismeret fakulását is. Számottevő emellett a külterületi épületek neveinek egyöntetű ismerete (*Pálinkafőzde ~ Pálinkafőző, Száritó, Zsilipház*). A mindenki számára ismeretlen nevek száma alacsony, a névkincsnek

csupán a 7%-át (a belterületi nevek 7, a külterületiek 8%-át) nem ismeri egyetlen csoporttag sem. A belterületi nevek között a nép ajkán élő csárdanevet (*Lédai csárda*), az ott tanító pedagógusról elnevezett iskolanevet (*Tóth-iskola ~ Tóth iskolája*) egyaránt találunk. A külterületi ismeretlen nevek közt számos tanyanév van (*Kovács-tanya, Matkó-tanya, Nemes Balázs tanyája*), de olyan nevek is ismeretlenek számukra, mint a *Lapos, Méneslegelő, Miragy*.

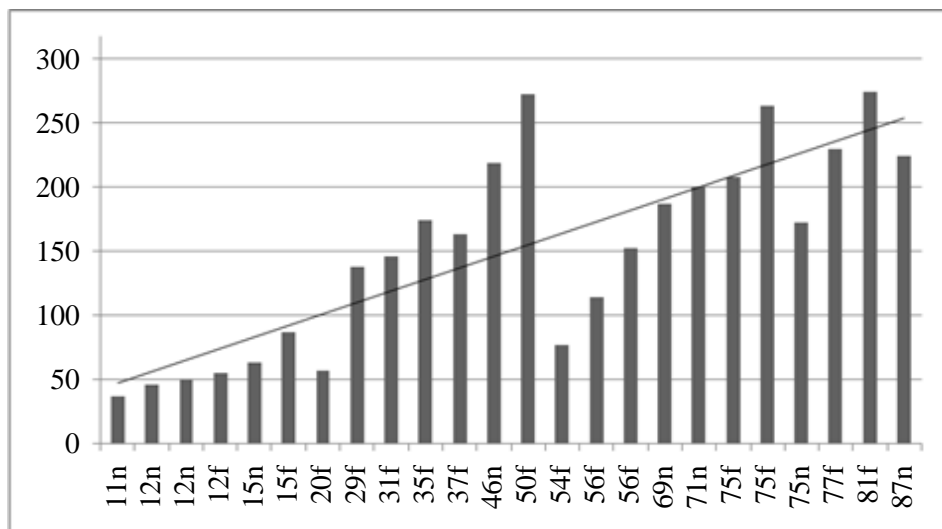
A harmadik generációs csoportba tartozók átlagosan a névkincs 74%-át tudhatják sajátjuknak. A névkincs 29%-ához fűznek mindannyian aktív névismeretet. A belterületi nevek 52%-áról van tudása minden csoporttagnak. A minden adatközlő által ismert nevek között mindössze hét hivatalos utcanévet találunk (pl. *Hunyadi utca, Petőfi utca, Jókai utca*), holott két tucatnyi hivatalos névvel számolhatunk a faluban. Minden csoporttag névismeretébe beletartoznak a korábbi iskolák nevei (*Sárállási iskola, Templomi iskola*). A minden adatközlő által ismert külterületi nevek a külterületi névkincs 29%-át teszik ki, s ezen belül a nagyobb objektumot jelölő nevek mellett külterületi építmények nevei, illetve az egykori külterületi legeltetéssel összefüggő nevek (*Gulyalegelő, Gulyakút, Legelő*) is szerepelnek. A névkorpusznak nincs olyan eleme — sem bel-, sem külterületi —, amely a harmadik generációs csoport minden adatközlője számára ismeretlen.

A negyedik generációs csoportnak átlagosan a névkincs 73%-áról van tudása. A minden adatközlő névismeretének részét képező nevek a névkincs 28%-át fedik le, ezen belül a csoporttagok a belterületi névanyag 38%-át, a külterületi névkincs 23%-át ismerik egyöntetűen. A harmadik és a negyedik generációs csoport minden tagja által ismert nevek korpusza csaknem azonos: mindössze néhány név van, amely a negyedik csoportban minden adatközlő névkincsébe beletartozik, míg a harmadikban nem (pl. *Kossuth tévesz, Marx Károly utca, Tejcsarnok*). Hasonló a helyzet a külterületi nevekkel is: néhány kivételtől eltekintve azonos a harmadik és negyedik generációs csoport külterületi névismerete. A mindenki által ismeretlennek ítélt nevek száma viszont magasabb, mint a harmadik generációs csoportban, itt ugyanis öt nevet adathatunk (pl. *Miragy ~ Miragyi-föld*). A belterületi neveknek és a külterületieknek egyaránt a 2%-a ismeretlen a korcsoport minden egyes tagja számára.

4. Következtetések

Azt a szakirodalomban általánosan elterjedt hipotézist, amely szerint egy település névkincsét az idősebb lakosok jobban, a fiatalabbak kevésbé ismerik, felmérésem eredményei is igazolták. Ez azonban nem vonja maga után szükségszerűen azt, hogy a legidősebb adatközlők ismerik a legtöbb helynevet: szociokulturális, társadalmi és egyéb okok ugyanis erős befolyással lehetnek egy-egy lakos névismeretére.

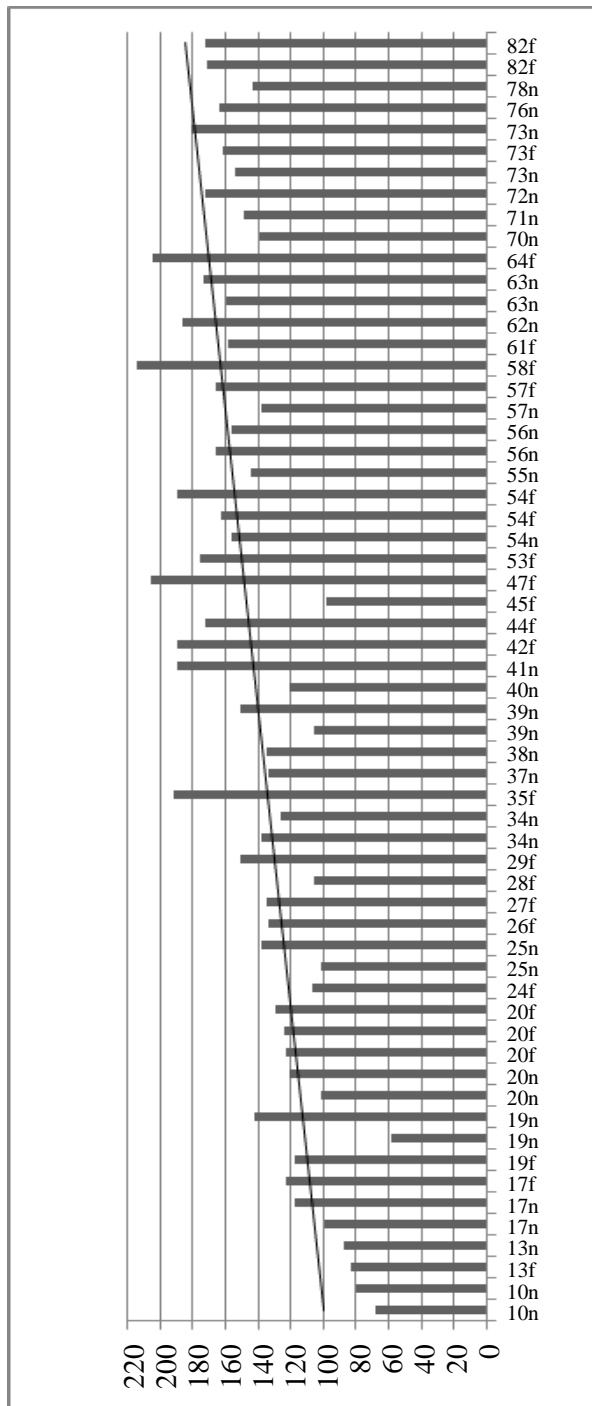

1. diagram: A pródi lakosok névismerete⁵

Mint arra írásom elején utaltam, mindkét faluközösségben bevontam egy-egy olyan adatközlőt is a felmérésbe, akik nem tősgyökeresek a településen. A pródi lakosok egyike (54 éves férfi) mindössze hat éve él a faluban. Generációs csoportjának névismereti átlaga 60%, ő azonban a névkincsnek csupán a 24%-át ismeri. Névismerete az első generációs csoportba tartozók sorába illik leginkább: 15 éves lány adatközlőm a névkincs 20%-át, 15 éves fiú adatközlőm pedig a 27%-át ismeri. A másik település hasonló helyzetben lévő adatközlője (45 éves férfi) négy éve él a faluban. Közmunkásként dolgozik Bakonszeg belterületén, s emiatt a külterülettel nem sok kapcsolata van. Korábban a szomszédos Berettyóújfaluban élt. Névismerete 43%, ez jelentősen eltér korcsoportjának 76%-os névismereti átlagától, leginkább az első generációs csoport 46%-os átlagába illeszkedik. A korcsoportba tartozó 10 éves lány adatközlőm a névanyag 35%-át, 17 éves lány adatközlőm a 43%-át ismeri. Mindez azt mutatja, hogy egy, a faluba újonnan költözött felnőtt igen hasonló megismerési folyamatokon megy keresztül a mentális lexikon részét képező helynevek és az általuk jelölt térbeli objektumok megismerése terén, mint egy, a születése óta a faluban élő gyerek. E megfigyelés megfelel annak a funkcionális nyelvészeti alaptételnek, hogy a helynevekre vonatkozó ismereteket — és magukat a helyneveket is — az egyén a közvetlen környezetének megismerése során sajátítja el (lásd pl. LADÁNYI–TOLCSVAI NAGY 2008: 28, HOFFMANN 2012: 15). Megítélésem szerint e megismerési folyamat a névhasználó közösségek új tagjai esetében életkortól függetlenül hasonlóképpen mehet végbe.

⁵ A függőleges tengelyen az egyes személyek által ismert nevek számát jelöltem, a vízszintes tengelyen pedig az adatközlők életkorát és nemét (n = nő, f = férfi).

2. diagram: A bakonyzezi lakosok névismerete

SEBESTYÉN ÁRPÁD saját helynévgyűjtési tapasztalatait közre adva elmondja, hogy „a falumban [...] egyetlen egy embert sem találtam, aki csak megközelítő teljességgel is ismerte volna az egész [...] helynévállományt” (1960: 84). Az újabb kutatások számszerű eredményei azt mutatják, hogy vannak a faluközösségeknek olyan tagjai, akik csaknem az egész helynévállományt birtokolják: Pródon a negyedik generációs csoport 81 éves adatközlője a teljes névkincs 86%-át, Bakonszegen a harmadik generációs csoport 58 éves adatközlője a névanyag 94%-át ismeri. Hasonló eredményeket közölt Tépén végzett helynév-szociológiai esettanulmányában GYÖRFFY ERZSÉBET: a negyedik generációs csoport 75 éves adatközlője a teljes névkincs 89%-át ismeri (2015). Az alábbi táblázat a két általam vizsgált település névismereti átlagait mutatja.

	minden adatközlő által ismert nevek		minden adatközlő számára ismeretlen nevek		összesített névismereti átlag	
	Pród	Bakonszeg	Pród	Bakonszeg	Pród	Bakonszeg
1. generációs csoport	6%	14%	56%	23%	18%	46%
2. generációs csoport	24%	26%	24%	7%	49%	57%
3. generációs csoport	28%	29%	8%	1%	60%	74%
4. generációs csoport	27%	28%	2%	2%	79%	73%

1. táblázat: Az egyes korcsoportok névismerete Pródon és Bakonszegen

A bel- és külterületi nevek aránya kapcsán azt tapasztaljuk, hogy míg a fiatalok túlnyomó többségben a belterületi nevekkel vannak szorosabb kapcsolatban, az életkor előrehaladtával egyre több külterületi nevet ismernek meg. Ez összefüggésben áll azzal, hogy a gyerekek élettere kezdetben csak a belterületre korlátozódik. Gyermekkoruk során egyre több lehetőségük nyílik a külterülettel való érintkezésre, majd fiatal- és felnőttkorukban munkájuk, életvitelük vagy esetleges érdeklődésük okán egyre intenzívebbé válhat a külterülettel való kapcsolatuk, s mindezzel összefüggésben a külterületi nevekhez fűződő névismeretük is. Ugyanakkor KOVÁTS DÁNIEL már évtizedekkel ezelőtt felhívta a figyelmet arra, hogy egy-egy településen az emberek élettere egyre inkább beszűkül, s „elfeledjük lakóhelyünk külterületének egyes neveit” (1981). Noha valóban volt néhány adatközlőm, aki a falu határával gyakorlatilag semmilyen kapcsolatban nem állt, azt tapasztaltam, hogy a legfiatalabb adatközlők is jónéhány külterületi helynevet ismernek, s a külterületi nevek ismerete az életkor előrehaladtával egyre kiterjedtebb lesz. Megítélésem szerint az életter ilyen irányú beszűkülése tehát végső soron nem vonja maga után a tér megismerésére irányuló igény megszűnését.

	Pród		Bakonszeg	
	belterületi név	külterületi név	belterületi név	külterületi név
1. generációs csoport	31%	5%	25%	8%
2. generációs csoport	62%	23%	38%	18%
3. generációs csoport	85%	26%	52%	29%
4. generációs csoport	54%	26%	38%	23%

2. táblázat: A minden adatközlő által ismert bel- és külterületi nevek aránya a két településen korcsoportonként

	Pród		Bakonszeg	
	belterületi név	külterületi név	belterületi név	külterületi név
1. generációs csoport	8%	58%	13%	29%
2. generációs csoport	–	25%	7%	8%
3. generációs csoport	–	8%	–	–
4. generációs csoport	–	2%	2%	2%

3. táblázat: A senki által nem ismert bel- és külterületi nevek aránya a két településen korcsoportonként

Írásomban egy szociológiai szempont, az életkor alapján vizsgáltam a pródi és a bakonszegi faluközösség helynévismeretét. További eredményekkel szolgálhat majd a továbbiakban újabb szociológiai szempontoknak a bevonása a felmérésbe (például a névismeret nemek vagy foglalkozási csoportok szerinti megoszlása), amelyek tovább árnyalhatják, finomíthatják az itt felvázolt helyzetképet is. Ennek bemutatására azonban majd csupán egy későbbi írásomban vállalkozom.

Irodalom

- GYÖRFFY ERZSÉBET 2012. A névszociológiai aspektusról a szleng helynevek ürügyén. *Helynévtörténeti Tanulmányok 7*: 53–60.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2013. A helynév-szociológia kutatási területei, feladatai. *Helynévtörténeti Tanulmányok 9*: 115–125.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2015. A helynévismeret. *Magyar Nyelvjárások 53*: 5–33.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások 50*: 9–26.

- KATONA CSILLA–E. NAGY KATALIN 2015. Hajdúböszörmény helynevei. In: BÁBA BARBARA szerk., *Hajdú-Bihar megye helynevei 1.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 98–253.
- KOVÁTS DÁNIEL 1981. A belterületi nevek kérdéséhez. In: HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest. 169–171.
- LADÁNYI MÁRIA–TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok 22:* 17–58.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1960. Egy s más az élő dűlőnévanyagról. In: MIKESY SÁNDOR–PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 82–85.
- ZSOLNAI JÓZSEF 1967. A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. *Magyar Nyelvőr 91:* 191–198.

Névföldrajzi térképlapok klaszteranalízise Zala megye helynevei alapján*

DITRÓI ESZTER

1. Bevezetés

A helynevek rendszerszerűségét és mintákhoz való igazodásukat a névkutatók jó ideje általánosan vallják. Ez a gondolat nyújt kiindulási alapot ahhoz a felfedezéshez is, hogy egy-egy táj névadási mintáinak feltérképezése és azok összevetése által kirajzolódhatnak egységes névadási sajátságokkal rendelkező névföldrajzi tájak, azaz meghatározhatók egyes ún. névjárási területek (erre vonatkozóan lásd pl. DITRÓI 2010, 2011, 2012). Minthogy a névrendszerek területi különbségeinek a megragadására megítélésem szerint a statisztikai összevető módszerek nyújtják — mivel objektív, számszerűsíthető eredményekkel dolgoznak — a legbiztosabb alapot, vizsgálataimat egy mátrix alapú metódusra, valamint a kialakított mátrix dimenziócsökkentő eljárására (klaszteranalízis) alapozom, s ezáltal igyekszem egy megyényi térségre vonatkozóan, konkrétan Zala megye területén a névföldrajzi régiókat feltérképezni.

2. Szakirodalmi és módszertani áttekintés

A címben megjelölt témával összefüggésben a tudománytörténeti előzményeket és a módszertani alapvetést elsősorban két tudományterület, a névföldrajz és a statisztika kapcsolatára építve érdemes részletezően bemutatni.

Az a felfogás, miszerint bizonyos tájak helynévkincse rendszert alkot, azaz a helynévrendszer tanulmányozásakor valójában egyes vidékek névrendszeréről beszélhetünk, jó ideje egyöntetű álláspontnak tekinthető a névtani szakirodalomban (lásd például HOFFMANN 1993: 29, 64, 82–83, 85, 87, HAJDÚ 1991, 1999, TÓTH 2001: 222, VARGHA 2010, BÁRTH 2010). E témakör matematikai statisztikai alapú megközelítése azonban meglehetősen újkeletű, ezért érdemes részletebben is ismertetni e módszertani eljárás lényegét. Ezt úgy igyekszem az alábbiakban megtenni, hogy konkrétan a helynévrendszerekre vonatkoztatom minden egyes jellemzőjét.

* A publikáció az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

A helynévrendszerek statisztikai megközelítéseinek alapja maga a meghatározott szempontrendszer szerint kiválasztott névanyag, amelynek névrendszertani elemzését a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott helynévelemzési modell (1993) szerint végeztem el. Az ilyen jellegű analízisnél fontos, hogy a névanyag vizsgálatát településenként külön-külön valósítsuk meg — annak az általános feltevésnek megfelelően, hogy egy-egy (főleg kisebb) település helynevei bizonyos tekintetben rendszert alkotnak —, ez biztosítja ugyanis a névrendszerek összevethetőségét. Az elemzés során kapott helynévszerkezeti típusokat ezt követően gyakorisági sorokba rendezzük, melyek kialakítása helynévszerkezeti kategóriák szerint történik.¹ Ha pedig ezeket az adatokat térképre vetítjük, jól kirajzolódik, hogy az egyes települések helynévanyaga mely más településekével mutat hasonlóságot, s melyekétől különbözik jelentősebb mértékben. Azt is hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy a települések hasonlósági mintái nem feltétlenül mutatnak egységes képet. Ennek a problémának a megoldására alkalmazzák a statisztikában a klaszteranalízist, amelynek révén a mátrix alapján kapott eredmények egyetlen térképlapon ábrázolhatók, ezáltal pedig könnyebben megragadhatók a különböző névföldrajzi területek.

A klaszteranalízis gyökerei igen korai időkre nyúlnak vissza. Minthogy alapvetően egy csoportosító eljárásról van szó, csirái már az ókorban is jelen voltak. A klaszteranalízis elterjedésében a 18. században a svéd LINNÉ által megalkotott állat- és növényrendszertan jelentette a mérőföldkövet. Az ilyesfajta csoportosító módszereket eleinte csak a biológia területén alkalmazták, és csupán később történtek kísérletek arra, hogy más területekre is alkalmazzák az eljárást (vö. JARDINE–SIBSON 1971). A nyelvészetben is használták például a különböző nyelvek rokonsági fokának a meghatározására (vö. ehhez ROBINS 1999: 181–206). A módszer idővel nagyfokú változáson ment keresztül köszönhetően a matematikai statisztika új eredményeinek és a számítógépes technológiának.

A klaszteranalízist a szakirodalomban általában kétféle megközelítésben találjuk meg: egyes tanulmányok a módszer matematikai leírását, a különféle klaszterező eljárások és távolságszámítási módok részletes leírását tűzik ki célul. A módszert azonban alkalmazói oldalról is bemutatathatjuk: e megközelítések általában problémafelvető esettanulmányok formájában jelentkeznek. Az első típusba tartozó, a matematikai alapokat ismertető művek zömmel az 1970-es évektől jelentek meg, közöttük említhető meg ANDERBERG (1973) vagy EVERITT (1974) monográfiája, illetve a magyar szakirodalomban például PÁRNICZKY GÁBOR publikált összefoglaló munkát a klaszteranalízisről (1976). Az alkalmazói oldalt

¹ A gyakorisági sorok alapján aztán létrehozunk egy mátrixot. Több lehetőség is rendelkezésünkre áll, én magam a BRAY–CURTIS-féle metódust (1957) alkalmaztam jelen munkámban, mely 0–1-ig tartó értékben jeleníti meg két település hasonlóságát. Ezekről a módszertani lépésekről, illetve a mátrix kialakításáról részletesebben lásd DITRÓI 2015.

szem előtt tartó munkákat a természettudományoktól a társadalomtudományokig igen sokféle tudományterület metodológiai eljárásai között ott találjuk. A nyelvészetben belül leginkább a dialektológia mutatott ezidáig nagyobb fokú érdeklődést az új típusú klaszterezési eljárások iránt (vö. ehhez pl. VARGHA–BODÓ–VÉKÁS 2012, VARGHA–VÉKÁS 2012).

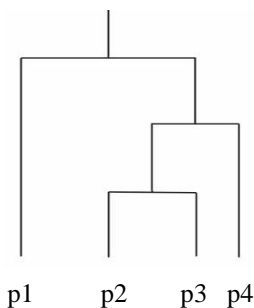
Klaszteren, azaz csoporton elemek együttesét értjük, amelyeket egy jól definiált szempont szerint hasonlónak tekintünk. A klaszteranalízis tehát egy típusalkotó eljárás, amellyel az elemeket, egyedeket homogén csoportokba soroljuk (BOLLA–KRÁMLI 2012: 313). A klaszteranalízisnek két általános eljárását különíthetjük el: beszélhetünk hierarchikus és nem hierarchikus elemzési módszerekről (vö. ehhez i. m. 313–316). A hierarchikus klaszterezésnél nem kell előre ismernünk a létrehozandó klaszterek számát, míg a nem hierarchikusnál már a kiinduláskor meg kell adnunk a lehetséges csoportokat. Minthogy a névrendszerekre a hierarchikus eljárásokat alkalmazom, ezekről részletesebben is célszerű szólnunk.

A hierarchikus eljárásoknak két altípusát említhetjük meg: az egyiket agglomeratív, a másikat divizív eljárásnak nevezzük. Az agglomeratív eljárásban a kiinduláskor több klaszterünk van, majd lépésről lépésre csökkentjük a klaszterek számát egészen addig, amíg az utolsó lépésnél már csak egyetlen klaszterünk marad. Az eljárás abban a tekintetben is hierarchikus, hogy egyszerre mindig csak két klaszter egyesíthető, és azok aztán az elemzés végéig együtt értelmezendők. A helynévrendszerek kapcsán, tehát a névkutatásban ez úgy értelmezhető, hogy vesszük a különböző települések névrendszereit, s azokat egyre nagyobb csoportba soroljuk a hasonlóságuk alapján: mindig a kisebb csoport felől haladunk tehát a nagyobb felé. Ez a módszer empirikus-induktív sajátosságokkal jellemezhető. A divizív eljárás ennek a fordítottját jelenti: itt a kiinduláskor csupán egyetlen klaszterünk van, majd lépésenként különválasztjuk őket: azaz az összes, általunk elemzett település névrendszerét egy csoportnak tekintjük, s ezen belül alakítunk ki különböző alcsoportokat. Minthogy a legtöbb klaszterezési eljárás agglomeratív módszereket alkalmaz, én magam is ezt használom fel a névrendszerek elemzésekor.

A hierarchikus eljárások az adatelemeket úgynevezett fagráfba, dendogramba rendezik. Ez az eljárás nem teljesen új a nyelvészetben sem: az egyes nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek rokonsági fokának érzékeltetésére használt családfamodellek például egy ehhez nagyban hasonló módszert követnek. A klaszteranalízis során létrehozott dendogramok azonban abban térnek el ettől az összehasonlító nyelvészetben már meghonosodott módszertől, hogy a fák ágai itt rögzítettek, el nem mozdíthatók, s a csoportok nem cserélhetők fel (lásd az 1. ábrát).

Az 1. ábrán látható dendogram a következőket mutatja: adott 4 település helynévrendszere (p1, p2, p3, p4), melyeket a mátrixból kapott hasonlósági adataik

segítségével csoportokba kívánunk sorolni. Látható, hogy a p2 és p3 jelzésű települések névrendszere nagyobb hasonlóságot mutat, ezért azokat egy csoportba sorolta a dendrogram. Tovább haladva a p4-es jelzetű településről is megállapítható, hogy távolabbi kapcsolattal ugyan, de a p2–p3 csoporttal egy típusba tartozik. A p1 pedig a többi névrendszerhez képest különálló jegyeket mutat. Mindez tehát azt jelenti, hogy egy közös pontból kiindulva két nagyobb csoportot határolhatunk körül, majd ahogy szigorítjuk a hasonlósági fokot, további három alcsoportot tudunk elkülöníteni. Ennek a módszernek több település névrendszerére való kiterjesztésével véleményem szerint jól elkülöníthetők az egymáshoz hasonló helynévrendszertani jegyeket felmutató települések, s ezáltal pedig maguk az egyes névföldrajzi területek.

1. ábra: Dendrogram

3. A kutatási terv

Kutatási tervem alapvetően négy pilléren nyugszik: a mintavételen, az ún. gyakorisági sorok kialakításán, a mátrix, valamint a klaszteranalízis során kapott eredmények értelmezésén. A mintavétel során a Magyar nyelvjárások atlasza kutatópontjaihoz igazodtam, így a vizsgálathoz kiválasztott Zala megyében 19 kutatópont mikrotoponimáit elemeztem. Ezeket a 2. ábra szemlélteti.

1. Csöde
2. Zalaháshágy
3. Ságod
4. Babosdöbréte
5. Zalatárnok
6. Szentgyörgyvölgy
7. Kerkabarabás
8. Bödeháza
9. Kerkateskánd

10. Pakod
11. Padár
12. Zalacsány
13. Szentpéterúr
14. Hahót
15. Egeraracs
16. Balatonmagyaród
17. Gelsesziget
18. Galambok
19. Pat

2. ábra: Zala megyei kutatópontok

Az MNyA. kutatópontjaihoz való alkalmazkodást az indokolja, hogy ezáltal statisztikailag is összevethető térképeket készíthetünk a dialektometria által létrehozott nyelvföldrajzi térképekkel. Ennek a döntésnek ugyanakkor ezzel az előnnyel szemben a hátránya az, hogy a mintánk nem tudja a teljes Zala megye helynévrendszereinek jellegzetességeit bemutatni.

A gyakorisági sorok felállítását a HOFFMANN ISTVÁN-féle helynévelemzési modell (1993) kategóriarendszeréhez igazodva végeztem el, a mátrix kialakítása pedig a BRAY–CURTIS-féle metódus (1957) szerint történt. A klaszteranalízis során a kialakított többdimenziós mátrixunk eredményeit osztályokba soroljuk, így kialakítva egy dendogramot (fagráfot), amelynek a segítségével megállapíthatjuk, mely névadási területek mutatnak szorosabb, s melyek lazább kapcsolatot. A mostani tanulmányomban a klaszteranalízis különböző módszertani eljárásait mutatom be: a teljes lánc módszert, a csoportátlag módszert, a súlypont vagy centroid eljárást, valamint a variancia módszert (Ward metódust), s ezek felhasználási lehetőségeit vázolom fel a névrendszerek területi különbségeinek feltérképezésében. Az analízis végén aztán reményeim szerint az is kirajzolódik, hogy a lehetséges módszerek közül melyik lehet az itt vizsgált problémakör feltárásában a leginkább célravezető.

4. Eredmények

4.1. A jelenkori és régebbi névrendszerek területi differenciáltságára már az eddigiekben is történt jó néhány utalás a névtani szakirodalomban (a teljesség igénye nélkül lásd pl. KÁLMÁN 1967, TÓTH 1998: 121–134, 2002: 127–138, BÁBA 2013: 53, DITRÓI 2011, 2012, 2013, 2015), s ezek mindegyike arra mutatott rá, hogy ezek az eltérések a névadás egyes jellegzetességeinek a feltárása révén írhatók le. A Zala megye fent említett településeinek helynévanyagán végzett analízis ezt a megállapítást szintén megerősíti: a gyakorisági sorok alapján készített mátrix eredményeinek térképre vetítése során a megye északi és déli területeinek különbsége körvonalazódik.

3. ábra: Galambok és Gelsesziget hasonlósági térképlapja

Galambok névanyaga a megye névanyagával átlagosan 0,6-os egyezést mutat, azonban a terület északi részén, a Zala folyó egy szakaszán eltérő névadási mintákat tapasztalunk. Gelsesziget térképlapján hasonlóképpen regisztrálható ez a fajta különbség, azonban a névadási minták eltérő viselkedése e település esetében kissé északabbra regisztrálható. Ezenkívül a Kerka mellett elhelyezkedő Bődeháza (bekarikázva) névmintája mindkét bázistelepüléstől eltérést mutat. Az egyes települések mátrixa (a 3. ábrán bemutatottakhoz hasonlóan) tehát — noha bizonyos fokú hasonlóságot megfigyelhetünk — nem ad kiemelkedő egyezést. Ahhoz, hogy pontos képet tudjunk alkotni arról, hogy a kapott többdimenziós mátrix milyen valós névföldrajzi területeket jelöl ki, a klaszteranalízishez érdemes folyamodnunk.

4.2. A klaszteranalízis — ahogy a fentiekben már ismertettem — egy olyan dimenziócsökkentő eljárás, amelynek során a mátrix összes térképi eredményét egyetlen térképlapon tudjuk ábrázolni. Ez az eljárás kifejezetten akkor előnyös, ha a mátrix településenkénti hasonlósági eredményei — mint itt is — a vártnál gyengébb egyezést adnak. Zala megye 19 településének a vizsgálatakor ez azt jelenti, hogy noha körvonalazódni látszik egy északi, a Zala folyó mentén regisztrálható névadási mintákat érintő gát, a településenkénti eredmények ingadozása miatt mégsem tudjuk ezt teljes pontossággal meghatározni.

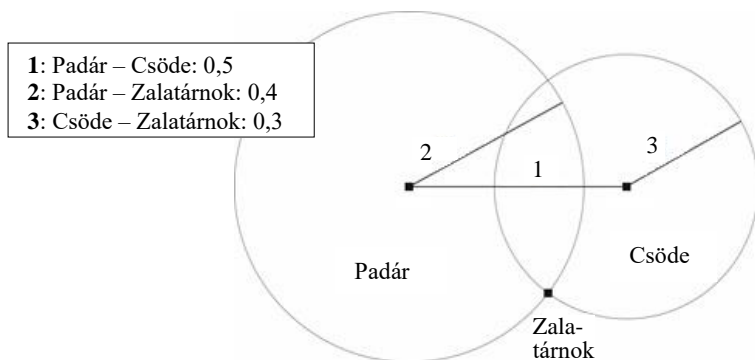
A klaszterezés egyik lényeges lépése az, hogy a mátrixból kapott adatokat térben ábrázolja. Ez egy kétdimenziós leképezés, amit a statisztikai programok önmaguk végeznek el, s amelynek szemléltetésére Padár, Csöde és Zalatárnok települések példáját használom fel. Az alábbi táblázatban e három település különbségmátrixát² láthatjuk.

	Padár	Csőde	Zalatárnok
Padár	0	0,5	0,4
Csőde	0,5	0	0,3
Zalatárnok	0,4	0,3	0

4. ábra: Padár, Csöde és Zalatárnok különbségmátrixa

Padár és Csöde névrendszereinek összevetése azt mutatja, hogy ezek 0,5-ös távolságra vannak egymástól, amit ha egy egyenesen veszünk fel, máris megkapjuk Padár és Csöde relatív helyzetét a kétdimenziós térben. Ezt követően Padár kiindulópontból felvesszük a Padár–Zalatárnok 0,4-es távolságot, s szerkesztünk egy 0,4 egységnyi sugarú kört. Ugyanezt tesszük Csöde esetében is: Csöde kiindulópontból felvesszük a Csöde–Zalatárnok 0,3-as távolságot, s szerkesztünk egy 0,3-as sugarú kört. Döntenünk kell arról, hogy felfelé vagy lefelé építjük a pontjainkat a térben. Ha lefelé, akkor a két kör alsó metszéspontjában helyezkedik el Zalatárnok. Ezzel el is készítettük a fenti három település kétdimenziós leképezését (lásd 4. ábra).

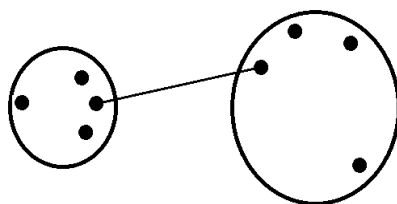
² A különbségmátrix a hasonlósági mátrix inverze. Tulajdonképpen a hasonlósági mátrix számadatait kivonjuk 1-ből, és máris megkapjuk a különbségmátrixot. Erre azért van szükség, mert a klaszteranalízis során a statisztikai programok döntő hányada különbségmátrixszal dolgozik.

5. ábra: Padár, Csöde és Zalatárnok kétdimenziós leképezése

A klaszterező eljárás során a program ezeket a pontokat klaszterekbe rendezi, s ezek pontjait összevetve megrajzolja a dendrogramot. Amint azt a fentiekben már jeleztem, a klaszteregyesítő eljárások közül négyet, a teljes lánc módszert, a csoportátlag módszert, a centroid vagy súlypont eljárást és a variancia módszert (Ward módszert) használtam a névrendszerekre, de ezeken kívül még létezik egyszerű lánc eljárás is. Ezek jellemzőit az alábbiakban mutatom be.

4.2.1. Az egyszerű lánc módszer során a klaszterek hasonlósága a két különböző klaszter legközelebbi, azaz legjobban hasonlító elemén alapul. Ezt az eljárást úgy alakították ki, hogy lazán összetartozó, nagy csoportokat eredményezzen, emellett ez a módszer rendkívül érzékeny a kiugró értékekre és az esetleges hibás adatokra. Így akár bizonyos jelenségek vizsgálatára a névtani kutatásokban is alkalmazható, noha ennél jóval érzékenyebb összevető módszerek is léteznek. Az egyszerű lánc módszer sematikus ábrája látható alább: az ábrán szereplő pontok megrajzolása az 5. ábrán látható eljárással történik.

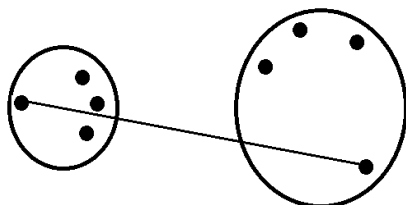
6. ábra: Az egyszerű lánc módszer sematikus ábrája

Kiugró értékek egy névrendszertani elemzés során többször is előfordulhatnak nyelvi és nyelven kívüli okok miatt egyaránt. Jól példázhatják ezt azok a névrendszerek, amelyek különböző tényezők folytán egyfajta névföldrajzi szigetként viselkednek.³ Az egyszerű lánc módszer ezeknek a felderítésére alkalmas. Mint-hogy azonban nem minden adatot vet össze, csupán a legközelebbi pontokat veszi

³ A névrendszerek területi differenciáltságára irányuló kutatások egyik izgalmas területe éppen az ilyen szigetek feltárása lehet.

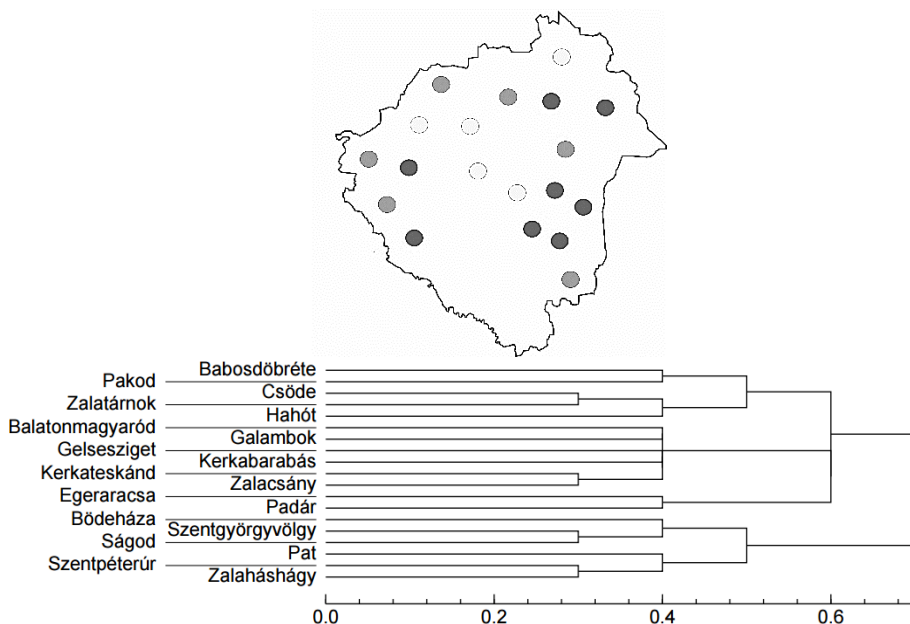
számításba, ez az eljárás kevésbé érzékeny volta miatt általában véve aligha lehet a névföldrajzi vizsgálatokhoz a legmegfelelőbb. (Az egyszerű lánc módszer további tulajdonságaihoz lásd TAN–STEINBACH–KUMAR 2006: 517.)

4.2.2. A teljes lánc módszer esetén a klaszterek hasonlósága a két klaszter legtávolabbi, azaz legkevésbé hasonlító elemén alapul. Erőssége ennek a módszernek az, hogy a kiugró és esetlegesen hibás adatokra kevésbé érzékeny, ugyanakkor nem képes kezelni az egyenlőtlen nagyságú klasztereket (lásd TAN–STEINBACH–KUMAR 2006: 517).

7. ábra: A teljes lánc módszer sematikus ábrája

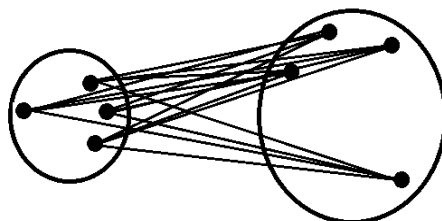
A módszer tehát eredendően nagy méretű és egyforma klaszterek kialakítására törekszik, ezáltal pedig kevésbé alkalmas a névrendszerekben körvonalazódó csoportok megrajzolására, hiszen az egyes névföldrajzi területek természetesen különböző kiterjedtségűek lehetnek. Zala megye 19 településén a teljes lánc módszerrel végzett analízis a következő eredményeket hozta.

8. ábra: A teljes lánc módszer térképe és dendrogramja Zala megye 19 települése alapján

A fagrafon nem fedezhetünk fel egybefüggő névföldrajzi területeket. Ez nem is különösebben meglepő, s mivel ma már ismernek pontosabb klaszterezési eljárásokat is, ezt a módszert igen ritkán alkalmazzák a kutatásokban.

4.2.3. A csoportátlag módszer esetében két klaszter távolsága a klaszterekben előforduló elemek páronkénti távolságának az átlagán alapszik: azaz ebben az eljárásban minden elemet összevetünk minden elemmel.

9. ábra: A csoportátlag módszer sematikus ábrája

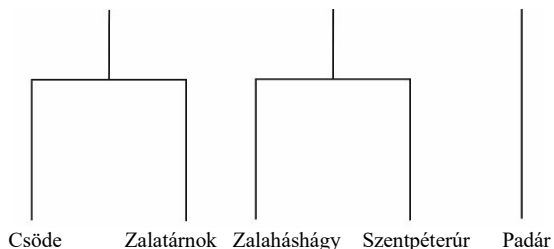
Előnye, hogy ez a módszer érzékeny a kiugró értékekre, s ezeket külön klaszterbe sorolja. Véleményem szerint ez a névrendszerek elemzésére vonatkozóan pozitív tulajdonság, hiszen általa még az esetleges szigetek, különleges névrendszertani területek is jól körvonalazhatók.

További előnyként emelhetjük ki még azt is, hogy a módszer algoritmus is kifejezetten egyszerűnek mondható. Ennek szemléltetésére Padár, Csöde, Zalatárnok, Zalaháshágy, valamint Szentpéterúr települések névrendszereit választottam ki. A gyakorisági soraik mátrix alapú értelmezése révén rájuk vonatkozóan a következő hasonlósági adatokat kaptuk.

	Padár	Csőde	Zalatárnok	Zalaháshágy	Szentpéterúr
Padár	1	NA	NA	NA	NA
Csőde	0,5	1	NA	NA	NA
Zalatárnok	0,6	0,7	1	NA	NA
Zalaháshágy	0,4	0,6	0,6	1	NA
Szentpéterúr	0,5	0,6	0,6	0,7	1

10. ábra: A gyakorisági sorok alapján létrehozott hasonlósági mátrix

A csoportátlag módszer azon alapul, hogy meg kell találnunk a legnagyobb hasonlóságot mutató adatokat. A mátrix alapján ez Zalatárnok–Csöde, valamint Szentpéterúr–Zalaháshágy viszonylatában mutatkozik meg, mindkettő esetében 0,7-es hasonlósági fokot jelző adatot látunk (lásd a 11. ábrán). Így tehát az öt település névrendszerét három nagyobb csoportra bonthatjuk, s az eddigi eredmények tükrében az első dendogramjuk a következőképpen rajzolható meg (11. ábra).

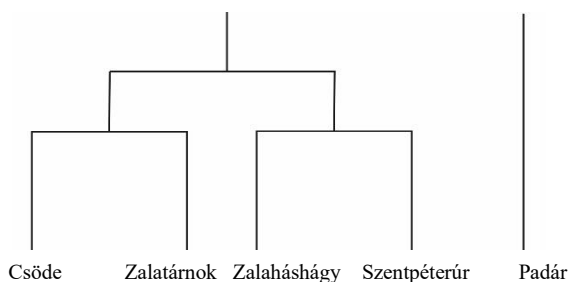
11. ábra: Az első dendrogram kialakítása a mátrix alapján

Míthogy Csöde és Zalatárnok, illetve Zalaháshágy és Szentpéterúr már közös csoportot alkot, a mátrixban egyetlen közös cellában szerepeltethetjük őket, mégpedig a számadataik átlagát véve figyelembe. Így pedig a mátrix a 11. ábrán láttak szerint alakul.

	Padár	Csöde– Zalatárnok	Zalahás- hágy–Szent- péterúr
Padár	1	NA	NA
Csöde– Zalatárnok	$(0,5+0,6)/2=0,55$	1	NA
Zalaháshágy– Szentpéterúr	$(0,4+0,5)/2=0,45$	$(0,6+0,6+0,6+0,6)/4=0,6$	1

12. ábra: A csoportátlag módszerén alapuló klaszteranalízis első lépéseként létrehozott mátrix

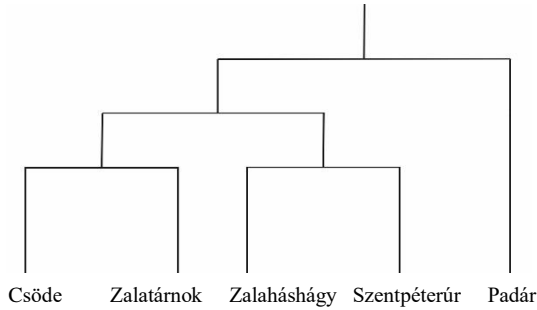
Ezen a ponton ismét kiválasztjuk a legnagyobb értéket, ami a Csöde–Zalatárnok és a Zalaháshágy–Szentpéterúr közötti 0,6-os érték. Mindez pedig azt jelenti, hogy a következő nagyobb csoportot a második dendrogramon Csöde–Zalatárnok, valamint Zalaháshágy–Szentpéterúr adja (lásd a 13. ábrán).

13. ábra: A klaszteranalízis során létrehozott második dendrogram

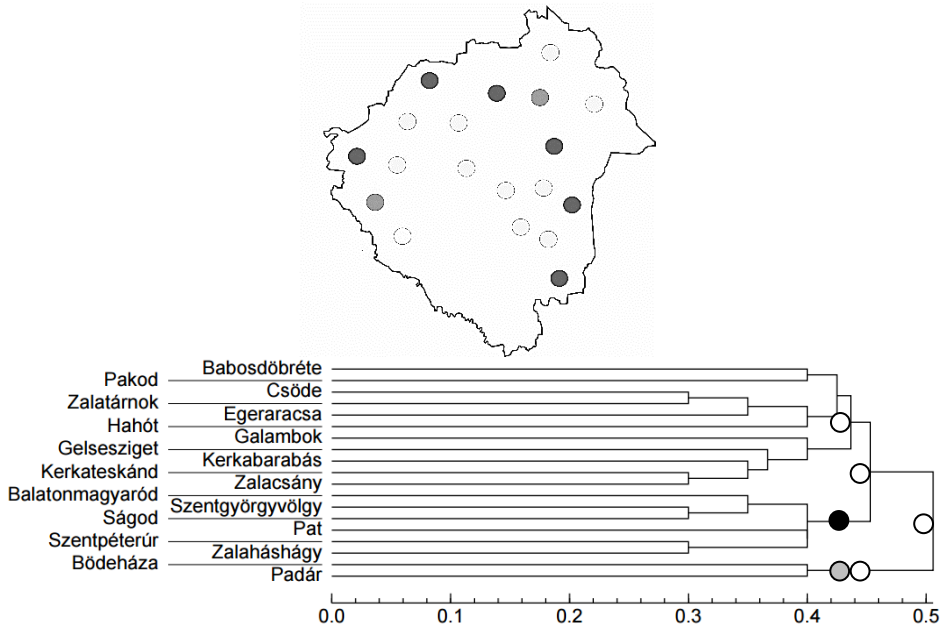
Míthogy az öt település névrendszerét felölelő elemzés végére csupán két csoportunk maradt, ezeket összekötve megkapjuk a vizsgált korpuszra vonatkozó végleges fagráfot (lásd a 14. ábrán).

14. ábra: Zala megye 5 településének végleges dendogramja

A csoportátlag módszer eredményét a 15. ábrán összegzem. Abból adódóan, hogy ez a módszer nem a legkisebb vagy éppen a legnagyobb távolságot használja fel, hanem igyekszik egy teljes, átlagos képet adni a névrendszerről, előnyben részesíthető az egyszerű vagy a teljes láncmódszer használatával szemben.

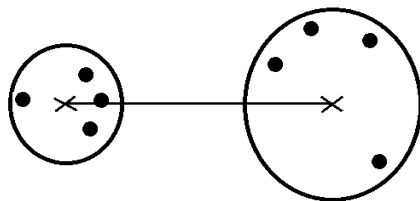

15. ábra: A csoportátlag módszer térképe és dendogramja Zala megye 19 települése alapján

A dendogramból megállapítható, hogy Padár és Bödeháza kiugró értékeket képvisel, adataik ugyanis a többi zalai településtől jobban eltérő csoportot alkotnak (a térképen és a dendogramon szürke körrel jelöltem őket). A fekete körrel ábrázoltak pedig illeszkednek a Zala folyó vonalára.

4.2.4. A klaszteranalízis negyedik eljárása az ún. centroid vagy súlypont módszer. E metódus során igyekszünk a névrendszerekben megfigyelhető szignifikáns különbségek alapján összevetni az elemeket, s ez lesz a centroid. Az analízis

során a centroidok közti távolságok szerint alakíthatók ki az egyes csoportok (lásd TAN–STEINBACH–KUMAR 2006: 517).

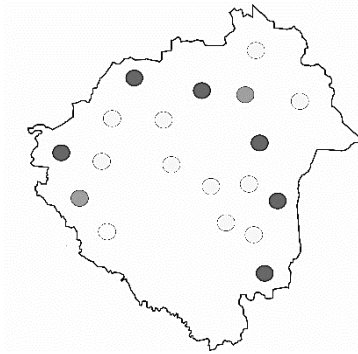
16. ábra: A centroid módszer sematikus ábrája

Ez a módszer alkalmazható nyelvészeti, névtani kutatásokra is, ugyanakkor azért nem a legmegfelelőbb az ilyen irányú vizsgálatokhoz, mert első lépésként az összes adatunkat átlagolja (ez az átlag lesz az egyes csoportok centroidja), majd ezeket az átlagértékeket hasonlítja össze. Ennél az eljárásnál a csoportátlag módszer lényegesen érzékenyebb. Emellett további hátránya, hogy ha egy klaszteren belül erősen eltér az elemszám (azaz egy klaszterbe különböző számú települések kerülnek), az nagyban befolyásolhatja az eredmény valósságát. Az a körülmény azonban, hogy ez az eljárás tulajdonképpen ugyanazt az eredményt nyújtja, mint a csoportátlag módszer (lásd ehhez a 17. ábrát), csupán megerősíthet minket a csoportátlag módszer releváns voltáról.

4.2.5. Végezetül a klaszteranalízis során igen gyakran alkalmazott eljárásról, a variancia módszerről, vagy másképpen a Ward módszerről kell még szólnunk. Ez a módszer nagyon hasonlít a csoportátlag módszerhez, tulajdonképpen a pontok közötti távolságok vagy hasonlóságok négyzetével kell számolnunk. Ebben az esetben két klaszter hasonlósága a klaszteregyesülések során fellépő eltérésnégyzet növekedésén, vagy hasonlóságnégyzet csökkenésén alapszik.⁴ Ez az eljárás nem érzékeny a hibás vagy kiugró adatokra. Korlátozottan használható azonban akkor, ha a csoportok közti különbség erősen eltér, de akkor is, ha a kialakuló klaszterek mérete nagyon különbözik (vö. TAN–STEINBACH–KUMAR 2006: 523).

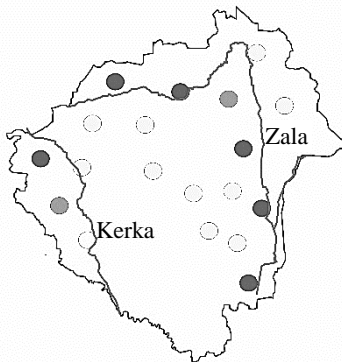
A variancia módszert a névrendszerekre véleményem szerint a csoportátlag módszerhez való nagyfokú hasonlósága miatt lehet alkalmazni, azonban megbízhatóságát csökkenti az, hogy a különböző névrendszerek akár nagyon eltérő méretű csoportokat is alkothatnak, márpedig ez a módszer nem a legmegfelelőbb az ilyen típusú klaszterek összevetésére.

⁴ Ez csupán attól függ, hogy a kialakított mátrix a hasonlósági vagy a különbségi fokot mutatja. Két település tehát lehet 0,7 mértékben hasonló, azaz 0,3 mértékben különböző. A mátrixok kialakítása mindkét módon történhet, a klaszteranalízis azonban — mint azt korábban is jeleztem — döntően különbségmátrixokon alapszik.

17. ábra: A csoportátlag módszer, a centroid, valamint a variancia módszer eredményeit szemléltető térképlapok

A Zala megyei települések névrendszereire vonatkozó analízis eredményei azt mutatják, hogy a csoportátlag módszer, a centroid és a variancia módszer is azonos eredményeket rajzol ki a névföldrajzi tájakról (lásd ehhez a 17. ábrát), s dendogramjuk is azonos (megegyezik a 15. ábrán bemutatott dendogrammal). (A fekete körök az egymással azonos csoportba tartozó településeket jelölik, a szürkék pedig a többitől jelentősen eltérőeket.) Az a körülmény, hogy három, valamelyest eltérő klaszterező módszer is végső soron rendkívül hasonló eredményt hozott, arra enged következtetni, hogy a fenti ábrán bemutatott helyzet mögött valós névföldrajzi eltérések sejthetők. A klaszteranalízis alapján azonos csoportba tartozó települések a Zala és talán a Kerka folyók vonalán helyezkednek el (lásd 18. ábra), két település (Bödeháza és Padár) névrendszere pedig a többitől nagyban különbözik.

18. ábra: A klaszteranalízis során kapott eredményt szemléltető térkép a Zala és a Kerka folyókkal.

A 19 Zala megyei település névrendszereinek klaszteranalízise azt mutatja, hogy a Zala és talán a Kerka folyók völgye valamiképpen összefüggő névföldrajzi

területet alkothat. Ezt a megfigyelésünket később azáltal pontosíthatjuk, illetőleg árnyalhatjuk, hogy a megye reprezentatív mintavétellel meghatározott településeinek helynévrendszerét bevonjuk a vizsgálatba, de akár a megye összes településének ilyen jellegű analízise is kirajzolhat eredményeket. Ebben az írásomban én azonban csupán arra vállalkoztam, hogy a klaszteranalízis lehetséges eljárásait bemutassam, s ezek között a célszerűbb módszerekre rávilágítsak. Az pedig, hogy ennek során konkrét névföldrajzi területek elkülönítésének a lehetőségét is felviláncsoltam, csak további hozadéka lehet írásomnak.

Irodalom

- ANDERBERG, MICHAEL R. 1973. *Cluster Analysis for Applications*. New York, Academic Press.
- BÁBA BARBARA 2013. A *vejsze* lexéma története és korai ómagyar kori előfordulásai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9: 43–56.
- BÁRTH M. JÁNOS 2010. Helynevek vagy körülírások? *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 209–221.
- BOLLA MARIANN–KRÁMLI ANDRÁS 2012. *Statisztikai következtetések elmélete*. Budapest, Typotex Kiadó.
- BRAY, J. ROGER–CURTIS JOHN. T. 1957. An Ordination of the Upland Forest Communities of Southern Wisconsin. *Ecological Monographs* 27: 325–349.
- DITRÓI ESZTER 2010. Névrendszer modellalapú vizsgálata. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 155–168.
- DITRÓI ESZTER 2011. Egy lehetséges módszer a helynevek területi különbségeinek igazolására. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 151–161.
- DITRÓI ESZTER 2012. Helynévrendszer területi differenciáltsága. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 29–39.
- DITRÓI ESZTER 2013. Nyelvi érintkezések hatása a helynévmintákra. Vendvidéki esettanulmány. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9: 89–100.
- DITRÓI ESZTER 2015. A helynévrendszer területi differenciáltságának statisztikai alapú megközelítése. In: É. KISS KATALIN–HEGEDŰS ATTILA–PINTÉR LILLA szerk., *Nyelvelmélet és dialektológia* 3. Budapest–Piliscsaba, Szent István Társulat. 58–80.
- EVERITT, BRIAN 1974. *Cluster Analysis*. London, Heinemann Educational for the Social Science Research Council.
- HAJDÚ MIHÁLY 1991. A magyar névtudomány a nyelvjárástörténeti kutatás szolgálatában. In: KISS JENŐ–SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest, Akadémia Kiadó. 250–254.
- HAJDÚ MIHÁLY 1999. Névtutók a helynevekben. *Magyar Nyelvjárások* 37: 187–192.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen, A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61.
- JARDINE, NICHOLAS–SIBSON, ROBIN 1971. *Mathematical Taxonomy*. New York, Wiley.

- KÁLMÁN BÉLA 1967. Helynévkutatás és szóföldrajz. *Nyelvtudományi Értekezések* 58: 344–350.
- MNyA. = DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU, *A magyar nyelvjárások atlasza 1–6*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1968–1977.
- PÁRNICZKY GÁBOR 1976. *A statisztikai informatika alapjai*. Budapest, Statisztikai Kiadó Vállalat.
- ROBINS, ROBERT HENRY 1999. *A nyelvészet rövid története*. Budapest, Osiris Kiadó–Tinta Kiadó.
- TAN, PANG-NING–STEINBACH, MICHAEL–KUMAR, VIPIN 2006. *Introduction to data mining*. Boston, Pearson Education.
- TÓTH VALÉRIA 1998. Ómagyar helyneveink és a névföldrajz. *Magyar Nyelvjárások* 35: 121–134.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abauj és Bars vármegye)*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- TÓTH VALÉRIA 2002. A helynévmodellek nyelvföldrajzi vizsgálata a korai ómagyar korban. In: HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ–PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelv szemlélet*. Debrecen–Jyväskylä, Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 127–138.
- VARGHA FRUZZSINA SÁRA 2010. A dialektometria alkalmazása és történeti helynevek nyelvföldrajzi vizsgálata a Székelyföldön. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 223–233.
- VARGHA FRUZZSINA SÁRA–BODÓ CSANÁD–VÉKÁS DOMOKOS 2012. Classifications of Hungarian dialects in Moldavia. In: LEHEL, PETI–VILMOS, TÁNCZOS szerk., *Language Use, Attitudes, Strategies: linguistic identity and ethnicity in the Moldavian Csángó villages*. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on Minorities. 51–69.
- VARGHA FRUZZSINA SÁRA–VÉKÁS DOMOKOS 2012. Lokalizálható nyelvtörténeti adatok informatizálása és térképezése. *Erdélyi Múzeum* 74: 160–165.

Összevető helynévizsgálatok Szatmár megye területéről

HANKUSZ ÉVA

1. A helynevekkel foglalkozók körében csak elvétve fordul elő, hogy egy-egy település névanyagát összehasonlító elemzésnek vetnék alá, noha mindez hasznos következtetésekkel járhat a névrendszerek között mutatkozó különbségek feltárása tekintetében. Az alábbiakban Szatmár megyei települések helyneveinek vizsgálatával foglalkozom arra törekedve, hogy a névállományok több szempontból történő összevetése által a legfontosabb különbségekre és egyezésekre rávilágítsak. A települések kiválasztását személyes okok motiválták, ugyanis a vizsgálat alá vont öt település között szerepel lakóhelyem, Kökényesd, a többi település pedig — Csedreg, Halmi, Tamásváralja és Dabolc — ennek szomszéd-ságában helyezkedik el. Mivel szomszédos településekről van szó, egyfajta kiindulópontként megfogalmazott munkahipotézis szerint lehetőség nyílik az egyes autonóm rendszernek tekintett helynévállományok finom részletkülönbségeinek vizsgálatára is (vö. HOFFMANN 2015: 377). Hasonló vizsgálatot végzett HOFFMANN ISTVÁN is, aki azonban egymástól távol eső települések — Nagykőrű és Tapolcafő — névanyagának összehasonlító elemzésére fókuszálva. Mivel én magam is jórészt az általa felvetett szempontokat követem, eredményeit igyekszem a saját vizsgálatom eredményeivel összevetni, ezáltal a különböző helynévrendszerek közti különbségeket a közelség–távolság vonatkozásában is feltárni.¹ Az általam vizsgált települések névanyagát BURA LÁSZLÓ Szatmár megye helynevei című kötete szolgáltatta (2008), mely a romániai Szatmár megye településeinek bel- és külterületi neveit adja közre. A névanyag összegyűjtése közel fél évszázados munkát jelentett, melyben a szerzőnek számos tanítványa nyújtott segítséget. Az adattár a történeti nevekkal együtt 20-25 000 adatot tartalmaz, 131 településről (BÉRES 2012: 176–178).

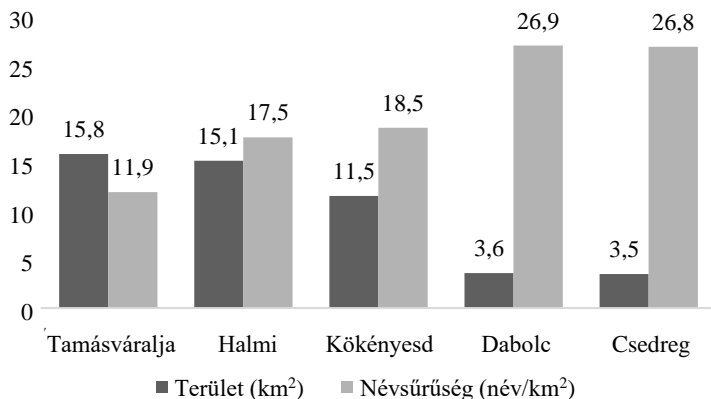
2. A kiválasztott települések névtárai együttesen 858 helynevet tartalmaznak, ez a névmennyiség azonban egyenlőtlenül oszlik meg a települések között. A legkisebb névállománya Csedregnek van (95 név), ezt követi Dabolc (97 név); Tamásváralja (188 név), Kökényesd (213 név) és Halmi (265 név) névkincse viszont

¹ Az összevetést némileg nehezíti, hogy HOFFMANN a belterületi neveket nem vette figyelembe a vizsgálatában.

jóval gazdagabb. A települések nemcsak a helynevek számában, hanem területük nagysága és népességszámuk tekintetében is különböznek egymástól, és noha szomszédos településekről van szó, a táj földrajzi jellege, történelmi múltja és etnikai összetétele sem tekinthető teljesen egységesnek. Mindezeket a különbségeket azért tartom fontosnak kiemelni, mert — ahogyan azt az alábbiakban látni fogjuk — ezek a tényezők együttesen határozzák meg a települések névsűrűségében megnyilvánuló eltéréseket. A névsűrűség pedig fontos mutatónak számít az összehasonlító névtani vizsgálatokban. Átfogó empirikus vizsgálatot nem végeztek még ugyan ezen a téren az egyes tényezők befolyásának kimutatására, azonban a kutatók abban egyetértenek, hogy a fent említett körülményeknek jelentős szerepe van a névsűrűség alakulásában (HOFFMANN 2003: 62–63). A névsűrűség fogalmát NYIRKOS ISTVÁN úgy határozta meg, mint egy adott területen belül a beszélők által használt nevek összességének egységnyi területre eső átlagát (1993). A névsűrűséget én magam a továbbiakban úgy értelmezem, ahogyan HOFFMANN ISTVÁN az abszolút névsűrűség fogalmát definiálta (2015: 378), azaz a számítások során az összes névalakot figyelembe vettem.

Az általam vizsgált terület egészének névsűrűsége 17,3 név/km², egyes települések esetében azonban ez az érték jelentős különbségeket mutat (Dabolc: 26,9, Csedreg: 26,8, Kökényesd: 18,5, Halmi: 17,5, Tamásváralja: 11,9). A névsűrűséget érintő jelentős eltérések feltételezésem szerint leginkább két fontos tényezővel hozhatók összefüggésbe: a települések területi különbségével, illetve a népsűrűséggel.

A vizsgált településcsoport összterülete 49,6 km², viszont ennek megoszlása a falvak között igencsak egyenetlen: a legnagyobb falu ötször akkora területen fekszik, mint a legkisebb; Tamásváralja: 15,8, Halmi: 15,1, Kökényesd: 11,5, Dabolc: 3,6, Csedreg: 3,5 km² területű. Ha a települések területére vonatkozó adatokat összevetjük a névsűrűségi adatokkal, akkor ebből meglehetősen egyértelmű következtetést vonhatunk le.

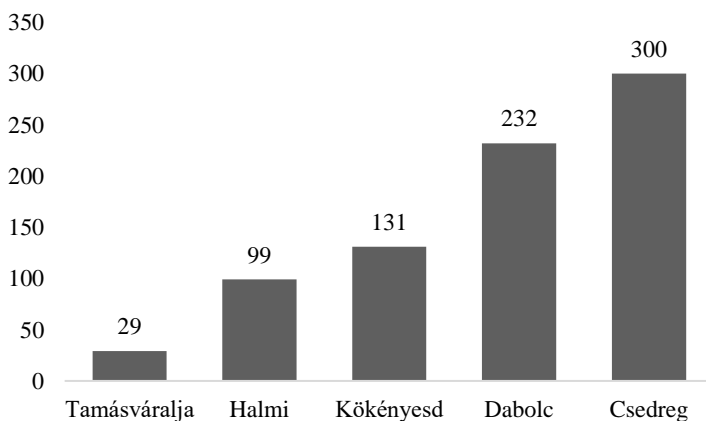
1. ábra: A települések területének és névsűrűségének összefüggése

Amint az a fenti diagramon is határozottan megmutatkozik, az egyes településeken a névsűrűség fordítottan arányos a terület méretével. Minél nagyobb területen fekszik tehát egy település, annál kisebb helynévsűrűségi mutatóval rendelkezik. Jól beleillik ebbe a képbe — a korábban jelzett részben eltérő vizsgálati kör ellenére is — a HOFFMANN ISTVÁN által vizsgált két település névsűrűségi mutatója is, mivel Tapolcafőnek mind a területe, mind pedig a névsűrűsége Halmiéval szinte pontosan megegyezik, az itt elemzett településeknél jóval nagyobb, 54 km² területű Nagykörű névsűrűsége viszont csak 4,4 név/km² (2015: 378). De alapvetően ezt az összefüggést tudta bemutatni NAGY MÁTÉ 22 alsó-bodrogi település helynévanyagában is, ahol az ettől való eltéréseket speciális körülményekkel lehet magyarázni (2013).

Erre a meglehetősen szabályszerűnek tűnő jelenségre az szolgálhat magyarázattal, hogy egy kisebb település területének felhasználtsága sokkal intenzívebb, így relatíve sokkal több helyet illetnek névvel, mint egy nagyobb területű településen, ahol a terület egyes részeit a lakosság kevésbé veszi használatba, sőt nem is feltétlenül ismeri. A fenti adatok ugyan meglehetősen határozottsággal mutatják a terület mérete és a névsűrűség közötti összefüggést, azonban egyéb befolyásoló tényezők jelenlétére is felhívják a figyelmet, jelezve egyúttal azt is, hogy az itt vázolt kapcsolatot semmiképpen sem tekinthetjük mechanikus megfelelésnek, legfeljebb csak egyfajta — további vizsgálatra váró — tendenciának.

Tamásváralja és Halmi példája azt mutatja, hogy a két falu területe csak néhány hektárban különbözik egymástól, helynévsűrűségük mégis jelentős eltérést mutat. Ennek oka leginkább talán a népsűrűségbeli különbségben keresendő. A vizsgált települések népsűrűségi adatait a 2. ábra mutatja.

2. ábra: A települések népsűrűsége (fő/ km²)

Tamásváralja népsűrűsége csak töredéke Halmiéinak, így nem meglepő, hogy nagyjából azonos területük mellett helynévsűrűsége csak mintegy kétharmada

Halmiének. Azt, hogy a kis lélekszámú település névsűrűségét tekintve mégsem maradt el lényegesen Halmitól, főképpen a terület természetföldrajzi jellege magyarázhatja. Tamásváralja domborzata ugyanis rendkívül változatos, mivel forrásokkal és patakokkal szabdalts dombos, hegyes vidéken fekszik, míg Halmi az egyhangú síkságon terül el.

A fenti adatok alapján a lakosság számának és a névállomány terjedelmének összefüggéséről azt állapíthatjuk meg, hogy a népsűrűség egyenesen arányos a helynévsűrűséggel. Ez a megfelelés azonban közel sem tűnik olyan határozottan megragadható kapcsolatnak, mint amit a terület nagysága és a névsűrűség reciprokok összefüggéséről korábban megfogalmaztunk. A lakosság száma mellett ugyanis a lakosság összetétele is igen fontos tényezőnek tűnik a névsűrűség szempontjából. Csedreg és Dabolc esetében mind területük nagysága, mind pedig helynévsűrűségük csaknem teljesen megegyezik, Dabolc népsűrűsége azonban még egyharmadát sem éri el Csedregének, így felmerülhet, hogy ez a tényező talán mégsem befolyásolja olyan jelentősen a helynévsűrűség alakulását. A helyzet megértéséhez azonban ismernünk kell Csedreg népességszámának és etnikai összetételének alakulását. Nagy népsűrűsége ugyanis az egyre növekvő roma népességnek köszönhető, amely ma már a lakosság csaknem felét teszi ki. Az első roma családok az 1920-as években érkeztek a faluba, ám számuk csak az utóbbi évtizedekben növekedett meg jelentősen, a helynevek nagy többsége azonban az ezt megelőző időszakból való. A falu roma lakossága tehát jelentősebb mértékben nem vett részt a helynévadásban. A fentiek mellett ehhez az is hozzájárult, hogy a lakosságnak ez a része egyáltalán nem rendelkezik földterülettel, így kevésbé ismeri a falu határát. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy Csedreg nagy népsűrűsége az itt említett okok miatt nem befolyásolta erősebben a helynévsűrűség alakulását, azonban Halmi és Tamásváralja esetében a névsűrűségbeli különbség legfőbb előidézőjeképpen az eltérő népsűrűséget jelölhetjük meg.

Halmi és Kökényesd adatai sem támasztják alá közvetlen módon a fentebb megfogalmazott összefüggéseket. Halmi területe ugyanis csak 400 hektárral haladja meg Kökényesdét, népsűrűsége viszont csaknem kétszerese annak, mindezek alapján azt várnánk, hogy Halmi névsűrűsége a nagyobb. Az értékek azonban azt mutatják, hogy ugyan nem sokkal, de Kökényesd névsűrűsége meghaladja Halmiét. Ennek az oka bizonyára Halmi etnikai összetételében keresendő, ugyanis lakosságának ma már több mint a fele román nemzetiségű. Ezzel együtt a falu földterületeinek egy része románok birtokába kerül, akik az ottani magyar helyneveket nem használják.

3. A feltárt összefüggések arra engednek következtetni, hogy a települések helynévsűrűségének alakulásában szabályszerűségek jelentkezhetnek, melyeket leginkább a terület métere és népsűrűsége határoz meg, azonban az a feltevés is igazolódni látszik, miszerint számos egyéb tényező is hatással van a helynévsűrűség alakulására. Az egyik ilyen befolyásoló tényező lehet a terület földrajzi

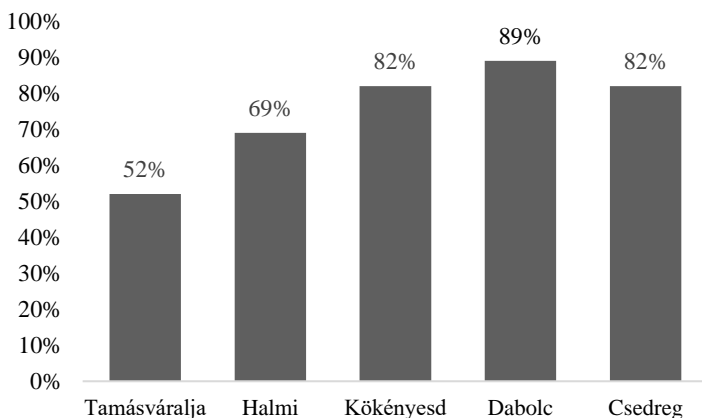
jellege, melynek hatását leghatékonyabban a helynévfajták településen belüli megoszlását vizsgálva mutathatjuk ki. A helynévfajták csoportosításához HOFFMANN ISTVÁNNak a Helynevek nyelvi elemzése című munkájában bemutatott tipológiáját alkalmaztam (1993/2007: 46–48), és a helynevek nagyobb névfajtacsoportok szerinti megoszlását az alábbi táblázatban rögzítettem. A fent említett rendszerezéshez képest azonban egy újabb csoportot is feltüntettem, ahová azokat a neveket soroltam, melyek esetében a helyfajtat az általam használt forrás alapján nem tudtam megállapítani. Az alábbiakban az egyes névfajták arányainak kiszámításakor ezeket a neveket nem vettem figyelembe.

	vizek, vízparti helyek nevei	domborzati nevek	határrész-nevek	építmények nevei	lakott területek nevei	kategorizálhatatlan nevek	összes név
Tamásváralja	26	58	63	9	18	14	188
Halmi	8	20	116	51	56	14	265
Kökényesd	23	13	113	22	31	11	213
Dabolc	18	10	46	7	11	5	97
Csedreg	13	3	44	19	14	2	95

A táblázatban felsorolt névfajták két összefoglaló kategóriába, a természeti és a műveltségi nevek csoportjába sorolhatók be. A természeti nevek közé az ember által kevésbé érintett helyek nevei tartoznak (vizek, vízparti helyek, domborzati nevek), a műveltségi nevekhez pedig az ember alkotásainak neveit szokás sorolni (határrésznevek, építmények nevei, lakott területek nevei) (HOFFMANN 1993/2007: 51). A műveltségi nevek minden település névanyagában túlsúlyban vannak a természeti nevekkel szemben, ami nem meglepő olyan falvakban, ahol a lakosság nagy része ma is mezőgazdasággal foglalkozik, így annak határát intenzíven felhasználja. A műveltségi nevek magas aránya azzal is összefüggésben lehet, hogy a települések névállományai a belterületi neveket is tartalmazzák. Noha valamennyi településen a műveltségi nevek fölényét állapíthatjuk meg, ennek aránya településenként eltérő képet mutat.

Ha a műveltségi neveknek a 3. ábra diagramján ábrázolt arányait összevetjük a települések népsűrűségét jelző, a 2. ábrán bemutatott arányszámokkal, azt láthatjuk, hogy közöttük egyenes arányosság mutatkozik: azaz minél nagyobb egy település népsűrűsége, annál nagyobb ott a műveltségi nevek aránya. Erre az összefüggésre magyarázatul szolgálhat, hogy a sűrűn lakott területeket a népesség intenzíven művelés alá vonja, felhasználja saját céljaira. Ezzel szemben a kis népsűrűségű településeken nincs feltétlenül szükség az egész határ intenzív művelésére, így annak több olyan része marad, melyet az ember változtató tevékenysége nem érintett. Ez utóbbi helyzetet példázza Tamásváralja, mely a vizsgált települések közül a legkisebb népsűrűségi mutatóval rendelkezik, és feltételezésem szerint főképpen ebből adódik, hogy a műveltségi nevek aránya alig haladja meg az

50%-ot. Ez a viszonylag kis arány azonban másfelől azzal is összefüggésben lehet, hogy Tamásváralja az egyetlen olyan település az általam vizsgálatba vont falvak között, mely változatos domborzattal rendelkezik, így művelése nehezebb, mint a sík területeké. Ezt az is alátámasztja, hogy itt a legkisebb a határ-résznevek aránya, ez a csoport ugyanis mindössze 36%-át teszi ki a település névállományának, míg a többi településen ez az arány 50% körül mozog.

3. ábra: A műveltségi nevek aránya a településeken

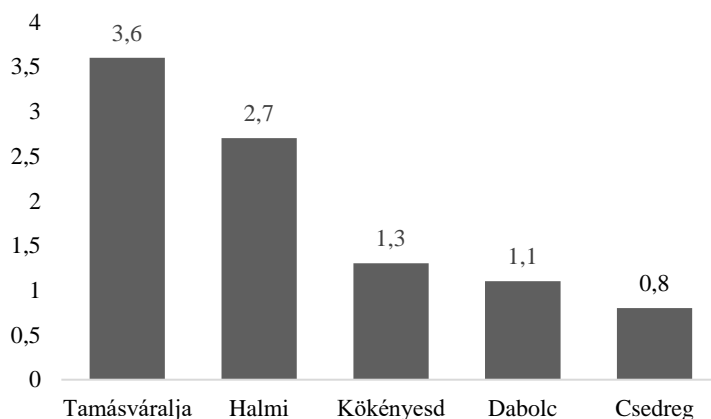
Az egyes névfajtacsoportokat külön-külön vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy az építmények és a lakott területek neveinek településenkénti aránya szintén egyenes arányosságot mutat a népsűrűséggel. A lakott területek neveinek döntő többségét az utcanevek teszik ki, míg az építmények nevei a települések központi épületeit jelölik (*Községháza, Rendőrség, Bolt* stb.).

Domborzati nevekből, illetve vizek, vízparti helyek neveiből érthető módon Tamásváralján használják arányát tekintve is a legtöbb megnevezést. Ez a település az Avas-hegység nyugati oldalán húzódik, így a domborzata jóval változatosabb, mint a szomszédos településeké. Ez utóbbiak ugyan sík vidéken fekszenek, mégsem hiányoznak névállományukból a domborzati nevek, ezek aránya viszont rendkívül alacsony (átlagosan 7%) a Tamásváralján mért 33%-hoz viszonyítva. A települések többségénél a *domb* a leggyakoribb fajtajelölő elem a domborzati nevekben, ezt követi a *hegy* és a *hát*. A vizek, vízparti helyek neveit tekintve Tamásváralja mellett Dabolcot is ki kell emelnünk, ugyanis — noha a nevek száma alapján csak harmadik helyen áll — itt a legnagyobb a vizek, vízparti helyek neveinek aránya (19%). Ezt az magyarázza, hogy Dabolc az Égermocsár közepébe települt, határát szinte állandó jelleggel víz borította, és a terület mocsaras jellege a helynevekben is nagy arányban tükröződik. A *mocsár* fajtajelölő földrajzi köznévv ennek megfelelően itt többször is előfordul, míg Tamásváralján a *forrás, patak* és *kút* a leggyakoribb.

A határnevek teszik ki a helynévallomány legnagyobb részét valamennyi általam vizsgált településen. E névfajták aránya 50% körül mozog, egyedül Tamásváralja marad le a maga 36%-ával a már fentebb említett okok miatt. A leggyakoribb fajtajelölő elem a *láz, tag, erdő* és *mező*.

Közismert alaptétele a helynévkutatásnak az a megállapítás, hogy egy település földrajzi jellege határozottan tükröződik a helynevekben, és így erősen meghatározza az egyes helynévfajták településen belüli arányát is. Célszerű lehet tehát a települések névsűrűségét helynévfajták szerint is összevetni.

A névallományok egészének összehasonlítása révén azt a tendenciát figyelhettük meg, miszerint egy település névsűrűségét leginkább területének mérete határozza meg, így a legnagyobb területű település rendelkezik a legkisebb névsűrűségi mutatóval. Ha a névsűrűséget helyfajták szerint vizsgáljuk, többnyire érvényesnek látszik ez az összefüggés, hiszen a határreszneveket, épületneveket, és a lakott területek neveit tekintve is Tamásváralján, vagyis a legnagyobb területű településen tapasztalható a legkisebb névsűrűség, sőt a víznevek terén is az utolsó előtti helyen áll. A domborzati nevek esetében azonban megfordul ez az arány, és — ahogyan azt a 4. ábra is mutatja — Tamásváralja az élre kerül, névsűrűségi mutatója e névfajta vonatkozásban ugyanis több mint négyszerese a Csedregben mért számnak, noha az abszolút névsűrűség ezen a településen az egyik legnagyobb.

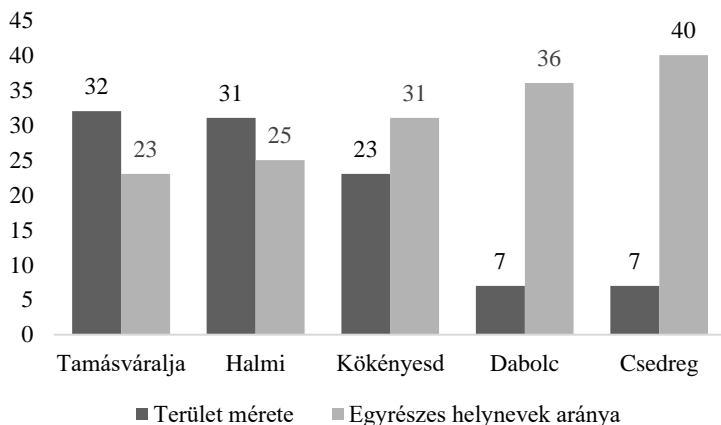

4. ábra: A települések névsűrűsége a domborzati nevek tekintetében (név/ km²)

Mindez arra enged következtetni, hogy egy település névsűrűségének alakulásában a földrajzi adottságok és a tájhasználati módok bizonyos esetekben nagyobb szereppel bírnak, mint a terület vagy a népsűrűség. HOFFMANN ISTVÁN Nagykörű és Tapolcafő helyneveinek összehasonlításakor azonban a fenti következtetéstől némileg eltérő eredményre jutott. Vizsgálatából kiderült, hogy Tapolcafő és Nagykörű névsűrűségét a táji jellegnél erősebben meghatározza a terület és a

népsűrűség. Tapolcafő névsűrűsége ugyanis a víznevek és építménynevek csoportjában is kétszerese a Nagykörűben mért számnak, noha ez utóbbi település jellegzetessége a vízparti fekvés, illetve a tanyák nagyszámú jelenléte (2015: 381). Az, hogy a kapott eredmények, összefüggések közül melyik mondható jellemzőnek nagyobb térségben, illetve melyik tekinthető meghatározó tendenciának, csak további hasonló jellegű vizsgálatok révén derülhet majd ki.

4. A névrendszerek vizsgálatának elengedhetetlen része a szerkezeti elemzés. A nevek funkcionális szerkezetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a helynevek egy- vagy kétrészesek lehetnek, attól függően, hogy mennyi információt közölnek denotátumukról (HOFFMANN 1993/2007: 61). A vizsgált területen az egyrészes helynevek kisebb arányban fordulnak elő, hiszen az öt település 858 helyneve között mindössze 247 egyrészes található, azaz ez a struktúra a nevek 29%-át teszi ki. Ez az arány az egyes falvakon belül némi ingadozást mutat, ami feltételezésem szerint összefüggésben lehet a települések területi különbségével. Az 5. ábra ezt az összefüggést szemlélteti olyan módon, hogy a települések területének nagyságát az összterület százalékos arányaként ábrázolom annak érdekében, hogy ez a tényező a diagramon is összevethető legyen az egyrészes helynevek településenkénti arányával.

5. ábra: Az egyrészes nevek aránya és a terület közötti összefüggés

Az egyrészes nevek névrendszerbeli aránya és az egyes települések területének nagysága között nagyon határozottan kirajzolódó fordított arányosság mutatkozik meg. A legnagyobb arányban Csedreg és Dabolc helynevei között találunk egyrészes neveket, ahol ezek aránya eléri a 40, illetve a 36%-ot. Ezek a települések a szomszédos falvakhoz képest igencsak kis területtel rendelkeznek, ezért fordulhat elő, hogy egyes objektumokból gyakran csak egy van a területen, s így nem szükséges azok nevét bővítményi résszel kiegészíteni (*Iskola, Malom, Patak,*

Rét). Az ellentétes pólust Tamásváralja képviseli, mely az öt település közül a legnagyobb területen fekszik, ennek megfelelően itt a legkisebb az egyrészes helynevek aránya (23%). Ebben az esetben tehát a nagy földterület valószínűbbé teszi, hogy ugyanabból az objektumfajtából egynél több is előforduljon a területen, ezért a hely azonosíthatósága érdekében szükségessé válik bővítmenyrésszel álló kétrészes helynevek alkalmazása (*Alsó-iskola, Felső-iskola, Kerek-hegy, Halmi-hegy, Elekék-hegy*).

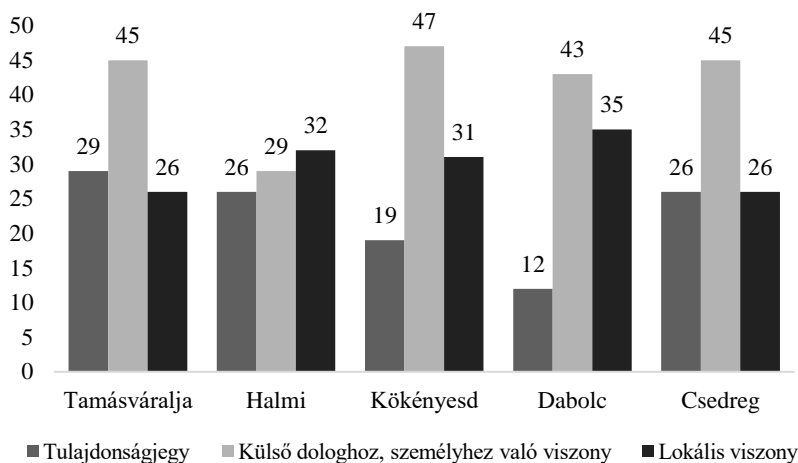
A települések területének nagysága és a névállományuk névszerkezeti megoszlása között fennálló, itt bemutatott összefüggést azonban nem támasztják alá a HOFFMANN ISTVÁN által vizsgált települések adatai. Tapolcafő területe Halmi és Tamásváralja területével szinte pontosan megegyezik, míg Nagykörű területe az általam vizsgált települések összterületét is meghaladja. A nagy területi különbség ellenére mindkét településen a helyneveknek szinte pontosan egyötöde egyrészes név (HOFFMANN 2015: 383). Mindez arra utalhat, hogy a magyar nyelvterület különböző térségei között jelentősebb eltérések mutatkozhatnak az egy- és a kétrészes nevek arányában, bár a vizsgálat eredményét az is befolyásolhatja, hogy HOFFMANN a belterületi neveket nem vette figyelembe elemzése során.

Az egyrészes helynevek keleti nyelvterületen jelentkező viszonylag magas arányára DITRÓI ESZTER is rámutatott a csíki térség, a Veszprémi járás és a Fehérgyarmati járás helyneveinek névszerkezeti megoszlását vizsgálva, a legmagasabb (25%-os) arányt ugyanis a csíki térségben adatolta (2010: 158).

Az egyrészes nevek körében a fajtajelölő (F), illetve a sajátosságjelölő (S) névfunkciók dominálnak, melyek körülbelül fele-fele arányban oszlanak meg, megnevező (M) funkciójú nevek azonban csak elvétve fordulnak elő. Kiugróan magas az S funkciójú nevek aránya Kőkényesden (62%), amit elsősorban a birtokosokról elnevezett helyek nagy száma magyaráz, hiszen a 41 sajátosságjelölő név közül 16 a hely birtokosát jelöli meg (*Butykaié, Csabaié, Deáké, Svábié* stb.). Arányait tekintve még nagyobb a birtokosra utaló nevek szerepe Csedregben, ahol az S funkciójú nevek 50%-át ez a névcsoport teszi ki (*Banké, Deáké, Grófé, Osváté* stb.), Halmiban ezek aránya 31% (*Hitter, Kellner, Petrásé* stb.). Ezzel szemben Dabolcon és Tamásváralján egyetlen ilyen típusú helynév sem fordul elő, itt elsősorban a terület anyaga (*Kavicsos, Porondos*) és növényzete (*Almás, Mogyorós, Nyíres*) fejeződik ki nagy arányban az egyrészes helynevekben. A helyek birtokosának egyrészes nevekben való kifejeződése tehát a fent említett három település közös névadási jellegzetességeként értelmezhető, mely az utóbbi két településen nem jellemző.

A kétrészes neveket tekintve valamennyi vizsgált településen az S+F szemantikai struktúra a legjellemzőbb, ez a szerkezeti típus a települések névrendszereinek 60–73%-át teszi ki. Az alaprészek döntő többsége tehát fajtajelölő funkcióban áll, a megnevező funkció az egyrészes nevekhez hasonlóan itt is háttérbe szorul. A

bővítményrészek vizsgálatából kiderül, hogy legnagyobb arányban (átlagosan 42%-ban) külső dologhoz, személyhez való viszony fejeződik ki a nevekben, ezt követi a lokális viszonyt jelölő névrészek aránya (30%), majd valamilyen tulajdonságjegy kifejeződése (22%). Az egyes településeken azonban a felsorolt átlagértékektől való jelentős eltérések is megfigyelhetők (lásd a 6. ábrán).

6. ábra: A sajátosságjelölő funkció jelentkezése a kétrészes helynevekben

Dabolcon a különböző névfunkciók viszonylag egyenletesen oszlanak meg, illetve Tamásváralja és Csedreg helyneveiben is hasonló arányban jelenik meg a tulajdonságjegy és a lokális viszony kifejezése. Ugyanakkor a fenti ábrán az is határozottan megmutatkozik, hogy a legjelentősebb csoportot a külső dologhoz, személyhez való viszonyt jelölő nevek alkotják. Ez utóbbi kategória ilyen nagy arányú megjelenésében szerepet játszik a birtokosra utaló bővítményi névrészek jelentős előfordulása, ezek ugyanis a szemantikai csoportnak közel felét teszik ki. Az ilyen jellegű bővítményi névrészek megoszlása az egyes falvakban nem mutat olyan nagy eltéréseket, mint ahogyan azt az azonos funkciójú egyrészes helynevek esetében tapasztaltuk. A vizsgált területen összesen 113 birtokosra utaló kétrészes helynév van, ebből 38 Kökényesden, 34 Halmiban, 29 Tamásváralján fordul elő, emellett kisebb számban ugyan, de Csedreg (7) és Dabolc (6) területén is találunk ilyen jellegű helyneveket. A birtokosra utaló kétrészes nevek tehát valamennyi település jellegzetes névtípusának tekinthetők, míg az egyrészes nevek körében ez a funkció a vizsgált települések közül csak háromnak a névanyagában jelenik meg.

A HOFFMANN által vizsgált települések névállományával való összevetésből kiderül, hogy az egyrészes nevek névfunkciók szerinti megoszlása ezeken a településeken nagyobb egyenletességet mutat, ugyanis a szatmári névanyaggal ellentétben a megnevező funkciójú nevek előfordulása is meghatározó mértékű.

A kétrészes neveket vizsgálva azonban — az általam elemzett névanyaghoz hasonlóan — az S+F szerkezetű nevek jelentős túlsúlyát mutatta ki (2015: 384). Az említett szemantikai struktúra dominanciájára DITRÓI ESZTER is felhívta a figyelmet, és arra is rámutatott, hogy ez a tendencia az egész magyar nyelvterületre jellemző lehet (2015: 50). A bővítményrészekben kifejeződő névfunkciókat tekintve a külső dologhoz való viszony jelentős fölénye a tapolcafői és nagykörűi névanyagban nem jellemző, ezeken a településeken a lokális funkció, illetve valamely tulajdonságjegye fejeződik ki nagyobb mértékben. Így okkal feltételezhető, hogy az általam vizsgált területen a tárgyalt szemantikai csoport kiemelt szerepe területi jellegzetesség.

5. A funkcionális szemantikai vizsgálat mellett érdemes a nevek lexikális morfológiai elemzését is elvégezni, melynek során a nevekben felhasznált nyelvi kifejezőeszközöket tekintjük át (HOFFMANN 1993/2007: 67). Mivel a vizsgált terület névanyagában rendkívül gyakori a tulajdonosi viszony megjelölése, mindenképp foglalkoznunk kell a személyt jelölő szavakkal. Kőkényesden jelenik meg legnagyobb arányban ez a kategória (25%), ami nem meglepő, hiszen a birtokosra utaló nevek számában is felülmúlja szomszédjait. Halmi, Csedreg és Tamásváralja közel azonos arányt képvisel (16-17%), Dabolcon azonban jelentős lemaradást mutat (8%) ezen a téren. Ha az ide tartozó elemeket még finomabb kategorizációnak vetjük alá, azt tapasztaljuk, hogy Kőkényesd, Csedreg és Halmi esetében a személyt jelölő szavaknak körülbelül a kétharmada családnév (*Dobsai földje, Svábié, Perényi-láz*), míg Dabolcon és Tamásváralján nincs ilyen kiemelt kategória. Ez utóbbiak névanyagában ugyanis a személyt jelölő szavak belső megoszlása a különböző kategóriákban sokkal egyenletesebb: hasonló arányban fordulnak elő családnevek (*Mikes-oldal, Balog-forrás*), keresztnévek (*Mihály-kút, Balázs-mező*), népnevek (*Török temető, Oláh-hegy*) és foglalkozásnevek (*Pap-domb, Barát-tó*). Ugyanakkor ez utóbbi két településen is a személynevek túlsúlya jellemző, a személyt jelölő közszavak kisebb mértékben használatosak. A DITRÓI ESZTER által vizsgált térségekben szintén a személynevek dominanciája figyelhető meg mind az egy-, mind pedig a kétrészes, birtokviszonyt kifejező nevekben (2015: 58–60). Nagykörű és Tapolcafő névrendszerei is hasonló képet mutatnak, ott a nevek 22, illetve 12%-ában jelenik meg a személyt jelölő szavak csoportja, és az ide tartozó elemek többsége mindkét településen személynév, noha Tapolcafőn a személyt jelölő közszavak aránya is jelentős (HOFFMANN 2015: 384).

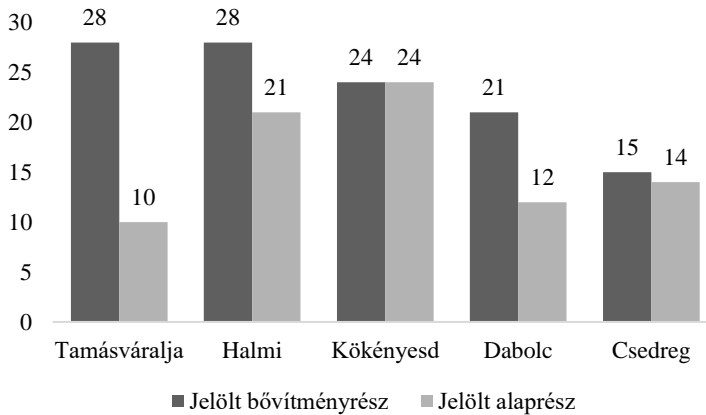
A másik jelentős szócsoporthoz, ami említést kíván, a helyfajtáját megjelölő földrajzi közneveké. A vizsgált településeken 75 és 85% közé esik azoknak a neveknek az aránya, amelyekben fajtajelölő földrajzi köznévként is szerepel, azaz a lexéma-típus igen fontos részét képezi a névállománynak. A helyfajtájának megjelölésére Halmiban 73, Kőkényesden 60, Tamásváralján 57, Dabolcon 41, Csedregben pedig 39 különböző földrajzi köznevet használnak. Noha a felsorolt számok jelentős

különbségekről tanúskodnak, a falvak névállományának nagyságát is figyelembe véve nem tapasztalható jelentős különbség a felhasznált földrajzi köznevek gazdagságát illetően. Legfeljebb azt állapíthatjuk meg, hogy a kisebb elemszámú helynévrendszerekben arányait tekintve több földrajzi köznévvé használatos. A különböző földrajzi köznevek nevekben való előfordulásának gyakorisága azonban rendkívül egyenlőtlen képet mutat. Valamennyi településre érvényes az a megállapítás, hogy a leggyakrabban előforduló 8 földrajzi köznévvé a fajtajelölő elemet tartalmazó neveknek körülbelül a 40%-ában megjelenik. Ugyanez a jelenség figyelhető meg Nagykőrű és Tapolcafő névanyagában is, azaz a földrajzi közneveknek mindössze egy kis hányada szerepel a névanyag nagy részében (HOFFMANN 2015: 382).

A települések névállományai jelentős különbségeket mutatnak a toldalékmorfémák használatának tekintetében is. A térségben adatolt egyrészes helyneveknek csaknem 40%-a tartalmaz valamilyen toldalékelemet, melyek közül az *-é* birtokjelet, illetve az *-s* képzőt kell kiemelnünk. A korábbiakban szó esett arról, hogy birtokviszonyt kifejező egyrészes helynevek csupán Csedreg, Kökényesd és Halmi névanyagában fordulnak elő, így az *-é* birtokjel jelenlétével is csak ezeken a településeken számolhatunk. Csedregben a toldalékmorfémát tartalmazó egyrészes neveknek több mint felét, Kökényesden pedig egyharmadát teszik ki az *-é* birtokjeles alakok, ezzel szemben Halmiban mindössze egy névben jelenik meg ez a toldalékelem. Ez utóbbi településen a birtoklást az egyrészes nevekben többnyire formáns nélküli személynév fejezi ki (pl. *Szegedi, Schwarzkopf, Kellner*). A keleti nyelvterületen az *-é* birtokjellel alakult névformák gyakoriságát DITRÓI ESZTER is kimutatta a Veszprémi járás, a csíki térség és a Fehérgyarmati járás birtokviszonyt kifejező egyrészes neveinek összehasonlításával: a tárgyalt toldalékelem előfordulása szinte kizárólag a csíki térségben volt jellemző (2010: 162). Az adatok arra utalnak tehát, hogy a térségben általánosan elterjedt névtípusnak tekinthetők az *-é* birtokjellel alakult egyrészes nevek, azonban az is kitűnik, hogy használatában a szomszédos, egymással szoros kapcsolatban álló települések között is különbségek mutatkoznak.

Az *-é* birtokjeles alakoknál nagyobb számban adatolhatók az *-s* képzőt tartalmazó névformák. Legnagyobb arányban éppen azokon a településeken jellemzők, ahol az *-é* birtokjellel nem találkozunk. Tamásváralja, Dabolc és Halmi toldalékelemet tartalmazó egyrészes neveinek háromnegyedét ezek a névformák alkotják (pl. *Kavicsos, Csókás, Égeres, Mogyorós, Almás*). Kökényesden ez az arány 50% (pl. *Reketyés, Csonkás*), Csedregben pedig mindössze 30% (pl. *Tövises, Csipkés*).

A kétrészes nevek körében a jelöltség kevésbé jellemző: a nevek bővítményrészének 24%-a, az alaprészeknek pedig mindössze 16%-a tartalmaz valamilyen toldalékelemet. Az egyes településeken azonban az átlagértéktől való jelentős eltérések is tapasztalhatók, ahogyan azt a 7. ábra mutatja.

7. ábra: A jelölt névrészek aránya a kétrészes nevekben

Kökényesd és Dabolc névanyagában a toldalékmorfémával ellátott bővítményrészek és alaprészek közel azonos arányban jelentkeznek, a további három településen azonban a jelölt bővítményrészek kisebb-nagyobb mértékű fölénye jellemző.

A bővítményrészeket tekintve — Halmi kivételével — az *-s* képző szerepel legnagyobb arányban valamennyi településen, a toldalékmorfémát tartalmazó előtagoknak körülbelül fele áll ezzel a képzőelemmel (pl. *Tölgyes-szeg*, *Kövecses-dűlő*, *Oltványos-domb*, *Bodzás-szer*, *Agyagos-hát*). Halmi esetében azonban az ide tartozó neveknek több mint a felében az *-i* képző szerepel (pl. *Bábonyi út*, *Almási út*, *Malom-szegi-dűlő*). Ennek aránya a szomszédos településeken 30-40% körül mozog, tehát ezekben a névrendszerekben sem marad el lényegesen az *-i* az *-s* képzőtől. Ezzel szemben Tapolcafő és Nagykörű esetében az említett képzőelemek megoszlása jóval nagyobb különbségeket mutat. Leggyakrabban az *-i* szerepel mindkét településen, ettől azonban messze elmarad az *-s* képző gyakorisága, amely csak minden tizedik, illetve ötödik képzőt tartalmazó névben szerepel (HOFFMANN 2015: 385).

A toldalékkal ellátott alaprészeket vizsgálva az *-a/-e*, *-ja/-je* birtokos személyjeles formákat emelhetjük ki. Ezek előfordulása kiemelten magas arányt mutat Tamásváralján, ahol a kétrészes nevek 17%-a tartalmazza ezt az elemet. Az ide tartozó nevek egyharmada lokális összetartozást (pl. *Delelő alja*, *Várhegy alja*, *Nagy-dűlő alja*), kétharmada pedig birtoklást fejez ki (pl. *Pap forrása*, *Nagy Lőrinc láza*, *Elek malma*). Kökényesden szintén magas, 15%-os arány tapasztalható, Halmi és Dabolc esetében pedig 8% az utótagon jelölt birtokos személyjeles struktúrák aránya. Noha az elem előfordulásának gyakorisága egyes esetekben jelentős eltérést mutat, funkcióját tekintve a nevek nagyobb hányada valamennyi településen birtoklást jelöl. Csedregben mindössze két esetben (3%) adatolható a birtokos személyjeles forma (*Határ pataka*, *Tobák tanyája*), ami összefüggésben

lehet azzal, hogy itt a birtoklás kifejezése jellemzően a fentiekben már említett -é birtokjeles egyrészes nevekkel történik. A 3. személyű birtokos személyjel szerepét HOFFMANN ISTVÁN is megvizsgálta Nagykörű és Tapolcafő névrendszereiben. A két település idetartozó nevei között mind a gyakoriságot, mind pedig a funkciót tekintve jelentős eltérések mutatkoznak. Nagykörűben a nevek 13%-a tartalmazza a tárgyalt morfémát, ezek többsége birtoklást jelöl. Ezzel szemben Tapolcafőn ez az elem mindössze 4%-os arányban jelentkezik, és egy kivétellel minden esetben lokális összetartozásra utal (2015: 385). Az itt tapasztalt nagyobb eltérések nem teszik lehetővé, hogy e névalkotó eszközzel kapcsolatban általánosabb tapasztalatokat is megfogalmazzassunk.

6. Vizsgálatomban szomszédos, egy tömbben lévő települések névrendszereit vettem össze, és a kapott eredményekből nyilvánvalóvá vált, hogy a hasonlóságok mellett lényeges eltérések is mutatkoznak. Csedreg, Kőkényesd és Halmi helynevei több szempontból is hasonlóságokat mutatnak, ami összefüggésben lehet azzal, hogy a települések lakossága is szoros kapcsolatban áll egymással. Ezzel szemben Dabolcot és Tamásváralját már a kezdetektől fogva bizonyos fokú elszigeteltség jellemezte, így érthető, hogy a helynevek terén sem illeszkednek szorosan szomszédjaikhoz. Összegzésként tehát megállapítható, hogy még egy viszonylag kisebb térség településeinek névanyagában is jelentős különbségek mutatkozhatnak.

Irodalom

- BURA LÁSZLÓ 2008. *Szatmár megye helynevei 1–2*. Csíkszereda, Státus Könyvkiadó.
- BÉRES JÚLIA 2012. Bura László: Szatmár megye helynevei 1–2. Bura László: Szatmár megye történeti-etimológiai helynévtára. *Magyar Nyelvjárások* 50: 173–180.
- DITRÓI ESZTER 2010. Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 155–168.
- DITRÓI ESZTER 2015. *Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. A helynévminták összevető analízise statisztikai megközelítésben*. Doktori értekezés. Kézirat. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Második kiadás. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *A magyar helynévkutatás 1958–2002*. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- HOFFMANN ISTVÁN 2015. Nagykörű és Tapolcafő. Összehasonlító helynévrendszertani vizsgálat. In: BÁRTH M. JÁNOS–BODÓ CSANÁD–KOC SIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. Budapest, ELTE BTK. 376–387.
- NAGY MÁTÉ 2013. *Vizsgálatok a Bodroghöz helyneveinek köréből*. Szakdolgozat. Kézirat. Debrecen, Magyar Nyelvtudományi Intézet Könyvtára.
- NYIRKOS ISTVÁN 1993. A földrajzinév-sűrűség kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 15: 244–246.

A *gorond* lexéma etimológiai és szóföldrajzi vizsgálata

NAGY MÁTÉ

1. Minden természetes nyelv változatokban éli az életét: területi és szociális változatokban funkcionál (KISS 2001a: 47). A nyelv vertikálisan (területi alapon) elkülönülő változatai a nyelvjárások (dialektusok), amelyek rendszertani és nyelvhasználati vizsgálata legközvetlenebbül a dialektológiai kutatások feladatkörébe tartozik (KISS 2001a: 11, 2001b: 61). A nyelvjárások rendszerszemléletű vizsgálatához az a gondolat szolgál alapul, hogy a területi nyelvváltozatok rendszerbe foglalható nyelvi sajátosságokkal jellemezhetők (JUHÁSZ 2001: 263). E rendszerjegyek feltárása persze több szinten is megvalósulhat, s ezek figyelembevétele eredményezi az egyes nyelvjárási régiók — többnyire csak igen nagyvonalú — körülhatárolását. Az egyes nyelvjárási területek, régiók nyelvhasználati jellemzői a lexikális elemek tekintetében is mutathatnak eltéréseket: írásomban a kérdéskörhöz kívánok néhány gondolattal hozzászólni.

A Bodrogek köz helynévanyagának a tanulmányozásakor bukkantam rá arra a nyelvjárási lexikális elemre, amely jellegzetes területi kötöttségei miatt feltétlenül figyelmet érdemel. A *gorond* lexéma és ennek alakváltozatai, illetve szócsaládja (*gorand*, *garand*; *gerend*, *gerind*, *girind*, *gerenda*, *görend*; *gorongy*, *garangy*, *görongy*, *göringy*; *goronc*; ezekhez lásd KNEZSA 1974: 646–648,¹ HEFTY 1911: 168–169) az előzményirodalom alapján a magyar nyelvterület jól körülhatárolható részeihez köthető, s onnan jobbra helynevek alkotórészeiként bőséggel adathozható.

Írásomban arra vállalkozom, hogy e lexémának és szócsaládjának a szóföldrajzi viszonyait (a lehető leggazdagabb ómagyar és modern kori nyelvi anyag alapján) feltárjam, s egyúttal az etimológiai hátterét, a kapcsolatrendszerét is felderítsem. Mindkét tekintetben támaszkodom az előzményirodalomra, annak megállapításaira, ám ezeket részben a gazdagabb nyelvi anyag, részben pedig az újabb (főleg szlavisztikai) kutatások fényében némelyest újra is értékelem.

Az analízis során mint forrásanyagra elsősorban a helynevek vallomására építetek ugyan, de emellett a közsói előfordulásokra is tekintettel igyekszem lenni,

¹ Itt a szóalak további nyelvjárási és nyelvtörténeti változatai is megtalálhatók.

főképpen a különböző tájszótárak anyagára támaszkodva. Eljárásomat az indokolja, hogy dolgozatom elsősorban szóföldrajzi-névföldrajzi természetű, s egy jellegzetes szómező, a földrajzi köznevek egy apró szeletére irányul. A földrajzi köznevek egyik fő használati közeget pedig kétségkívül a helynevek jelentik.

Dialektológiai szempontból a nyelvföldrajz a nyelvi jelenségek térbeliségét, illetőleg az azzal összefüggő, abból levezethető törvényszerűségeket kutatja, s ezeket a nyelvi jellemzőket térképen is igyekszik ábrázolni. A nyelvföldrajzi vizsgálat igen sokrétű lehet attól függően, hogy milyen nyelvi elemcsoportra irányul, azaz hogy például fonémák, morfémák, lexémák, mondatok stb. alkotják-e az elemzés bázisát. Ilyen módon pedig a feltárandó kérdések is más-más szempontjait helyezik előtérbe a területiségnek: közöttük ugyanis hangföldrajzi, szóföldrajzi, mondatföldrajzi sajátosságokra vonatkozó kutatási irány egyaránt megszabható (KISS 2001b: 65). Ilyen összefüggésben a szóföldrajzot a nyelvföldrajz egyik ágaként is számon tartjuk: olyan kutatási területként határozva ezt meg, amely a szókincs elemeinek területi tagolódását mutatja be, mégpedig általában élőnyelvi, ritkábban történeti adatokra támaszkodva (PESTI 1989: 157).

A tulajdonnevek jelentőségét a dialektológiai kutatásokban a korábbiakban már többen is kiemelték. HAJDÚ MIHÁLY például arra mutatott rá, hogy a dialektológia számára a nevek, elsősorban a helynevek olyan újszerű adatokat szolgáltatnak, melyek révén a nyelvjárásaink egyes jellemzőit illetően további megállapítások tehetők, s ezek aztán egyes korábbi feltételezéseket, véleményeket megerősíthetnek, míg másokat pedig cáfolhatnak (2002: 104). A nyelvföldrajznak, illetve azon belül a szóföldrajznak a helynevek elemeire fókuszáló területét névtani szóföldrajznak is szokás nevezni, utalva arra a jegyére, hogy az a szókészlet egy speciálisabb használatú körét vizsgálja (PESTI 1989: 157). A névtípusok vagy egyes nevek földrajzi elterjedésének, területi megoszlásának bemutatására kialakult vizsgálati módszert KÁZMÉR MIKLÓS a névföldrajz terminussal nevezte meg (1964).

A névföldrajzi kutatások maguk is többféle vizsgálati szempontot tűzhetnek maguk elé. Tanulmányozhatók ilyen aspektusból — s az itteni vizsgálati tárgyunk vonatkozásában ennek van jelentősége — a helynevek alkotásában részt vevő lexikális elemek egyes típusai, legfőképpen a földrajzi köznevek (azaz a helyfajtaikat jelölő lexémák), amelyek önállóan is előfordulhatnak helynévként (*Ér, Fok*), de jellemzően inkább kétrészes helynevek második névrészeként, valamilyen bővítménnyel együtt válnak helynévvé (*Fekete-hegy*), s olykor maguk is szerepelhetnek bővítményrészként vagy annak névelemeként (*Két-jó köze*) (TÓTH 1998: 126).²

² A helyneveken végzett szó-, illetve névföldrajzi vizsgálatok természetesen a nyelv többi részrendszerére is kiterjeszthetők, ezek által pedig részletes képet kaphatunk a vidék nyelvjárásának hangtanáról, alaktani, morfológiai jelenségeiről és természetesen a szókincseről is (TÓTH 1998: 124, vö. még HOFFMANN 2003a: 154).

A mai nyelvjárásokban (de nyilvánvalóan a régiekben is) számos olyan lexikális elem él, amelyek csak bizonyos vidékek nyelvhasználatára jellemzőek, s a sztenderdnek, a köznyelvnek, de más nyelvjárásoknak sem ismert szavai. Ez a jelenség ugyancsak a nyelv területi tagolódásával és annak történeti alakulásával van összefüggésben (TÓTH 1998: 127). Az írásomban vizsgált *gorond* földrajzi köznévi is ilyen sajátos helyzetű tájszónak tekinthető. A lexéma mások érdeklődését is felkeltette már a korábbiakban: KÁLNÁSI ÁRPÁD például a Név földrajzi térképlapok Szatmárból című tanulmányában két másik kiemelkedést jelölő térszínformanévvel (a *hegy* és a *hát* lexémával) együtt vizsgálta a *gorond*-ot (1991). Munkámat e dolgozat folytatásának és bizonyos szempontú kiegészítésének is szánom. A szóföldrajzi vizsgálatok bemutatása előtt azonban érintenem kell a szó etimológiai kérdéseit is.

2. A *gorond* etimológiája kapcsán eltérő vélekedéseket olvashatunk a nyelvtörténeti szakirodalomban. Eredetét egyesek belső keletkezésű lexémaként határozták meg (pl. SzófSz.), mások a jövevényszavak közé sorolták, és német (pl. CzF.) vagy szláv (pl. KNIEZSA 1974: 647) átható nyelvet jelöltek meg vele kapcsolatban. A legújabb etimológiai szótáraink (TESz., EWUng.) e magyarázatok közül a szláv eredeztetés mellett teszik le a voksukat.

SIMONYI ZSIGMOND két tanulmányában is foglalkozott a szó eredetének kérdésével (1902, 1909). Úgy gondolta, hogy a — *gorond*-dal összefüggő — magyar *göröngy* lexéma a román *grunz*, *grunt* szóval hozható kapcsolatba, de nem román > magyar átvételben határozható meg a kölcsönzés iránya, hanem a lexéma mindkét nyelvben ugyanabból a forrásból, a szláv nyelvekből magyarázható. A *göröngy* eredetileg veláris hangrendű volt,³ ősszláv alakjának SIMONYI a *grqđi-t tartja, ám ezt alátámasztani a szláv nyelvek vizsgálata során nem tudta. A *gorond* szóalakot ezért végül az általános szláv *gruda* 'göröngy' mellékalakjaként határozta meg. CSÜRY BÁLINT ezzel szemben úgy vélte, hogy a *gorond* lexéma az óegyházi szláv *grqđi* 'mell' szó átvételeként került át a magyarba (1939: 82). Ez a szóalak pedig az ősszláv *grqđb* 'mell, kebel' jelentésű szóra megy vissza, mely a TESz. szerint a különböző szláv nyelvekben mindmáig tovább él: vö. szlovák *hrud*, *hrud'* 'göröngy, rög', lengyel *grqđ* 'mocsaras réten emelkedő halom, föld-domborulat, erdővel borított emelkedés' (a további szláv nyelvi megfelelőkhöz lásd TESz. *gorond*). Jól látható, hogy az eredeti ősszláv és óegyházi szláv alakok nem a földrajzi köznévi jelentését mutatják a lexémának, egyes szláv nyelvekben (pl. a lengyelben) azonban ilyen (a magyarban is meglévő) jelentésével is találkozunk.⁴

³ A veláris változatú *garangy*, *garancs*, *darancs*, *dorancs*, *dorancs* variánsok SIMONYI szerint a Székelyföldön máig megmaradtak. Ezekkel az alakokkal az ÚMTsz. megfelelő szócikkeiben ugyancsak találkozunk.

⁴ Itt jegyzem meg, hogy a testrésznevek nem ritkán vesznek fel metaforikusan földrajzi köznévi jelentést, ahogyan ezt a folyamatot a magyarban például a *hát*, *oldal*, *gerinc*, *mell* ~ *mál*, *fő* stb.

Amíg a TESz. és az EWUng. egy pontosan meg nem határozható északi szláv nyelvet tételez fel közvetlen átadó nyelvként, addig KNIEZSA ISTVÁN egyértelműen megadja a magyar szó szláv nyelvi forrását (a lengyellel azonosítva ezt), minthogy a lexéma hangalak és jelentés szempontjából egyaránt tökéletesen egyezik a lengyel *grqd* szóval (1974: 647). HEFTY GYULA ANDOR ugyancsak a lengyel származtatást vélte valószínűnek (1911: 168–169).

A *gorond* lexéma elsődleges szláv nyelvi *j e l e n t é s é t* az ősszláv alapalak, a **grqd* 'mell, kebel' jelentésében adhatjuk meg (TESz., EWUng.). Ez az egyes szláv nyelvekben 'emelkedés, halom, domb' jelentésre módosult, és ezzel a szemantikai tartalommal került át aztán a szó a magyar nyelvbe is. A honfoglalást követően a *gorond* lexémát nyilvánvalóan olyan vidékeken kölcsönözhetette a letelepedő magyarság, ahol egyrészt szlávok éltek, másrészt pedig ahol a megfelelő térszíni formák megléte is lehetővé tette a szó átvételét.

A *gorond* lexéma azonban nemcsak ebben az alakjában jelent 'kiemelkedés'-t, hanem palatális (pl. *gerind*) formában is szerepel a magyar nyelvterület bizonyos részein. E variánsok összefüggései etimológiai és hangtörténeti tekintetben ugyancsak figyelmet érdemelnek. A *gerind*, *girind* palatális változatok a legújabb etimológiai szótáraink szerint valószínűleg belső magyar nyelvi változás eredményei lehetnek: hangrendi átcsapással alakultak az elsődleges veláris változatokból (talán a *gerenda* lexéma analógiás hatására; vö. ehhez még a TESz. mellett KARDOS 1938: 128, LUKÁCS 1952: 187 is). Más feltevés szerint viszont a bolgár R. *grędb* lexéma közvetlen átvétele sem zárható ki teljesen (TESz.).

A lexémának további hangalaki variánsai is felbukkannak a magyar nyelvterületen. KNIEZSA ISTVÁN a szláv jövevényszavak tárgyalásakor a *gorond* kapcsán (1974: 646–647), HEFTY GYULA ANDOR pedig a térszínformák részletezésekor (1911: 168–169) sorolja fel ezeket: *gorond*, *gorand*, *garand*; *gerend*, *gerind*, *girind*, *gerenda*, *görönd*; *gorongy*, *garangy*, *göröngy*, *göringy*; *goronc*. Valamennyi lexéma közös, földrajzi köznévi jelentését ekképpen adhatjuk meg: 'olyan földrajzi képződmény (földhát, dombhát), mely mélyen fekvő területből árvíz alkalmával szigetszerűen kiemelkedik' (VALTER 1974: 2–3, TESz. *gorond*). Az idézett szakmunkák a változatok felsorolásán túl azonban azok területi jellemzőiről nem nyújtanak tájékoztatást.

A *goronc* szóvégi *c*-jének magyarázatában szokás a *gorc* analógiás hatására hivatkozni (TESz.), ez utóbbi azonban keletkezéstörténeti szempontból nem kapcsolható a *gorond* szócsaládjához. A *gorc* magyarázatával kapcsolatban a *korccal* való esetleges azonosítás ötlete merült fel a szakirodalomban (HERMAN 1885: 367). BÁRCZI GÉZA ugyanakkor a két szó rokonértelműségét elismerve úgy véli,

lexémák jelentésváltozásán jól szemléltethetjük is (lásd ehhez bővebben pl. RESZEGI 2011: 104–112).

hogy a Bodroglak térségében a *gorc* 'mocsáros helyen apró, szilárd szigetecske' jelentésű (1939: 20), és nincs köze a *korc*-hoz. A *gorc* változat emellett előfordul — a *gerind*-hez hasonlóan szintén palatális — *dörc* és *görc* alakban is (vö. MTSz., KNEZSA 1974: 649). ERDŐDI JÓZSEF szerint a *gorc* szláv jövevényszó, mely azonos a szláv *gora* 'hegy' jelentésű szó kicsinyítő képzős *gorica* származékával (a képzőhöz lásd ŠMILAUER 1970: 28).⁵ Ez az alak került be a magyar nyelvbe, ahol aztán további hangtörténeti változások eredményezték a *gorc* hangalak létrejöttét. A folyamatban megítélése szerint a kétnyelvűség tendenciája eredményeképpen bekövetkező **gorica* > **gorca* változás játszott szerepet, majd ezt követően a nyelvérzék a lexéma szóvégi *-a* hangját tévesen az egyes szám 3. személyű birtokos személyjellel azonosította, és elvonta belőle a 'domb, hegygerinc, földnek gerinc formájú emelkedése' jelentésű *gorc* főnevet (ERDŐDI 1937: 214–215).

A *gorond* alakváltozataiként — ahogyan fentebb is láttuk — egyes munkák gy végű formákat is felsorolnak. A *görongy*-öt és társait az újabb etimológiai szakirodalom azonban bizonytalan vagy belső eredetűnek tartja, és nem kapcsolja a *gorond*-hoz (TESz., EtSzt.). Ezt az elgondolást erősítheti az is, hogy helynevekben ennek a lexémának nem akadtam a nyomára.

Az etimológiai magyarázattal összefüggésben kell kitérnünk a *gorond* szó átvételének idejére is. Kronológiai kérdésekben a TESz. úgy nyilatkozik, hogy a *gorond* a 10. század vége előtt kerülhetett át a magyarba, s átadó alakként a **grōdb* 'emelkedés, halom' formát határozza meg. BÁRCZI GÉZA olyan támpontokat, amelyek a szláv jövevényszavak magyarba való bekerülésének kronológiai kérdéseire fogódzhatnak, leginkább a hangtörténet terén vél felmutathatóknak (1958: 93). Úgy tartja, hogy a **grōd* szó veláris nazális magánhangzója (*o*) minden szláv nyelvre jellemző lehetett, ez azonban a 11. században fokozatosan eltűnt (pontosabban denazalizálódott). Minthogy azonban a magyar nyelvben a hanghelyettesítés (szl. *o* > m. *o* + *n*) azt jelzi, hogy az átadó szláv alakban az átvétel idején még megvolt a nazális magánhangzó, az átvételnek e változás lezajlása előtt, tehát a 10–11. században kellett megtörténnie. Ugyanebből az időszakból való egyébként a hasonló hangtörténeti sajátosságokat mutató *gomba*, *munka* vagy a *porond* szavunk is (i. h.). E folyamatról ugyanígy nyilatkoznak a legújabb nyelvtörténeti kézikönyvek is (lásd pl. ZSILINSZKY 2003: 382). A korai átvételre újabb érvet szolgáltat bizonyos szláv nyelvek *g* > *h* változásának kronológiája is. A *g* > *h* változás a cseh, szlovák és ukrán nyelvekben a 12. században ment végbe (vö. pl. szlk. *hrud*, cseh *hrúd* alakok a magyar *gorond* megfelelőiként), vagyis a *gorond* lexéma bekerülése a magyarba — ha a fenti

⁵ A *gorica* 'hegy' jelentésű szó a bolgár, macedón, szerbhorvát és szlovén nyelvben is kiemelkedést jelent (vö. TRUBACSEV 7: 45).

nyelvekből való átvétellel számolunk — (a megőrzött *g* kezdőhangja miatt) bizonyosan ezt megelőzően zajlott le (BÁRCZI 1958: 93).

A magyarba bekerülve aztán a szláv lexéma a következő hangváltozásokon ment keresztül: szláv *grǫdb > m. *grond* (a szláv nazális magánhangzó hanghelyettesítésével) > *gorond* (a szóeleji mássalhangzó-torlódás bontóhanggal történő feloldásával). A változás persze nem feltétlenül ilyen lineáris rendben történt: a torlódás például a szó bekerülésével egyidejűleg is feloldódhatott (hangtani adaptáció révén), azonnal alkalmazkodva a magyar nyelv fonotaktikai sajátosságaihoz.⁶

A kronológiai körülményekkel összefüggésben ugyanakkor néhány további pontosító megjegyzést is tennünk kell, elsősorban a hazai szlavisztikai kutatások legújabb eredményeinek fényében. Az utóbbi években ugyanis ZOLTÁN ANDRÁS új megközelítéssel tárgyalta a szláv nazális magánhangzót tartalmazó lexémák magyarba kerülésének a kérdését. Erre az alábbiakban — a problémakör szélesebb körű jelentősége miatt — érdemes hosszabban is kitérnünk.

A magyar–szláv nyelvi érintkezések legintenzívebb szakasza a honfoglalás és az azt követő egy-kétszáz év volt. A szlávok ebben az időszakban még egy egységesnek tekinthető, de nyelvjárásilag tagolt nyelvet beszéltek. A honfoglaló magyarság a pannóniai szláv és a bolgárszláv dialektus közé ékelődött be (ZOLTÁN 2013: 193). A pannóniai szláv a Dunántúl nagyobb részén dominált, a bolgárszláv nyelvjárások pedig a helynevek tanúsága szerint a délkeleti perifériákon, illetve azon túl az ország központi vidékein, a Budai-hegységtől a Bükkig, valamint ettől északra, a Vág völgyétől Észak-Borsodig voltak elterjedve (ZOLTÁN 2015: 41, de lásd még ZOLTÁN 1996: 663–664, 2013: 194–196, 2014: 207). A dialektusok jegyeinek vizsgálata során ZOLTÁN ANDRÁS végső soron arra a megállapításra jutott, hogy a Kárpát-medence szívében viszonylag nagy területen a magyarság bolgár jellegű nyelvjárást beszélő szlávokkal élt együtt (2014: 206–208).

Ha elfogadjuk ezt az álláspontot, tudniillik azt, hogy a Kárpát-medencében a magyarság jórészt a bolgárszláv dialektust beszélő közösségbe telepedett le, akkor ezzel összefüggésben a szláv nazálisokat tükröző régi szláv jövevényszavaink kronológiája is felülvizsgálatra szorul (ZOLTÁN 2014: 207). A szláv nyelvekben, pontosabban a késői összsláv nyelvjárásokban a denazalizáció ugyanis nem egy időben ment végbe. A keleti szlávban már a 10. század közepén biztosan nem voltak nazálisok,⁷ és a nazális magánhangzók vélhetően a pannóniai szlávban sem érték meg a 10. század végét, mint ahogyan azt az etimológiai szótárak tartják, hanem már korábban elveszítették nazális rezonanciájukat (ZOLTÁN 2015: 41).

⁶ A hangtani adaptáció lehetőségéhez a szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldásával összefüggésben lásd KENYHERCZ 2007: 51–63, 2013: 195–204.

⁷ 950 körül Biborbanszületett Konstantin keleti szláv informátorai az eredetileg nazális magánhangzót tartalmazó neveket már denazalizált formában adták tovább (vö. ZOLTÁN 2015: 41).

A bolgárban ugyanakkor a denazalizáció lényegesen később történt meg, mint a keleti vagy a pannóniai szláv nyelvekben. A folyamat a 11. században éppen csak megkezdődött, és az északi bolgár nyelvjárásokban — ahová a magyarokkal érintkező szlávok is tartoztak — a nazálisok még a 13. században is megvoltak (ZOLTÁN 2014: 208). Mindebből pedig az következik, hogy a szláv nazálist tükrözőtő jövevényszavaink nem feltétlenül a honfoglalást közvetlenül követő néhány évtizedben, hanem a 11–13. század folyamán bármikor bekerülhettek a magyarba, a nyelvterület központi, keleti és északkeleti részein mindaddig, amíg ezek a nyelvjárások nem asszimilálódtak teljesen a magyar nyelvbe (ZOLTÁN 2014: 208, 2015: 42).

Ahhoz viszont, hogy mindezeknek a körülményeknek az itt tárgyalt lexéma szempontjából is jelentősége legyen, azt kell megvilágítanunk, érkezhett-e a *gorond* a magyar nyelvbe a bolgárszláv dialektusból. Ehhez mindenekelőtt e lexéma és szócsaládja szó- és névföldrajzi jellemzőit kell áttekintenünk.

3. A *gorond* lexéma legkorábbi adatai a 14. századtól kezdődően bukkannak fel, és akkor is csak meglehetősen szórványosan (vö. TESz., OklSz.). E korai adatok egytől egyig *h e l y n e v e k r é s z e k é n t* szerepelnek, s a következő okleveles forrásokból adathatók.⁸

gorond 1330/1505: Transit per quandum vallem vsque in locum *Gorong*, 1344: Lacum Remethegorongia vocatum, 1417/1505: Quendum locum eminentem qui scilicet locus Hozywgorond vocaretur, 1480: Ad quoddam pratum Hozzygorond nuncupatum, 1525: Ad monticulum Hozw *Gorond* vocatum. Ad monticulum Czegehegye lapossa *gorongya* vocatum. ad quendam monticulum Hozwhegwege *Gorongya* vocatum.

gerind 1346: super quoddam acye montis wlgariter *Gerend* vocata, illetve későbből 1792: *gerindre* gr., 1833: *Girind* (OklSz.).

A csekély számú ómagyar kori történeti adatot az alábbi modern kori helynévi adatokkal egészíthetjük ki. A helyneveket az egyes földrajzi köznevek szerint s azon belül régiókra bontva — egyfajta területi rendet követve — mutatom be. Az egyazon településen előforduló különböző denotátumok megnevezéseit a) b) betűjelek használatával különítem el. A csak történeti forrásokból adatható névformákat dőlt számozással különböztetem meg az élőnyelvi szóalakoktól. A névformákat térképeken szintén feltüntetem, mégpedig a megfelelő lexémák szimbólumai mellett az itteni számozást felhasználva.

⁸ Minthogy az OklSz. nem foglalkozik az adatok lokális jellemzőinek a megadásával, az adatok helyhez kötését nem tudtam elvégezni. A későbbi időszakra (főképpen a 19. századra) vonatkozó, a helynévgyűjteményekben (megyei és járási kötetekben) szereplő történeti névadatokat viszont az adott megyénél az adott településhez tartozó adatsorban tüntetem fel, s a térképeken is rögzítem.

gorond

Felső-Bodroγκöz (Szlovákia)

1. Kistárkány — 1987: *Gorond* 'sík, szántó' (SZATHMÁRY 1987: 66).

Borsod–Abaúj–Zemplén megye

2a. Révleányvár — 1994: *Hagymásgorond* 'domb, erdő', 1861: *Hagymás gorond* (NAGY 1994: 228).

2b. Révleányvár — 1994: *Gorond* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 230).

2c. Révleányvár — 1861: *Borda gorond* (NAGY 1994: 233).

2d. Révleányvár — 1861: *Magos gorond* (NAGY 1994: 233).

3a. Zemplénagárd — 1994: *Korcsó gorond* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 216).

3b. Zemplénagárd — 1994: *Farkas vár gorond* 'domb, szántó', 1792: *Farkas vár gorond* (NAGY 1994: 216).

3c. Zemplénagárd — 1994: *Szénégető gorond* 'domb, szántó', 1792: *Szén égető gorond* (NAGY 1994: 216).

3d. Zemplénagárd — 1994: *Kaszagorond* (NAGY 1994: 216).

3e. Zemplénagárd — 1994: *Bordagorond* 'domb, szántó', 1792: *Borda gorond* (NAGY 1994: 217).

3f. Zemplénagárd — 1868: *Gorond* (NAGY 1994: 218).

3g. Zemplénagárd — 1871: *Gorond* (NAGY 1994: 218).

3h. Zemplénagárd — 1864: *Hodos gorond* (NAGY 1994: 218).

4a. Karcsa — 1994: *Farkasgorondja* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 106).

4b. Karcsa — 1994: *Zségorondi híd* 'híd' (NAGY 1994: 107).

4c. Karcsa — 1994: *Zségorond* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 107).

Szabolcs–Szatmár–Bereg megye

5a. Botpalád — 1984: *Gorond*, 1864: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 20).

5b. Botpalád — 1984: *Kizs-gorond* 'dombos, szántó, erdő' (SzSzMFN. 2: 20).

5c. Botpalád — 1984: *Szabó-gorond* (SzSzMFN. 2: 20).

6a. Csaolc — 1984: *Gorond* 'dombhát, szántó' (SzSzMFN. 2: 43).

6b. Csaolc — 1984: *Gorond ajja* 'legelő, rét' (SzSzMFN. 2: 43)

7a. Fehérgyarmat — 1984: *Gorond* 'dombos, legelő' (SzSzMFN. 2: 73).

7b. Fehérgyarmat — 1984: *Gorondi-kut* (SzSzMFN. 2: 73).

8. Kérsemjén — 1864: *Háza gorondja* (SzSzMFN. 2: 129).

9. Kispalád — 1984: *Iéged-gorond* 'sík, szántó', 1864: *Égett gorond* (SzSzMFN. 2: 168).

10. Kisszekeres — 1984: *Gorond* 'legelő', 1894: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 183).

11. Nábrád — 1984: *Csőüdör-gorond* 'dombos, szántó' (SzSzMFN. 2: 262).

12. Nagyszekeres — 1984: *Gorond* 'dombos, szántó' (SzSzMFN. 2: 287).

13. Sonkád — 1984: *Gorond* 'szántó, sík', 1964: *Gorond*, 1874: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 332).

14a. Tiszabecs — 1984: *Kecskézs-gorond* 'dombos, szántó', 1909: *Kecskés-gorond* (SzSzMFN. 2: 382).

- 14b. Tiszabecs — 1727: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 380).
- 14c. Tiszabecs — 1864: *Kováts Gorondja* (SzSzMFN. 2: 382).
- 15a. Tunyogmatolcs — 1984: *Bika-gorond* 'sík, szántó', 1864: *Bikagorond*, 1892: *Bikagorond* (SzSzMFN. 2: 418).
- 15b. Tunyogmatolcs — 1864: *Gorond* 'agyagos szántó' (SzSzMFN. 2: 420).
- 15c. Tunyogmatolcs — 1864: *Gorond patak* (SzSzMFN. 2: 420).
- 16a. Túrricse — 1984: *Nagy-gorond* 'dombos, erdő' (SzSzMFN. 2: 457).
- 16b. Túrricse — 1864: *Almás gorond* (SzSzMFN. 2: 451).
17. Uszka — 1512: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 466).
18. Géberjén — 1989: *Gorond* 'sík, szántó', 1864: *Gorond* (SzSzMFN. 4: 47).
- 19a. Hodász — 1864: *Bolyhósgorond* (SzSzMFN. 4: 80).
- 19b. Hodász — 1525: *Hozw Gorond* (SzSzMFN. 4: 86).
- 19c. Hodász — 1864: *Medvésgorond* (SzSzMFN. 4: 92).
- 19d. Hodász — 1864: *Hármas gorond* (SzSzMFN. 4: 86).
20. Kocsord — 1989: *Méhezs-gorond* 'sík, domb, szántó' (SzSzMFN. 4: 171).
- 21a. Mátészalka — 1989: *Gorond* 'dombos, szántó' (SzSzMFN. 4: 235).
- 21b. Mátészalka — 1989: *Nagy-gorond* 'domb, szántó' (SzSzMFN. 4: 244).
22. Nagydobos — 1989: *Gorond* 'dombos, szántó, erdő' (SzSzMFN. 4: 293).
23. Csegöld — 1932: *Garand-csatorna*, 1972: *Garand cs.*, 1974: *Garand főcsat.*, 1981: *Garand főcsat.*, 1993: *Garand-csatorna* 'csatorna' (SzSzMFN. 5: 39).
- 24a. Kishódos — 1993: *Kizs-gorond* 'dombhely' (SzSzMFN. 5: 224).
- 24b. Kishódos — 1993: *Magozs-gorond*, 1936: *Magozsgorond*, 1981: *Magozs-gorond* (SzSzMFN. 5: 226).
- 24c. Kishódos — 1993: *Nagy-gorond* 'dülő, szántó' (SzSzMFN. 5: 227).
25. Komlódtótfalu — 1993: *Garand*, 1972: *Garand cs.*, 1974: *Garand-főcsatorna* (SzSzMFN. 5: 238).
26. Nagygéc — 1972: *Garand cs.*, 1974: *Garand-főcsatorna*, 1981: *Garand felső csatorna* (SzSzMFN. 5: 273).
27. Szamosbecs — 1993: *Garand* (SzSzMFN. 5: 391).
28. Szamostatárfalva — 1993: *Garand* (SzSzMFN. 5: 419).
29. Gégény — 1961: *Gorond ~ Kisgorond* (KISS 1961: 125).

gerind ~ görönd

Borsod–Abaúj–Zemplén megye

30. Zemplénagárd — 1864: *Hosszú gerind* (NAGY 1994: 218).
- 31a. Vajdáccka — 1994: *Körtvélyfagerind* 'domb, szántó', 1865: *Kiskörtvéfagerind* (NAGY 1994: 356).
- 31b. Vajdáccka — 1994: *Hosszúgerind* 'domb, szántó', 1859, 1860: *Hosszú gerind* (NAGY 1994: 358).
- 31c. Vajdáccka — 1994: *Alsó hosszúgerind* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 358).
- 31d. Vajdáccka — 1994: *Felső hosszúgerind* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 358).

- 31e. Vajdácská — 1895: *Meritógerind* (NAGY 1994: 360).
- 31f. Vajdácská — 1865: *Zsidó gerind* (NAGY 1994: 360).
- 32a. Karos — 1994: *Tisztatógerind* 'domb, szántó', 1839, 1862: *Tisztatógerind* (NAGY 1994: 76).
- 32b. Karos — 1839: *Kis tó gerindje* (NAGY 1994: 79).
- 32c. Karos — 1962: *Kis tó gerind* (NAGY 1994: 79).
- 33a. Györgytarló — 1994: *Kolló gerindje* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 308).
- 33b. Györgytarló — 1994: *Ebestó gerindje* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 309).
- 34a. Ricse — 1994: *Középgérind* 'domb, szántó', 1864, 1867: *Középgérind* (NAGY 1994: 244).
- 34b. Ricse — 1994: *Hosszúgerind* 'domb, szántó', 1864, 1867: *Hosszú gerind* (NAGY 1994: 244).
- 34c. Ricse — 1994: *Hosszúgerind alja* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 247).
- 34d. Ricse — 1994: *Szőkegerind* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 249).
35. Cigánd — 1994: *Nagy Gerindi* 'domb, szántó', 1837, 1864: *Nagy Gerind* (NAGY 1994: 266).
- 36a. Bodroghalom — 1994: *Gerindke* 'lakott terület' (NAGY 1994: 59).
- 36b. Bodroghalom — 1844: *Éges oldal gerind* (NAGY 1994: 68).
- 36c. Bodroghalom — 1844: *Kazal gerind* (NAGY 1994: 68).
- 36d. Bodroghalom — 1844: *Kis sárvár gerind* (NAGY 1994: 68).
- 36e. Bodroghalom — 1844: *Lugos gerind* (NAGY 1994: 68).
- 36f. Bodroghalom — 1844: *Méhes gerind* (NAGY 1994: 68).
37. Sátoraljaújhely — 2008: *Kis-körtéfa-gerind*, 1980: *Kis-körtéfa-gerind* (KOVÁTS 2008: 368).
- Szabolcs–Szatmár–Bereg megye
38. Nyírbogát — 1987: *Táncos-gerind* 'sík, legelő, szántó', 1870: *Közkúti táncosgerind* 'mélyedésses, vizes terület' (SzSzMFN. 3: 179).
39. Nagyecsed — 1989: *Szénégető geringye* (SzSzMFN. 4: 333).
- Heves megye
40. Szilvássvár — 1970: *Kő-gerénd* 'hegy, bokros' (HMFN. 1: 24).
- Vas megye
41. Csákánydoroszló — 1982: *Gerind*, 1857–1860, 1864: *Gerindi* (VMFN. 457).
42. Vasalja — 1982: *Gérendés-parag* 'sík, szántó', 1857–1860: *Gerindes p. és Gerindes Parrag* (VMFN. 435).
43. Órimagyarósd — 1982: *Gérend* 'sík, rét, szántó' (VMFN. 479).
- Zala megye
44. Pálfiszeg — 1964: *Geréndesi út* (ZMFN. 161).
45. Külsősárd — 1964: *Gérendi* 'sík, rét' (ZMFN. 361).
46. Páka — 1964: *Gérendi-ódal* 'domb, szántó, kaszáló' (ZMFN. 383).
47. Pátró — 1964: *Nagy-Gérendaji-düllő ~ Nagy-Görind* 'dombos, szántó, szőlő' (ZMFN. 615).

48. Surd — 1964: *Nagy-Gerind ~ Nagy-Gerint* 'dombos, szántó' (ZMFN. 617).
Somogy megye
49. Andocs — 1974: *Görént*, kataszteri térképeken *Gerénc, Gerénd* 'domb, szántó' (SMFN. 238).
- 50a. Nágocs — 1974: *Göréndi-agácás*, 1852: *Gerendő* (SMFN. 232).
- 50b. Nágocs — 1974: *Göréndi-forduló* 'út' (SMFN. 232).
- 50c. Nágocs — 1974: *Göréndi-kút* 'kút' (SMFN. 232).
- 50d. Nágocs — 1974: *Göréndi-árok* 'árok' (SMFN. 232).
- 50e. Nágocs — 1974: *Göréndi-tábla*, 1852, 1864: *Gerendi* 'sík, szántó' (SMFN. 232).
51. Csurgónagymarton — 1974: *Cser-görönd* 'dombos, erdő' (SMFN. 610).
- 52a. Csurgó — 1974: *Csicsókás-görönd* 'sík, rét' (SMFN. 626).
- 52b. Csurgó — 1974: *Árpád-görönd* 'sík, rét' (SMFN. 626).
- 52c. Csurgó — 1974: *Dinnyés-görönd* 'sík, rét' (SMFN. 626).
- 52d. Csurgó — 1974: *Kuka-görönd* 'sík, rét' (SMFN. 628).
- 52e. Csurgó — 1974: *László-görönd* 'sík, rét' (SMFN. 628).
53. Szenta — 1974: *Hármas-akói-görönd* (SMFN. 632).
- 54a. Rinyaszentkirály — 1974: *Fősző-Görönd* 'sík, erdő' (SMFN. 732).
- 54b. Rinyaszentkirály — 1974: *Asó-Görönd* (SMFN. 732).
- 54c. Rinyaszentkirály — 1974: *Gyurkó-Görönd ~ Gyurkó-Göröndi-rét* 'sík, rét, legelő' (SMFN. 734).
55. Somogytarnóca — 1974: *Bükk-görönd* 'sík, szántó, rét' (SMFN. 802).
56. Barcs — 1974: *Macska-görönd* 'sík' (SMFN. 813).
- Tolna megye
- 57a. Bogyiszló — 1981: *Ludas-Görönd* (TMFN. 460).
- 57b. Bogyiszló — 1981: *Szélös-Görönd*, kataszteri térképeken *Ecséta és széles-görönd* 'dombhát, legelő, szántó' (TMFN. 460).
- 57c. Bogyiszló — 1981: *Pintér-Görönd* 'sík felszínű kiemelkedés' (TMFN. 462).
- 58a. Szekszárd — 1981: *Somos-Görönd* 'sík, szántó' (TMFN. 470).
- 58b. Szekszárd — 1981: *Majsai-Görönd* 'szántó, rét' (TMFN. 470).
59. Ócsény — 1981: *Sült-Görönd* 'sík, bokros, erdő' (TMFN. 476).
- 60a. Decs — 1864: *Tóth Máté görönd* 'épület, szántó' (TMFN. 484).
- 60b. Decs — 1981: *Zsákmán-Görönd*, 1864: *Zsákmány görönd* 'sík, régen kaszáló, szántó' (TMFN. 484).
- 60c. Decs — 1981: *Görönd ór*, 1864: *Görönd ór* 'sík, régen kaszáló' (TMFN. 485).
61. Sárpilis — 1981: *Szarvas-Görönd*, 1864: *Szarvas-Görönd* 'sík, szántó, kaszáló' (TMFN. 498).
62. Alsónyék — 1981: *Vitáros-Görönd*, 1864: *Vitáros és Vitáros Görönd somos erdeje* 'sík, régen kaszáló, rét' (TMFN. 502).

- 63a. Báta — 1981: *Cigány-Görönd*, 1864: *Cigány-Görönd* 'sík, erdő, kaszáló' (TMFN. 520).
- 63b. Báta — 1981: *Babos-Görönd*, 1864: *Vörös görönd* 'sík, kaszáló, szántó' (TMFN. 521).
- 63c. Báta — 1981: *Égött-Görönd* 'sík, szántó' (TMFN. 521).
- 63d. Báta — 1981: *Gamó Göröndje* 'sík, rét, legelő' (TMFN. 523).
- 63e. Báta — 1964: *Szundagörönd* 'mélyenfekvő mocsár, rét' (TMFN. 521).

Annak ellenére, hogy az általam összeállított helynévtár nem fedi le a teljes magyar nyelvterületet, hiszen csupán a kiadott helynévgyűjtemények adataira épül, néhány következtetést mégis megfogalmazhatunk a *gorond* és szócsaládja helynevekbeli szerepét, illetve szóföldrajzi sajátosságait illetően.

A *gorond* és változatai helynevekben rendszerint kétrészes elnevezések utótagjaként szerepelnek, s a hely fajtájának megjelölésére szolgálnak. Az előtagjukként álló jelzői bővítmények igen sokféle szemantikai szerepet tölthetnek be. Kifejezhetnek például a hely méretére vonatkozó tulajdonságokat, az erre utaló előtagok között főként a *nagy* és a *kis* lexémák fordulnak elő a helynevekben: *Kis-Gorond*, *Magos-gorond*, *Nagy-Gerind*. A kiemelkedés anyagára utal a *kő* előtag a *Kő-gerénd* megnevezésben. Nagy számban ismeretesek olyan helynevek, amelyeknek az előtagja az ott lévő jellegzetes növényvilágra, az ott termesztett növényre utal. E szemantikai kategóriát képviselik például a *Csicsókás-görönd*, *Almás-gorond*, *Körtvélyfa-gerind* vagy a *Hagymás-gorond* struktúrák. A növényzetre utalás mellett az állatvilággal kapcsolatos lexémák is megjelennek az előtagban: a feltehetőleg ott tenyésztett vagy legeltetett állatok után nevezték el az adott területet *Bika-gorond*-nak, *Csödör-gorond*-nak, de találunk más fajta állatra való utalást is például a *Macska-görönd*, *Farkas gorondja* (ha az előtag a névben nem személynév) vagy az *Őz-gerind* névformákban. Számos esetben fedezhetünk fel személyre vonatkozást az előtagban. Ezek főként az adott hely használójára, tulajdonosára utalnak, amint ezt például a *Tóth Máté-görönd* és a *Szabó-gorond* nevek kapcsán valószínűsíthetjük. A kiemelkedés a helynevek tanúsága szerint alkalmas volt különféle tevékenységek végzésére is: erre utalnak például a *Szénégető-gorond* és a *Kazal-gerind* elnevezések.

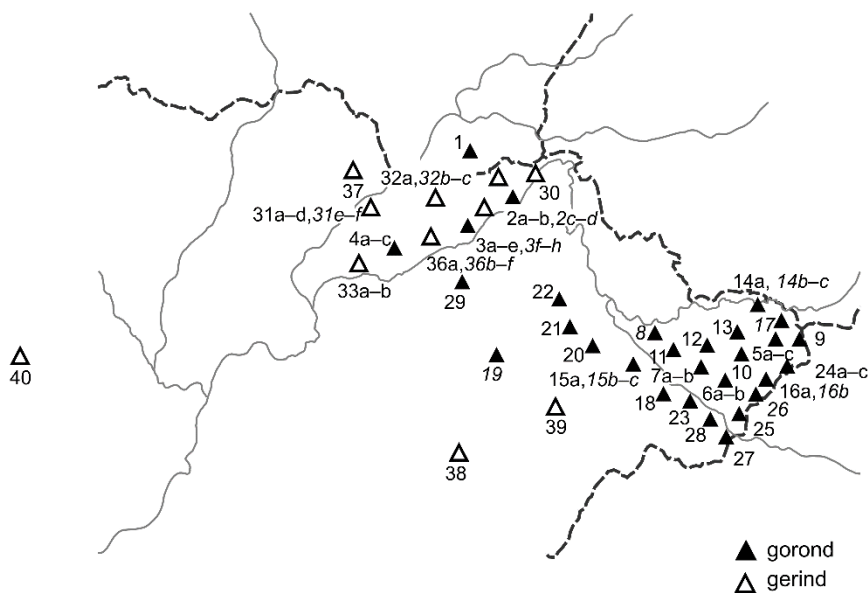
A helynévstruktúrák ilyen típusú bemutatása azért lehet lényeges, mert a szavakban szereplő szemantikai kategóriák nem kizárólag az adott kiemelkedést jelentő helynév értelmezéséhez járulnak hozzá, hanem magának a jelzett szónak a jelentéstartalmát is segítenek valamelyest megvilágítani (HOFFMANN 2003b: 667). Ezek a jelzői előtagok ugyanakkor általános disztingtív jegyként az adott lexémák jelentését illetően nem használhatók mechanikusan, mivel egyéb 'kiemelkedés' jelentésű szavak mellett is ott találjuk őket; vö. pl. *Kis-bérc*, *Bükkös-hegy*, *Csóka-kő* stb. Azt is hangsúlyoznunk kell továbbá, hogy egy-egy lexéma jelentésjegyeinek a megállapításában nem hagyható figyelmen kívül az egész

szómező (elsősorban is a szinonimák és a heteronimák) vizsgálata sem (HOFFMANN 2003b: 667, RESZEGI 2011: 73–74).

4. A fentiekben bemutatott helynévanyag alapján a korábbinál pontosabb képet kaphatunk a *gorond* és szócsaládja területi elterjedéséről is. Megállapítható, hogy a szócsoport alapvetően két régióra koncentrálnak: Északkelet-Magyarországon Borsod–Abaúj–Zemplén és Szabolcs–Szatmár–Bereg megyék területén, illetve a Szlovákiához tartozó Felső-Bodroghözben találjuk az egyik gócpontot (ide sorolható az egyetlen Heves megyei adat is); a másikat pedig a Dél-Dunántúlon: elsősorban Tolna és Somogy megyék területén, de szórványosabban előfordul a vizsgált lexéma Vas és Zala megyékben is. A következőkben a szó földrajzi vizsgálat térképes ábrázolása során a *gorond* és a *gerind* ~ *görönd* variánsok területi elterjedését két térképrészleten mutatom be.

A *gorond* területi elterjedtsége az északkelet-magyarországi régióra koncentrálnak: 27 település helynévkincsében fordul elő 56 helynévben (pl. *Csödör-gorond*, *Farkas gorondja*). A névadatok főképpen Szabolcs–Szatmár–Bereg megyében sűrűsödnek, de néhány előfordulást az Alsó- és Felső-Bodroghöz is adathozhatunk (vö. 1. térkép).

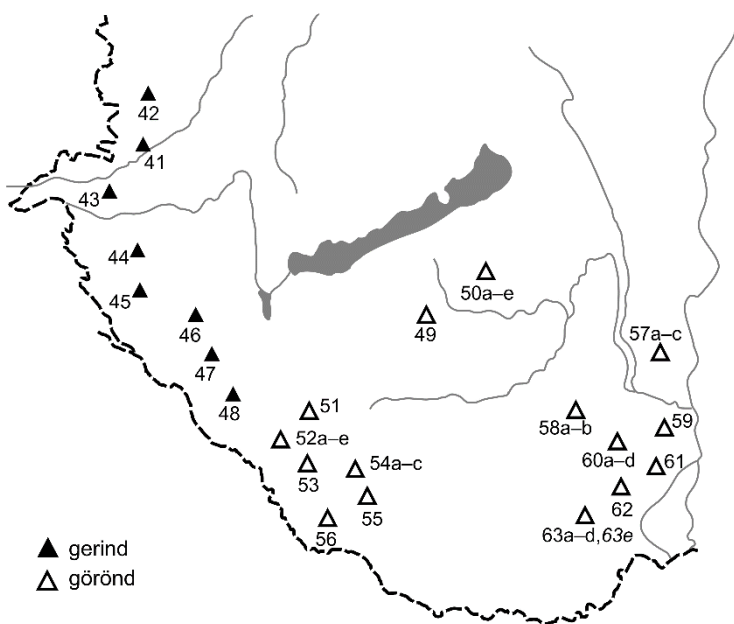

1. térkép: A *gorond* ~ *gerind* lexémát tartalmazó helynevek területi elterjedése Északkelet-Magyarországon

A *gerind* alakváltozatnak két gócterülete mutatható ki: egyrészt az északkelet-magyarországi területeken (ott is elsősorban a Borsod–Abaúj–Zemplén megyei Bodroghözben; 1. térkép), másrészt pedig a lexéma gócpontjának is tekinthető

dél-dunántúli területeken (2. térkép). Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Dél-Dunántúl helynévkincsében a *gerind* mellett a labiális *görönd* forma is feltűnik, ráadásul ez utóbbi mutatkozik a jelentősebb variánsnak. Amint azt a 2. térkép mutatja, a két változat között sajátos területi megoszlást is megfigyelhetünk: a *görönd* lexémát tartalmazó helynevek a dél-dunántúli megyék közül csak Tolna és Somogy megyékben fordulnak elő; a Vas és Zala megyei helynévi adatok viszont a *gerind* lexémát tartalmazzák.

A labiális *görönd* variáns területi-szóföldrajzi sajátosságaira a régió nyelvjárási jellemzői adhatnak magyarázatot. A dél-dunántúli nyelvjárási régióban (így az ahhoz tartozó Baranya és Somogy megyei területeken) nagy hatóerejű *ö-z*-ést regisztrálhatunk (JUHÁSZ 2001: 275). Ez a hatás azonban — amint arra JUHÁSZ DEZSŐ felhívja a figyelmet — az egyébként már a dél-alföldi nyelvjárási régióhoz tartozó szomszédos tolnai területeken is érvényesül (2001: 276).

2. térkép: A *gerind* ~ *görönd* lexémát tartalmazó helynevek területi elterjedése a Dél-Dunántúlon

Tájszótárakra alapozva a TESz. a *gorond* lexéma területi elterjedését illetően az északkeleti és a dunántúli nyelvjárások területét határozza meg. Ezt a megállapítást a lexéma palatális és veláris változatait együttesen figyelembe véve el is fogadhatjuk, de érdemes ezt a megfigyelést differenciáltabban szemlélni. A *gorond* variáns kizárólagosan a magyar nyelvterület északkeleti nyelvjárási régiójában, ott is különösen Szabolcs–Szatmár–Bereg megye területén fordul elő.

A palatális *gerind* változat ugyancsak előfordul a *gorond*-dal egyező területeken is (de inkább a Bodroghközben gyakori), fő elterjedési körként azonban a dél-dunántúli területeket határozhatjuk meg. Itt ráadásul további fontos nyelvjárási jelenségeként a *gerind* mellett (pontosabban azt területi tekintetben kiegészítve) a lexéma a labiális *göřond* formában is jelentkezik. E lexikális elemek sajátos nyelvföldrajzi helyzete feltétlenül történeti magyarázatot igényel.

Amint azt a korábbiakban láthattuk, a meghatározó előzményirodalom (TESz., EWUng.) szerint a lexéma valamelyik északi szláv nyelvből került át a magyarba. A kérdéses nyelv meghatározásában etimológiai szótáraink nem mennek ennél tovább, de egyes szakmunkák ezt pontosíthatónak vélik, s a lengyel származtatást tartják elfogadhatónak (vö. KNIEZSA 1974: 664, HEFTY 1911: 168–169). Ebben a kérdésben megítélésem szerint ZOLTÁN ANDRÁS fentebbi eredményei kínálhatnak új, korábban nem hangsúlyozott szempontokat, aki arra mutatott rá, hogy a honfoglaló magyarság bolgárszláv nyelvi közegbe telepedett le, s ez a körülmény a szláv jövevényszavak általános problematikáját (az átadó nyelv kérdését, az átvétel kronológiáját és a hangtörténeti változásokat) is új kontextusba helyezi. A dunántúli adatok azonban e szláv nyelvjárásból, illetve nyelvből nem magyarázhatók, így felmerül a lexéma különböző szláv nyelvjárásokból, nyelvekből való — akár igen korai — átvételének a lehetősége is. E nyitott kérdés esetleg megválaszolhatóvá válik akkor, ha a teljes magyar nyelvterület helyneveit vonhatjuk majd be a *gorond* és társai elemzésébe.

A *gorond* lexémát a magyar nyelv feltehetően 'emelkedés, halom, domb' jelentésben vette át, amelyből a magyarban további speciális jelentések is kialakulhattak. Ilyen jelentésekre a helynévgyűjteményeink is felhívják a figyelmet, utalva a *gorond*-ot tartalmazó helynevek kapcsán a 'földhát, dombos hely, árvízmentes terület; környezetéből kiemelkedő, magasabb terület' specifikusabb jelentéseire (lásd pl. SzSzMFN. 5: 224., TMFN. 470). A jelentésváltozások itt jelzett folyamata, a jelentés specifikációja a nyelvtörténet általános jelenségének tekinthető.

Irodalom

BÁRCZI GÉZA 1939. *Korc. Magyar Nyelv* 35: 18–22.

BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Budapest, Tankönyvkiadó.

BMFN. = PESTI JÁNOS szerk., *Baranya megye földrajzi nevei 1–2*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1982.

CzF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára*. Pest, 1862–1874.

CSÜRY BÁLINT 1939. Wichmann György északi-csángó hangtanának kiadatlan részei. *Magyar Nyelv* 35: 73–82.

ERDŐDI JÓZSEF 1937. Az ugor *or*-tól a magyar *gerinc*-ig. *Népünk és Nyelvünk* 9: 209–216.

- EtSzt. = ZAICZ GÁBOR szerk., *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2006.
- EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk., *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–2.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993–1995.
- HAJDÚ MIHÁLY 2002. Tulajdonnév és dialektológia. In: SZABÓ GÉZA–MOLNÁR ZOLTÁN–GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék. 104–119.
- HEFTY GYULA ANDOR 1911. A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben. *Magyar Nyelvőr* 40: 168–169.
- HERMAN OTTÓ 1885. Helyreigazitások. Magyarázatok. *Magyar Nyelvőr* 14: 367–368.
- HMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Heves megye földrajzi nevei 1. Az Egri járás.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 125. Budapest, 1970.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003a. *Magyar helynévkutatás. 1958–2002.* Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003b. Patak. In: HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság. 664–673.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. A nyelvjárási régiók. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia.* Budapest, Osiris. 263–315.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD 1991. Névföldrajzi térképlapok Szatmárból. In: HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem. 321–326.
- KARDOS ALBERT 1938. Szolgasorsra jutott szavak. *Magyar Nyelvőr* 67: 127–130.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1964. A -fa 'falva' névföldrajza és megterhelése. *Nyelvtudományi Értekezések* 40: 174–180.
- KENYHERCZ RÓBERT 2007. Hangváltozás, adaptáció, analógia. *Magyar Nyelvjárások* 45: 51–63.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 28. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KISS JENŐ 2001a. Bevezető. Nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvjárások In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia.* Budapest, Osiris. 8–56.
- KISS JENŐ 2001b. A dialektológia. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia.* Budapest, Osiris. 61–174.
- KISS LAJOS 1961. *Régi Rétköz.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KNEZSA ISTVÁN 1974. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai 1/1–2.* Második kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOVÁTS DÁNIEL 2008. *Sátoraljaújhely helynevei és történeti topográfiaja.* Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely város önkormányzata.
- LUKÁCS KÁROLY 1952. Balaton vidéki víz- és földrajzi tájszók. *Magyar Nyelv* 48: 184–189.
- MTSz. = SZINNYEI JÓZSEF szerk., *Magyar tájszótár 1–2.* Budapest, 1893–1901.

- NAGY GÉZA 1994. *A magyarországi Bodrogeköz földrajzi nevei*. Pácin, Bodrogeközi Kastélymúzeum Baráti Köre
- OKISz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar Oklevél-szótár. Pótlék a Magyar nyelvtörténeti szótárhoz*. Budapest, 1902–1906.
- PESTI JÁNOS 1989. Szóföldrajzi szempontok a történeti és a mai magyar földrajzi nevek vizsgálatában. In: BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Budapest. 156–157.
- RESZEGI KATALIN 2011. *Hegynevek a középkori Magyarországon*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 21. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- SIMONYI ZSIGMOND 1902. Nyelvünk legrégebbi jövevényszavai. *Magyar Nyelvőr* 31: 32–39.
- SIMONYI ZSIGMOND 1909. Göröngy. *Magyar Nyelvőr* 38: 388–391.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Příručka Slovanské Toponomastiky*. Praha, Academia.
- SMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974.
- SZATHMÁRY JÓZSEF 1987. *Királyhelmecek és környékei helynevei*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- SzófSz. = BÁRCZI GÉZA szerk., *Magyar szófejtő szótár*. Budapest, 1941.
- SzSzMFN. 2. = KÁLNÁSI ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 2. A Fehérgyarmati járás földrajzi nevei*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1984.
- SzSzMFN. 3. = JAKAB LÁSZLÓ–KÁLNÁSI ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 3. A Nyírbátori járás földrajzi nevei*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1987.
- SzSzMFN. 4. = KÁLNÁSI ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 4. A Mátészalkai járás földrajzi nevei*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1989.
- SzSzMFN. 5. = KÁLNÁSI ÁRPÁD–SEBESTYÉN ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 5. A Csengeri járás földrajzi nevei*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1993.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
- TÓTH VALÉRIA 1998. Ómagyar helyneveink és a névföldrajz. *Magyar Nyelvjárások* 35: 119–132.
- TMFN. = ÖRDÖG FERENC–HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Tolna megye földrajzi nevei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- TRUBACSEV = O. H. ТРУБАЧЕВ szerk., *Этимологический словарь славянских языков* 7. Москва, Наука, 1980.
- VALTER ILONA 1974. A Bodrogeköz honfoglalás kori és középkori településtörténete. *Agártörténeti Szemle* 16: 1–55.

- VMFN. = BALOGH LAJOS–VÉGH JÓZSEF szerk., *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely, Vas Megyei Múzeum Igazgatósága, 1982.
- ZMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1964.
- ZOLTÁN ANDRÁS 1996. A magyar–szláv érintkezések kezdetei és fázisai. *Életünk* 34: 634–648.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2013. Legrégibb szláv jövevényszavaink szláv dialektológiai hátteréhez. In: FORGÁCS TAMÁS–NÉMETH MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei 7*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 193–198.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2014. A magyar–szláv nyelvi kapcsolatok. In: SUDÁR BALÁZS–SZENTPÉTERI JÓZSEF–PETKES ZSOLT–LEZSÁK GABRIELLA–ZSIDAI ZSUZSANNA szerk., *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 205–210.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2015. Szláv–magyar nyelvi kapcsolatok a 11. században. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 39–49.
- ZSILINSZKY ÉVA 2003. Szókészlet-történet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. 173–203, 372–392, 618–631, 725–738, 804–823.

A *telek* mint helynévformáns

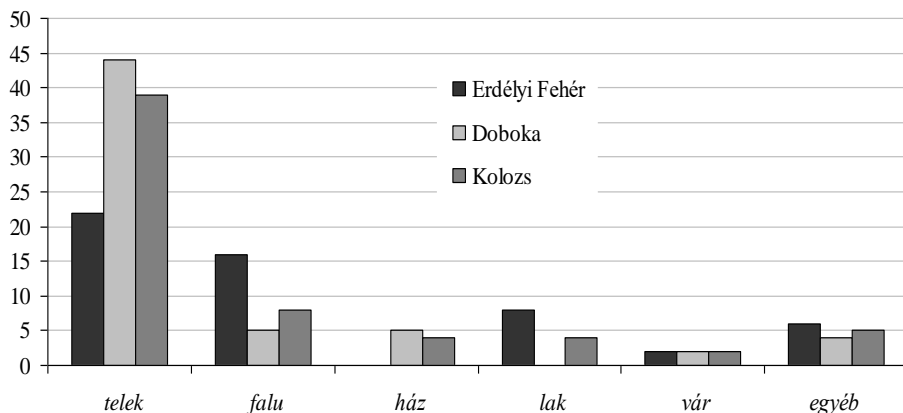
BÁTORI ISTVÁN

1. Írásomban a *telek* földrajzi köznévnnek az Árpád-kori Kolozs, Doboka és Erdélyi Fehér vármegyékben betöltött helynévalkotó szerepével foglalkozom. A kérdés vizsgálatának relevanciáját jelzi, hogy a szakirodalomban már többször is utaltak a lexéma e területeken játszott sajátos szerepére: FÖLDES LÁSZLÓ egy tanulmányában a személynév + *telke* struktúrájú elnevezések Kolozs megyében tapasztalható dominanciájára hívta fel a figyelmet (1971: 428), TÓTH VALÉRIA pedig a *telek* földrajzi köznevet más településnév-formánsokkal összehasonlítva vetette fel annak a lehetőségét, hogy az elemnek a Kolozs és Doboka megyében megfigyelhető produktivitása esetleg visszavezethető az ezen a területeken játszott településnév-formánsi szerepére (2008: 188). Minthogy ez utóbbi felvetés a jelen tanulmány szempontjából is kulcsfontosságú körülményre utal, a későbbiekben még részletesebben is visszatérek rá.

A három vármegye, Kolozs, Doboka és Erdélyi Fehér megyék kétrészes, földrajzi köznévi utótagú településnevei kapcsán viszont egy megfigyelés máris ide kívánczodik. Egy korábbi tanulmányomban ugyanis arra mutattam rá, hogy mindhárom vármegye településnév-állományában a *telek* lexéma jelentkezik a leggyakoribb földrajzi köznévi utótagként (lásd ehhez az 1. ábrát, ahol a kisebb gyakorisággal álló lexémákat, mint pl. az *egyház*, *monostor*, *föld* stb. az *egyéb* megjelölés alatt foglaltam össze). Ehhez a képhez az is hozzátartozik továbbá, hogy az északi területek (tehát Kolozs és Doboka megyék) még a Fehér megyeinél is jóval nagyobb arányban használják fel ezt a nyelvi elemet településnevek alkotására (BÁTORI 2013: 54–55, arról pedig, hogy ez más, nagy elemszámú névtípusok elemzésével együtt hogyan árnyalhatja a terület korai történetéről kialakított képet, lásd BÁTORI 2014: 56–58).

Dolgozatom legfontosabb felvetése tehát egyrészt az, hogy melyek azok a nyelvi és nyelven kívüli (elsősorban gazdálkodás- és településtörténeti) okok, amelyek a lexéma ilyen nagyszámú megjelenése mögött állhatnak, illetve másrészt arra is igyekszem kitérni, hogy tudunk-e érveket sorakoztatni TÓTH VALÉRIA azon vélekedése mellé, miszerint a *telek* az esetek bizonyos részében mint

településnév-formáns is részt vett a helynévadásban. Ahhoz azonban, hogy e kérdésekben állást tudjunk foglalni, célszerű röviden kitekinteni arra, miként vélekedik a szakirodalom a lexéma eredetéről, jelentésváltozásairól és egyéb nyelven kívüli jellemzőiről, hiszen — amint azt később látni fogjuk — a már említett névtani jellegzetességek igen erős összefüggésben állnak más, többnyire nyelven kívüli tényezőkkel is.

1. ábra: Földrajzi köznevek Kolozs, Doboka és Erdélyi Fehér megye településneveiben

2. A *telek*-kel kapcsolatban legelőször is arról kell szólnunk, hogy a lexéma igen gazdag szemantikai tartalommal bírt az Árpád-korban: az önmagában is meglehetősen szerteágazó, helyet megjelölő jelentésárnyalatai mellett magába foglalt 'szíj, madzag, kötél' és bizonyos területeken 'trágya' jelentést is. Ezeknek az elkülönítése a nyelvészeti-névtani vizsgálat szempontjából is komoly jelentőséggel bír ugyan, minket azonban e helyütt magától értetődően a lexéma földrajzi köznévi használata érdekel leginkább.

KISS LAJOS a FNESz.-ben 'szántásra alkalmas, trágyázott föld' jelentésben határozza meg a lexéma szemantikai tartalmát (FNESz. *Alsótelek*), míg a TESz. a *telek* kapcsán alapvetően négy jelentéstípust különböztet meg: 'faluhely', 'jószág, birtok', illetve 'megművelt föld', végül pedig 'trágyás legelőrészt'.

JAKAB LÁSZLÓ szófejtésében (1957) az említett, helyet megjelölő jelentések mellett foglalkozik a *telek* 'kötél, szíj' szemantikai tartalmával is, amely például a *bocskortelek* 'szíj, amellyel a bocskort összekötik' és az *ostorosteleg* 'kettős szíj vagy madzag, amellyel az ostort vagy korbácsot a nyélre rákötik' összetételekben ragadható meg. Dolgozatában JAKAB — RÁSONYI LÁSZLÓHOZ hasonlóan (vö. 1941: 299–302) — a szó török eredete mellett foglal állást, vagyis úgy tartja, hogy a *telek* szó egy több törökségi nyelvben is megtalálható *täl-, tel-, til-* 'kihasít, kimetsz, lyukaszt' ige 'kihasított, kivágott' jelentésű igenévi származékából eredeztethető. JAKAB LÁSZLÓ szerint a magyar *telek* szó jelentéseit végső soron

egy általánosabb 'szelet' jelentésű török szó átvételéből könnyen levezethetjük, s ez jól magyarázza mind a 'földterület' jelentéstartalmat (illetve ennek jelentésárnyalatait), mind a 'szíj' jelentést, hiszen ez egyszerre utalhat az összefüggő földterületből, pusztából kivágott szeletre, illetve a bőrdarabból kivágott, kihasított szeletre, a szíjra is (1957: 82). A legújabb szakirodalom álláspontja szerint a két szó közül az eredeti jelentést valószínűleg a — török eredetű — 'kötél, szíj' szemantikai tartalmú lexéma képviseli, s a 'földterület' jelentésű földrajzi köznévből származtatható jelentéshasadással (WOT. 884–887).

FÖLDES LÁSZLÓ is behatóan foglalkozott dolgozatában (1971) a 'földterület' jelentésű *telek*-kel, azonban a második, tehát a szíjat, kötést jelentő *telek*-nek az előzővel egy töről való eredeztetését hangtani és szemantikai okokból is felettlébb kétségesnek tartja. Munkájában a szó jelentésének alapvetően három meghatározó szemantikai tartalmát különíti el: 1. valamilyen 'földterület, terra', amely a 'művelt terület', 'trágyázott terület', illetve 'porhanyós föld' jelentéseket is magában foglalja; 2. 'elhagyott, pusztá faluhely'; 3. legvégül pedig 'valakinek a földje, birtoka, falucskája' (1971: 418–419). A számba vett jelentések elhatárolásán túl FÖLDES nagy hangsúlyt fektet arra is, hogy a közöttük lévő szemantikai, történeti összefüggéseket is felderítse. Mivel ez a jelen tanulmány problematikája szempontjából sem lényegtelen, érdemes röviden e helyütt is kitérnünk FÖLDES elgondolásaira.

1. Elsőként a 'nyáj álláshelye' és a 'terra fimata, terra culta' jelentések kapcsolatáról kell szólnunk. E két szemantikai tartalom erős összefüggése mögött az a még a közelmúltban is megfigyelhető, de már feltehetően a honfoglaló magyarságra is erősen jellemző állattartási mód húzódik meg, miszerint nagy tömegben, karámban telettetett állatok által felgyülemlett trágya a következő években jó minőségű legelőt, esetleg szántót eredményez, amely így megművelésre, legeltetésre különösen alkalmassá válik, s ennek a résznek a neve a *telek*. Ez egyébként igen jól magyarázza a *telek*-nek az Alföld déli részén régebben kimutatható másodlagos 'trágya', illetve a *telkes* származék 'trágyás' jelentésének eredetét is (FÖLDES 1971: 420–422). Az említett agrotechnikai eljárás egyébként nagyban összecseng a nomád és félnomád népek, például baskírok és kirgizek között a 18–19. században végzett vizsgálatokkal, amelyek bizonyos szempontból analógiául szolgálhatnak a honfoglaló magyarság letelepedési körülményeivel és a településrendszer kialakulásával kapcsolatos kérdések tisztázásához. Ezek a kutatások azt mutatták ugyanis, hogy az első csökevényes településmagvak a vándorló, nagyállattartó nomád népek esetén az ún. téli szálláshoz köthetők. Ez volt az a hely, ahová az ilyen, az év nagy részében meglehetősen nagy területeket bejáró népek végül a tél beköszöntével minden évben visszatértek, tehát tulajdonképpen ezek az ideiglenes szállások váltak a későbbi állandó települések első megjelenési formáivá. Ilyenkor e népek az állatokat a téli szállás körül gyűjtik össze kis

helyen, így ezeket a helyeket az állatok az említett módon egész télen trágyázták, aminek folytán aztán a következő évre a szálláshely körül lévő föld termékennyé vált (ehhez lásd SZABÓ 1966: 14–35).

2. Másodszer az 'elhagyott, pusztá faluhely' és a 'terra fimata, terra culta' jelentésének összefüggéseire szükséges kitekintést tennünk. A szakirodalomban talán a legáltalánosabbnak tekinthető felfogás szerint a *telek* az esetek legnagyobb részében helynevek összetevőjeként lakóitól elhagyatott helyet jelöl¹ (vö. pl. GYÖRFFY 1960: 34, 1961). Ezt erősítik a forrásokban igen nagy számban megtalálható *-telek* utótagú településnevek, melyeket a lejegyzők 'pusztá'-nak, 'vacua'-nak vagy 'incolis destituta'-nak jelölnek meg (FÖLDES 1971: 423). Az a körülmény, hogy az ilyen települések éppen a *telek* földrajzi köznévi utótaggal egészültek ki, jól magyarázható azzal a ténnyel, hogy az egykori lakott helyek, szállások, tanyák után maradó terület igen jól művelhető földnek számít. Ez pedig részint ismét azzal van összefüggésben, hogy a falu közvetlen közelében nagy számban tartott állatok igen jó hatással vannak a termőföld minőségére, ahogy azt például a FÖLDES által idézett gyűjtések is példázzák: „Határunkban több falu is vót. Ezek közül kettőnek most is *telek* a neve. A *Kabai-telek*, meg a *Mórici-telek*. Ezek a faluhelyek máig jobb födek az ottani szántóknál. A keveiek ezeket a helyeket mindig szántónak és jó szántónak tudják. Csak addig *telek* a hely neve, ameddig azt volt falunak tudják.” (HAGYMÁSI SÁNDOR kérdőíves gyűjtését idézi FÖLDES, 1971: 423). FÖLDES e helyütt azt is megjegyzi, hogy az elhagyott faluhelyek sok esetben nem elnéptelenedés vagy egyéb történeti események miatt jutottak e sorsra, hanem igen nagy szerepe van ebben az Árpád-korban a nomád életforma és a szilárd falurendszer kialakulása közötti időszakban bevett gyakorlatnak számító ún. faluköltöztetéseknek is. Ennek során egy-egy közösség a település határán belül folyamatos körforgásban változtatta magát a lakóhelyét is, hogy a kimerülő területekről mindig a legtermékenyebb rész közelében telepedjenek meg (erről részletesebben lásd 1971: 422–425).

3. Külön szükséges szólnunk a személyneves összetételű *telek*-birtokok kérdése kapcsán felmerülő problémákról is. A *telek* fenti jelentésárnyalatait megvizsgálva azt látjuk, hogy a lexémának az említett szerepekben kevésbé érvényesül a lakott helyre magára utaló szemantikai tartalma, s ezekben a funkciókban inkább mikrotoponimák létrehozásában játszik szerepet. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy az elhagyott településekre utaló *-telek* utótag nevekbeli funkciója sajátos átmeneti kategóriát képez, amire bővebben a településnév-formánsok

¹ Az általános vélekedés szerint a *-telek* mint az elpusztult településekre utaló fajtajelölő utótag sajátos korrelációban áll az ugyanilyen szerepű *-egyház* lexémával: a lakatlanra vált, egykor templommal bíró települések az *egyház*-zal egészültek ki, míg az ilyen épülettel nem rendelkezők a *-telek*-kel. MEZŐ ANDRÁS azonban e felfogást nem látja igazoltnak, véleménye szerint a kétféle utótag sokkal inkább azzal függ össze, hogy a templomból megmaradt-e valami — például a leromlott falai —, amely az egykori épületre emlékeztethetett (1996: 246–247).

tárgyalásánál térünk majd vissza. FÖLDES LÁSZLÓ azonban a már korábban is említett személynév + *telke* típusú elnevezésekhez egészen más szempontból közelít. Véleménye szerint ugyanis az ilyen névszerkezetben álló helynevek az eddigiektől birtokjogi szempontból jelentősen különböztek, mivel bennük egy egészen más mozzanat kerül előtérbe: a feudális tulajdonjog, mely grammatikailag is kifejeződik a megnevezésben szereplő személyhez való kapcsolással. Az ilyen telkek a „telek-terrák”-tól térbelileg is függetlenek, önálló telepek, és kialakulásuk leggyakrabban egy-egy feudális birtokló család osztozásával áll kapcsolatban, valamint jellemző rájuk, hogy állandó határjelekkel vannak elkülönítve. Keletkezésük leginkább a 13. századra jellemző, amikor is a királyi hatalom gyengülésével a volt királyi várbirtokok nagy számban jutottak a nemesség kezére. A következő századokban aztán az ilyen kis települések közül számos jelentős faluvá nőtte ki magát (1971: 426–428).

Ahogy arra korábban már szó volt, a három vizsgált vármegyében feltűnően nagy számban találunk ilyen névstruktúrát mutató településneveket, pl. Doboka megyéből *Bacsonatelke* (+1243/1344: *Bachunateleke*, t., Gy. 2: 59), *Berketelke* (1320: *Berketeleke*, p., Gy. 2: 60), *Gyulatelke* (1318: *Gyulatelke*, v., 1329: *Gulateleke*, p., t., Gy. 2: 71), Kolozs megyéből *Kozmatelke* (1315: *Kvzmateluke*, v., Gy. 3: 360), *Mikótelke* (1296: *Mykoteluke*, p., Gy. 3: 364), *Ondótelke* (1326, 1352: *Vndoteleke*, t., p., Gy. 3: 365), továbbá Erdélyi Fehér megyéből *Farkastelke* (1318: *Farkasteluke*, p., Gy. 2: 142); *Gástatelke* (1177/1202–1203/1337: *Gastateluke*, Gy. 2: 161), *Jobostelke* (1297/1299: *Jobos teluke*, t., Gy. 2: 167).

A *telek* lexéma jelentésváltozásainak és az ennek háttérében meghúzódó nyelven kívüli tényezőknek már pusztán az ilyen, bizonyos szempontból nyilvánvalóan leegyszerűsítő áttekintése is nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a szónak az Árpád-kori Erdély helynévrendszerében betöltött szerepét és az ennek kapcsán felvetődő problémákat bemutassuk, s egyidejűleg olyan megközelítési lehetőségeket is felvillanthatunk, amelyek talán továbbvezethetnek e meglehetősen összetett probléma tisztázásában. Az eddigiekben már többször utaltam rá, hogy a névformánsok vagy másképpen topoformánsok kérdésköre kulcsfontosságú szerepet játszik elgondolásomban. Mivel maga a terminus viszonylag újkeletűnek tekinthető, érdemes röviden kitérni a szakirodalom ezzel kapcsolatos meglátásaira.

3. J. SOLTÉSZ KATALIN úgy véli, hogy a tulajdonnevek egy részét bizonyos jellegzetes alaki sajátosságai alapján ismerjük fel: az egyes névfajtákra jellemző szóelemek, utó- vagy előtagok, képzők, funkciótlan végződések ugyanis már magukkal a megjelenésükkel is jelzik, hogy az így létrehozott nyelvi elem tulajdonnévi szerepű, s ezeket a jellegzetes szóelemeket nevezi ő névformánsoknak. A névformánsok segítségével a névközösség a meglévő nevek mintájára új neveket

hozhat létre, melyekről a közösség így már a létrehozás pillanatában is tudhatja, hogy azok névként funkcionálnak (1979: 19). J. SOLTÉSZ ezen szerep illusztrálására számos magyar és egyéb nyelvekben megtalálható példát hoz: a magyar nyelvben használt jellegzetesebb névformánsok között említi például a női személynévek *-a* végződését (amely azonban bizonyos történeti folyamatok egybeesése miatt az európai nyelvek jelentős részében is formánsértékkel bír), illetve a családnevek *-i* végződését, a helynévformánsok között pedig bizonyos földrajzi közneveket sorol fel, mint amilyen a *-hegy*, *-fal*, *utca* stb. (1979: 19–20). A fentiekből kitűnik, hogy a névformáns státusz igen erős összefüggésben áll a névrendszer modellszerűségével, tehát nagy szerepet kap az ilyen funkció kialakulásában a névmintákhoz való alkalmazkodás, a névszerűség kérdése, illetve egy-egy adott lexéma produktivitása. Mindez pedig azt is jelenti, hogy amennyiben egy jellegzetes nyelvi elem különösen gyakran fordul elő bizonyos tulajdonneveken, az megnöveli annak a valószínűségét, hogy az adott elemet formánsként használja fel később a közösség. A leírtakból az is következik továbbá, hogy a névformánsok lehetnek toldalékjellegűek, ahogyan azt az *-a*, illetve az *-i* képzők esetén láthattuk, vagy lehetnek lexikális jellegűek, amikor is egy önálló lexéma által teremődik meg a névjelleg. Ez utóbbinak a legjellemzőbb eszközei a földrajzi köznevek, és közéjük tartozhat maga a *telek* lexéma is.

TÓTH VALÉRIA a helynevek változástipológiájáról írt könyvének (2008) esettanulmányai között több példát is hoz arra, hogy bizonyos földrajzi köznevek használata hogyan értékelődhet át, és fejezheti ki az adott helynévnek a településnévi státuszát. A településnév-formánsokat a következőképpen határozza meg: „településnév-formánsnak tekintünk minden olyan morfémát (legyen az földrajzi köznévi vagy toldalékmorféma), amely egy adott nyelvben valamely korszakban a településnévi státus nyelvi kifejezésére szolgál, és arra, hogy általa újabb és újabb településneveket hívjunk életre. Az adott nyelvi képződmény településnévi szerepe tehát valójában éppen e formánsoknak köszönhetően teremődik meg.” (2008: 182). E meghatározáshoz hozzátartozik az a kitétel is, hogy az egyes konkrét topoformánsokról csak meghatározott időszakra vonatkoztatva lehet ilyen szerepben beszélni, tehát ahogyan más nyelvi elemek, ezek a lexémák is csak bizonyos időszakban értelmezhetők ilyen módon (i. h.). Írásában TÓTH VALÉRIA alaposabban is foglalkozik a *fő*, illetve a *hida* szavak településnév-alkotó szerepével, de említést tesz további, hasonló értékűnek vélt elemekről is: pl. *egyház* ~ *egyháza*, *nép* ~ *népe*, *sok* ~ *soka*. A jelen tanulmány szempontjából pedig különösen fontosnak kell tekintenem a *telek* ~ *telke* földrajzi köznévről általa mondottakat, hiszen az itt vizsgált problémára éppen ez a gondolatmenet irányította rá a figyelmemet. Feltűnő ugyanis, hogy míg a Kárpát-medence egyes részein ennek a lexémának a használata meglehetősen korlátozott, addig az általam is vizsgált erdélyi területeken, különösen Doboka és Kolozs vármegyékben a *telek*

földrajzi köznévvvel alakult helynevek szinte minden más településnév-formánst kizszorítva jelennek meg a névrendszerben (2008: 186).

A településnév-formánsokat TÓTH VALÉRIA kategóriákba sorolja, megkülönböztetve közöttük elsődleges (primér) és másodlagos (szekundér) településnév-formánsokat. A megkülönböztetés alapját felfogásában az a körülmény adja, hogy míg bizonyos elemek, földrajzi köznevek jelentésszerkezetében eleve megtalálható a 'település, lakott hely' jelentés, mint a *falu, ülése, szállása, város, laka* esetében, addig más névformánsoknak az elsődleges, földrajzi köznévi jelentéséből ez a szemantikai összetevő hiányzik, mint ahogyan ezt például a *fő, a népe, soka, egyháza, monostora* lexémák kapcsán láthatjuk. A szekundér településnév-formánsok esetében tehát mindenképpen valamilyen jelentésváltozással kell számolni, ami megteremtette bennük a 'település', esetleg 'valamilyen speciális jeggyel rendelkező település' jelentést. Így lehetséges, hogy bizonyos *fő* utótagú elnevezések, mint amilyen például a *Szalafő, Pinkafő* vagy *Szuha-fő*, annak ellenére is megkapták a földrajzi köznévi utótagjukat, hogy nem az adott vízfolyás forrásánál találhatóak. Ezen különbségeknek a nyelvészeti vizsgálat szempontjából is van jelentősége, hiszen az ilyen elnevezések valamelyest más szemantikai struktúrával bírnak, mint az elsődlegesen, metonímiával alakult *-fő* elemet tartalmazó *Tapolcafő, Körösfő*-féle településnevek.

TÓTH VALÉRIA a *föld ~ földé, telek ~ telke* típusú elnevezéseket egy harmadik csoportba sorolja, egyfajta átmeneti kategóriaként jelölve meg őket az elsődleges és a másodlagos településnév-formánsok között. A *telek* felvázolt lexématörténeti áttekintése kapcsán már láthattuk, hogy ezt elsősorban az elem rendkívül széles szemantikai tartalma indokolhatja, hiszen attól függően, hogy milyen jelentésárnyalatában vesz részt a névadásban, más és más lehet a nyelvi szerepének és így topoformánsi értékének is a megítélése.² Erre a problémára dolgozatom későbbi részében még bővebben visszatérek.

BÁBA BARBARA több munkájában (pl. 2012, 2013) is részletesen foglalkozott a lexikális helynévformánsok problematikájával, illetve közelebbről ezeknek a földrajzi köznevekkel való kapcsolatával. Úgy véli, a névformánsok és a földrajzi köznevek elkülönítését leginkább a használatuk alapján lehet megvalósítani: ezek szerint a földrajzi közneveket elsősorban jelentéstani és részben morfológiai jellegzetességeik alapján érdemes meghatározni mint a szókincs egy speciális, helyet jelölő szócsoportját, a rokonságnevekhez vagy növénynevekhez

² Vagy ugyanez fordított megközelítésben: ahhoz, hogy egyértelműen nyilatkozzunk arról, hogy primér vagy szekundér településnév-formánsként áll-e a *telek* lexéma egy településnévben, fontos volna tudnunk azt, hogy a lexéma eredeti jelentése magában foglalta-e a 'település, lakott hely' szemantikai tartalmat. Mivel azonban a *telek* földrajzi köznévi jelentésmagva — amint azt a fentiekben láthattuk — ilyen szempontból rendkívül nehezen ítéltető meg, az esetek legnagyobb részében nem adhatunk megnyugtató választ e kérdésre.

hasonlóan; míg a névformánsokat csakis a helynevek irányából, az azokban betöltött helyfajtajelölő szerepük alapján jelölhetjük ki (2013: 103). Ezzel a megközelítéssel jól magyarázható a két kategória egymásba ágyazódása, de egyúttal azt a kitélt is hangsúlyoznunk kell, hogy természetesen ez nem jelenti azt, hogy a helynevekben megjelenő földrajzi köznevek per definitionem topoformánsi szereppel bírnának.

Másfelől viszont a földrajzi köznevek a helynevekben olyan jelentésben is megjelenhetnek topoformánsként, amellyel az adott lexéma közszói státusában egyébként nem is bír. Ilyen például a *-háza* elem, amely a helynevekben településnév-formánsi szerepben is gyakorta megjelenik, noha nem feltételezhetjük azt, hogy az ómagyar korban a *ház* közszónak 'település' jelentése lett volna. Ez egyébként egybecseng a TÓTH VALÉRIA által használt szekundér településnév-formáns fogalmával, ám BÁBA BARBARA ezt a megközelítést némileg tágabban, a helynévformánsokra általában vonatkoztatható terminusként értelmezi, azzal a megszorítással, hogy a másodlagos településnév-formánsok semmilyen szempontból nem hatnak vissza az alapul szolgáló szó jelentésére, tehát a jelentésváltozás kizárólag a helynévi szerkezeten belül történik meg (2013: 105). BÁBA BARBARA a szekundér névformánsok között részletesen is foglalkozik egy jellegzetes, a mikrotoponimák körében feltűnő típussal, az 'erdőt' jelentő fafajták megnevezéseivel, amelyek elsődleges szemantikai tartalmuktól eltávolodva topoformánsi funkciót is magukra vettek, pl. a *cser*, *haraszt* stb. a *Szurkos-cser*, *Kepek-haraszt* típusú helynevekben.

A településnév-formánsokról szólva említést kell tennünk még KENYHERCZ RÓBERT egy a közelmúltban megjelent tanulmányáról is (2014), amelyben a szerző rendkívül meggyőzően bizonyította azt, hogy erős nyelvi érintkezés esetén nemcsak szavak, de bizonyos esetekben akár produktív képzők is átkerülhetnek egyik nyelvből a másikba településnév-formánsként. Erre a Szepes vármegyei helynevek köréből hozott példát, mégpedig a szláv *-ovci* képző esetét, amely a magyarba *-óc* végződésnéként adaptálódva a 16–17. században településnév-szerkezetek egész sorát változtatta meg, több esetben a magyar eredetű *-falva* fajtajelölő utótagot is lecserélve. KENYHERCZ RÓBERT munkája több vonatkozásban is különösen érdekes a jelenlegi témánk szempontjából: egyrészt azért, mert jelzi, hogy egy-egy településnév-formáns olykor csak igen kis területen tölti be ezt a szerepét, s ez a sajátosság végső soron párhuzamba állítható a *telek* lexéma azon jellemzőjével is, hogy e földrajzi köznévi is csak egy meghatározott területre, mégpedig Erdély bizonyos vidékeire jellemző ilyen, tehát produktív topoformánsi funkciójában. Másrészt pedig az *-óc* fényesen példázza a névformánsoknak azt a jellemzőjét, amire a korábbiakban rámutattam, hogy tudniillik a helynév-formánsok létrejöttében az elterjedtségük, produktivitásuk sokkal fontosabb szerepet játszik, mint más jegyek (például a szerkezetük vagy az eredetük).

4. Az eddig elmondottak alapján az erdélyi területeken az Árpád-kor időszakában nagy produktivitással jelentkező *telek* utótagot a településnevek egy bizonyos részében nagy valószínűséggel tekinthetjük településnév-formánsnak. Azért csak bizonyos részében, mert az eddigiék fényében magától értetődőnek kell tekintenünk azt is, hogy a *telek* településnév-formánsi szerepe eleve csak úgy alakulhatott ki a térségben, ha egyébként is nagy számban voltak megtalálhatók olyan elnevezések, amelyek elsődlegesen metonímiával alakultak. Az ilyen településnevekben a lexéma nem bír topoformánsi szereppel, csak a településnév alapjául szolgáló mikrotoponimában tehető fel ilyen funkciója. Elképzelhetőnek tartom például azt, hogy a Kolozs megyei *Szamártelke* (1288: *Zamarteluke*, t., Gy. 3: 370) és *Tehenestelke* (1296: *Thehuenustelke*, p., Gy. 3: 376) településnevekben is metonimikus névadással van dolgunk: tehát bennük az adott használat tartási helyére utaló mikrotoponimát ismerhetünk fel, amely aztán másodlagosan, metonimikus névátvitel nyomán településnévvé vált.

A *telek* földrajzi köznévi településnév-formánsi státusa összességében tehát meglehetősen nehezen ítéltető meg, és még más tudományágak bevonásával is legfeljebb csak árnyalhatjuk a felrajzolt képet, de kategorikus, határozott állásfoglalást ez ügyben aligha tehetünk. A részletek finomításához ugyanakkor érdemes lehet megpróbálkoznunk néhány olyan tisztán nyelvészeti, névtani szempont és kritérium mérlegelésével, amelyek további támpontokként esetleg jó eséllyel vehetők figyelembe.

Az egyik ilyen támpont lehet az egy-egy konkrét elnevezésben megjelenő *telek* lexéma településnév-formánsi szerepének megítélésében, ha olyan elnevezéseket találunk a névanyagban, amelyekben a lexéma csak ilyen funkcióban értelmezhető, tehát nagy valószínűséggel ki tudjuk zárni annak a lehetőségét, hogy a településnév egy elsődleges mikrotoponimából alakult volna metonímiával. A Doboka megyei *Bándkúttelke* (1312: *Bandkuthtelke*, p., Gy. 2: 59), illetve a Kolozs megyei *Bodróvölgytelke* (1332: *Bodrouueulgteluke*, t. seu p., Gy. 3: 343) és *Sóspataktelke* (1320: *Sospotokteleky*, Gy. 3: 370) első megközelítésre megfelelnek ennek a kritériumnak, hiszen az általam felhasznált névelméleti keret alapján (HOFFMANN 1993) a keletkezésük nagyjából a következőképpen képzelhető el. Az elnevezés alapjául egy olyan mikrotoponima szolgált, amely önmagában, tehát víznévként ugyan kétrészes (*Sós-patak*),³ de metonímiával egyrészes településnévvé válik (*Sóspatak*), majd ehhez kiegészüléssel kapcsolódik hozzá a *telek* fajtajelölő utótag birtokos személyjeles alakban, ami pedig egy ilyen struktúrában

³ A *Sóspataktelke* településnév előzményének tekinthető *Sós-patak* víznévre találunk is adatot Kolozs megyéből: az 1332-es datálású *Sós-híd* elnevezés (1332: *Soushyd*, riv. Gy. 3: 326, 380) nagy valószínűséggel azonos azzal a vízfolyással, amit később *Sós-patak* néven említenek a források (1370: *Sospotok*, Gy. 3: 326).

s egy ilyen folyamat eszközeként kétségkívül nem értelmezhető másképpen, mint településnév-formánsként. Ezt az elképzelést az sem ingatja meg különösebben, ha a településnév keletkezését úgy képzeljük el, hogy az adott mikrotoponimából közvetlenül, közbeeső fázis nélkül a kétrészes településnév jött létre (tehát *Sóspatak* 'víz' > *Sóspataktelke* 'település' alakulásmóddal), hiszen az utótag ebben az esetben is szükségszerűen településnév-formánsként értelmezhető.

Szintén bizonyítékként foghatók fel a *telek* településnév-formánsi funkciója mellett az olyan változást mutató településnevek, amelyekben a *telek* utótag egy másik, egyértelműen településnév-formánsi funkcióban álló fajtajelölő utótaggal cserélődik ki. Az erdélyi névanyagban erre a jelenségre is találhatunk példákat: a Doboka megyei *Gyula* településnév (1307, 1314: *Gyula*, t., de, 1315/1418: *Gywla*, Gy. 2: 71) adathozható *Gyulaháza* (1326: *Gulahaza*, v., Gy. 2: 71) és *Gyulatelke* (1318: *Gyulatelke*, v., 1329: *Gulateleke*, p., t., Gy. 2: 71) néven is egyidejűleg, a Kolozs megyei *Petettelke* (1306>1347: *Pethetelke*, p., 1307/347: *Petettelke*, p., Gy. 3: 368) településnév pedig *Petelaka* (1294/1347: *Pethelaka*, t., Gy. 3: 368) formában is előfordul. A példák kapcsán azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes alakváltozatok a források szerint nagyjából egyidejűleg léteztek egymás mellett, ami talán kétséggé teszi azt feltételezést, hogy a változások háttérben a települések elpusztulása, esetleg elnéptelenedése állna. Az ilyen változási folyamatot HOFFMANN ISTVÁN (1999: 214) és TÓTH VALÉRIA (2008: 140–146) a névrészcsere terminussal jelöli az utótag felcserélődésének a lehetősége pedig azt jelzi, hogy az ezekben az elnevezésekben meglévő *telek* fajtajelölő elem a *fálvá*-hoz, a *házá*-hoz, illetve a *laká*-hoz hasonló funkcióban, tehát településnév-formánsi szerepben áll.

5. Az eddig elmondottakból az is kitűnhet, hogy a *telek* földrajzi köznévek a régiségben betöltött településnév-formánsi szerepéről az esetek mindössze igen kis részében lehet csak teljesen egyértelmű, szilárd állításokat megfogalmazni. Ahogyan ugyanis az előbbieken már bemutattam, a lexéma maga igen széles szemantikai tartalommal bírt már a korai időszakban is, s az egyes konkrét elnevezésekben felhasznált *telek* jelentésében tapasztalható, gyakran csupán árnyalatnyi különbségekre az időbeli távolság, illetve a források nyújtotta szűkös információink miatt az esetek jó részében legfeljebb csak következtetni tudunk (érdemes itt visszautalni arra is, amit a *telek* toponománsi szerepének átmenetiségéről, illetve nehezen megítélhető voltáról mondtunk). Ez persze közel sem jelenti azt, hogy a fenti kérdésekben teljesen hallgatásra lennénk kárhóztatva: sokkal inkább következik mindebből az, hogy efféle kérdések tárgyalásánál az egyes jelenségek merev kategóriákba való sorolása helyett azok átmenetiségét szükséges hangsúlyoznunk. RESZEGI KATALIN egy másik, hasonlóan nehezen megítélhető helynévtípust, a jelentéshasadással keletkezett helyneveket vizsgálva a kognitív nyelvészet, illetve a prototípuselv alkalmazásának lehetőségét veti fel a

probléma árnyalására (2009: 37). A *telek* lexémáról, illetve ennek településnévformánsi szerepéről szólva magam is a skaláris szemlélet (vagy más megközelítésben a prototípuselv) alkalmazását tartom célszerűnek, amely az itt tárgyalt kérdésekben a következőképpen ragadható meg: az egyik pólusban a *telek* mint 'birtok, trágyázott, megművelt föld' jelentésű közszó szerepel, s a névadásban primér helynévformánsként elsősorban mikrotoponimák létrehozásában játszik szerepet (ezt leginkább a FÖLDES LÁSZLÓ által használt első jelentésárnyalat kapcsán láthattuk), míg a másik pólusban a *telek* mint 'valaki faluja, települése' jelentésű lexéma áll (s ez nagy átfedésben van a szintén FÖLDES által hangsúlyozott személynév + *telke* típusú elnevezések sorával), s a névadásban szekundér településnév-formánsként településnevek létrehozására alkalmas. A két végpont között pedig ott találjuk az egyes konkrét előfordulásokat, adott esetben mindkét kategória elemeitől valamelyest eltérő jegyekkel. A lexéma jelentéstörténete alapján azt is észrevehetjük, hogy az elpusztult települések kifejezésére használt *telek* az említett két végpont között, közties állapotban áll, hiszen szemantikai tartalmában a lakott helyre, településre való utalás legalább annyira erősen megragadható, mint a mikrotoponimiai, határnévi jelleg. Ez talán azzal magyarázható, hogy a közösség szemléletében a valaha emberek által lakott helynek, településnek a fizikai értelemben vett maradványokon felül is (például leromlott épület, romok vagy akár kiemelkedő minőségű termőföld) kitüntetett szerepe van.

Az efféle skaláris megközelítést véleményem szerint természetesen csak akkor lehet megfelelően alkalmazni, ha az eljárás magában foglalja az egyes etimológiai magyarázatokból levonható következtetéseket, de törekszik emellett a település- és népességtörténeti mozzanatok megragadására is, illetve messzeemenően figyelembe veszi magának a lexémának a helynevekben játszott szerepét is.

Irodalom

- BÁBA BARBARA 2012. Fanevek helynévformáns szerepe a korai ómagyar korban. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 69–75.
- BÁBA BARBARA 2013. Földrajzi köznevek mint lexikális helynévformánsok. *Magyar Nyelvjárások* 51: 103–110.
- BÁTORI ISTVÁN 2013. Erdélyi vármegyék Árpád-kori településneveinek névrendszertani elemzése. In: KÁLAI SÁNDOR szerk., *Juvenília* 5. *Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 52–62.
- BÁTORI ISTVÁN 2014. Árpád-kori erdélyi településnevek névrendszertani vizsgálatának tanulságai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 10: 53–60.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- FÖLDES LÁSZLÓ 1971. A *telek* 'földterület' jelentéstörténetéhez. *Magyar Nyelv* 67: 418–431.

- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1960. A magyar törzsi helynevek. In: MIKESY SÁNDOR–PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája, 1958*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 27–34.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1961. A tatárjárás pusztításának nyomai helyneveinkben. In: GYÖRFFY LAJOS szerk., *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának tizedik évfordulójára*. Túrkeve, Túrkevei Múzeum. 35–38.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 1999. A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *Magyar Nyelvjárások 37*: 207–216.
- JAKAB LÁSZLÓ 1957. Telek. *Magyar Nyelvjárások 4*: 81–86.
- KENYHERCZ RÓBERT 2014. A szláv helynévformánsok kölcsönzéséről. Az -óc végű helynevek a magyarban. *Nyelvtudományi Közlemények 110*: 205–226.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben. 11–15. század*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
- RÁSONYI LÁSZLÓ 1941. Török adatok a Magyar Etymologiai Szótárhoz. *Nyelvtudományi Közlemények 51*: 98–115, 280–306.
- RESZEGI KATALIN 2009. A jelentéshasadás mint helynévalkotásai mód. *Helynévtörténeti Tanulmányok 4*: 35–46.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TESZ. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 14. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- WOT. = RÓNA-TAS ANDRÁS–BERTA ÁRPÁD, *West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian*. Wiesbaden, Harrassowitz, 2011.

A várnév mint helynévfajta*

KOVÁCS HELGA

1. A névtani monográfiák sajátos típusát alkotják az egy-egy helynévfajta átfogóan feldolgozó szakmunkák — a természeti nevek közül a víznevekről GYÖRFFY ERZSÉBET (2011), a hegynevekről RESZEGI KATALIN készített monográfiát (2011) történeti névanyag alapján, a műveltségi nevek köréből hasonló feldolgozást kaptak a patrocíniumi településnevek (MEZŐ 1996, európai viszonylatban nézve TÓTH szerk. 2011), valamint a *falu* utótagú településnevek (KÁZMÉR 1970). Magam a szintén a műveltségi nevek körébe sorolható várnevek, ezen belül is a középkori várelnevezések feldolgozását szándékozom elvégezni. Az idézett monográfiák, illetőleg a várakhoz kapcsolódó történettudományi szakirodalom alapján úgy tűnik, hogy e munka egyik első lépéseként szükséges egy látszólag triviális kérdést tisztázni: körül kell határozni a vizsgálatba bevonandó nevek körét, azaz meg kell határozni a vizsgálat tárgyát, vagyis tisztázni kell, hogy mit is tekinthetünk várnévnek. Ennek mintegy első lépéseként definiálni kell a várat mint objektumfajta. Minthogy azonban középkori névanyaggal dolgozom, nem indulhatok ki a várak mai, kizárólag katonai célokat betöltő erődítményként való felfogásából; e helyett azt kell szem előtt tartanom, hogy a vizsgált időszakban mit tekintettek várnak. A *várnév* terminus meghatározásakor, illetőleg az ez alá sorolható adatok összegyűjtésekor ugyanakkor emellett arra is tekintettel kell lennünk, hogy a vizsgálatba a kérdéses helyfajta tulajdonnévi megjelenéseit vonjuk be.

2. A helyfajta meghatározásakor mindenképpen megfontolandónak gondolom ENGEL PÁL figyelmeztetését, miszerint a történeti tudományok legnagyobb veszélye a historizálás. Ebből az alapállásból kiindulva indokolt meghatározunk, értelmeznünk magát a *várnév* terminust is. Igaz ugyan, hogy a *vár* szó, illetve a *v á r f o g a l m a* mindenki számára ismeretes, ami azonban leginkább a 19. századból ismert, illetőleg a késő középkorra jellemző várfogalmat tükrözi, ezt viszont nem lehet visszavetíteni a korábbi évszázadokra (1987/2007:

* A publikáció az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

12, 2003: 167). Nem szabad tehát egyenlőségjelet tennünk a mai kor várfogalma és a középkori várfelfogás közé. Amennyiben pedig a középkori várnévadási gyakorlat alakulását akarjuk megérteni, tekintettel kell lennünk arra is, hogy a várfogalom a középkor folyamán is formálódott. A vár mint fogalmi kategória változása azt jelenti, hogy módosult az emberek felfogása arról, hogy milyen is egy tipikus vár, s a változás jelentheti új típusok megjelenése mellett a kategórián belüli átrendeződést, a tipikus és a kevésbé tipikus várak, típusok közötti elmozdulást is.

2.1. A vár mint objektumfajta sokféleségéből és változásából adódóan a középkori várak különböző típusait szokás elkülöníteni birtokjogi, gazdasági, építészeti, funkcionális szempontból egyaránt. E vártípusok jellemzésével a történettudomány, illetve a régészet foglalkozik, áttekintésük azonban a névtan számára sem haszon nélküli, a középkori várnévállomány jellemzéséhez pedig semmiképpen sem nélkülözhető.

Mindenekelőtt el kell különítenünk a korai ispánsági várakat az ún. új típusú váraktól. A várispánságok központjaiként szolgáló ispánsági várak részint korábbi földvárakból alakultak ki, részint a magyarság maga építette ezeket. Az ispáni várakat azért hozták létre, hogy vármegyék, illetve várispánságok központjai legyenek. E várakról korábban úgy vélekedtek, hogy földből épült erődítmények, azaz árokból és felhányt földfalból álló „sáncvárak” lehettek, BÓNA ISTVÁN szerint azonban ez téves feltételezés. Véleménye szerint ilyen típusú „földvár” — védelemre alkalmatlan lévén — soha nem létezett (1998: 22, továbbá FELD 1990; KUBINYI 1990). Mintegy 30 Árpád-kori „földvár” régészeti vizsgálata alapján megállapítható, hogy a védőfal minden esetben fából, kazettaszerkezetű vagy rácsszerűen lerakott, földdel kitömött vagy agyag- és kőtömbökkel erősített gerendákból, fatörzsekből emelkedett a magasba (BÓNA 1998: 22; a 11. századi ispáni várak építészeti típusaihoz vö. BUZÁS 2006). A várak körül pedig kialakult az a terület, amely a várhoz tartozott (KRISTÓ 1988: 94). E várak egyedüli ura és parancsolója a király volt (FÜGEDI 1975: 63), a királyt képviselő ispán joghatóságot gyakorolt a rá bízott terület népei fölött, s egyben ura volt az ispáni várnak és a hozzá tartozó földeknek (ENGEL 2003: 179). A várnép (cives) személyében tartozott egy-egy erősséghez, azaz nemcsak a föld, hanem a földet megművelő, rajta élő személyek is a vár tartozékai voltak (FÜGEDI 1977: 45, FELD 2014b: 361). A vár tehát ebben az időszakban a hatalom szimbóluma („uralmi szervezet”, ENGEL 2003: 169), igazgatási és gazdasági központ és persze katonai objektum is volt egyben.

KRISTÓ GYULA szerint Szent István idején kb. 25-30 ilyen várispánsággal számolhatunk (korábban ennél jobbra nagyobb számot valószínűsítettek a történészek), a 12. század közepén és végén pedig, amikor az ispánsági rendszer jórészt kiépült, ezek száma meghaladhatta a hetvenet (1988: 205, 2003: 69–70). A 13. században azután ezt az ispánsági és vármegyarendszert a politika fokozatosan

megsemmisítette (ENGEL 2003: 180), így a 12–13. században az egész ország területén bekövetkezett az ispáni várak pusztulása, elhagyása (BÓNA 1998: 19).

A 13. század elején pedig megjelentek, majd a tatárjárást követően kezdtek megszorodni az ún. új típusú várak. Ez azonban nem jelentett azonnali éles váltást, az első új típusú várakkal egy időben még hoztak létre újabb ispánsági várakat is — jórészt az erdőispánságok területén (vö. FELD 2014a). Az „új típusú várak” megjelölés összefoglaló jellegű kifejezés, mely több különböző vártípust foglal magába. Az ide sorolható várak nem tekinthetők egységesnek építészeti szempontból. ENGEL szerint nem is ez a lényeges vonásuk, „a vár építési módja pusztán külsőség” (1987/2007: 14). A régész FELD ISTVÁN is hangsúlyozza, hogy a várak formáját, méretét, anyagát stb. „alapvetően a topográfiai helyzetük, illetve az építető anyagi lehetőségei és igényei határozták meg” (1985: 183, 1990: 12). Egy részüket pedig a kényszer hatására, illetőleg az erőszakolt ütem miatt — IV. Béla ugyanis nem csupán engedélyezte, hanem sok esetben kényszerítette várak építését a tatárjárást követően — továbbra is fából építették (vö. FÜGEDI 1975: 68).

Nem tekinthetők egységesnek ezek az új típusú várak tulajdonosuk alapján sem. ENGEL szerint a fordulatot a várak történetében az hozta meg, hogy lehetőségessé vált a várépítés magánosok számára is (1987/2007: 14), ez a változás azonban nem jelentette azt, hogy az új várak építése kizárólag hozzájuk köthető. Az erődítmények tulajdonosai között ugyan egyre nagyobb arányban jelennek meg földesurak, a magánkézben lévő várak mellett azonban továbbra is léteznek, illetve épülnek királyi tulajdonban lévő várak is. Ráadásul a várak birtoklása a királyi hatalom erősödésével vagy éppen gyengülésével párhuzamosan folyamatosan változik az elkövetkező évszázadokban.

A várak topográfiai helyzete sem egységes, a napjainkban tipikusnak tartott hegyi erődítmények mellett a korban épültek síkvidéki várak is. A környező településekhez való viszonyuk sem azonos, az ún. extrém helyzetű hegyi várak mellett a hegy- és dombvidékeken is léteztek olyan erődítmények, amelyek települések közelében helyezkedtek el (a várak és a települések viszonyához vö. MIKLÓS–TEREI 2006). Azt ugyanakkor sok esetben nem könnyű megállapítani, hogy ezek a települések az erődítményt megelőzően is léteztek-e, vagy éppen a vár ellátására hozták őket létre.

A várak erődítményjellege sem tekinthető egységesnek, ennek jellemzésére a történészek korábban teljesen jól használhatónak gondolták a vár – kastély – kúria fogalomhármast, újabban azonban ezek következetes használata is megkérdőjeleződött, ennek taglalására a latin fajtajelölő lexémák használata (2.2. pont) kapcsán térek ki részletesen.

Az új típusú várak terminus, amint látható, valóban több különböző vártípust magába foglaló kategória. A vártípus feltűnésekor egyfajta közös jegynek

tekinthető azonban, hogy míg a korai ispánsági várak nagy hatósugarúak voltak, nagy kiterjedésű területet ellenőriztek, és ugyanilyen nagy kiterjedésű terület alkotta a gazdasági alapjukat (FÜGEDI 1975: 65), addig a 12. század végén meginduló fejlődés ezek helyébe kisebb hatósugarú várakat hozott létre, amelyek anyagi háttere a nagybirtok volt. S míg a korábbiakban a várnépek személyükben tartoztak a várhoz, az új típusú várak esetében maga a birtok válik fontossá, a jobbágyságnak a várhoz való viszonya pedig közvetett, telke után járulékkal szolgál (FÜGEDI 1977: 45, FELD 2014b: 361). ENGEL az új típusú várak első időszakát tekintve meglehetősen sajátosan vélekedik helyzetükről: cáfolja a történettudomány azon korábbi nézetét, mely szerint a „vár a középkori táj legszembeötlőbb és legfontosabb eleme, amelynek tehát szükségképpen fel kell mérülnie a tájra vonatkozó egykorú írásos emlékekben, amennyiben ilyenek egyáltalán vannak”. Ez a vélekedés ugyanis meglátása szerint helytálló a késő középkorra vonatkozóan, de nem állja meg a helyét a korábbi évszázadokra nézve (1987/2007: 11).

Az új típusú várak időszakának — amint utaltam rá — a birtoklásuk alapján több korszakát is elkülöníthetjük. A 13. századtól 1320-ig a várak nagy része magánkézben volt, s még nem jöttek létre a később jellemző váruradalmak. A várakat kezdetben védelmi céllal építették, de a hatalmi jelkép szerepük már az oligarchák idején is egyértelműen megmutatkozik. Az Anjouk korában (1320–1390) a vár egyértelműen a hatalom szimbóluma, lényegében a vár azonossá válik a politikai hatalommal: ezért is törekedett Károly Róbert arra, hogy a várak minél nagyobb hányadát birtokolja. Ez az a korszak, amikor a vár a váruradalom központjává válik, jogi és gazdasági szerepe felerősödik a katonai funkciója mellett (vö. ENGEL 2003: 172).¹ 1391–1526-ig a várak többsége az arisztokrácia kezébe kerül, emellett néhány új várral is bővül a magánvárak köre (FÜGEDI 1975: 66–83, ENGEL 2003: 177–193).

2.2. Az oklevelekben szereplő helynevek által jelölt objektumok jellegének megítélésében leggyakrabban a névadat mellett álló latin fajtajelölő szóra támaszkodhatunk. A latin nyelvű terminológia problémája szorosan összefügg a vártípusok kérdésével.

Nagyjából a 12. század közepéig terjedően a várakat a *civitas* szóval jelölték az oklevelekben (pl. *Fehérvár* lat. *Alba Civitas* és *Ujvár* lat. *Nova civitas*, lásd ehhez BÓNA 1998: 12, GYÖRFFY 1975: 332, KRISTÓ 1988: 40). A későbbiekben a latin fajtajelölő szemantikai tartalma módosult, és a 14. századi magyarországi latinban a *civitas* már következetesen 'város = város hely' jelentésben áll. Ezt

¹ ENGEL egyenesen úgy véli, hogy „a vár jelentősége nem katonai, vagyis nem abban áll, hogy külső támadás ellen védelmet nyújt (ez legfeljebb a határvárakra érvényes), hanem abban, hogy — békében éppúgy, mint háborúban — az »uralom magjaként szolgál«, »politikai intézmény«” (2003: 172).

követően nincs adatunk arra, hogy a szó egyértelműen 'vár' jelentésben szerepelne. Ezt a feladatot fokozatosan a *castrum* lexéma veszi át (KRISTÓ i. h.).

A *castrum* a 12. század első felében még csak az erre a korra hamisított oklevelekben szerepel, használata a 13. század elején vált általánossá (KRISTÓ 1988: 41), első előfordulásai az új típusú várak feltűnésével közel egy időre tehetők. A 13. századra, a várszervezet megszűnésével pedig a megyék központjai, továbbá az ispáni székhelyek addig *civitas*-ként említett alakjai is immár *castrum* alakban tűntek fel (GYÖRFFY 1975: 332). Az oklevelek későbbi (többnyire interpolált) átírásakor pedig nem egyszer előfordult, hogy a másolók kicserélték az elavultnak érzett, illetve megváltozott értelmű latin *civitas*-t a várak megjelölésére használt későbbi *castrum* szóra (ebben az időben az *Újvár* latin megfelelője a *Novum Castrum*, de lásd még pl. 1067: *castro de Zobolchy*, DHA. 1: 184; 1075: *castrum, quod vocatur Turda*, DHA. 1: 218; BÓNA 1998: 12). Bizonytalanul ítéltető meg azonban az átmenet kezdete. Az ugyanakkor bizonyosnak látszik, hogy a *castrum*-nak ebben az időben meglehetősen általános 'erődítmény' jelentést tulajdoníthatunk. A 13. századi oklevelek ugyanis a tipikus kővárak mellett ezzel a lexemával említenek egyszerű, csupán egyetlen kőtorony alkotta erősséget csakúgy, mint a kőből emelt védővonalat nélkülöző építményeket (vö. FELD 2014b: 370).

Nem minden — építészeti jellege alapján — várnak látszó erődítmény szerepel azonban az oklevelekben *castrum*-ként, a szász várak vagy Székelyföld erősségei a középkor emberei, illetőleg a középkori állam szemében nem voltak *castrum*-ok, nem voltak ugyanis uradalommal rendelkező erősségek (ehhez lásd a 3. pontban írottakat), csupán veszély esetére fenntartott menedékek, *refugium*-ok (vö. HORVÁTH 2009: 64, SÓFALVI 2006).

A következő évszázadban, a 14. század utolsó harmadában újabb latin terminus tűnik fel az oklevelekben: az 'erődítmény' jelentésű *fortalitium*. A szó ugyanakkor az újabb vizsgálatok szerint nem vált általános használatúvá az oklevélírásban, csupán építési engedélyekben szerepel, illetve katonai események leírása kapcsán fordul elő, katonai céllal emelt objektumok jelölésére (vö. HORVÁTH 2009: 64).

A 14. század utolsó harmadában új erődítménytípus is megjelenik Magyarországon, a latin *castellum* 'kastély' szóval jelölt építmény, ami építészetiileg hasonló, mint a 13. századi magánbirtokosi erődítmények (FELD 2014b: 370). (A latin szó maga azonban már a 13. század első felében előfordul az oklevelekben, régészetiileg még feltáratlan építmények jelölésére, ezért korabeli jelentése bizonytalan, vö. FELD i. h.) Ezt követően tehát a várak mellett kastélyok és udvarházak fogalomhármásával írták le a nemesek építményeit. És sokáig úgy gondolták történészeink, hogy ez a fogalmi hármás megfeleltethető az arisztokrata – tekintélyes nemes – kisebb birtokos nemes társadalmi felosztásnak (vö. HORVÁTH 2009: 65).

Ezt az axiómaként kezelt tételt KUBINYI ANDRÁS meggyőzően cáfolta (1985: 619–623), a 15. századtól ugyanis számos olyan eset idézhető, amikor a latin fajtajelölő lexémák használata következtelenséget mutat. KOPPÁNY TIBOR talán szélsőségesnek tűnő megfogalmazása szerint a latin nyelvű oklevelek változatos, következetesnek nem mondható megjelölései sem fogalmi kategóriák, sem épületek és épületformák elkülönítésére nem alkalmasak (1999: 17). A korabeli erődítmények okleveles említéseit behatóan tanulmányozó HORVÁTH RICHÁRD szerint valóban találni következtelenségeket az írásgyakorlatban, ám ezeket — korlátozott számuknál fogva — inkább a szabályt erősítő kivételeknek tekinthetjük (2009: 76). A jelenség ugyanakkor nyilvánvalóan magyarázatot igényel, különösen annak fényében, hogy — noha törvényi szabályozása nem igazolható — nagy valószínűséggel állítható, hogy „a késő középkor évtizedeiben a királyi hatalom minden esetben, a nemesi társadalom pedig jórészt tisztában volt az udvarház–kastély–vár mibenlétével, illetőleg azok esetleges formai és jogi következményeivel” (vö. HORVÁTH 2009: 67, 2008: 18), a köztük lévő pontos határvonal azonban esetenként kérdéses lehet (HORVÁTH 2006: 66).

A rendszertelen fogalomhasználat egyik magyarázó tényezőjeként HORVÁTH szerint fogalmi devalvációval számolhatunk: a *castellum* és a *castrum* szó a Jagelló-korra a korábbinál tágabb értelmezést kaphatott, s így az addig csupán udvarházként emlegetett épületek egy részére is utalhatnak ezekkel a lexémákkal. Feltűnő ugyanakkor, hogy elsősorban tulajdonosaik tüntetik fel ilyen módon a birtokukban lévő építményeket, s ennek nyomán azután olykor a központi kormányzat is használhatta ezeket a megjelöléseket (HORVÁTH 2009: 68, 74). Esetenként ugyanakkor arra is van példa, hogy a várakat *domus*-ként szerepeltetik (*domus paterna*), emögött pedig talán a királyi gyakorlat (*domus regia*) hatását, illetve német, francia és angol analógiákat is gyaníthatunk (HORVÁTH 2009: 68), azaz a külföldiek szóhasználatának lenyomatával, illetőleg általában véve humanista hatással számolhatunk. Hasonló hatásokat a *castrum* kibővült használata mögött is kereshetünk.

Nem tekinthetünk el ugyanakkor attól sem, hogy ki és miért nevez várnak, kastélynak, udvarháznak bizonyos épületfajtákat. A megjelölések következtelen voltát ugyanis esetenként birtokpolitikai okokkal magyarázhatjuk. Minthogy ugyanis a vár- és kastélyépítés királyi engedélyhez volt kötve, ez az uralkodó kezében igen jól használható eszköznek bizonyult az egy-egy személy elleni leszármolásra vagy éppen jutalmazásra. Úgy tűnik továbbá, hogy a latin szóhasználat a birtokosok társadalmi helyzetével is mutat összefüggést: egyrészt a birtokosok hasonulni szerettek volna a náluk előkelőbb társadalmi réteghez, más oldalról az előkelőbb birtokosok akár még erődítmény nélküli építményeit is eleve nagyobb valószínűséggel nevezték meg kastélyként (vö. HORVÁTH 2008: 11).

Mindezekon túl a következtelen terminushasználat magyarázataként azzal is számolhatunk, hogy a korban a nemesi közösség már olyan fokú differenciáltságot

mutatott, s ez kifejeződött az általuk birtokolt építmények jellegében is, amit a fent említett latin lexémahármassal már nem tudtak visszaadni (HORVÁTH 2009: 74).

A vázolt folyamatok azután HORVÁTH RICHÁRD szerint helyenként a szóhasználat fellazulásához vezethettek, vagyis a helyi és a regionális köznyelvben egyszerűen *vár*-nak hívták a tekintélyesebb nemesek által lakott épületeket, udvarházakat (2008: 18), és a latin szóhasználat eszerint a magyar nyelvben a *vár* szó jelentésében bekövetkező változást tükrözi. Hasonló jelenséggel találkozunk a lakótornyok megnevezésében is: szintén a tulajdonostól függ, hogy a sánccal körülvett tornyokat a latin *turris*-ként vagy *castrum*-ként jelölik meg (*Simontornya* 1324: *Castrum seu turris sive possessio Symonthornya*, Cs. 3: 405–406; vö. HORVÁTH 2009: 70–71). Ez a kérdéskör, noha viszonylag nagy teret kap a történeti kutatásban, csupán a kései középkorban, az 1400-as, 1500-as években jelentkezik problémaként.

2.3. Úgy gondolom, az eddigi áttekintés alapján is nyilvánvaló, hogy a legkorábbi erődítménytípusnak, az ispánsági váraknak a megnevezéseit feltétlenül a várnevek körébe sorolhatjuk. A korban ez a várfajta volt a vár prototipikus megjelenése, bár utalnom kell arra is, hogy nem minden várról igazolható, hogy ispánsági központ volt, de mivel az okleveles említéseikben nem mutatkoznak különbségek, ezek adatait is ide sorolom. Az új típusú várak első és második korszakából való várnevek sem jelentenek ebből a szempontból problémát (a különböző építészeti típusú erődítményeket egyaránt *castrum*-ként jelölik a korban): ezek megnevezéseit is figyelembe vehetjük tehát. Elvileg problémás lehetne a határvédő, katonai funkciójú, tehát nem birtokközpontként szereplő erődítmények megítélése. Mivel azonban ezeknek a váraknak névadatuk nincs, esetleg elvétve akad a korból, szempontunkból ez a csoport figyelmen kívül hagyható. Csupán a 15–16. századtól — a latin fajtajelölők gazdagodását, illetőleg az új erődítménytípusnak, a kastélynak a megjelenését követően — látszanak az erődítményfajták fogalmilag keveredni. Ennek kapcsán a kérdést bonyolítja, hogy ezeket a különböző mértékben erődített épületeket ráadásul átépíthették, megerősíthették, azaz az udvarháztól a vár felé való elmozdulásuk teljesen általánosnak mondható. Emellett, ahogy láttuk, a korabeli fogalomhasználat szerint akár várnak tekinthetők bizonyos alig erődített épületek is. Amennyiben pedig ezt tekintjük kiindulópontnak — s nem ragaszkodunk a királyi hatalom szervezetének kategorikusabb várfelfogásához —, akár valamennyi, az udvarháztól a várig terjedő építmény tulajdonnévi megjelölését is a várnevek állományába sorolhatjuk. Kétségtelenül számolhatunk azonban e kitégült fogalmi kategórián belül is a korban a tipikus várról való tudással. Ebből kiindulva, és mert a források azt mutatják, hogy a nemesi társadalom valóban megkülönböztette a három építménytípust, a késő középkorra vonatkozóan is csupán a jobbra *castrum*-mal álló, tehát várként

megjelölt neveket tekintem várneveknek. Annál is inkább, mert a kastélyok megnevezésében nem szerepelnek *vár* utótagú névformák. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a névadók nem tekintették várnak ezeket az építményeket. Az ezeken túl felmerülő problémás esetekben pedig a történészek megítélésére hagyatkozom.

2.4. Amint a fenti eset is mutatja, a latin fajtajelölők mellett érdemes a magyar földrajzi köznevek körében is megvizsgálni, hogy melyek azok, amelyek várak megjelölésében előfordulnak. A várak nevében túlnyomórészt a *vár* lexéma szerepel, de jellegzetes csoportját alkotják a várneveknek a *kő* utótagú névformák is (pl. Nógrád vm.: *Hollókő* 1313: *Holloukw*, castr., Gy. 4: 251; Somogy vm.: *Fejérvő* 1396: *Castrum (regis) Feyerzew*, Cs. 2: 572; ehhez lásd KOVÁCS 2015). Emellett esetenként a *palota* (pl. Bihar vm.: *Derzspalotája* 1279: *castrum Deerspalataya*, Gy. 1: 650), illetve a *torony* (pl. Tolna vm.: *Simontornya* 1324: *Castrum seu turris sive possessio Symonthornya*, Cs. 3: 405–406; Zala vm.: *Csáktornya* 1333: *castrum Chaakt(h)ornya*, Cs. 3: 9–10) megjelölés is szerepel a latin *castrum* fajtajelölő mellett álló magyar névformában.

Míthogy az oklevelek fennmaradása viszonylag esetleges, előfordul, hogy magának a várnévnek az adata nem maradt ránk, ám a közeli település vagy valamely más hely őrzi a nevét, ez a *vár* utótagú nevek esetében egyértelmű. Erre példa a csak településnévként adatolható baranyai *Bélavár* (1321: *villa Belawar*, 1330: *villa Bel Warad*, Gy. 1: 283), illetve a Zala vármegyebeli *Salamonvára* (1352: *poss. Salamonvara, Salamonuara, Salamonwara*, 1366: *Salamonuara al. nom. Harkal*, 1408: *poss. Harkal prope Salamonuara*, Cs. 3: 99).

3. A *várnév* terminus tartalmának meghatározásában persze nem csak a vár fogalmának a korabeli rekonstrukciója okoz nehézséget. A terminus másik összetevőjének, a névnek, azaz egy latin szövegben egy vár megjelölésére használt szerkezet *t u l a j d o n n é v i s t á t u s á n a k* a megítélése szintén nem problémamentes.

3.1. Kérdésként merül fel, hogy egy-egy latin lexémát is tartalmazó szerkezet (*castrum X*) ténylegesen használt nevet takar-e. Különösen problémásak ebből a szempontból a település- vagy birtoknévvel azonos alakú egyszeri előfordulású vármegjelölések. Ilyen például többek között az esztergomi Bajót mentsvár (1317: *in occupatione castris nostri Boyoth*, Gy. 2: 225; 1202: *villa Boiouth*, Gy. 2: 225), a hevesi Bene vár (1411: *Castrum Benee*, Cs. 1: 52; 1301: *villa Bene ... sub eodem castro*, Gy. 2: 71; 1322: *possessio Bene*, Gy. 2: 71), a Szatmár vármegyei Becs királyi vár (1364: *castrum suum regium Bech*, DF. 252599; 1314/1499: *Bench*, FNESz. *Szamosbecs* és 1427: v. *Beecz, Bech*, Cs. 1: 471), valamint az ugoicsai Szőlős vár neve (1308: *castellanus de Sceuleus*, A. 1: 149; 1262/1319/1329: *Zceuleus*, FNESz. *Nagyszőlős*). A *castrum X* szerkezetű vármegjelölések esetében gyaníthatunk egyrészt tényleges, metonimikus névadással létrejött várnevet, amely például *Bajót* vagy akár *Bajótvár* formában is rekonstruálható. De

minthogy a település-, illetve birtoknevek első adatai korábbiak, mint az azonos alakú várnevek, egyéb támpontok híján ugyanilyen valószínűséggel gyaníthatunk 'X település vára' körülíró szerkezetet is: pl. *Bajót vára* stb. Ebben az esetben — esetleg egy adatokkal nem szereplő egyéb várnév mellett — ENGEL PÁL szerint a 13. század második felére, a 14. század elejére vonatkozóan azt is fel lehet vetni, hogy a várnak nem volt saját neve.

ENGEL felfogása szerint eleve nem kell számolnunk a mondott időszakból várnevekkel. A királyi kézben lévő ispánsági várakat a 13. századtól felváltó magánvárak ugyanis a korábitól teljesen eltérő jogi struktúrába illeszkedtek. Míg ugyanis az ispánsági várak a várszervezet fejeként mintegy birtokosai voltak a várföldeknek, addig a magánvárak ekkoriban még nem képezték egy tartozékrendszer, azaz uradalom jogi központját. ENGEL szerint ekkor valójában épp fordított viszonytal számolhatunk: a felépült vár lesz a föld tartozéka, akárcsak a vizek és az erdők. Ezt látszik igazolni, hogy a korabeli forrásokban birtokjogi ügyekben legtöbbször nem X vár és tartozékai leírással találkozunk, hanem Y földdel „várával együtt” (cum castro suo) (1987/2007: 14). Más forrástípusok, például a határjárások esetében, amelyben megnevezik egy föld határait, semmilyen jogi megfontolás nem igényelte, hogy feltüntessék az azokon álló várakat. Birtokjogi szempontból a vár léte vagy nem léte ekkoriban teljesen lényegtelen kérdés volt (1987/2007: 17). ENGEL szerint az a körülmény is a várak jogi tekintetben mellékes voltát támasztja alá, hogy ezek az építmények igen gyakran nevet sem kaptak, ha pedig mégis, akkor sem adtak nekik saját nevet, hanem legtöbbször a birtok nevét kapták meg (1987/2007: 15). A váruradalmak kialakulása, s így a várak jogi szempontú felértékelődése majd a 14. században veszi kezdetét, amikor a várak legnagyobb része királyi tulajdonba kerül, a királyság ugyanis a várakat — az ispánsági várszervezet mintájára — újra birtokközpontként kezelte (1987/2007: 15).

Nem tekinthetünk el ugyanakkor attól sem, hogy az ember eredendő igénye megnevezni, tulajdonnévvel illetni a számára valamilyen szempontból jelentős dolgokat, objektumokat. Pragmatikai szempontból tehát nem túl valószínű, hogy a korban — noha uradalmak központját nem képezték — egyáltalán ne is nevezték volna meg a várakat (hiszen jelentős erőfeszítések árán felépítették, majd használták ezeket az építményeket, a környék feltűnő objektumai voltak stb.). Szintén ezt a gyanúkat erősíti, hogy a korabeli építési engedélyek esetenként utalnak a vár megnevezésének jogára (vö. FÜGEDI 1977: 11). És persze a korábbi ispánsági váraknak is volt nevük, az ezekről való ismeret birtokában pedig még kevésbé tarthatjuk valószínűnek, hogy az újabb várakat ne nevezték volna meg. Azzal ugyanakkor joggal számolhatunk, hogy a korban (akárcsak korábban a vármegyék és várispánságok nevével azonos várnevek esetében) a metonimikus névadás lehetett a meghatározó elnevezési eljárás, illetve az írott nyelvben az 'X

birtok vára' jelzős szerkezet, amely kezdetben latinizált formában kerülhetett az oklevelekbe. A birtok nevével azonos várneveket, illetőleg a birtok nevét tartalmazó vármegjelöléseket tehát általában véve nem zárhatjuk ki a vizsgálatból, az egyes említéseket azonban külön-külön meg kell vizsgálni, s így esetenként valószínűsíthető tényleges státuszuk.

3.2. Vannak ugyanakkor viszonylag egyértelműbben megítélhető példák is, amelyek esetében későbbi — más objektumokra vonatkozó — névadatok alapján rekonstruálhatunk egyes várneveket. Ilyen az 1297: *castr. ... Mathei Beren vocatum* (Gy. 2: 487) adat, a tényleges névhasználatot ugyanis a közeli *Birinyvár* hegynév örizte meg (1887: *Biriny vár*, Gy. 2: 487), illetve a hevesi *Benevár* 1411: *Castrum Benee*, Cs. 1: 52, vö. *Benevár-bérc* (DÉNES–NOVÁKI 1995).

A Bereg vármegyei, víznévi eredetű *Borsova vára* az 1200-as években a *castrum Borsoa* (1232), *t-m castri nostri Borsua* (1282) megjelölés mellett *castro de Borsua* (1232), *castri de Bursua* (1268; Gy. 1: 534–535) szerkezetekben is szerepel. Az 1300-as évekből ugyanakkor *Borzauauara*, *Borzouauara* (1308; Gy. 1: 535) adatai maradtak ránk. A latin *de* prepozícióval álló adatok talán inkább körülíró szerkezetnek tarthatók, a *castrum Borsova* formák tulajdonnévi státusa azonban nem kérdéses, az ispánsági várak esetében a tulajdonnévvel való megjelölés hiánya fel sem merül. Az azonban nem egyértelmű, hogy ezek valóban latin fajtajelölővel álló egyrészes várnévként értelmezhetőek-e, ebben az esetben metonimikus névadással létrejött névformával számolhatunk (*Borsova*), mely a későbbiekben a korra jellemző névváltozási folyamat részeként földrajzi köznévvvel kiegészülve kétrészesé vált (*Borsova vára*). De feltehetjük azt is, hogy a latin fajtajelölős szerkezet a későbből adatolható kétrészes név latinizált megfelelője (efféle latinizálásra más névfajták, például a településnevek vagy a hegynevek körében is bőségesen van példa, lásd HOFFMANN 2004, RESZEGI 2008a: 143). Hasonló, kezdetben *castrum X*, majd *X vára* névstruktúrát mutató adatsorokkal más esetekben is találkozunk, vö. pl. Győr vármegye: *castro Hedrici* (1314, 1322; Gy. 2: 601), *Hedrehuara* (1443), *Hedrewara* (1484; Cs. 3: 538); Pozsega vármegye: *poss. Orywa cum castro suo* (1290), *castrum Oryoua* (1395), *castrum Oriarwar* (1422), *castrum Oryawa*, *Oryawawara*, *Oryawawar* (1427; Cs. 2: 391–392); Valkó vármegye: *castrum Zenchlerynch* (1387–1388), *Castrum S. Laurencii* (1408), *castrum Zenth Lewryncz* (1432), *Zenthlerinczwara* (1469), *Zenthlewrinczwara* (1491), *Zenthlerynchwara* (1495), *Zenthlewrpnczwara* (1503; Cs. 2: 276); illetve *castrum Niuna* (1395), *castrum Newna* (1422), *castrum Nywna* (1474), *castrum Newnawara* (1483–1486; Cs. 2: 273–275).

Azt, hogy a fenti adatsorok *castrum X* szerkezetei mögött álló tényleges magyar névforma bizonytalanul állapítható meg, nem csupán más helyfajták tanulságai alapján tehetjük fel. A várnevek körében is van példa arra, hogy a név korai adatai között egyaránt szerepel a *castrum X*-es és az *X vára* szerkezetű névforma

(vö. pl. 1256: *Leuka wara* és 1279: *castrum Leuka*, Cs. 2: 715–716). Ugyanakkor arra is van példa, hogy a név korai adatai bizonyosan egyrészeseek, a későbbi adatok viszont kétrészeseek (pl. 1075/+1124/+1217: *ultra silvam ad castrum, quod vocatur Turda*, DHA. 1: 218, a kétrészes névformát a településnévi továbbélése őrzi: *Turdawar alias Warfalwa vocata*, BICSOK 2001: 11).

4. A *várnév* terminus tartalmának meghatározásakor tekintettel voltam a RE-SZEGI KATALIN által a *hegynév* fogalom definiálására kidolgozott metódusra (2008b). A *várnév* terminus meghatározása kapcsán felmerült kérdések tisztázásának tanulságaként azonban megállapítható, hogy az általa bemutatott eljárás (például mai fogalmaink visszavetítése a régiségbe) nem minden részletében alkalmazható más helynévfajtákra.

Irodalom

- A. = *Anjoukori okmánytár 1–6*. NAGY IMRE szerk. Budapest, 1878–1891. 7. TASNÁDI NAGY GYULA szerk. Budapest, 1920.
- BICSOK ZOLTÁN 2001. *Torda város története és statútuma. Csapkés Elek kézirata 1823-ból*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- BÓNA ISTVÁN 1998. *Az Árpádok korai várai*. Debrecen, Ethnica Kiadó.
- BUZÁS GERGELY 2006. 11. századi ispáni várainkról. In: KOVÁCS GYÖNGYI–MIKLÓS ZSUZSA szerk., „*Gondolják, látják az várnak nagy voltát ...*”. *Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*. Budapest, Históriaantik Könyvesház Kiadó–Castrum Bene Egyesület. 43–53.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában 1–3.*, 5. Budapest, 1890–1913.
- DÉNES JÓZSEF–NOVÁKI GYULA 1995. Óskori várak a Mátrában. In: HORVÁTH LÁSZLÓ szerk., *Mátrai Tanulmányok*. Gyöngyös, Mátra Múzeum. 7–28.
- DF. = Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai fényképgyűjtemény.
- DHA. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.
- ENGEL PÁL 1987/2007. Töprengések az Árpád-kori sánccvárak problematikájáról. *Műemlékvédelem* 31: 9–14. *Castrum* 6: 11–18.
- ENGEL PÁL 1996. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. 1*. Budapest, História, MTA Történettudományi Intézete.
- ENGEL PÁL 2003. Vár és hatalom. Az uralom területi alapjai a középkori Magyarországon 1–2. In: ENGEL PÁL, *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó. 162–197.
- FELD ISTVÁN 1985. Későközépkori várkutatásunk újabb eredményei. In: FODOR ISTVÁN–SELMECZI LÁSZLÓ szerk., *Középkori régészetünk újabb eredményei és időszzerű feladatai*. Budapest, Művelődési Minisztérium. 175–201.
- FELD ISTVÁN 1990. A 13. századi várak az eddigi kutatásokban. *Castrum Bene* 1989: 8–21.

- FELD ISTVÁN 2014a. Az erdőispánságok várai az Árpád-kori Magyarországon. In: BÁRÁNY ATTILA–DRESKA GÁBOR–SZOVÁK KORNÉL szerk., *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére 1–2*. Budapest–Debrecen, Magyar Tudományos Akadémia–Debreceni Egyetem–Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar–Pázmány Péter Katolikus Egyetem. 2: 369–390.
- FELD ISTVÁN 2014b. A magánvárok építésének kezdetei a középkori Magyarországon a régészeti források tükrében 1. *Századok 148*: 351–386.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- FÜGEDI ERIK 1975. Középkori várak — középkori társadalom. In: GERŐ LÁSZLÓ szerk., *Várépítészetünk*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó. 63–86.
- FÜGEDI ERIK 1977. *Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1975. Civitas, castrum, castellum. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. A Magyar Tudományos Akadémia Klasszika-filológiai Közleményei 23*: 331–334.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 20. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok 1*: 9–61.
- HORVÁTH RICHÁRD 2006. Castrum Teremhegy. Adalékok az udvarház terminus magyarországi történetéhez. *Castrum 3*: 65–78.
- HORVÁTH RICHÁRD 2008. Rendszertelenség a rendszerben? A késő középkori castellumok és az írott források. In: FELD ISTVÁN–SOMORJAY SELYETTE szerk., *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére*. Budapest, Históriaantik Könyvesház. 9–20.
- HORVÁTH RICHÁRD 2009. Várak és uraik a késő középkori Magyarországon. Vázlat a kutatás néhány lehetőségéről. In: NEUMANN TIBOR–RÁCZ GYÖRGY szerk., *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40.–Analecta Mediaevalia 3. Budapest–Piliscsaba, MTA Történettudományi Intézete. 63–104.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1970. A „falu” a magyar helynevekben. *XIII–XIX. század*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOPPÁNY TIBOR 1999. *A középkori Magyarország kastélyai*. Művészettörténeti Füzetek 26. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOVÁCS HELGA 2015. A kő utótagú várnevek. *Helynévtörténeti Tanulmányok 11*: 93–110.
- KRISTÓ GYULA 1988. *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Nemzet és emlékezet. Budapest, Magvető.
- KRISTÓ GYULA 2003. *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.

- KUBINYI ANDRÁS 1985. Die Rolle der Archäologie und der Urkunden bei der Erforschung des Alltagslebens im Spätmittelalter. In: KOSÁRY DOMOKOS szerk., *Etudes Historiques Hongroises*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 615–644.
- KUBINYI ANDRÁS 1990. Árpád-kori váraink kérdése. Kísérlet egy közbülső kutatási mérleg felállításához. *Castrum Bene 1989*: 290–301.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben. 11–15. század*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
- MIKLÓS ZSUZSA–TEREI GYÖRGY 2006. A várak és települések kapcsolata a 13. századi Magyarországon. In: KOVÁCS GYÖNGYI–MIKLÓS ZSUZSA szerk., „*Gondolják, látják az várnak nagy voltát...*”. *Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*. Budapest, Históriaantik Könyvesház. 203–226.
- RESZEGI KATALIN 2008a. A régi hegynevek névterjedelmének kérdéséről. *Helynévtörténeti Tanulmányok 3*: 135–144.
- RESZEGI KATALIN 2008b. A hegynév terminus definiálása. In: BÖLCSKEI ANDREAN. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Budapest. 240–246.
- RESZEGI KATALIN 2011. *Hegynevek a középkori Magyarországon*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 21. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- SÓFALVI ANDRÁS 2006. Székelyföld középkori várai és a határvédelem. *Castrum 1*: 5–26.

Konstringencia és tematikus progresszió

DOBI EDIT

1. Az a folyamat, amelynek során a befogadó egy mondatláncolathoz összefüggő jelentést rendel, meglehetősen összetett, az értelmező részéről sok és sokféle tudás mozgósítását igényli.

Ismeretes, hogy aközött, hogy a befogadó tudatában mely mondatláncolat minősül szövegnek a hozzá rendelhető tényállás jól formáltsága miatt, és mely mondatláncolat nem teszi lehetővé ilyen tényállás felidézését, nincs „objektívnek” mondható határvonal. Bizonyos mondatláncolatokat némelyek szövegnek értékelnek, másokban ugyanezek nem keltik jelentéssel bíró szöveg érzetét. Ez a probléma számtalan kérdést vet fel a mondatláncolatokra, a befogadókra és a befogadás folyamatára vonatkozóan, amelyekre kielégítő válaszokat találni a nyelvészet keretén belül nemigen lehetséges.

Az adott témakörben kérdéseink és megállapításaink olyan mondatláncolatokra vonatkoznak, amelyek egy nyelvhasználói közösség által egyezményesen értelmezhető lexikális elemekből és grammatikai eszközökből építkeznek. Tehát azokat a jellemzően patológiai vagy neurológiai eseteket, amelyek a szövegprodukción és -percepción olyan mértékben korlátozzák, hogy bizonytalanná teszik szövegszerű képződmények létrejöttének a lehetőségét, avagy a valóság tényálláskomplexumokban való észlelését, itt nem vesszük figyelembe. Ezek vizsgálata, megítélése rendkívül érdekes, de leírásuk nagyon komplex diszciplináris keretet kíván, amelynek csak egyik összetevője a nyelvészet.

Ha — az alapján, hogy egy mondatláncolathoz rendelhető-e a valóság részeként jól formálnak képzelhető tényállás, vagy sem — általánosságban kellene megfogalmaznunk a „nyilvánvalóan szöveg” és a „nem nyilvánvalóan szöveg” legalapvetőbb ismérveit, akkor az alábbi megállapítások jogosnak tűnhetnek. Ehhez hozzá kell tenni persze, hogy az említett két kategória fogalma — az egyedi befogadói adottságok (asszociációs képességek, illetve egyéb mentális tulajdonságok) miatt — nemigen definiálható.

Vannak mondatláncolatok, amelyek minden egyes befogadó mentális működésében valóságosként — de legalábbis összefüggőként — feltételezhető tényállást hívnak elő, azaz szövegnek minősülnek. Ide tartoznak jellemzően az olyan mondatláncolatok, amelyek nyelvi megformáltságában olyan interszubjektíven

értékelhető jelenségek fordulnak elő, amelyeket a befogadói nyelvi kompetencia utaló elemekként értelmez. Ezek a jelenségek hathatnak grammatikai, szemantikai, stiláris stb. alapon is, megteremtve a jelentés folytonos összefüggőségének érzetét.

Vannak azonban olyan mondatláncolatok, amelyekhez mint szövegekhez viszonyulni nem magától értetődő, mert nyelvi megformáltságukban az összefüggés érzetét nem támogatják utaló elemek. Ezekben az esetekben az, hogy a befogadó a mondatláncolathoz képes-e jól formált tényállást rendelni, vagy sem, a befogadó egyéni mentális adottságaitól, legfőképpen tudati tartalékától függ, amelybe a nyelvről, szövegekről való elméleti és tapasztalati tudása éppúgy beletartozik, mint a nyelvi jelenségektől akár teljesen független valóságra vonatkozó is. (Ezek az ismeretek bizonyos sajátásaik alapján tudástípusokba rendezhetők.)

Az alábbiakban az utóbb említett mondatláncolatok jelentésszerveződésének megragadásához kívánok támpontokat adni két olyan jelenség/kategória mentén, amelyek lényeges pillérei eltérő szövegmegközelítéseknek, a közöttük lévő gyakorlati összefüggésekről azonban a szövegtani szakirodalomban nemigen esik szó.

Az egyik jelenség a mondatok témára és rémára való tagolása (a tematikus progresszió), amelyet — mint ismeretes — a magyar leíró szövegtan nyelvi-pragmatikai kötélemként tart számon, és DANEŠ nyomán (1982) aktuális tagolásnak nevez.

A másik jelenség pedig a konstingencia, amely a szemiotikai textológia elmélete alapján PETŐFI S. JÁNOS révén került be a szövegjelentés leírásába. Ez a fogalom a szövegtan hagyományosnak nevezhető kontextusában „nem illik bele” a klasszikus kohézió – konnexitás – koherencia halmazba, mert a nyelvi jel-értelmezésben egy komplex „megduplázott” jelmodell definiálását kívánja, amelynek egyik — a hagyományos jelmodellhez képest újabb — síkja a „nyelven kívüli” vagy „objektíválható” valóság: ennek összefüggő folytonosságát nevezhetjük konstingenciának. (A szemiotikai textológiai jelmodellhez lásd PETŐFI S. 1997: 62–68.)

A két kategória más-más megközelítésben jellemzi azt a műveletet, amely során a nyelvi megformáltsághoz a befogadó valóságvonatkozást rendel:

– a nyelvi pragmatika a mondatláncolatban (feltételezhetően) kifejeződő valóságvonatkozás nyelvhasználói vetületét jellemzi kategóriák, konkrétan tematikusprogresszió-típusok révén;

– a szemiotikai textológia pedig a konstingencia jelenségével a mondatláncolat által feltételezhetően kifejezett valóságmozzanat összefüggőségét jellemzi a befogadóban zajló mentális folyamat elemzésével.

Az alábbiakban erre a két jelenségre támaszkodom annak a műveletnek a szemléltetésében, amely során összefüggő értelmet (tényállást) rendelünk olyan mondatláncolatokhoz, amelyek befogadásakor az értelemképzés műveletét a nyelvi megformáltság síkján nem segítik összefüggést jelölő utaló elemek. Ekkor

tehát az említett értelemképző művelet az egyes mondatok különálló referenciális jelentésein alapul, a befogadótól pedig olyan asszociációs képességet kíván, amely lehetővé teszi értelmi kapcsolat rekonstruálását a különálló mondatjelentések között.

Hogy az értelemképzés háttérében lévő mentális működésről több sejtésünk legyen, ésszerű röviden áttekinteni a mondatláncolatok jelentésének komplexitását. Az egyéni mentalizáció lehetőségének figyelembevételével ugyanis szükségszerűen differenciálódik magának a jelentésnek a fogalma is. Ennek háttérében az intenzionális és az extenzionális jelentés közötti különbségtevés áll, ahol az intenzionális jelentés a nyelvi síkhoz kötődik, az extenzionális jelentés pedig a nyelvi vetület valóságvonatkozásaként kezelendő (a két fogalom carnapi felfogásában). Az extenzió bevonása a szövegjelentés vizsgálatába tágabb alpra helyezi a jelentésképzésről alkotott elképzelésünket, mivel olyan körülményekkel is számolnunk kell, amelyek a szövegelemzés tudományos háttérét messze kitérítik a nyelvtudomány keretein kívülre, ahol lehetőség nyílik az egyéni mentalizáció figyelembevételére is.

Ez az alapállás PETŐFI S. JÁNOST a jelentés három típusának — az értelmi, a referenciális, valamint a kommunikatív jelentésnek — az elhatárolására készíti.

A két utóbbi jelentés létrehozásának alapja az értelmi jelentés. Az értelmi jelentés nyelvi-szemantikai értelmezés következménye, amely annak a folyamatnak az eredménye, amely során a szöveg nyelvi megformáltságához feltételezhetően hozzárendelhető felépítést követve létrehozuk a nyelvi megformáltság alkotóelemeihez rendelt jelentésegységek szerveződését. Az értelmezéskor „a konvencionális szótári jelentéseket alapul vevő jelentések alkalmazásán kívül világra vonatkozó konvencionális ismereteket (’tudáskereteket’, ’forgatókönyvet’), illetőleg feltevéseket is” alkalmazunk (PETŐFI S. 2008). (A tudáskeretekhez, forgatókönyvekhez lásd még DOBI 2008: 25.)

A referenciális jelentés a szöveg fizikai megformáltságához a lineáris és a hierarchikus kompozíció értelmezése alapján rendelhető hozzá. A kompozíciót nominális és predikatív referenciájú egységek alkotják. A nominális referenciális szerveződés értelmezésekor az entitásokat (személyeket, tárgyakat, tényállásokat) és a közöttük lévő korreferenciális viszonyokat azonosítjuk a (fizikai megnyilvánulás síkján) feltételezhetően kifejezett valóságvonatkozás mentális leképeződésében. A predikatív referenciális szerveződés értelmezésekor a predikátumoknak a hálóját határozzuk meg a közöttük feltételezhetően fennálló korreferenciális relációkkal együtt, amelyekkel a szöveg fizikai megformálása a tényleges vagy feltételezett valóságmozzanat tényleges vagy feltételezett tényállásait reprezentálja. E műveletek eredményeként olyan referenciális jelentés értelmezhető, amelynek alapján a fizikai megformáltság szerveződési formái által kifejezett valóságmozzanat mentális képét egy összefüggő (konstringens) valóságdarab mentális képeként tudjuk elfogadni.

A kommunikatív jelentés értelmezése egy adott nyelvre vonatkozó művelet, amely egyrészt a szöveg mondatainak belső elrendezésétől és prozódijától függ, másrészt pedig maguknak a mondatoknak a szövegbeli lineáris szerveződésétől. Erre a kétféle szerveződésre az egyes természetes nyelvek eltérő szabályokat (lehetőségeket és kötöttségeket) értelmeznek, amelyek egyben meghatározzák a prozódiai struktúrákat is. Mivel a magyar nyelvben egy egységen belül az összetevők jellemzően különböző módokon rendezhetők el, és a sorrendi variációkhoz eltérő prozódiai struktúrák is tartoznak, a jelentésrepresentáció szempontjából informatívnak tekinthető az, hogy a lehetséges sorrendi variációk közül melyik elrendezés (illetőleg melyik prozódiai struktúra) választódik ki egy bizonyos szöveghelyen.

Ahogy egyik korábbi tanulmányomban megfogalmaztam: ha ezeknek a jelentéssíkoknak a rendszerét kiegészítjük egy ún. asszociációs jelentéssíkkal, amely meghatározása szerint az egyes szövegmondatokhoz feltételezhetően hozzárendelt tényállásokból és a közöttük — a kollektív és az egyéni háttértudás alapján — asszociáció révén értelmezhető viszonyokból tevődik össze, akkor a „nem nyilvánvalóan szövegek” textualitása is reprezentálhatóvá válik a szövegjelentéssíkok rendszere révén. Az asszociációs jelentés síkja kétségkívül nem független a három tárgyalt jelentéssík egyikétől sem. A mentalizáció folyamatában ugyanis a kollektív vagy az egyéni háttértudást nyelvi elemek (pontosabban hozzájuk rendelhető referenciális értékek) aktiválják. Ezt tekintve az asszociációs jelentéssík szükségszerűen és egyértelműen áll összefüggésben az értelmi és a referenciális jelentéssíkkal. Az asszociációs jelentés síkja a kommunikatív jelentés síkjával pedig azáltal függ össze közvetlenül, hogy mivel a szövegmondatok sorrendi cseréje révén sok olyan láncolatot létre tudnánk hozni, amelyekhez nem rendelhető valószínű tényállás, és csak kevés olyat, amelyhez igen, a „rossz” változatokat a „jóktól” az asszociációs jelentés alapján választhatjuk külön (DOBI 2013: 176–177).

Az itt vázolt gondolatmenetben mint elméleti fogalomkeret kap helyet a jelentéssíkok rendszere. Ebben a keretben kitűnik, hogy a konstringencia a PETŐFI S. JÁNOS által értelmezett jelentéstípusok közül a referenciális és a kommunikatív jelentéssel áll kapcsolatban, valamint — tekintettel az utaló elemek által nem jelölt mondatjelentés-kapcsolatokra — szorosan összefügg az asszociációs jelentéssel is.

2. A szövegértelmezés folyamata során a nyelvi megformáltság alapján tudottnak és újnak értékelt információk (témák és rémák) — jellegzetes mintázatok formáló — szerveződése a mondatok láncolatában pragmatikai jellegű összefüggőséget teremt. Többek szerint a tematikus progresszió alapvetően racionális vagy emocionális jellegű lehet, előzőre a téma – réma, utóbbira a réma – téma sorrend jellemzőbb, illetve lényeges kitétel, hogy a tagolás az „egységnyi” mondatokon belül értendő, azaz a szerkezetét tekintve egyszerű mondatban, az összetett

alárendelő mondat egészében, valamint a mellérendelő összetett mondat tagmondataiban külön-külön. (Ezek a szerkezetek DEME LÁSZLÓ majd fél évszázaddal ezelőtt bevezetett „mondategész” fogalmának felelnek meg, 1971: 39.) Ezen a tipológián belül DANĚŠ nyomán alapvetően ötféle információszerződést szokás megkülönböztetni (1982)

Az *információszerződés* fogalma — adott jelentésében — magában foglalja a mondatláncolatokat alkotó lexikális elemek jelentéseinek és a viszonyjelentéseknek az összességét, a modális árnyalatokat, valamint a nyelvhez kötődő és a nyelvhez nem kötődő pragmatikai tényezőknek az értelemszerző funkcióját is. A tematikus progresszió a nyelvi elemekhez kötődő információ szerződése.

A tematikus progresszió az információközlés folyamatában változékony, új és új mintázatokat mutat, a téma-réma szerződés absztrahált típusai ritkán fordulnak elő tisztán. Az egyértelműség kedvéért a tematikus progresszió alaptípusait rövid mondatkapcsolatokkal illusztrálom (témaként és rémaként az ismert és az új információt hordozó központi mondatösszetevőt jelölve meg), hogy aztán gondolatmenetünk további fókuszába ezek egyikét, az ugrásos témafejlődést állítsuk. Azért éppen ezt, mert az ún. „ugrások” révén az említett típus nyelvi megformáltsága nélkülöz bármiféle nyelvi utaló elemet, amelyek révén a mondatok értelmi összefüggősége jelölve volna.

1. Az egyszerű lineáris témafejlődés leginkább szakszövegekre jellemző a racionális kifejtő logika mentén, de a történetmesélésnek is sajátossága. Egy nyitó mondat rémája a következő mondatban már ismert információ, és ez további új információval egészül ki, amely a rá következő mondatban ismét témaként jelenik meg, amelyhez újabb réma kapcsolódik.

Ajándékba kedvenc szerzője legújabb könyvét[RÉMA1] vette meg neki. A könyvet[TÉMA1] aztán szép papírba csomagolta[RÉMA2]. A csomagolópapírra[TÉMA2] még kedves köszöntő szavakat[RÉMA3] is írt. Pedig a kedveskedés[TÉMA3] nem az erőssége.

2. A fejlődés végigfutó témával olyan információszerződés, amelyben a mondatok egyetlen állandó témához kapcsolódó újabb és újabb információval épülnek teljessé.

A férfit egy nyaralás[RÉMA1] során ismerte meg. Élete legszebb nyaralása [TÉMA] volt pár éve[RÉMA2]. Azon a nyáron[TÉMA] új életre éledt[RÉMA3]. Rájött, mit szeret a nyárban[TÉMA] és az emberekben[RÉMA4].

3. A fejlődés levezetett témával ehhez képest egyetlen központi, átfogóbb témának a részleteit sorakoztatja az egymást követő mondatokban úgy, hogy a rész-témákat tovább építi egy-egy új információval.

A kertészkedésnél[TÉMA] nincs építőbb és szívmengetőbb tevékenység[RÉMA]. Az ásás, kapálás[TÉMA1] a föld simogatása[RÉMA]. Az ültetés[TÉMA2] új életet teremt[RÉMA]. A metszés, az öntözés[TÉMA3] az ápoló gondoskodás[RÉMA]. A betakarítás[TÉMA4] a növények hálája[RÉMA].

4. A többfelé ágazó réma esetében a „kiindulópont”, azaz a nyitó réma válik rögtön szét, jellegzetesen „egyrészt – másrészt” megosztó szemantikájú szerkezetben; a következő mondatokban a már témákként megjelenő részinformációk épülnek tovább egy-egy rémával, külön-külön.

A megoldáshoz általában két kérdés[RÉMA] tisztázására van szükség. Az egyik[TÉMA1] a problémát kiváltó okokat[RÉMA] firtatja. A másik[TÉMA2] pedig a további lehetőségek[RÉMA] mérlegelése.

5. Az ugrásos témafejlődés hátterében — SZIKSZAINÉ NAGY IRMA Leíró magyar szövegtanbeli meghatározása szerint — az áll, hogy „tömörítés miatt már tudott tényeket [...] az író »átugorja«, nem fogalmazza meg újra, viszont a befogadó odagondolja” (2004: 227). Ebből a jellemzésből kitűnik, hogy az ugrást a „gazdaságos” szövegformálásra, a redundancia elkerülésére való törekvés idézi elő, lehetővé pedig korábban már nyelvileg kifejtett információk ismerete teszi. A gazdaságosság végett ki nem fejtett egységnyi tartalmat a szövegsemantika üres mondatnak nevezi, amely a lineáris témafejlődés folytonosságát megszakítva a befogadó tudati tartalékát mozgósítja ahhoz, hogy a mondatok sorához összefüggő tényállás legyen rendelhető. DANEŠ és SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szemléletéhez képest valamelyest tágabb értelmezést téve lehetővé azt gondolom, hogy mivel a ki nem fejtett tartalom rekonstruálását támogató tudati tartalék nyelvre vonatkozó (szöveghasználói) és nem nyelvre vonatkozó (valós helyzetekből táplálkozó, élményalapú) tudást is tartalmaz, az ugrás olyan helyzetekben is előfordul, amikor a hiányzó információ (tényállásmozzanat) a szövegelményben nincs nyelvileg kifejtve. Ez tehát a befogadótól a tényállás rekonstruálásában olyan mentális működést kíván, amelyhez támpontokat a szöveg szerveződése nem szolgáltat; az egyes jelentésem elemekből kiinduló befogadói asszociációk teremtik meg a folytonos tényálláskomplexum rekonstruálásának a lehetőségét, azaz az ugrásokat „áthidaló” tényállásmozzanatok rekonstruálását.

A rádióban hallható időjárás-jelentés már megint hidegfrontot[RÉMA1] jelez. [A hidegfront[TÉMA1] sokaknak fejfájást[RÉMA2] okoz.] Ma reggel újra fejfájásra[TÉMA2] ébredt. [Amikor fáj a feje[TÉMA2], nem lát szívesen vendégeket[RÉMA3].] És nemsokára vendégek[TÉMA3] érkeznek.

Az utolsó esetben tehát a tisztán a mondatlánc nyelvi elemeihez, illetve az ezek közötti relációkhoz köthető referenciális jelentésekből adódó tényállásláncolat nem folytonos. A tényállásmozzanatokból összefüggő komplex tényállás rekonstruálása abban az esetben lehetséges, ha a befogadónak megvan az az (akár elméleti, akár tapasztalatokból származó) ismerethalmaza, amely asszociációi révén lehetővé teszi összefüggés(ek) értelmezését az egyes tényállásmozaikok között. Nem tartozik szorosan az itt tárgyalt témához, de rendkívül érdekes kérdés, hogy bizonyos asszociációs jelentéskapcsolatok feltárása, azaz feltárhatósága mennyiben/miben függ az egyéni tudati tartalék kulturális (azaz valamely közösséghez való tartozásból adódó) adottságitól.

3. A konstingencia jelensége, amelyet PETŐFI S. JÁNOS vezetett be a szövegösszefüggés leírásának szemiotikai textológiai kontextusába, egy mondatláncolathoz a befogadás során rendelhető tényállás összefüggőségét jelenti. A szöveg szövegértékűségét (az összefüggőségének a megítélését) a valóságvonatkozás síkjára utalja független attól, hogy a nyelvi megformáltság síkján teremtődik-e grammatikai és/vagy szemantikai összefüggés (kohézió, konnexitás), vagy sem. Amennyiben egy szövegszerű nyelvi képződményhez, mondatláncához a befogadó képes olyan tényállást hozzárendelni, amelyet — a saját tudati világa alapján — a valóság részeként tud feltételezni, akkor a mondatláncolatot szövegnek értékeli, abban az esetben is, ha a mondatok jelentésbeli összefüggését nyelvi jelenségek nem erősítik meg.

PETŐFI S. JÁNOS szövegnek nevez „minden olyan (verbális vagy verbális összetevőt is tartalmazó) nyelvi képződményt, amely egy adott vagy feltételezett kommunikációs helyzetben, egy adott vagy feltételezett funkciónak (intenciónak) eleget tevő, összefüggőnek és teljesnek tekinthető tényállás-konfigurációt juttat kifejezésre összefüggő és teljes megformáltságúnak tekinthető szövegmondat/szövegmondatlánc formájában” (2009: 25).

Több tanulmány szól annak igazolásáról, hogy a mondatok sorának nem szükséges grammatikai és szemantikai síkon összefüggőnek lennie ahhoz, hogy szöveggként értékeljük a mondatok összességét (vö. DOBI 2011, 2013, NAGY 2012, PETŐFI S. 2009: 69–77). Konnexitás és kohézió nélkül, a mentálisan „rekonstruált”, azaz feltételezhetően kifejezett tényállás összefüggősége elégséges feltétele annak, hogy a szövegszerűség érzete a befogadóban megteremtődjön. (Konstringenciáról természetesen azokban az esetekben is beszélünk, amelyekben a mondatjelentések összefüggését kohéziós, konnexiós elemek is biztosítják. A konstingencia külön figyelmet akkor érdemel, amikor a mondatláncok nyelvi megformáltságában szemantikai, grammatikai vagy egyéb — például stiláris, szerkezeti stb. — síkon ható elemek nem segítik az értelmi folytonosságot, összefüggőséget.)

4. Az említett konstingenciajelenség — azaz az összefüggő értelem rekonstrukcióját lehetővé tevő, értelemszervező tudati háttér — hasonlóságot mutat azzal a tematikusprogresszió-típussal, amelyben a témafejlődésben hiányok („ugrások”) tapasztalhatók. Hiszen ez utóbbi jelenség háttérében is az áll, hogy ahhoz, hogy két egymást követő mondatához összefüggő, folytonos értelmet rendelhesünk, olyan tudást is mozgósítanunk kell, amely nem kapcsolódik közvetlenül a mondatok nyelvi megformáltságához, azaz nem közvetlenül következik a nyelvi sík jelenségeiből.

A konstingencia és a tematikus progresszió összefüggése tehát voltaképpen triviális. Mindkét jelenség háttérében az értelemképzésnek ugyanaz a nagyon összetett mentális folyamata zajlik, melynek kiindulópontja a nyelvi megformáltsághoz rendelhető referenciális jelentés. Mindkét értelemképző folyamatban a feltételezhetően kifejezett tényálláskomplexum hiányzó — nyelvileg nem kifejezett —

elemét tapasztalati tudati tartalékokhoz kapcsolódó asszociációk révén rekonstruáljuk.

A konstringencia ez alapján tehát úgy illik bele a klasszikusnak nevezhető leíró szövegtan koherencia – kohézió – konnexitás stb. fogalmkörébe, mint egy olyan „felület”, amely magától értetődő feltétele annak, hogy mondatjelentések kapcsolatáról egyáltalán gondolkozhatunk, azaz egyedüli feltétele a koherens szöveg (szövegértelem) rekonstruálásának.

Hozzá kell ehhez tenni, hogy a konstringencia az emberi mentális működés egyedisége miatt nem lehet absztrahált jelenség. Ehhez járul még az is, hogy a szövegekben interszjektíven értelmezhető szemantikai, grammatikai stb. utaló elemek éppen a mentális működés egyediségének korlátozása miatt tartják az értelmezést viszonylag egységes mederben, s eredményezik egy-egy mondatlanc „magától értetődő” koherenciáját.

Irodalom

- DANEŠ FRANTIŠEK 1982. A szövegstruktúra nyelvészeti elemzéséhez. In: PENAVIN OLGA–THOMKA BEÁTA szerk., *Tanulmányok 15. Szövegelemlet*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. 45–50.
- DEME LÁSZLÓ 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DOBI EDIT 2008. A forgatókönyv-elemzés mint lehetséges támpont a szövegek tipológiájában. In: DOBI EDIT szerk., *A forgatókönyv mint dinamikus szövegszervező erő*. Officia Textologica 14. Debrecen, Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 25–36.
- DOBI EDIT 2011. A szövegszerűtlenség reprezentálásának lehetőségeiről első közelítésben. *Magyar Nyelvjárások* 48: 191–214.
- DOBI EDIT 2013. A nem tipikus szövegek jelentésreprezentációjának egy kérdéséről. *Magyar Nyelvjárások* 51: 169–177.
- NAGY ANDREA 2012. Szövegszerűtlenség a szövegszerűségben. Szövegösszefüggés-hordozók nem prototipikus párbeszédű szövegben. In: DOBI EDIT szerk., *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Diskusszió*. Officina Textologica 17. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 25–56.
- PETŐFI S. JÁNOS 1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram*. Officina Textologica 1. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- PETŐFI S. JÁNOS 2008. A szemiotikai textológia elnevezésű szövegtani diszciplína megokoltságáról, jellemző jegyeiről és alkalmazásáról. Szemléltető példa: egy multimedialis szöveg szemiotikai-textológiai megközelítése. Előadásként elhangzott 2008. április 7-én.
- PETŐFI S. JÁNOS 2009. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram 2. Adalékok a verbális szövegek szövegösszefüggőség-hordozóinak vizsgálatához*. Officina Textologica 15. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2004. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest, Osiris Kiadó.

KÖSZÖNTÉS

Jakab László 85 éves

HOFFMANN ISTVÁN

Aligha sokan mondhatják el magukról azt, hogy folyamatosan, napi rendszerességgel több mint 65 éve járnak be dolgozni ugyanarra a munkahelyre. Jakab László ezek közé az emberek közé tartozik: azóta, hogy elsőéves egyetemi hallgatóként először átlépte a debreceni egyetem főépületének küszöbét, csak egészen kivételes esetekben telhetett el egy-egy munkanap úgy, hogy ne ült volna le hivatali íróasztala mellé dolgozni. Ez alól csupán az a négy év jelentett kivételt, amikor — persze továbbra is a debreceni egyetem oktatójaként, e jeles intézményt képviselve — a Turkuai Egyetemen a magyar nyelv lektoraként tevékenykedett.

Ebben a fáradhatatlan, hallatlanul kitartó, szívós munkavégzésben az sem hozott igazán meghatározó változást, hogy Jakab tanár úr már 20 évvel ezelőtt, 1995-ben nyugdíjas lett. Azt az ilyenkor szokásos fordulatot, hogy „nyugalomba vonult”, nem is lenne indokolt vele kapcsolatban használni, hiszen élete a nyugdíjazását követően mit sem változott: a korábbiaknak megfelelően végezte tovább tudományos munkáját, sőt még éveken át tanított is.

Mi az, ami Jakab tanár urat erre a lankadatlan munkálkodásra hosszú évtizedek óta sarkallja? Erre a kérdésre — úgy vélem — egyszerű a válasz: a munka öröme vagy más oldalról közelítve: a szakmája szeretete, a magyar nyelv szeretete. És persze ezzel együtt annak a hite is, hogy amit végez, az nem hiábavaló tett, mert elért eredményei fontosak másoknak is, fontosak a nyelvtudomány és fontosak a magyar nyelv számára is.

Jakab László immár hat évtizedes tudományos pályája rendkívül koncepciós kutatót mutat. Életműve tömörszerűségével ragadja meg a szemlélőt: legfontosabb témáit évtizedek óta műveli, elképzeléseit cáfolhatatlan logika mentén vi-szi lépésről lépésre előre.

E témák közül talán a legjelentősebb a magyar kódexek számítógépes feldolgozását célzó programja, amelynek alapvető módszertani újítása abban a majd fél évszázaddal ezelőtt megszületett felismerésben rejlik, hogy a nagy hagyományú

nyelvtörténeti kutatások adatigénye a digitális kultúra felhasználásával az addigiaknál sokkal hatékonyabban elégíthető ki, s ennek következtében a vizsgálatok megalapozottságukat, minőségüket tekintve a korábbiakhoz képest más szintre juthatnak el. E feldolgozások eredményeképpen két és fél évtized alatt öt magyar nyelvű kódex teljes nyelvi anyagát tette hozzáférhetővé a kutatás, elsősorban a hang- és helyesírás-történeti, valamint az alaktörténeti vizsgálatok számára.

A Jakab Lászlót 80. születésnapján köszöntő soraimban (Magyar Nyelvjárások 48: 215–216) azt írtam róla, hogy ő „a hosszú távra szóló tudományos programok embere”. Ezt az azóta eltelt öt év is igazolta: pályájának egy másik nagy témájában, az írói nyelv szótári feldolgozásában újabb szép eredmények születtek ez idő alatt.

A legnagyobb debreceni költő, Csokonai Vitéz Mihály nyelvének szótári feldolgozásához több mint három és fél évtizeddel ezelőtt fogott hozzá Jakab László. Egy sajátos lexikográfiai műfajt, a szókincstárat kialakítva elsőnek Csokonai színműveinek szókincsét bocsátotta közre Bölcskei Andrással közösen 1993-ban (Csokonai-szókincstár 1. Csokonai színművei szókincsének szövegszótára és adattára. Debrecen). Mivel a munkát a kritikai kiadás megjelenésének üteméhez kellett igazítani, a sorozat második kötete 2011-ben látott napvilágot. E munkát Jakab László immár egyedül jegyzi (Csokonai-szókincstár 2. Csokonai prózai műveinek szövegszótára és adattára. Debreceni Egyetemi Kiadó), ám a feldolgozásba sikerrel vonta be kollégáit, sőt egyetemi hallgatók felkészítésére is vállalkozott, hogy a szótárkészítés egyes fázisait elvégezve minél hatékonyabban folyjon a munka. És készülöben van a sorozat harmadik, záró kötete is, amely Csokonai verses munkáinak szókincsét tartalmazza. E csaknem háromezer szótároldal Csokonai művészetének, nyelvi zsenijének eddig homályban maradt részeihez is hozzáférést enged majd a kutatók számára, de haszonnal forgathatja e köteteket mindenki, aki a költői nyelv, a régi magyar nyelv, a debreceni nyelv iránt érdeklődik.

Jakab László munkásságának harmadik nagy vonulata, a magyar–finn szótárak készítése mesterének, Papp István professzornak a hagyatékaként maradt rá. Ennek újabb darabjaként 2013-ban jelent meg a Magyar–finn szótár. Unkarilais-suomalainen sanakirja (Akadémiai Kiadó), amely híven követve a nyelv változásait a legújabb szókincs elemeit is bőséggel tárja elének.

Jakab László ifjú korában sikeres atléta volt: rövidtávfutóként ért el szép eredményeket. Tudományos pályája azonban sokkal inkább emlékeztet a hosszútávfutókéra. Az igazán nagyok azonban nem másokkal versenyeznek, hanem — miként a legendás olimpiai bajnok egykoron — órával a kezükben a maguk versenyét futják. Ehhez kívánunk Jakab tanár úrnak további jó egészséget, erőt, örömet az életben, a munkában, a magyar nyelv szolgálatában.

Tépe helynevei*

GYÖRFFY ERZSÉBET

Az alábbiakban közreadott élőnyelvi helynévanyagot a Tépén folytatott helynév-szociológiai vizsgálataim során gyűjtöttem össze. (Az ehhez kapcsolódó tanulmányomat lásd jelen folyóirat 5–33. oldalán.) A helynevek összegyűjtésében segítséget az alábbi helyi lakosok nyújtottak: ifj. Balogh Sándor (38), Bordán Lajos (75), Farkas Lajos (69), Gál Lajos (80 év), Szabó Gáborné (80), Szénási László (68), Szöllősi Lajos (63).

Tépe *Tépe*. — A településnév eredetére a helyi lakosok nem tudnak magyarázatot adni. A név a 13. században, a Várad Regestrumban bukkan fel először (1222/1550: *Thepa*). A helynév-etimológiai szakirodalom szerint az elnevezés metonimikusan keletkezett a *tép* ige *-e* képzős folyamatos melléknévi igenévi származékra visszavezethető, tkp. 'tépő' jelentésű *Tépe* személynévből (FNESz.). A személynévre az Árpád-kor forrásaiban találunk is adatokat (vö. 1274/1291: Lukach filium *Thepe* de Chue, ÁSz.).

Ácé lásd **Ácé-telep**

Ácé-telep *Ácé-telep* ~ *Ácé*. — A 47-es főút nyugati oldalán, a Szalányos közelében egykoron létező öntözőtelep. Nevét onnan kapta, hogy azbesztcement csöveket (innen az *Ácé* rövidítés) használtak az öntözéshez. Egyik részét *Külső-Ácé*-nek nevezik.

Ady Endre utca *Adi Endre utca* ~ *Temető* *utca*. — A Rákóczi utcából déli irányba nyíló utca. Mai hivatalos neve *Ady Endre utca*, korábbi **Temető utca** elnevezése a temető közelségére utal.

Agyaggödör 1. lásd **Vályogvető gödör 1.**

Agyaggödör 2. lásd **Vályogvető gödör 2.**

Alsó-Tó-hát *Alsó-Tó-hát* ~ *Tó-hát alsó* ~ *Kis-Tó-hát*. — A Tó-hátnak a falutól távolabb eső, déli része. Szántó és legelő található benne. Az *Alsó-Tó-hát* elnevezés a *Tó-hát* szinonimájaként szereplő *Felső-Tó-hát* névvel áll korrelációban, míg a **Kis-Tó-hát** korrelációs párja a szintén a *Tó-hát*-tal azonos *Nagy-Tó-hát*.

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

Avar-árok *Avar-árok*. — A Kálló alján, az Öreg-kert mentén végighúzóódó árok. A helybeliek szerint a névadás háttérében az állhat, hogy az árok környékén Tépén 1911-ben ásátásokat folytattak a régészek, s ennek során valóban elő is kerültek itt avar kori tárgyak, például egy 7. századi álcsat (ehhez lásd KARALYOS-SZÉNÁSI 2000: 18–22).

Bajcsy-Zsilinszky utca *Bajcsi-Zsilinszki utca ~ Major utca*. — Az utca a kastélyt veszi körbe L-alakban. Mai hivatalos neve *Bajcsy-Zsilinszky utca*, korábbi *Major utca* elnevezése a kastély körüli egykori majorságra utal.

Balogh-tanya *Balog-tanya*. — Tanya a Péterszegi út keleti oldalán. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Baricsa dülő 1. *Baricsa düllőü*. — A Gát halmában, a domb mellett található dülőt a Péterszegi út keleti oldalán. Nevét arról a személyről kapta, akinek a földje mellett haladt el.

Baricsa-dülő 2. *Baricsa-düllőü*. — A Gát halmában, a domb mellett található szántóföld a Péterszegi út keleti oldalán. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Baricsa-kút *Baricsa-kút*. — Egykori kút a Baricsa-tanyán.

Baricsa-tanya *Baricsa-tanya*. — Egykori tanya a Baricsa-dülőben. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Békás *Bikás ~ Bikás-főüd*. — Szántó a külterület északkeleti részén. A helybeliek egyértelműen a *béka* szóhoz kötik a nevet: a terület a korábban vízállásos Ó-Kálló közelében fekszik, így ott feltehetően valóban előfordultak békák.

Békás-föld lásd **Békás**

Békás-lapos *Bikás-lapos*. — Legelő a Békásnak a belterülethez közelebb eső részén.

Béke utca *Béke utca ~ Zug utca*. — A Kossuth utcát és a Petőfi utcát átlósan összekötő utca, a falu keleti szélén. Hivatalos neve *Béke utca*, korábban *Zug utcá-*nak nevezték, amelynek előtagjaként a *zug* 'szűk, rövid, utca, zsákutca' földrajzi köznév szerepel (FKnT.).

Békési dülő *Bíkisi düllőü*. — A Vonal nevű dülővel párhuzamosan futó út, a Tilalmasra vezet. Nevét arról a személyről kapta, akinek a földje mellett elhaladt.

Békési-föld *Bíkisi-főüd*. — Szántó a Tó-háti-csatornától délre. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Békési-tanya *Bíkisi-tanya*. — Egykori tanya a Békési-földön. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Béla hídja *Béla hídja ~ Béla-híd*. — A Horgason átívelő híd a Hármashatárban. Szántó Béla földje közelében található, innen kapta a nevét.

Béla-kút *Béla-kút*. — Kút a Borsó-zugban, a Béla hídja közelében. Szántó Béla földje közelében található, innen kapta a nevét.

Belső-Horgas *Bēsőü-Horgas* — A Horgasnak az út keleti oldalára eső része. A *Külső-Horgas* névvel áll korrelációban.

Belső-Vonal *Bēsőü-Vonal*. — Szántóföld, a Vonal nevű dűlőnek a falu belterületéhez közelebb eső része. A *Külső-Vonal* megnevezéssel áll korrelációban.

Bika-erdő *Bika-erdőü*. — Az Öreg-kert mellett található erdő. A téesz idején bikaistállók voltak itt.

Bikaistálló *Bikaistállóu*. — A Bika-erdő közelében fekvő egykori istálló, ma már csak a romjai vannak meg.

Bika-kút *Bika-kút*. — A Külső-Horgasban a V. Szabó-föld végén ásott kút. Nevét onnan kapta, hogy a téesz idején itt itatták a bikákat.

Bika-legelő *Bika-legelőü*. — A Külső-Horgasban található legelő a Bika-kút körül. Ide hajtották ki a bikákat.

Bika-zug *Bika-zug*. — Szántó, legelő a falu keleti részén, melyet a Horgas csatorna fog körül. Nevét a helybeliek a téesz idején tartott bikákhoz kötik. A név utótagja a *zug* 'a folyó kanyarulatában lévő, illetve a folyóelágazások közötti száraz terület' köznévv (FKnT.).

Bíró-nyilas *Bíróu-nyilas*. — Szántó a Péterszegi út keleti oldalán, a Halomdombtól délre. A helybeliek szerint a neve onnan származik, hogy a falubeli bírók kapták ezt a földet megművelésre, amelyet aztán azok bérbbe adtak. A *nyilas* földrajzi köznévv 'részes művelésre átadott, esetleg eladott kaszáló' jelentésben szerepel (FKnT.), ám a szót ilyen értelemben a helybeliek ma már nem ismerik.

Bizsu-lapos *Bizsu-lapos*. — A Solymosi-föld közepén lévő lapos. Előtagjának eredete, jelentése a helybeliek számára ismeretlen.

Bocskai utca *Bocskai utca*. — A Rákóczi utcából dél felé nyíló második utca.

Bordán-gát *Bordán-gát*. — A Fő utca középső részével párhuzamosan futó gát. Nevét onnan kapta, hogy Bordán Lajos háza mögött fekszik.

Borsó-zug *Borsóu-zug*. — Szántó, legelő a Horgas déli részén, a csatorna Északnyugati oldalán. A téesz idején ebbe a földbe hüvelyesfélétet vetettek, innen kapta a nevét. A név utótagja a *zug* 'valamely határrész félreeső szeglete' köznévv (FKnT.).

Budai-gát *Budai-gát* ~ *Zsidóu-gát*. — A Petőfi utcával szemben a Görbe-kertbe bevezető gát. A helybeliek ma már nem tudják, hogy az elnevezések előtagjai kikre utalhatnak, de a *Zsidó-gát* név véleményük szerint nem személynevet rejt, hanem egy zsidó felekezetű emberre vonatkozhat.

Cigány-ér *Cigány-ér*. — A Horgas csatorna egyik szakasza, a Külső- és a Belső-Vonal között folyik. A településen élnek ugyan cigány nemzetiségű emberek, a helybeliek azonban nem tudják hozzájuk kötni a névadás motivációját. Az elnevezés talán a *cigánypatak* 'vízmosás' könévvvel (FKnT.) hozható összefüggésbe.

Cikkelyek *Cikkelyek* ~ *Csendőr-cikkely*. — Szántó a Szalányos vízfolyás északi oldalán a külterület északnyugati részén. A *cikkely* földrajzi köznévv jelentése: 'hegyesszögben végződő földterület' (FKnT.). A *Csendőr-cikkely* nevét onnan kapta, hogy egykor a csendőröknek mértek ki itt földet.

Csárda-lapos *Csárda-lapos*. — Legelő a 47-es út keleti oldalán, a külterület északi részén. Nevét onnan kapta, hogy hajdanában egy csárda állt itt.

Csendőr-cikkely lásd **Cikkelyek**

Csetreki-föld *Csetreki-föld*. — A Békési-föld mellett található szántó. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Csonka-Horgas *Csonka-Horgas*. — Földterület a falu délkeleti részén a Horgas csatorna mentén. A csatorna másik oldalán a Mély-Horgas található.

Csonkakút *Csonka-kút*. — Legelő a Belső-Horgas mellett. Nevét egy hajdan itt lévő kútról kapta.

Csorda-kút *Csorda-kút* ~ *Két-kert közti kút*. — Kút a Két-kert közében, a Görbe-kert és az Öreg-kert között. Innen ered a **Két-kert közti kút** elnevezése. A *Csorda-kút* nevet pedig onnan kapta, hogy itt itatták egykor a csordát.

Csürhe-part *Csürhe-part* ~ *Gyalmos-part*. — Legelő a Gyalmos partján. A *Csürhe-part* elnevezés arra utal, hogy ide terelték ki a disznókat.

Dallasz lásd **Farkas-tanya**

Dallasz-tanya lásd **Farkas-tanya**

Deák-tanya *Deják-tanya* ~ *Sertéstelep*. — A Péterszegi út nyugati oldalán található tanya. Korábban a Téeszközpont része volt, itt állt a sertéstelep. Későbbi nevét tulajdonosáról kapta.

Disznófürdő *Disznófürdő* ~ *Disznófürösztő*. — A Gyalmoson kialakult vizes-saras hely, ahová az artézi kút vize lefolyt és megállt. Itt fürödtek a disznók.

Disznófürösztő lásd **Disznófürdő**

Disznókút lásd **Kapás**

Dózsa György utca *Dózsa György utca* ~ *Mester utca*. — A faluból dél felé kivezető utca, melynek folytatása a Péterszegi út. Korábbi **Mester utca** nevét onnan kapta, hogy sok mesterember lakott az utcában.

Dögtemető *Dögtemető*. — Szántóföld az egykori téeszközponttól északnyugatra, az egykori dögtemető körül.

Dögtemető-lapos *Dögtemető-lapos*. — Kaszáló a Dögtemetőnél.

Égési-oldal *Égési-oldal* ~ *Égés-oldal*. — Legelő a Horgas északkeleti oldalán. A névadás indítékát a helybeliek nem ismerik.

Eklézsia *Eklézsia* ~ *Eklézsia-föld* ~ *Pedagógusföld*. — Szántóterület a kastély alatt, a Belső-Vonal északi részén. Egykor az egyház illetményföldje volt, erre utalnak a *Eklézsia* és *Eklézsia-föld* elnevezések, majd a szocializmus idején 'pedagógusok illetményföldje' jelentésű **Pedagógusföld** névvel nevezték meg a helyet (vö. HBmFn. 1.).

Eklézsia-föld lásd **Eklézsia**

Epres-erdő *Epres-erdő*. — A Bikaistálló közelében a Békás-laposnál lévő eperfaerdő.

Epres-kert *Epres-kert*. — Az Égési-oldal faluhoz közelebb eső részén lévő eperfaültetvény.

Erzsébet-domb lásd **Mérges-domb**

Ezeréves-domb lásd **Mérges-domb**

Fábián-föld 1. *Fábján-főüd.* — A Vonal nevű dűlő mellett a Gergely-kútnál lévő föld. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Fábián-föld 2. *Fábján-főüd.* — A Nagykútban található szántó. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Farkas-tanya *Farkas-tanya ~ Dallasz ~ Dallasz-tanya.* — A Szalányos út mellett fekvő tanya. Nevét a tulajdonosáról kapta. **Dallasz** és **Dallasz-tanya** néven is ismerik, a tanya ugyanis az 1990-es években épült, amikor a *Dallas* című sorozatot vetítették a televízióban.

Fegyverneki-föld *Fegyverneki-főüd.* — Szántóföld a Péterszegi hídnál a Gátalmán túl. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Fegyverneki-Tikász-föld *Fegyverneki-Tikász-főüd.* — A Fegyverneki és a Tikász családok birtokában lévő *Fegyverneki-föld* és *Tikász-föld* összefoglaló neve.

Felső-Tó-hát lásd **Tó-hát**

Felszabadulás utca *Felszabadulás utca.* — Az Ady Endre utca folytatása.

Fő utca *Főü utca ~ Sztálin utca ~ Lenin utca.* — A falu központjából észak felé vezető utca. Mai hivatalos neve *Fő utca*, az idősebb generáció emlékeiben élnek még a korábbi *Sztálin utca* és *Lenin utca* elnevezések is.

Füzes *Füzes.* — Kis erdő a falu alatt a Gyalmos szélén.

Gál Barna-lapos lásd **Gál-lapos**

Gál-lapos *Gál-lapos ~ Gál Barna-lapos.* — Kaszáló a Repcekút dűlőnél. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Gát halma *Gát halma.* — Szántó a Péterszegi út keleti oldalán, közel a falu déli határához. A név eredete, jelentése a helybeliek számára ismeretlen. *Halom* 'alacsony domb; mesterséges földhányás' (FKnT.) utótagjából arra következtethetünk, hogy eredetileg a területen kiemelkedő dombot jelölhette. Talán összefüggésbe hozható az árvízvédelmi gátakkal is.

Gát halma domb *Gát halma domb.* — Nagyobb domb a Gát halmán.

Gát halma lapos *Gát halma lapos.* — Kaszáló a Gát halmán.

Gát halma nádas *Gát halma nádas.* — Nádas a Gát halmán.

Gát halma rét *Gát halma rét.* — Rét a Gát halmán.

Gázcseretelep *Gázcseretelep ~ Gáztelep.* — A 47-es főút keleti oldalán, a Kapás dűlőút mellett működő gázcseretelep.

Gáztelep lásd **Gázcseretelep**

Gergely-kút *Gergely-kút ~ Tóu-hát-kút.* — Kút az Eklézsianál a Horgas elágazásának a közelében. A *Gergely-kút* név előtagjában egy hajdan a Dózsa György utcán lakó személy keresztnéve rejlik, aki ma már az idősebb generáció emlékezetében is csupán *Gergely bácsi*-ként él, vezetéknevére nem emlékeznek. A Tó-hát közelsége miatt **Tó-hát-kút** néven is említik.

Görbe-kert *Görbe-kert*. — A település keleti részén a Derecskéhez tartozó Telekig húzódó terület. Nevét a földterület görbe alakjáról kapta.

Gyalmos *Gyalmos*. — Legelő (egykor tó) a Béke utca és a Horgas között. Nevében a *gyalom* 'hosszú kerítőháló, melynek közepén zsák van' (TESz.) szóból származó *gyalmos* 'gyalommal halászható víz' (FKnT.) földrajzi köznévről, de ezt a helybeliek — bizonyára a tó megszűnésével is összefüggésben — ma már nem ismerik.

Gyalmos híd *Gyalmos-híd*. — A Gyalmosnál a Horgason átívelő híd.

Gyalmos-part lásd **Csürhe-part**

Gyékényes *Gyékényes*. — Kaszáló, mely a kastély alá fut be, a falu és a temető között húzódik.

Gyulai-erdő *Gyulaji-erdőü*. — Erdő a Kálló közének keleti szélén.

Gyulai-föld *Gyulaji-főüd*. — Szántó, rét, kaszáló a Gáthalmán kívül, a péterszegi határnál. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Gyulai-gát *Gyulaji-gát*. — Gát a Gyulai-kút közelében. Nevét arról a személyről kapta, akinek a legközelebb volt hozzá a háza.

Gyulai-kút *Gyulaji-kút*. — Kút a Gyulai-gát közelében. Nevét arról a személyről kapta, akinek a legközelebb volt a kúthoz a háza.

Hajnal utca lásd **Kossuth utca**

Halom alja *Halom alja*. — A Péterszegi út mentén, az agyagvető gödörnél lévő terület.

Halom-domb *Halom-domb*. — Kiemelkedés a Péterszegi útnak a faluhoz közel eső, keleti oldalán.

Halom-kút *Halom-kút*. — Kút a Halom-dombnál.

Halom-lapos *Halom-lapos*. — Legelő a Halom-dombnál.

Halom-part *Halom-part*. — A Halom-domb környéke. A név utótagja a *part* 'domboldal, emelkedő' földrajzi köznévről (FKnT.).

Hármas-domb *Hármas-domb ~ Hármashatár-domb*. — Kis domb a Hármashatárnál.

Hármashatár *Hármashatár*. — Az a terület, ahol Péterszeg, Tépe és Konyár határa összeér.

Hármashatár-domb lásd **Hármas-domb**

Határárok *Határárok*. — Árok a péterszegi határ szélén.

Határ-lapos *Határ-lapos*. — Kaszáló a Mély-Horgasban a péterszegi határnál.

Hatház *Hatház*. — A Felszabadulás utcát és a Dózsa György utcát összekötő kis utcacéssz, ahol ma is hat ház található. A Felszabadulás utcához tartozik.

Hegyes-föld *Hegyes-főüd*. — Földterület, szántó a Vonal nevű dűlő végén. Alakjáról kapta a nevét.

Homokgödör *Homokgödör*. — Homokhordásra használt gödör a Két-kert között.

Horgas 1. *Horgas ~ Horgos ~ Horgas-csatorna ~ Kis-kubik.* — A Kállóba torkolló vízfolyás a külterület déli részén. A nevet a helybeliek *Horgos* és *Horgas* alakban egyaránt használják, s ezek az elnevezések a meder kacskaringós alakjára utalnak. A *Horgas-csatorna* elnevezés inkább hivatalos státuszú, a helybeliek ritkábban használják. A *Kis-kubik* név *kubik* utótagja ’kubikoláskor keletkezett gödör’ jelentésű (FKnT.), korrelációs párja a *Nagy-kubik*, ami a Szalányost nevezi meg.

Horgas 2. *Horgas ~ Horgos.* — Szántó, legelő a Horgas csatorna keleti belső kanyarulatában. Két része a *Belső-* és a *Külső-Horgas*.

Horgas-csatorna lásd **Horgas**

Horgas-híd *Horgas-híd ~ Horgos-híd.* — A Szerfás közelében a Horgason átívelő híd.

Hosszú-lapos *Hosszú-lapos.* — Lapos a V. Szabó-földben.

Hunyadi utca *Hunyadi utca.* — A 47-es főút felől haladva a Rákóczi utcából jobbra nyíló első utca.

Imre sor *Imre sor.* — Utcarész, amely beolvadt a Petőfi utcába. Nevét onnan kapta, hogy az utcában álló hat ház mindegyikének Imre nevű személy volt a tulajdonosa.

Jegyző-föld *Jegyző-föld.* — Szántó a 47-es főút mentén a falu Déli szakaszán. Nevét onnan kapta, hogy a jegyző használhatta a földet.

Jegyző-tanya *Jegyző-tanya.* — Egykori tanya a Jegyző-földön. Nevét tulajdonosáról kapta.

József Attila utca *József Attila utca.* — A Rákóczi utcából észak felé induló és ugyanoda visszatérő utca.

Kákás-lapos *Kákás-lapos.* — Lapos a Gyulai-földben.

Kálló 1. lásd **Szalányos 1.**

Kálló 2. *Kálló.* — A Kálló vízfolyás konyári ága, mely a település déli határában folyik. Az elnevezés valószínűleg szláv eredetű jövevénynév (vö. öszl. *Kalьno tkp. ’sáros, iszapos’, FNESz. *Nagykálló*).

Kálló alja *Kálló alja.* — Az Ó-Kálló mellett húzódó terület az Öreg-kert mentén.

Kálló-köz *Kálló-köz.* — Az Ó-Kálló által körülvett terület.

Kálló völgye *Kálló völgye.* — Az Ó-Kálló völgye a központtól északkeletre.

Kalmár-föld *Kalmár-föld.* — Szántó a Csonka-Horgastól északnyugati irányban, a Parti-földnél. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Kapás *Kapás ~ Disznókút.* — Szántóföld a Péterszegi út nyugati oldalán. A *Kapás* elnevezését onnan kapta, hogy kapálással művelhető lucernát vetettek bele. A területen hajdan fekvő, disznók itatására szolgáló kút után *Disznókút*-nak nevezték.

Kapás dűlő *Kapás dűlő.* — Dűlőút a Kapás nevű dűlő északi részén.

Karajános *Karajános*. — Legelő a Kapás déli részén, a Község-föld északi szélén. Nevét a tulajdonosáról, Kara Jánosról kapta.

Kati-ér lásd **Szalányos 1**.

Kati-kút *Kati-kút*. — Kút a Hajnal utcán kivezető út keleti oldalán. A helybeliek ma már nem tudják, hogy a név előtagja pontosan kit jelölhetett.

Kelemen-föld *Kelemen-főüd*. — A Lehajtó út közelében található szántó. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Kendáztató gödör lásd **Vályogvető gödör 2**.

Kerek-kút *Kerek-kút*. — Kút a Kerek-réten.

Kerek-rét *Kerek-rét*. — Rét a tépei és a derecskei határon.

Kert köze lásd **Két-kert köze**

Kert közü legelő *Kert közü legelőü*. — Legelő a Két-kert közénél.

Kert-zug *Kert-zug*. — Az Öreg-kert által körülölelt terület.

Két-kert köze *Két-kert köze ~ Kert köze*. — Átjáró az Öreg-kert és a Görbe-kert között.

Két-kert közü kút lásd **Csorda-kút**

Kis dűlő *Kis dűllőü*. — Dűlőút a Kistemető és a Szalmás-kert között.

Kis-erdő *Kis-erdőü*. — Erdő a derecskei határnál a falu északkeleti részén.

Kis-Kálló lásd **Ó-Kálló**

Kis-kubik lásd **Horgas**

Kiss Ferenc laposa *Kis Ferenc lapossa*. — Kaszáló, legelő a 47-es főút mentén a Gázcseretelep és a Vadász-föld között. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Kiss Lajosné hídja *Kis Lajosné hídja*. — Híd a Péterszegi úton az egykori téveszközpontnál. Kiss Lajosné egykori földje közelében található, innen kapta a nevét.

Kistemető *Kistemetőü*. — Földterület a falu belterületén. Nevét onnan kapta, hogy itt található a régi temető.

Kis-Tó-hát lásd **Alsó-Tó-hát**

Kossuth utca *Kosut utca ~ Hajnal utca*. — A faluból Konyár felé kivezető utca. Hivatalos neve *Kossuth utca*. Korábban — mivel a nap ebből az irányból kel fel — *Hajnal utcá*-nak nevezték.

Kovács Ernő laposa *Kovács Ernőü lapossa*. — Rét, szántó a Kati-kútnál. A Belső-Horgashoz tartozott. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Kovács-föld 1 *Kovács-főüd*. — Föld a Repce-kút dűlő nyugati oldalán. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Kovács-föld 2 lásd **Vereskút**

Kovács-lapos *Kovács-lapos*. — Földterület a Vereskút nevű föld nyugati szélén.

Kökényes *Kökényes* — Egykori bokros, bozótos a Liliomos mellett.

Köles-föld *Köles-főüd*. — Legelő a Szalányos vízfolyás és az Olcsó-kút között.

Körtélyes *Körtélyes ~ Körtvény-lapos*. — Legelő a 47-es főút nyugati oldalán, a falu legészakibb részén.

Körtvény-lapos lásd **Körtélyes**

Község-föld *Község-főüd ~ Község főüdjé ~ Sóuskút.* — Szántó a Kapás dülő déli részén.

Kút utca lásd **Petőfi utca**

Külső-Ácé *Kűsőü-Ácé.* — Az Ácé-telepnek a településhatár felé eső része.

Külső-Horgas *Kűsőü-Horgas.* — A Horgasnak a Gyalmosról kivezető út nyugati oldalán fekvő része. A *Belső-Horgas* névvel áll korrelációban.

Külső-Vonal *Kűsőü-Vonal.* — A Vonal nevű dülőnek a falu belterületétől távolabb eső, déli része. A *Belső-Vonal* megnevezéssel áll korrelációban.

László Ernő tanyája lásd **László tanya**

László-kút *Lászlóü-kút.* — Kút a László-kút dülő mellett. Nevét a tulajdonosáról kapta.

László-kút dülő *Lászlóü-kút düllőü.* — Dülőút a 47-es főút nyugati oldalán. Nevét a mellette található kútról kapta.

László-tanya *Lászlóü tanya ~ Lászlóü Ernőü tanyája.* — Tanya a kastélyhoz közeli Vályogvető gödörnél, az Eklézsia mellett. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Legény-dülő *Legín-düllőü.* — Szántó a Tilalmas mellett, a falu déli részén. Nevét onnan kapta, hogy a második világháborúban a frontról hazatérő harminc év fölötti nőtlen katonáknak itt osztottak földet.

Lehajtó út *Lehajtóü út.* — Út, ezen hajtották le az állatokat a Mintalegelőre.

Lenin utca lásd **Fő utca**

Liliom-lapos lásd **Liliomos**

Liliomos *Lilijomos ~ Lilijom-lapos.* — Kaszáló, legelő a Tag-erdő keleti oldalán. Nevét onnan kapta, hogy feltűnő vadvirágok nőttek a területen.

Lopó-gát *Lopóü-gát.* — Gát a belterülettől délre a kastély alatt, közel a Vályogvető gödörhöz. A név eredetét a helybeliek azzal magyarázzák, hogy 1940-ben itt „lopódzott be” a faluba a víz az áradás idején.

Major utca lásd **Bajcsy-Zsilinszky utca**

Makkos-erdő 1. *Makkos-erdőü.* — Tölgyerdő a falu északi részén, a Tag-erdő része.

Makkos-erdő 2. *Makkos-erdőü.* — Tölgyerdő a Békástól ÉNy-ra.

Marci-lapos *Marci-lapos.* — Rét, kaszáló a Tanítóföldnél. A helybeliek ma már nem tudják, hogy a név előtagja pontosan mely személyt jelölhette.

Méhes *Míhes.* — Terület a Dózsa György utcán, most a sportpálya található a helyén. Nevét onnan kapta, hogy egy méhekkal foglalkozó ember élt itt.

Mély-Horgas *Mély-Horgas.* — Földterület a falu délkeleti szélén, a Horgas veszi körül.

Mérges Mírges ~ *Mírges-tábla.* — Legelő a falu északi részén a 47-es főút keleti oldalán. A helybeliek nem ismerik a név eredetét, némelyek azzal magyarázzák az elnevezést, hogy aki ennek a területnek a borát issza, az mérges lesz.

Mérges-domb *Mírges-domb ~ Erzsébet-domb ~ Ezeréves-domb.* — Kiemelkedés a Mérgesben. Az idősebbek ismerik a domb *Erzsébet-domb* és *Ezeréves-*

domb elnevezéseit is, ezek ide kapcsolása azonban bizonytalan. A helybeliek szerint az *Erzsébet-domb* név annak állít emléket, hogy Erzsébet királyné Romániából hazafelé tartva ennél a dombocskánál pihent meg. Némelyek szerint az Erzsébet-domb a Görbe-kertnél fekszik. Az *Ezeréves-domb* elnevezést a helybeliek a honfoglalás ezeréves évfordulójával hozzák kapcsolatba.

Mérges-kert *Mírges-kert*. — Zártkertek a 47-es főút közelében a Rákóczi utca déli oldalán. Neve a Mérges közelségére utal.

Mérges-tábla lásd **Mérges**

Mester utca lásd **Dózsa György utca**

Mintalegelő *Mintalegelőü.* — Föld a Horgasban, egykor a téesz legelője volt. A *mintalegelő* köznév gyepgazdálkodási szakszó, egyfajta gyepjavítási módszerre utal (vö. pl. SALAMON–NÉMETH–MIHÁLYFI–KOLTAI 2007).

Nádas-árok *Nádas-árok*. — Árok a László-kút közelében.

Nagy-gát *Nagy-gát*. — Gát a Kossuth utcával párhuzamosan, a Görbe-kert és az Öreg-kert mentén.

Nagy-kubik lásd **Szalányos 1.**

Nagykút *Nagykút*. — Legelő a külterület déli részén a Péterszegi út nyugati oldalán.

Nagy-Sóskút *Nagy-Sóuskút*. — Földterület a Tilalmasban. Valamikor kaszáló volt, utána felszántották. A *Község-föld* szinonimájaként szereplő *Sóskút* névvel áll korrelációban.

Nagy-szik *Nagy-szik*. — Legelő a Péterszegi út keleti oldalán, a Horgas veszi körül.

Nagy-szik-lapos *Nagy-szik-lapos*. — Lapos a Nagy-sziken.

Nagy-Tó-hát lásd **Tó-hát**

Nagy utca lásd **Petőfi utca**

Nyárfás *Nyárfás*. — Erdő, a Gyulai-erdő része a Kálló közének keleti szélén.

Nyúl-zug *Nyúl-zug*. — Szántóföld a Község-földnél a Jegyző-föld közelében. A helybeliek szerint onnan kapta a nevét, hogy sok nyúl volt ezen a területen.

Ó-Kálló *Ó-Kállóü ~ Kis-Kállóü*. — A Kálló korábbi medre, mely mára kiszáradt, az Öreg-kertet veszi körül.

Olcsókút *Ócsókút ~ Szabóü-tanya*. — Szántóföld és tanya a 47-es főút nyugati részén. Az *Olcsókút* elnevezés a helybeliek szerint talán azzal függhetett össze, hogy a terület talaja igen szikes, száraz, azaz „olcsó” föld. Jelenlegi tulajdonosa után *Szabó-tanya* néven is ismerik.

Öreg-kert *Öreg-kert ~ Vin-kert*. — Földterület a belterülettől északkeleti irányban. Árvíz esetén ide folyik a víz. A helybeliek szerint onnan kapta a nevét, hogy itt voltak a legrégebbi kertek.

Pál völgye *Pál vögygye*. — Rét a Sertéstelep közelében. A helybeliek ma már nem tudják, hogy a név előtagja pontosan mely személyt jelölhette.

Pap-lapos *Pap-lapos*. — Lapos a konyári és a derecskei Kálló ágak összefolyásánál. A helybeliek ma már nem tudják, hogy a név előtagja pontosan kit jelölhetett.

Papp Sándor laposa *Pap Sándor lapossa*. — Szántó a Tilalmas dűlő északi oldalán. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Papp-tanya *Pap-tanya*. — Szántó a Tó-háton. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Parti-fasor *Parti-fasor*. — Fasor a Parti-földnél.

Parti-föld *Parti-főüd*. — Rét és szántó a Pál völgye déli részén. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Pedagógusföld lásd **Eklézsia**

Péterszegi híd *Péterszegi híd*. — A Péterszegi úton a Kállón átvezető híd.

Péterszegi út *Péterszegi út*. — A falu délkeleti részén Szentpéterszeg felé vezető út.

Petőfi utca *Petőfi utca* ~ *Nagy utca* ~ *Kút utca*. — A Kossuth utcából nyíló, a Dózsa György utcába torkolló utca. Korábban *Nagy utcá*-nak hívták, mivel igen széles volt, itt hajtották ki az állatokat a legelőre. *Kút utcá*-nak a rajta található kút miatt nevezték.

Pótlék *Pótlék* ~ *Pótlíkok*. — Szántó, kaszáló a 47-es főút nyugati oldalán. A névben a *pótlék* 'parcellázás során pótlásként adott földdarab' (FKnT.) földrajzi köznévn az idősebbek számára mai napig érthető.

Pulyka-erdő *Pulyka-erdőü* ~ *Pulykás-erdőü* ~ *Tyúk-erdőü*. — A téesz által telepítette erdő, ahol pulykákat tartottak. Egyesek szerint azonos a *Tyúk-erdő*-vel, míg mások úgy vélik, hogy a *Tyúk-erdő* máshol lehetett, de azonosítani nem tudták.

Rákóczi utca *Rákóci utca* ~ *Sugárút* ~ *Rákosi Mátyás utca*. — A 47-es főút felől a faluközpontba bevezető egyenes utca. *Sugárút* néven is említik. Az idősebb generáció tagjai szerint *Rákosi Mátyás utcá*-nak is nevezték.

Rákosi Mátyás utca lásd **Rákóczi utca**

Rektor-föld *Rektor-főüd*. — Szántó a Péterszegi úttól keletre a Pál völgye mellett, a Tanítóföld szomszédságában. A névben a *rektor* 'felekezeti elemi iskolában) igazgató tanító' (DCSz.) tájszó fedezhető fel.

Repce-kút dűlő *Repce-kút dűllőü*. — Dűlőút a Kapás nyugati oldalán. A név eredetét a helybeliek ma már nem ismerik.

Rezes-föld *Rezes-főüd*. — Föld a Nagykút és a Szántó Géza földje mellett. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Rezes-lapos *Rezes-lapos*. — Lapos a Rezes-földben.

Rucás-lapos *Rucás-lapos*. — Kaszáló, helye bizonytalan: talán a Kákás-lapos közelében lehetett a Gyulai-földben. A név előtagjában a *ruca* 'kacsa' tájszó szerepel (DCSz.).

Sáska-árok *Sáska-árok*. — Árok a Sertésteleptől délre, a Péterszegi út keleti oldalán.

Sásos-lapos *Sásos-lapos*. — A Tag-erdő mögött húzódó terület.

Sertéstelep lásd **Deák-tanya**

Solymosi-föld *Solymosi-főüd.* — Szántó a Borsó-zugban. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Sóskút lásd **Község-föld**

Sóskúti-csatorna *Sóuskúti-csatorna.* — Csatorna a Sóskútnak is nevezett Község-föld mellett, a Kállóba folyik bele.

Sugárút lásd **Rákóczi utca**

Szabó-tanya lásd **Olcsó-kút**

Szakadék *Szakadék.* — Üres telek a Fő utca középső részén.

Szalányos 1. *Szalányos ~ Kállóu ~ Nagy-kubik ~ Kati-ér.* — A Kálló derecskei ága, a 47-es főút keleti oldalán folyik. A helybeliek főleg *Szalányos*-nak nevezik, de említik *Kálló*-ként és *Nagy-kubik*-ként is. Nevének eredete ismeretlen. A *Nagy-kubik* névforma a *Horgas* szinonimájaként szereplő *Kis-kubik*-kal áll korrelációban. A *Kati-ér* elnevezés a vízfolyás teljes hosszán, azaz egészen Debrecenig ismert. KISS LAJOS szerint a név előtagjában a *Katalin* név becéző alakja szerepel (vö. FNESz.).

Szalányos 2. *Szalányos.* — Dülő a 47-es főút nyugati részén. Nevét a vízfolyásról kapta.

Szalányos-híd *Szalányos-híd.* — A Szalányoson átívelő híd.

Szalányos út *Szalányos út.* — Út a Szalányos dülő mentén, a 47-es főút nyugati oldalán.

Szalmás-kert *Szalmás-kert.* — Szántó a kastélytól délre, a Cigány-érig tart. Egykor istállók voltak itt.

Szántó Géza földje *Szántó Géza földje.* — Szántó a Péterszegi út nyugati oldalán, majdnem a falu legszélén található. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Szénási-lapos *Szénási-lapos.* — Szántó, kaszáló a Tilalmas dülőben. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Szentesi-föld *Szentesi-főüd.* — Szántó a külterület délkeleti részén a Partiföldtől kijebbn. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Szerfás *Szerfás ~ Szerfás-erdőü.* — Kis erdő a Horgas csatorna mellett. A névben a *szerfa* 'két ágason keresztbe fektetett rúd, amelyre tárgyakat akasztanak' köznév rejlik (DCSz.).

Szerfás-erdő lásd **Szerfás**

Sztálin utca lásd **Fő utca**

Szücs-föld *Szücs-főüd.* — Szántó a Nagy-sziken, a Kelemen-föld falu felőli része. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Szücs híd *Szücs híd.* — A Szücs-földnél lévő híd.

Tag-erdő *Tag-erdőü.* — Erdő a falu északi részén a derecskei határ mentén.

Táncsics utca *Táncsics utca.* — A belterület déli részén lévő utca, a Bajcsy-Zsilinkszky utca egyik részével párhuzamos.

Tanítóföld *Tanítófőüd.* — A tanítók járadékföldje a Rektor-föld mellett.

Téeszközpont *Téeszközpont ~ Téeszudvar ~ Tó-háti-tanya.* — A téesz egykori központja a péterszegi út nyugati oldalán. Korábban elhelyezkedése alapján **Tó-háti-tanya**-nak hívták.

Téeszudvar lásd **Téeszközpont**

Temető utca lásd **Ady Endre utca**

Tikász-föld *Tikász-főüd.* — Föld a Péterszegi hídnál a Gáthalmán túl. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Tikász-kút dűlő *Tikász-kút düllőü.* — Dűlőút a 47-es főúttól nyugatra, az Ácé-telep déli oldalán.

Tilalmas *Tilalmos ~ Tilalmas.* — Szántó a Repcekút dűlő nyugati oldalán. A *tilalmas* 'legetetés elől elzárt terület' (FKnT.) földrajzi köznévből alakult, ám e jelentését a helybeliek ma már nem ismerik.

Tilalmas dűlő *Tilalmas düllőü.* — A Tilalmast átszelő dűlőút.

Tó-hát *Tóu-hát ~ Nagy-Tóu-hát ~ Felsőü-Tóu-hát.* — Legelő, szántó a Péterszegi út nyugati oldalán az egykori téeszközpont mellett. Az általánosan használt *Tó-hát* elnevezés mellett ismerik még **Nagy-Tó-hát**-ként és **Felső-Tó-hát**-ként is. A *Nagy-Tó-hát* a *Kis-Tó-hát* névvel áll korrelációban, míg a *Felső-Tó-hát* korrelációs párja az *Alsó-Tó-hát*. A helybeliek nem tudnak arról, hogy lett volna tó Tépén, a település külterülete azonban korábban igen vizes volt. A terület valóban hát jellegű, azaz enyhén kiemelkedik a környezetéből.

Tó-hát alsó lásd **Alsó-Tó-hát**

Tó-hát híd *Tóuhát híd.* — Híd a Horgason a Gergely-kút környékén, a Tó-hát közelében.

Tó-háti-csatorna *Tóuháti-csatorna.* — A Tó-háton átfolyó csatorna.

Tó-háti-tanya lásd **Téeszközpont**

Tó-hát-kút lásd **Gergely-kút**

Tolvaj-lapos *Tolvaj-lapos.* — Lapos a Szentesi-föld mellett. Nevének előtagja személynév és köznévi egyaránt lehet, a név eredetét a helybeliek nem ismerik.

Tóth András-lapos *Tóut András-lapos.* — Lapos terület a Solymosi-földben. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Tyúk-erdő lásd **Pulyka-erdő**

Uraság-föld *Uraság-főüd ~ Uraság főüdje.* — Földterület, szántó a 47-es főút nyugati oldalán. Nevét onnan kapta, hogy a föld a nagyváradai prépostság tulajdonában volt: az *uraság* szó a névben az egyházi személyekre utal.

Uraság-lapos *Uraság-lapos.* — Legelő a Kálló-közben. Onnan kapta a nevét, hogy a föld a nagyváradai prépostság tulajdonában volt: az *uraság* szó a névben az egyházi birtokokra utal.

Vadász-föld *Vadász-főüd.* — Szántó a 47-es főút közepén, a keleti oldalán. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Vályogvető gödör 1. *Vályogvetőü gödör ~ Agyaggödör.* — Gödör a falu északi részén, itt vetették az agyagot a vályogtéglához.

Vályogvető gödör 2. *Vályogvetőü gödör ~ Agyaggödör ~ Kenderáztatou gödör.* — Gödör a belterületen kívül délre, a Péterszegi út nyugati oldalán, itt vetették az agyagot vályogtéglához. Erősen vizes időkben az 1970-es években kender áztatására is szolgált, innen a **Kenderáztató gödör** elnevezése.

Vén-kert lásd **Öreg-kert**

Vereskút *Vereskút ~ Kovács-főüd.* — Szántó a Kapás dűlő déli oldalán a Község-föld mellett. Ma már a *Vereskút* nevet kevesen ismerik, s inkább a tulajdonos után **Kovács-föld**-nek nevezik. A településen él *Veress* nevű család, a névhasználók azonban nem kötik hozzájuk a névadás motivációját.

Vereskúti-csatorna *Vereskúti-csatorna.* — Csatorna, a Vereskúton és a Kapáson folyik keresztül.

Vonal *Vonal.* — Dűlő a 47-es főút keleti oldalán. Nevét vonalszerű, nyílegyenes alakjáról kapta. Két része a *Belső-* és *Külső-Vonal* nevet viseli.

V. Szabó-föld *Vé Szabóü-főüd.* — Szántó, legelő a külterület keleti részén a Belső-Horgasban. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Zug utca lásd **Béke utca**

Zsidó-gát lásd **Budai-gát**

Zsófi-kút *Zsóüfi-kút.* — Artézi kút a Dózsa György utcán. A helybeliek szerint a nevét a kút közvetlen közelében lakó Szöllősi Zsófiáról kapta.

Irodalom

ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.

DCSz. = KÁLNÁSI ÁRPÁD, *Debreceni civis szótár.* Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, 2005.

FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

FKnT. = BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014.

HBmFn. 1. = BÁBA BARBARA szerk., *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.

KARALYOS-SZÉNÁSI GYULA 2000. *Tépei krónika.* Tépe, Önkormányzat.

SALAMON I.–NÉMETH A.–MIHÁLYFI S.–KOLTAI J. 2007. A gyepgazdálkodás hazai helyzete. URL: http://pannongyep.hu/pdf/pdf_98.pdf. (2015. 12. 20.).

TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.

Bakonszeg helynevei

E. NAGY KATALIN

Az alábbiakban közreadott élőnyelvi helynévanyagot 2014-ben gyűjtöttem Bakonszegen. (Az ehhez kapcsolódó tanulmányomat lásd jelen folyóirat 35–45. oldalán.) A helynevek összegyűjtésében segítséget az alábbi lakosok nyújtottak segítséget: Bácsó Lajos (54), Fekete Sándor (92), Fenyvesvölgyiné Tóth Mária Zsuzsanna (51), Lovadi Gyuláné (80), Majosiné Taga Erzsébet (72), Nagy Gyula (54), Nagy Tibor (47), Ott Jenő (64), Papp Zoltán (58), Szabó Ernő (73), Szabó Ernőné (70), Szigethy Lajos (82), Tóth Imréné Majosi Mária (79), Tusz Gábor (42).

Bakonszeg *Bakonszeg, -en, -re.* — Északon Földessel, keleten Berettyóújfalual, délen Zsákával, nyugaton Bihartordával határos falu. Első írásos említése 1434-ből való *Bakonszegh* formában. Előtagja talán a *Bokon* személynévvvel azonos, utótagja a *szeg* 'sarok, szöglet, zug' lexéma, s a Berettyóba ömlő Kálló-értől alkotott zugra, szögletre utal (FNESz.).

Ady Endre utca *Adi Endre utca.* — Utca Bakonszeg belterületének északkeleti részén. Két egymással párhuzamos utca is ezt a nevet viseli. Hivatalos név.

Aka lásd **Aka-kert**

Aka híd *Aka híd ~ Fahíd.* | *A mi időnkbe mán csak két szál fa vout, oszt azon szalattunk át gyalogszerrel.* — Az Aka-kerthez vezető híd Bakonszeg déli határában, a Kállón. Hívják **Fahíd**-nak is.

Aka-kert *Aka-kert ~ Aka.* | *A Kállou mellett van, oda nyílik a kapuja.* — Szántóföld és veteményeskert a Kálló mellett, a Sár-réti-dűlőben. Egykor gyümölcsös volt. A név eredete kapcsán a helybeliek elmondták, hogy *Aka* középkori település volt, mely a török időkben elpusztult.

Aka vár *Aka vár.* — Egykori földvár a bakonszegi határban. A helybeliek elmondása szerint a vörösbarátoké volt. Mezőgazdasági munkák során csont- és cserépdarabokat, marokköveket találtak a területen.

Alj Alj ~ Ajj. — Egykori libalegelő, ma településrész a Móka szomszédságában, a Lénia út bal oldalán. A helybeliek elmondása szerint szegényebb családok lakják.

Almás-tanya *Almás-tanya.* — Tanya Bakonszeg északi határában, a Csárdaháton, a Remete-tó mellett. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Arany János utca *Arany János utca.* — Utca Bakonszeg belterületének nyugati részén, párhuzamos a Móricz Zsigmond utcával. Hivatalos név.

Árpád tér *Árpád tér.* — A falu temetője mellett található tér, mely Árpád vezérről kapta a nevét. Hivatalos név.

Artézikút *Ártézikút*. — Kút Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utca és a Piac utca kereszteződésében. Az 1960-as évekig a helybeliek innen hordták az ivóvizet, valamint az állatokat is itt itatták. A közművek bekötése óta nem használják.

Awassi juhtelep *Avaszi juhtelep*. — Állattartó telep Bakonszeg keleti határában, Kozmapusztán. Néhány éve nem üzemel, így az épület üresen áll. Nevét az magyarázza, hogy egykor awassi fajtájú juhokat tartottak itt.

Babaliget *Babaliget ~ Újtelep ~ Hereföld ~ Herefőüd*. — Településrész Bakonszegen, az Arany János utca, a Móricz Zsigmond utca és a Toldi Miklós utca területén. A helybeliek elmondása szerint az 1960-as évektől kezdve sokan vállaltak itt gyereket, ez magyarázza a *Babaliget* nevet. *Újtelep*-nek is hívják, mivel a település többi részétől eltérően ezeket az utcákat később, az 1940-es években osztották ki. A *Hereföld* elnevezés a terület egykori lucernatermő hely voltára utal.

Bacsó Béla utca *Bacsó Béla utca*. — Utca Bakonszeg belterületén, párhuzamos a Somogyi Béla utcával. Az utca Bacsó Béla újságíróról kapta a nevét, aki a 20. század elején hősi halált halt. Hivatalos név.

Bajcsy-Zsilinszky utca *Bajcsi Zsilinszki ucca*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Vörös hadsereg utcát és a Dózsa György utcát köti össze. Hivatalos név.

Bak-zug *Bak-zug*. — A Berettyó és a Kálló összefolyásánál lévő zug neve volt. A helybeliek szerint ebből származik a település neve, amely a *Bak-zug* > *Bak-szeg* > *Bakonszeg* változáson ment át.

Balogh-tanya *Balog-tanya*. | *A vasúton erről, Újfalu alatt, nagy tanya vout, gazdaság lett belőle*. — Egykori tanya Bakonszeg délkeleti határában, a Kórógyon. Ma a helyén szántóföld van. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Bánát *Bánát, -ra*. — Bakonszeg két belterületi utcájának, a Bánát utcának és a Béke utcának az összefoglaló neve. A település egyik legrégebben lakott része.

Bánát utca *Bánát utca*. — Utca Bakonszeg belterületének központjában, a Hunyadi utcából nyílik. A körülötte lévő terület a *Bánát* nevet viseli. Hivatalos név.

Béke utca *Béke utca ~ Béjke ucca*. — Utca Bakonszeg belterületének déli részén, a Bánát utcából nyílik. Hivatalos név.

Bene Gyula-tanya *Bene Gyula-tanya*. — Egykori tanya Bakonszeg délnyugati határában, a Sár-réten, a Sár-réti út mellett. Ma a helyén szántóföld van. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Berettyó *Berettyó ~ Berettyó-folyó ~ Folyó*. — A település déli határában található, természetes medrű folyó.

Berettyó-folyó lásd **Berettyó**

Berettyó-híd lásd **Híd**

Bessenyei-ház *Bessenyei-ház*. — Múzeum Bakonszeg belterületén, Kovácsiban, egykor Bessenyei György lakóháza volt.

Bessenyei téesz *Bessenyei téesz*. — Egykori termelőszövetkezet Bakonszegen, a Kossuth téesz és az Újvilág téesz egyesítésével alakult 1975-ben.

Bessenyei utca *Besenyei utca.* — Utca Bakonszeg belterületének délkeleti részén, Kovácsiban, a Hunyadi utcából nyílik. Bessenyei Györgyről kapta a nevét. Hivatalos név.

Bikatelep lásd **Orosz-tanya**

Birkatelep *Birkatelep.* — Állattartó telep Bakonszeg déli határában, a Csátó területén.

Borjúnevelde lásd **Móka-tanya**

Büdös-Kálló lásd **Kálló**

Csárda-hát *Csárda-hát.* — Nagy kiterjedésű földterület, részben szántóföld Bakonszeg északi határában, a Kálló és a Keleti összefolyásától nem messze. Egykor számos tanya állt itt. A helybeliek nem emlékeznek arra, hogy valaha csárda lett volna rajta.

Csárda-háti-tanya lásd **Sramkó-tanya**

Csárda-háti-erdő *Csárda-háti-erdőü.* — Erdő Bakonszeg északi határában, a Csárda-háton, a Keletitől nem messze.

Csátó *Csátó, -ra.* — Nagy kiterjedésű földterület Bakonszeg déli határában, átnyúlik a zsákai határba. Egy része gulyalegelőként funkcionál. A név eredetét a helybeliek nem ismerik.

Csátó-ér *Csátó-ér.* — Egykori ér Bakonszeg déli határában, a Csátón, mely természetes határvonalaként választotta el a bakonszegi és a zsákai határt. Mára kiszáradt.

Csirkenevelde lásd **Móka-tanya**

Csom-szegi-erdő *Csom-szegi-erdőü.* — Kisebb erdő Bakonszeg északnyugati határában. A név eredetét a helybeliek nem ismerik.

Csószház lásd **Gál Imre-féle-gátórház**

Deák Ferenc utca *Deák Ferenc utca.* — Utca Bakonszeg délnyugati határában, a Dózsa György utcát és a Széchenyi utcát köti össze. Hivatalos név.

Dimitrov utca lásd **Piac utca**

Dózsa György utca *Dózsa György utca.* — Utca Bakonszeg belterületének délnyugati részén, a Hunyadi utcából nyílik, és párhuzamos a Széchenyi utcával. Hivatalos név.

Dózsa-erdő *Dózsa-erdőü ~ Dózsai-erdőü.* — Fenyőerdő Bakonszeg déli határában, a Zsákai út mellett, a Horgosi őrház szomszédságában.

Egyház-kert lásd **Sztalin-kert**

Éva-bolt *Éva-bolt.* — A Hunyadi utca és a Dózsa György utca által alkotott zugban található bolt, mely csak néhány éve üzemel. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Fahíd lásd **Aka híd**

Fazekasműhely lásd **Sárallási iskola**

Folyó lásd **Berettyó**

Fő utca lásd **Hunyadi utca**

Gál Imre-féle-gátórház *Gál Imre-féle-gátórház ~ Gál-tanya ~ Csőszház ~ Kórógyi őrház ~ Őrház.* — Vízvédelmi őrház Bakonszeg belterületétől délre, a Hídtól nem messze. A *Gál Imre-féle-gátórház* és a **Gál-tanya** nevet az épület használatának családnevééről, a *Csőszház* és **Őrház** neveket pedig foglalkozásáról kapta.

Gali kocsmája *Gali kocsmája ~ Gali-kocsmá.* — Egykori kocsmá, mely a Hunyadi utca és a Lehel utca sarkán állt. Az épület ma is megvan, egy német család lakja. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Gali-domb *Gali-domb.* — Kisebb halom Bakonszeg déli határában, a Kórógyon. Az előtagja bizonyára családnev, mivel Gali nevéek éltek korábban a faluban.

Gál-tanya lásd **Gál Imre-féle-gátórház**

Gát lásd **Hunyadi utca**

Gátórház lásd **Zsilipház**

Gémeskút *Gémeskút.* — Gémeskút Bakonszeg nyugati határában, a Legelőn. Benőtte a bodza, így ma már nem használják itatásra.

Gulyalegelő *Gujalegelő.* — Legelő Bakonszeg déli határában, a Csátó területén, melyen egykor tavasztól ősziig legeltették az állatokat. Esős évszakokban víz-állásos.

Gulyás-féle-őrház *Gujás-féle-őrház.* — Vízvédelmi őrház Bakonszeg belterületének déli részén, a Híd mellett. Az 1960-as években építették abból a célból, hogy a partőrök lakjanak benne. Használatjáról kapta a nevét.

Guth-tanya *Gut-tanya.* — Egykori tanya Bakonszeg északnyugati határában, a Csárda-háton. Ma a helyén szántóföld van. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Hajzer-tanya *Hajzer-tanya.* — Tanya Bakonszeg északi határában, a Csárda-háti-erdő mellett. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Halastó *Halastó.* — Mesterséges víztároló a falu északi határában, melybe a K. XI. csatorna vezeti a Keleti vizét.

Hangya *Hangya.* — Egykori szövetkezeti bolt és italkimérő hely Bakonszeg központjában. Az 1960-as évekig üzemelt. Az épület már rég nincs meg, a hozzá tartozó pince lejárata azonban még látható. Az épület helyén ma buszmegálló van.

Harcás *Harcás, -ba ~ Harcás-Híd-köz.* — A Nagy-Híd-köz erdővel körbekerített része Bakonszeg keleti határában, az Újfalusi út mellett, a Miskolczy család birtokában állt. A helybeliek szerint a nevet az magyarázhatja, hogy az egykor erősen vízállásos területen sok harcsa élhetett.

Harcás-Híd-köz lásd **Harcás**

Háromszög 1. *Háromszög.* — Útkereszteződés Bakonszeg belterületén, ahol a Bánát utca, a Kádár utca és a József Attila utca találkozik. Alakjáról kapta a nevét.

Háromszög 2. lásd **Spicce**

Hattyú utca *Hattyú utca.* — A Lénia út folytatása Bakonszeg északi határában, a Móra mellett. Főként üdülőházak állnak az utcában.

Hereföld lásd **Babaliget**

Híd *Híd* ~ *Berettyó-híd* ~ *Nadányi Zoltán híd*. — A Berettyón átívelő híd Bakonszeg déli határában, melyet a Nadányi család építtetett. A helybeliek elmondása szerint a második világháborúban bombatámadás érte, majd újra megépítették. Jelenlegi állapotát az 1990-es évek végén nyerte el. Hivatalos nevét ekkor kapta Nadányi Zoltán költőről, aki a 20. század elején élt a faluban.

Híd-köz *Híd-köz*. — Nagy kiterjedésű földterület Bakonszeg keleti határában, mely a bakonszegi és a berettyóújfalui Berettyó-híd között terül el. Részei a *Kis-Híd-köz*, *Nagy-Híd-köz* és *Harcás-Híd-köz*.

Horgosi-órház *Horgosi órház*. — Egykori vízvédelmi órház Bakonszeg déli határában, a Berettyó és a Zsákai út között. Nevét használójáról, Horgosi Andrásról kapta.

Hunyadi utca *Hunyadi utca* ~ *Fő utca* ~ *Kövesút* ~ *Gát*. — A település fő utcája, melynek hivatalos neve *Hunyadi utca*. Hívják még **Kövesút**-nak és **Gát**-nak is.

Húsüzem *Húsüzem*. — Egykori húsüzem Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utcában. Néhány éve nem üzemel.

Iskola *Iskola* ~ *Tábornok iskola* ~ *Tábornoki iskola* ~ *Napközis iskola*. — A falu általános iskolája Bakonszeg belterületén, a Bacsó Béla utcában. A helybeliek elmondása szerint az épületet a Nadányi család adományozta a falunak. Ma már csak alsó tagozatos gyerekek tanulnak itt. **Tábornok(i) iskolá**-nak is hívják, mivel egykor egy tábornok élt itt.

Itató *Itató* ~ *Kovácsi itató*. — Egykori holtág Kovácsi északi részén, a Papréten. A környéken élő családok hajtották ide rendszerint az állataikat.

Jakab-tanya *Jakab-tanya*. — Egykori tanya Bakonszeg déli határában, a Kórógyon. Ma a helyén szántóföld van. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Jókai utca *Jókai utca*. — Utca Bakonszeg belterületének északi részén, a Piac utcát és a Szabadság teret köti össze. Hivatalos név.

József Attila utca *József Attila utca* ~ *Kis utca*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Bánát utcát és a Béke utcát köti össze. Hossza miatt egykor **Kis utcá**-nak is hívták. A *József Attila utca* hivatalos név.

Juhszín *Juhszín*. — Állattartó telep Bakonszeg nyugati szélén, a Tordai-határhoz közel, tizenöt épületből áll.

Kádár-domb *Kádár-domb* ~ *Kádár dombja*. | *Kádárt oda húszta a lova, oszt azír' ott temették el*. — Három kisebb halom Bakonszeg déli határában, a Berettyón túl, a Kórógyon. A helybeliek elmondása szerint a domb Vitéz Kádár Istvánról kapta a nevét, aki itt halt hősi halált, s akit ide temettek el. Miközben a berettyószentmártoni Berettyó-hidat védte a tatároktól, egy nyíl megsebesítette, s a lova idáig húzta úgy, hogy a kengyelbe akadt a lába.

Kádár utca *Kádár utca* ~ *Vörös Hadsereg utca* ~ *Sár-állás utca* ~ *Sár-állás*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Bánát utcából nyílik. Mai hivatalos neve *Kádár utca*. Korábbi hivatalos neve, a **Vörös Hadsereg utca** ma is gyakran használatos.

Jóval korábban vizenyős, sáros jellege miatt *Sár-állás*-nak és *Sár-állás utca*-nak is hívták.

Kálló *Kállou* ~ *Kálló-csatorna* ~ *Kálló-ér* ~ *Büdös-Kálló*. — Természetes vízfolyás, mely Bakonszeg nyugati határában a Keleti-főcsatorna vizével egészül ki, s a falu déli határában a Berettyóba folyik. A nyugati határban egykor található rizsföldek öntözésére is használták a vizét. Ma belvízelvezető funkcióval bír. Hívják még *Kálló-csatorná*-nak és *Kálló-ér*-nek, szaga miatt pedig *Büdös-Kálló*-nak is.

Kálló-csatorna lásd **Kálló**

Kálló-ér lásd **Kálló**

Kálló-híd *Kállou-hid*. — Híd Bakonszeg nyugati határában, a Keleti-főcsatorna és a Kálló összefolyásától nem messze, a Kállón.

Keleti *Keleti* ~ *Keleti-főcsatorna*. — Mesterséges csatorna, amely Tiszalöknél indul, és Bakonszeg határában torkollik a Berettyóba.

Keleti-főcsatorna lásd **Keleti**

Kis-ér *Kis-ér*. — Kisebb vízfolyás és a körülötte fekvő vízállásos terület a falu északnyugati határában, a Keleti mellett. A főcsatorna megépítése, illetőleg a szabályozások előtt a Kis-ér és a Nagy-ér azonos mederben folyt, majd a Keleti kettévágta azt. A vízfolyás faluhoz közelebb eső része a *Kis-ér*, a határba eső része pedig a *Nagy-ér* nevet viseli.

Kis-erdő *Kis-erdőü*. — Kisebb méretű erdő Bakonszeg nyugati határában, a Sár-réten.

Kis-Híd-köz *Kis-Hid-köz*. — A Híd-köz Bakonszeghez közelebb eső, kisebbik része.

Kis-Sár-rét *Kis-Sár-rét*. — A Sár-rétnek a tordai határhoz közelebb eső része.

Kis utca lásd **József Attila utca**

Koccintó *Koccintó*. — Kocsma Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utca és a Lénia utca kereszteződésében.

Kocsma *Kocsma* ~ *Remete* ~ *Remete-vendéglő*. — A falu legnagyobb és legrégebbi kocsmája Bakonszeg központjában, a Hunyadi utcán.

Kórógy *Kórógy*, *-ra* ~ *Kórógyi-düllőü*. | *A szemmártonyi határho is tartozik*. — Nagy kiterjedésű földterület Bakonszeg déli részén, a berettyószentmártoni határba is átnyúlik. A helybeliek szerint Kórógy középkori település lehetett.

Kórógyi-dűlő lásd **Kórógy**

Kórógyi őrház lásd **Gál Imre-féle-gátórház**

Kórógyi-szőlőskert lásd **Sztalin-kert**

Kossuth téasz *Kosút téesz*. — Egykori termelőszövetkezeti központ Bakonszegen, 1959-ben alapították. 1975-ben egyesült az Újvilág téesszel.

Kossuth utca *Kosút ucca*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utcát és a Rákóczi utcát köti össze. Hivatalos név.

Kovácsi *Kovácsi*, *-ba* ~ *Pusztakovácsi* ~ *Nadányi-birtok* ~ *Miskolci-birtok*. — A település keleti része. A helybeliek elmondása szerint Bakonszeg és Kovácsi

egykor két különálló település volt, s a Berettyó-híd választotta el őket egymástól. A Berettyó-hídtól keletre eső Kovácsi a Nadányi- és a Miskolczi család uradalmi birtokainak adott helyet. Hívják még *Pusztakovácsi*-nak is.

Kovácsi bolt *Kovácsi bolt*. — Bolt Bakonszeg belterületének keleti részén, Kovácsiban. Az épület ma üresen áll.

Kovácsi itató lásd **Itató**

Kovácsi temető *Kovácsi temető*. — Egykori temető Bakonszeg keleti határában, a Kovácsi nevű falurészen, az Ady Endre utca végében. Az 1980-as évek óta nem temetkeznek itt, néhány fejfa azonban még látható a területen.

Kovács-tanya *Kovács-tanya*. — Egykori tanya Bakonszeg északnyugati határában, a Nagy-ér mellett állt. Ma szántóföld van a helyén. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Kozmapusztá *Kozmapusztá*. — Nagy kiterjedésű terület Bakonszeg északkeleti határában. A helybeliek feltételezése szerint egykor lakott terület volt.

Köles-ér *Köles-ér*. — Nádas, zombékos terület, hajlás Bakonszeg délnyugati határszélén, a Sár-réten. A névadás okát a helybeliek nem ismerik.

Kövesút lásd **Hunyadi utca**

Krisztina-bolt *Krisztina-bolt ~ Kriszti boltja ~ Tejszövetkezet*. — Épület Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utcában. Egykor a falu tanyáiról ide hordták eladásra a tejet, így *Tejszövetkezet*-ként üzemelt, ma kisbolt. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Kultúrház *Kultúrház*. — Épület Bakonszeg belterületén, a Szabadság téren. Egykor moziként funkcionált, ma kultúrház és könyvtár van benne.

K. XI. csatorna *Kátizenegy-csatorna*. — Mesterséges csatorna Bakonszeg északkeleti határában, a Keleti-főcsatorna vizét vezeti a Halastóba. Mesterséges név.

Láp lásd **Lapos**

Lapos *Lapos ~ Láp*. — Alacsonyabban fekvő vízállásos terület Bakonszeg déli határában, a Bánát utca végénél. A helybeliek elmondása szerint egykor innen hordták a sarat a házak építéséhez.

Lédai csárda lásd **Lénia kocsmá**

Legelő *Legelő*. — Nagy kiterjedésű legelő a falu nyugati határában. Egykor egyes használatú legelőként funkcionált, ma azonban már csak ritkán hajtja ki ide egy-egy család a jószágot. A falu teheneit az államosítás óta nem legeltetik itt.

Lehel utca *Lehel utca*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utcát és a Táncsics teret köti össze.

Lénai út lásd **Lénia út**

Lengyel *Lengyel*. — Nagy kiterjedésű határterület Bakonszeg délnyugati határában, a Berettyó mellett. A névadás okát a helybeliek nem ismerik.

Lénia kocsmá *Lénia kocsmá ~ Lédai csárda*. — Egykori csárda Bakonszeg belterületén, a Lénia úton. A *Lédai* előtag a *Lénia* hangalaki variánsa.

Lénia út *Lénia út ~ Lénai út*. — Egyenes, helyenként fasorral szegélyezett út Bakonszeg belterületének északnyugati részén, Kovácsiban. A Hunyadi utcából

nyílik és a Mókához vezet. A Kálló kettévágja. A Hunyadi utcától a Kállóig tartó szakasza szilárd burkolatú, azt követően földút.

Lenin tér *Lenin tér.* — Tér Bakonszeg belterületén, a Micsurin utcát és a Hunyadi utcát köti össze. Hivatalos név.

Lovadi Gyula erdeje *Lovadi Gyula erdeje.* — Vegyes ültetésű kisebb erdő Bakonszeg délkeleti részén, a berettyószentmártoni határ közelében. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Lődomb *Lődomb.* — Lődomb Bakonszeg nyugati határában, a Gémeskúttól nem messze. A helybeliek elmondása szerint a második világháború idején itt gyakorlatoztak a leventék.

Makadeli *Makadeli ~ Makaderi.* — Földterület Bakonszeg déli határában, a Berettyó és a Kálló összefolyása mellett. A névadás okát a helybeliek nem ismerik.

Makovecz-ház *Makovecz-ház ~ Makovecz-féle-ház.* — Épület Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utcán. Egykor a Nadányi család birtokában állt, az 1930-as években Nadányi Ágnes diszkoszvető élt benne. Később az épületet Makovecz Imre tervei alapján átépítették. Ma a Kovács család tulajdonában van.

Matkó-tanya *Matkó-tanya.* — Egykori tanya Bakonszeg északnyugati határában, a Nagy-ér közelében. Ma szántóföld van a helyén. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Miragy *Miragy, -on ~ Mirogy ~ Miragy-dűllő ~ Mirogyi-föld.* — Nagy kiterjedésű szántóföld Bakonszeg északi határában, a Kálló és a Csárda-hát közelében fekszik.

Miragy-dűlő lásd **Miragy**

Miragy-föld lásd **Miragy**

Miskolczi-birtok lásd **Kovácsi**

Miskolczi-kastély *Miskolci-kastély ~ Nadányi-kúria ~ Újvilág téesz.* — Épület Bakonszeg belterületének keleti részén, Kovácsiban, a Makovecz-ház szomszédságában. Hívják *Nadányi-kúriá*-nak is, mivel a Nadányi család egyik tagja, Nadányi László építtette. Ezt követően a faluban nagybirtokos Miskolczi család tulajdonában állt, ez magyarázza a *Miskolczi-kastély* nevet. 1950-től *Újvilág téesz* néven mezőgazdasági termelőszövetkezet üzemelt itt. Az épületet később műemlékké nyilvánították, ma múzeum van benne.

Móka *Móka, Mókára ~ Mauka ~ Móka-kert.* | *Kéccáz kodrátos területek, kis parcellák.* — Gyümölcsöskert és szántóföld Bakonszegen. Északról a Móka-tanya, keletről a Lénia út, délről az Ady Endre utca, nyugatról a Kossuth utca határolja. Több kisebb dűlőből áll. Nevét feltehetően a közelében álló Móka-tanyáról kapta.

Móka-dűlő *Móka-dűlő ~ Mauka-dűllő.* — Szántóföld Bakonszeg északkeleti határában, a Lénia út jobb oldalán, a Móka-kerttel szemben.

Móka-kert lásd **Móka**

Móka-tanya *Móka-tanya ~ Mókaji-tanya ~ Borjúnevelde ~ Csirkenevelde ~ Szárító.* — Egykori mezőgazdasági központ Bakonszeg északi részén, a Lénia út mellett, a Móka-kertben, melyet az 1950-es években létesítettek. Állattartó

épületek és egy gabonaszárító is tartozik hozzá, ez magyarázza a *Borjúnevelde*, *Csirkenevelde* és *Szárító* neveket. Ma magánkézben van.

Mozi *Mozi*. — Egykori mozi, a Kultúrház épületében üzemelt.

Nadányi-birtok lásd **Kovácsi**

Nadányi Zoltán híd lásd **Híd**

Nadányi-kúria lásd **Miskolczi-kastély**

Nadányi park lásd **Park**

Nagy-ér *Nagy-ér*. — Kisebb vízfolyás és a körülötte fekvő vízállásos terület a falu északnyugati határában, a Keleti-főcsatorna mellett. A főcsatorna megépítése, illetőleg a szabályozások előtt a Kis-ér és a Nagy-ér azonos mederben folyt, majd a Keleti kettévágta azt. A vízfolyás faluhoz közelebb eső része a *Kis-ér*, a határba eső része pedig a *Nagy-ér* nevet viseli.

Nagy-Híd-köz *Nagy-Híd-köz*. — A Híd-köz nagyobbik, Berettyóújfaluhoz közelebb eső része.

Nagy-mező *Nagy-mező*. — Egykori libalegelő Bakonszeg északnyugati határában, a Lehel utca végénél. Ma játszótér van a helyén.

Nagy-Sár-rét *Nagy-Sár-rét*. — A Sár-rét nagyobbik része.

Napközis iskola lásd **Iskola**

Oláh-tanya *Oláh-tanya*. — Egykori tanya Bakonszeg északnyugati határában, a Nagy-ér közelében állt. Ma szántóföld van a helyén. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Orosz-tanya *Orosz-tanya ~ Bikatelep*. — Épület Bakonszeg nyugati határában, a Kálló-híd mellett. Tulajdonosáról kapta a nevét. A helybeliek *Bikatelep*-nek is hívják, mivel a múlt század közepén állattartó hely volt.

Óvoda *Óvoda*. — Óvoda Bakonszeg belterületén, a Bánát utcában.

Öreg-kert *Öreg-kert ~ Örekkert*. | *Ha Torda felől jövünk, és átjövünk a hídon, ott magas akácok voutak, és feketesasok is físzkeltek rajta*. — Részben fasorral elkerített egykori gyümölcsöskert a falu nyugati szélén, a Kálló mellett. Ma is van benne néhány kisebb gyümölcsös, nagy része azonban veteményeskertként funkcionál.

Órház lásd **Gál Imre-féle-gátórház, Zsilipház**

Örmény-szeg *Örmény-szeg ~ Örmény-szeg-zug*. | *Ott zár szeget a két fojó*. — Földterület a Berettyó és a Kálló által alkotott zugban. Vízállásos talaja földművelésre alkalmatlan, így nyárfaerdőt telepítettek ide.

Örmény-szegi-erdő *Örmény-szegi-erdőü*. — Erdő Bakonszeg délnyugati részén, a Kálló és a Berettyó összefolyásánál.

Örmény-szeg-zug lásd **Örmény-szeg**

Összefolyás *Összefojás ~ Zsilip*. — A Keleti-főcsatorna és a Kálló összefolyása.

Pagony *Pagony*. — Kocsma Bakonszeg belterületén, a Kossuth utcában. Néhány éve nem üzemel.

Pálinkafőzde lásd **Szeszfőzde**

Pálinkafőző lásd **Szeszfőzde**

Pap-rét *Pap-rét ~ Pap-rét-dűlő ~ Pap-réti-dűlő*. — Szikes rét, részben szántóföld és kaszáló Bakonszeg északkeleti határában. Esős évszakokban vízállásos.

Pap-rét(i)-dűlő lásd **Pap-rét**

Park *Park ~ Nadányi park ~ Régi temető*. — A Hunyadi utca és az Árpád tér kereszteződésében lévő park, korábban temetőként funkcionált, ezért hívják **Régi temető**-nek is.

Peselyő *Pesejeü*. — Közös használatú legelő a Keleti-főcsatorna Kállóba ömlése mellett.

Petőfi utca *Petőfi utca*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Kossuth utcát és a Jókai utcát köti össze.

Piac utca *Piac utca ~ Dimitrov utca*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utcát és a Rákóczi utcát köti össze. Az utca elején alakították ki a falu piacterét. Korábban **Dimitrov utca** volt a hivatalos neve.

Piri-bár *Piri-bár*. — Egykori kocsmá Bakonszeg nyugati határában, a Babaliget szélén, az Öreg-kerttel szemben. Néhány éve nem üzemel. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Pusztakovácsi lásd **Kovácsi**

Rákóczi utca *Rákóci utca ~ Vitéz utca*. — Utca Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utcából nyílik, és a Kállóig tart. Egykor **Vitéz utcá**-nak is hívták, mivel az utcában egy katona élt családjával.

Református templom lásd **Templom**

Régi temető lásd **Park**

Remete lásd **Kocsmá, Remete-tó**

Remete-tó *Remete-tó ~ Remete*. — Mesterségesen létesített halastó Bakonszeg északi határában, a Kálló és a Keleti-főcsatorna által alkotott zugban. Az 1980-as évek végétől üdülőhelyként üzemelt, szabadtéri strandja közkedvelt volt a helybeliek körében. Az 1990-es években magánkézre került.

Remete vendéglő lásd **Kocsmá**

Rét *Rét*. — Lapos, vizenyős terület Bakonszeg délnyugati határában, a Lengyel szomszédságában.

Rizsföldek *Rizsföldek ~ Rizstelep*. — Földterület Bakonszeg északnyugati határában, a Keleti-főcsatornától nyugatra, a Sár-réten. Jó minőségű, fekete földjének köszönhetően az 1950-es évektől kezdve rizstermesztés folyt rajta.

Rizstelep lásd **Rizsföldek**

Sár-állás (utca) lásd **Kádár utca**

Sár-állási iskola *Sár-állási iskola ~ Fazekasműhej*. — Egykori egy tantermes, tanári lakásos iskola Bakonszeg déli részén, a Kádár utcában. Ma fazekasműhelyként üzemel.

Sár-rét *Sár-rét ~ Sár-réti-dűlő ~ Sár-réti-föld.* — Szántóföld és legelő Bakonszeg délnyugati határában, az Aka-kerttől nem messze. Nevét egykor erősen vizenyős talajáról kapta. Részei a *Kis-Sár-rét* és a *Nagy-Sár-rét*.

Sár-réti-dűlő lásd **Sár-rét**

Sár-réti-föld lásd **Sár-rét**

Sár-réti út *Sár-réti út.* — Nyolc kilométer hosszú dűlőút Bakonszeg délnyugati határában, a Sár-rétre vezet.

Somogyi Béla utca *Somogyi Béla utca ~ Somogyi utca.* — Utca Bakonszeg belterületén, párhuzamos a Bacsó Béla utcával. Az utca Somogyi Béla újságíróról kapta a nevét, aki a 20. század elején hősi halált halt. Hivatalos név.

Spicc *Spicc ~ Háromszög.* — A Keleti-főcsatorna és a Kálló összefolyása Bakonszeg nyugati határában. A helybeliek elmondása szerint a nevet az magyarázza, hogy a fiatalok spiccbottal szoktak itt pecázní. A folyók által alkotott öszszefolyás alakja miatt hívják **Háromszög**-nek is.

Sramkó-tanya *Sramkó-tanya ~ Csárda-háti-tanya.* — Egykori tanya Bakonszeg északnyugati határában, a Csárda-háton. A Nagy-ér mellett állt. Ma szántóföld van a helyén. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Szabadság tér *Szabadság tér.* — Tér Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utca és az Árpád tér kereszteződésénél. Hivatalos név.

Szárító lásd **Móka-tanya**

Széchenyi utca *Szécsényi ucca.* — Utca Bakonszeg belterületén, a Fő utcát és a Bajcsy-Zsilinszky utcát köti össze. Hivatalos név.

Szeszfőzde *Szeszfőzde ~ Szeszfűzde ~ Pálinkafőző ~ Pálinkafőzde.* — Üzemi épület Bakonszeg déli határában, a Híd mellett. Két éve nem üzemel.

Szilágyi-tanya *Szilágyi-tanya.* — Egykori tanya Bakonszeg déli határában, a Kórógyon, a Szörnyű-tanya szomszédságában. Ma szántóföld van a helyén. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Szörnyű-tanya *Szörnyű-tanya.* — Egykori tanya Bakonszeg déli határában, a Kórógyon, a Szilágyi-tanya szomszédságában. Ma szántóföld van a helyén. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Sztálin-kert *Sztálin-kert ~ Sztalin-kert ~ Egyház-kert ~ Kórógyi-szlőlőskert.* | *Akkoriba minden Sztalin vót meg Rákosi.* — Kisebb gyümölcsös és veteményes Bakonszeg déli határában, a Berettyó és a Zsákai út között fekszik, a Kórógyon. Egykori használója miatt hívják **Egyház-kert**-nek is.

Szúnyogos *Szúnyogos, -ba.* — A Csátó-ér kiszáradt medrének helye Bakonszeg déli határában, közel a Kádár-dombhoz. Nevét arról kapta, hogy a terület körül sok volt a szúnyog.

Tábornok(i) iskola lásd **Iskola**

Táncsics tér *Táncsics tér.* — Tér Bakonszeg belterületének északi részén, a Lehel utca végénél.

Tejszövetkezet lásd **Krisztina bolt**

Temető *Temető*. — A falu temetője, a Berettyó-folyó és az Árpád tér által alkotott zugban helyezkedik el. A helybeliek elmondása szerint mindig is ide temetkeztek, noha szót ejtenek a Kovácsi temetőről is.

Temető melletti iskola lásd **Tóth iskola**

Templom *Templom ~ Református templom*. — Református templom Bakonszeg belterületén, a Bánát utcában. Az 1930-as években építették.

Templom iskola *Templom iskola ~ Templomi iskola*. — Egykori egy tantermes, tanári lakásos iskola Bakonszeg belterületén, a Bánát utcában. Nevét a mellette álló Templomról kapta. Ma az egyház tulajdonában van. Az 1980-as évek óta üresen áll.

Toldi Miklós utca *Toldi Miklós utca ~ Toldi utca*. — Utca Bakonszeg belterületének nyugati részén, a Babaligetben, az Arany János utcát és a Kállót köti össze.

Tordai-határ *Tordai-határ*. — Bakonszeg és Bihartorda határterülete.

Tóth iskola *Tót iskola ~ Tót iskolája ~ Temető melletti iskola*. — Egykori egy tantermes iskola Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utca és az Árpád tér találkozásánál, a Régi temetővel szemben. Nevét egykori tanítójáról, Tóth Ferencről kapta.

Újfalusi út *Újfalusi út*. — A szomszédos Berettyóújfalura vezető út a falu keleti határában.

Újtelep lásd **Babaliget**

Újvilág téesz lásd **Miskolczi-kastély**

Vadászház *Vadászház*. — Épület Bakonszeg belterületén, a Piac utca végénél, a Nagy-mező közelében, mely egykor a vadászok kedvelt üdülőépülete volt.

Város földje *Város földje ~ Város mezeje*. — Műveletlen terület Bakonszeg déli határában, a Kórógyon. Egykor önkormányzati gazdasági kertként üzemelt.

Város mezeje lásd **Város földje**

Varroda *Varroda*. — Épület Bakonszeg belterületén, a Hunyadi utca és a Kossuth utca kereszteződésében. Néhány éve nem üzemel.

Veress-tanya *Veres-tanya*. — Egykori tanya a falu északi határában, a K. XI. csatorna mellett. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Vitéz utca lásd **Rákóczi utca**

Vikendházak *Vikendházak*. — A Remete-tó körüli üdülőövezet épületei Bakonszeg északi határában. A helybeliek elmondása szerint évek óta nem használják őket, mivel az üdülők által látogatott tó magánkézre került.

Vörös Hadsereg utca lásd **Kádár utca**

Zsákai út *Zsákai út*. — A szomszédos Zsákára vezető út a település déli határában.

Zsákai-határ *Zsákai-határ*. — Bakonszeg és Zsáka határterülete.

Zsilip lásd **Összefolyás**

Zsilipház *Zsilipház ~ Gátörház ~ Örház*. — Vízvédelmi örház a Keleti-főcsatorna és a Kálló összefolyásánál. Hívják még **Gátörház**-nak és **Örház**-nak is.

A romániai Kisbábony helynevei

SZILÁGYI VARGA ZSUZSA

A romániai Kisbábony helyneveit közlétező írásomban a szócikkek élő nyelvi és történeti adatokat is tartalmaznak, az adatok közlése igazodik a Hajdú-Bihar megye helynevei 1. című kötet szerkesztési elveihez. A 2015-ös gyűjtés adatközlői: Angi Tibor (42), Apai István (33), Apainé Varga Etelka (42), Apai Zsigmond Csaba (47), Balázs György (43), Balázsné Dani Elvira Enikő (40), Balázsné Varga Edit (63), Balázsné Varga Ilona (63), Balázsné Varga Judit (38), Balázs Zoltán (71), Balázs Zoltán Károly (62), Barát János (57), Barátné Vászka Ilona (77), Czellár József (53), Czellárné Apai Jolán (48), Czellárné Maksai Erzsébet (79), Daniné Apai Elvira (71), Elek József (70), Elekné Czellár Ida (70), Fedorné Konrád Ildikó (52), Lukácsné Elek Róza (95), Maksai Ilona (76), Maksainé Éles Berta (76), Mondóka János (81), Polgár Juliánna (81), id. Polgár Menyhért (88), Szabó István (45), Szabóné Fülöp Katalin (68), Varga Árpád (80), Varga István (47), Varga János (40), Varga Károly (68), Vargáné Balázs Katalin (63), Vitlinger István József (42).

Kisbábony 2015: *Kisbábony ~ Bábony ~ Böbest. | Jáhorinak, aki vóut a cseledjei, adott egy-egy párcellát, ahova építettek egy kis házat. És akkor úgy telepedett meg Bábony. [...] a kondásnak vóut az elsőü, a vezetékneve, Bábonyi János. És arrul maradt ez a név. | Vóut egy báróu, ű használta ezt a hejséget, még akkor nem vóut ólak. Vóut egy kondás, aztat hitták Bábonyynak. Róla nevezték Bábonyt.* 2003: *Kisbábony*, román *Băbești, Băbiu*, szlovák *Babinec* (EHSz.), 1967: *Bábony*, román *Băbești, Babon* (Su. 1.), 1918: *Kisbábony* (HL2), 1913: *Kisbábony* (Hnt.), 1907, 1902, 1900, 1898, 1895, 1892, 1888, 1882, 1877, 1873: *Bábony* (Hnt.), 1869–1887: *Bábony* (HKFT.), 1865: *Bábony* (Pesty), *Bábony* (BL1), *Babony*, *Bábony* (HL1), *Babony*, *Babóny* (TeL), *Babony*, *Bábony* (TuL), 1851: *Bábony* (Fényes), 1806–1869: *Babóny* (MKFT.), 1808: *Bábony*, rutén *Baboňa*, *Babinec* (Lipszky), 1763–1787: *Babony*, *Bábony* (EKFT.), 1479: *Babon* (SZABÓ 1937: 280–285), 1319: *Babon*, *Babun* (uo.), 1261: *Babun* (uo.). — Szatmár megyei település Románia északkeleti részén. Halmi (Halmeu), Turc (Turț) és Túrterebes (Turulung) települések között helyezkedik el, az ukrán és a magyar határhoz közel. Közigazgatásilag Halmihoz tartozik. A Partium és a történelmi Ugocsa vármegye része. A 2011-es népszámlálási adatok szerint állandó lakosságának száma 417 fő. Ebből 287 fő (68,8%) magyar, 107 fő (25,7%) roma és 11 fő (2,6%) román nemzetiségűnek vallotta magát. A lakosság túlnyomó

többségének a magyar az anyanyelve. A magyar nyelvet beszélők aránya: 94,7% (ISPMN). A község összterülete 1240 ha (SZMH. 2008: 345). A belterülete mindössze egyetlen utcából áll. A 13-14. századi források szerint eredetileg jóval nagyobb területet ölelt fel. Az 1319. évi határjárás szerint észak felől Feketeadó, kelet felől Visk határolták. Az ugcocsi Avas hegység jó része tehát Bábony határába esett (SZABÓ 1937: 280–281). A Kisbábonyhoz tartozó helynevek jelentős hányada a korábbi természetföldrajzi állapotokról tájékoztat minket. Ezek egyrészt azt jelzik, hogy az érintett terület jelentős részét nagy, összefüggő erdőség borította, amit aztán — a szántóföldek számát gyarapítva — fokozatosan irtottak ki. Az olyan elnevezések, mint a *Fogás*, az *Éger*, az *Irotvány ~ Irtovány*, a *Kis-nyíres*, illetve minden olyan név, amiben szerepel az ’erdei tisztás, irtás’ jelentésű *láz* földrajzi köznév (FKnT.), ezt a megállapítást támasztják alá. Másrészt e nevek azt mutatják, hogy a Kisbábonyhoz tartozó terület — és a szomszédos településeké is — a mainál jóval lapályosabb, mocsarasabb lehetett. A ’lapályos, vizenyős, kákatermő hely’ jelentésű *Szomoga > Comoga*, a *Csikászó*, a *Csukapuszta*, a *Hodos* stb. mind ezt igazolják. Az ugcocsi tájról SZABÓ ISTVÁN hasonló megállapítást tesz, mely szerint: „keleti oldala erdős hegyvidék, nyugati fele pedig lapályos, mocsaras síkfold” (1937: 29), mely „a megtelepedés idejétől kezdve sem volt más, csupán az erdő, s a vadvíz volt több” (i. m. 32).

A település nevét már az első említések is *Bábony*-nak jelzik, ugyanígy nevezik ma is. *Kisbábony*-ként 1913-tól fordul elő. A név eredete bizonytalan. KNEI ZSÁ ISTVÁN a szláv *Babin* helynév átvételét éppúgy lehetségesnek véli, mint a magyar *Bábony* személynévből való származtatást (1943–1944/2001: 169). A FNESz. szerint puszta személynévből keletkezett magyar névadással. A szláv névátvétel lehetőségét ugyanakkor KISS LAJOS sem zárja ki (FNESz.). Az Árpád-korból egyetlen *Bábony* személynévet ismerünk, a Tihanyi összeírásból (1211: filius *Babin*, ÁSz.). A Kárpát-medencében máshol is előfordul *Bábony* helynév: a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei *Sajóbábony*, a Somogy megyei *Bábonymegyér* — ami *Nagybábony* és *Koppánymegyér* települések egyesítéséből született —, a Szilágymegyei *Bábony ~ Băbiu* (Cs. 5. 329, Sebők, Lelkes). Az ezektől való megkülönböztetés szándéka magyarázza a Szatmár megyei település *Kis* előtagját (MEZŐ 1982: 224). A ma hivatalos román név, a *Băbești* tudatos románosítás eredménye (FNESz. *Kisbábony*).

Akác 2015: *Akác*. — A Görjöst és a Terebesi-határt elválasztó fásor a bábonyi határ délnyugati részén.

Akasztottember 2015: *Akasztottember*. | *Akasztottembernek mondták, mer ott volt régen egy ojan erdős hej, és akkor ottan felakasztotta egy szolga magát a fára, mer, na, nagyon parancsoltak nekijek. A Cselősznek azér mondták, hogy Akasztottember, de a kollektív időbe már Cselősz volt. | Az itt volt a Benés-lázon [...] Se a halmi határba nem szabad vout megcsinálni, se a bábonyi határba, s akkor bevitték pont a mezsgyébe, ahol volt a határ Halminak meg Bábonynak, s*

ott csináltak egy bitófát, s akkor ott felakasztottak egy embert. — Szántóföld a bábonyi határ északnyugati részén, Halmi és a Benés-láz szomszédságában. A Cselősz része. Kevésbé ismert és ritkán használt név. Eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink.

Alsó-Csikászó 2015: *Alsóu-Csikászóu ~ Alsóu-Csikászóul.* | *A cigányoktul oda befele úgy mondtuk, hogy az Alsóu-Csikászóu. Akkor ott vóut egy Kerek-Csikászóu, annak a felüljét úgy mondtuk, hogy Felsőü-Csikászóu, csak aztat is keresztülvágta a kanális.* — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Fogás 2. szomszédságában. A Csikászó egyik része. Az *Alsó* előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a darabja közelebb van a Turci úthoz, mint a másik, a *Felső-Csikászó* nevű része.

Alsó-Fogás lásd **Külső-Fogás**

Alsó-Görjös 2015: *Alsóu-Görjös.* — Szántóföld a bábonyi határ délnyugati részén, a Kisbábonyi út szomszédságában. A Görjös egyik része. Az *Alsó* előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a darabja közelebb van a Kisbábonyi úthoz, mint a másik, a *Felső-Görjös* nevű része.

Alsó-Hosszú-láz 2015: *Alsóu-Hosszú-láz.* — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Kis-láz és a Csikászó szomszédságában. A Hosszú-láz egyik része. Az *Alsó* előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a darabja közelebb van a Turci úthoz, mint a másik, a *Felső-Hosszú-láz* nevű része.

Alsó-Igényelt 2015: *Alsóu-Igényelt ~ Külsőü-Igényelt.* — Szántóföld a bábonyi határ északkeleti részén, a Turci út mellett. Az Igényelt egyik része. Az *Alsó* és a *Külső* előtagok arra utalnak, hogy a szántóföldnek ez a darabja közelebb van a Turci úthoz, mint a másik, a *Felső-* vagy *Belső-Igényelt* nevű része.

Alsó-kút 2015: *Alsóu-kút ~ Alsóu-kut.* | *A nyóucvanhektáros Nagy-legelőübe vóut az Alsóu-kút. Vóut ott három kút. Arra vóut a legalsóu kút, arra vóut az ökörguja, az ökörlegelőün. Közepen vóut egy betonos kút, ott ivott a nevendékjóuszág [...] a Csere-kút meg a tehéneknek vóut a legelőjibe. Úgyhogy minden jóuszágnak külön vóut a kút.* — Kút a bábonyi határ keleti részén, a Nagy-legelőn, Turc község határához közel. Vö. még *Felső-kút, Középső-kút.*

Általános Iskola lásd **Óvoda**

Andor-láz lásd **Cigány-láz**

Bábony lásd **Kisbábony** (a névtár elején)

Bábonyi forduló lásd **Forduló**

Bábonyi-major lásd **Major**

Bábonyi-rét 1931: *Bábonyi rét* (SzMH. 1: 346), 1909: *Bábonyi rét* (uo.), 1894: *Bábonyi rét* (uo.), 1887: *Bábonyi rét* (HKFT.). — Földterület a bábonyi határ északkeleti részén. Ma már nem ismerik a nevet.

Bábonyi út lásd **Kisbábonyi út**

Bábonyi utca lásd **Falu**

Balasztiér lásd **Kavicsos 1.**

Báró lásd **Báróház**

Báróház 2015: *Báróház ~ Báróu.* | *Csúfságból mondták, hogy báró, mer az illető úgy viselkedett, mint valami báró, az mindent kikövetelt magának [...] Jómódú vóut, nem ojan nagygazda vóut, de, na, jóumódú vóut.* — Lakóház a Fő utca Óvoda felőli oldalán, a Tűlsóvégen. A *Báró* a ház egykori lakóinak ragadványneve volt.

Barta 2015: *Barta.* | *Aztat itt mondták, ahogy kimegyünk a Faluvégen. Van a Kirájút, és akkor ott van egy lapos, aztat mondták Bartának.* 2000: *Barta* (SzMH. 1: 346). — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Királyút, a Mogyoró-szeg és a Deszkás-láz szomszédságában. Az 1865-ös kataszteri térképek tanúsága szerint az érintett terület Barta Andrásé volt (BL1). Bizonyosan egykori tulajdonosáról kapta a nevét.

Bartó 1865: *Bartó* (Pesty 59). — Egykori dűlő a bábonyi határban. Nem lokalizálható. Ma már nem ismerik a nevet. Az sem kizárt, hogy valójában a Bartáról van szó.

Belső-Benés-láz 2015: *Belső-Benés-láz.* | *Először mondták, hogy Benés-láz. S utánnalevőnek mondták, hogy Külsőü, s akkor vóut utána megint árok, ami elvალasztotta, annak mondták, hogy Belsőü.* | *Két ojan kissébb láb főüd. Belsőü is, külsőü is. Az úgy vóut régen is.* — Szántóföld a bábonyi határ északnyugati részén, a Méhes-láz és a Nádas szomszédságában. A Benés-láz egyik része. A *Belső* előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a darabja messzebb van a Cselősz lejárattól, mint a másik, a *Külső-Benés-láz* nevű része.

Belső-Brime 2015: *Belső-Brime.* — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a Nagy-legelőn. A Brime egyik része. A *Belső* előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a része messzebb van a Turci úttól, mint a másik, a *Külső-Brime* nevű része.

Belső-Fogás 2015: *Belső-Fogás ~ Felsőü-Fogás.* — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Csikászó szomszédságában. A Fogás 2. egyik része. A *Belső* és a *Felső* előtagok arra utalnak, hogy a szántóföldnek ez a darabja messzebb van a Turci úttól, mint a másik, a *Külső-* vagy *Alsó-Fogás* nevű része.

Belső-Igényelt lásd **Felső-Igényelt**

Belső-Varga-láz 2015: *Belső-Varga-láz.* | *A Külsőü-Varga-láz, az kaszállóu volt, a Belsőü-Varga-láz meg szántóu. De hát most mán a kettőü egybe van.* 1895: *Belső-Varga-láz* (SzMH. 1: 346). — Szántóföld a bábonyi határ déli oldalán. A Varga-láz egyik része volt. Ma már egy darabnak tekintik a területet, egykori felosztása csupán az idősebbek emlékezetében él. Vö. *Külső-Varga-láz.*

Bencs-láz 1865: *Bencs láz* (Pesty 59). — Egykori dűlő a bábonyi határban. Nem lokalizálható. Ma már nem ismerik a nevet. Az előtagra vonatkozóan nincsenek ismereteink, az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévvé (FKnT.). Az sem kizárt, hogy valójában a Benés-lázról van szó.

Benés-láz 2015: *Benés-láz.* | *Ahogy lemegyünk a Surányi utjánál, jobbra térünk így Bábony fele, az az elsőü szántóföld Benés-láz, akkor van egy árok, akkor van*

a második Benés-láz és annak a végiben van a kaszálló Benés-láz. Úgyhogy három van. [...] A Külső-Benés-láz az első sor. 1935: Benésláz (SzamSz. 1.), 1865: Benéz-láz. | bizonyos Bene nevű erdő őr által — laktanyájából maradt elnevezése (Pesty 20), Benecz Láz (BL1). — Szántó föld a bábonyi határ nyugati részén, az Akasztottember és a Méhes-láz szomszédságában. Két részből áll: a Külső- és a Belső-Benés-láz-ból. A falu idősebb lakosai szerint ehhez a területhez tartozott az egykori Bertiné-tagja is. A Benés előtag eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink. Az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévi (FKnT.).

Berti Károly-tag lásd **Bertiné tagja**

Bertiné tagja 2015: *Bertiné tagja ~ Berti Károly-tag ~ Berti-tag ~ Berti tagja.* | *A Külső-Benés-láz a Bertiné tagja vóut. Az az egész főüd, ami vóut, az mind az övék vóut. [...] Az Alsó-Benés-láz, az a népé vóut.* — Egykori tag a bábonyi határ északnyugati részén, a jelenlegi Benés-lázban. Nevét tulajdonosáról kapta.

Berti-tag lásd **Bertiné tagja**

Betonos-kút lásd **Középső-kút**

Bódé 1. 2015: *Bóudé ~ Bodega ~ Buszmegálló.* — Fából épített iskolai buszmegálló a Fő utca elején, a Vegyesbolttal szemben.

Bódé 2. 2015: *Bóudé ~ Pompierház ~ Puskaszén ~ Vizipuskaszén.* | *Ott van egy vízipuskaszén a falu közepin, abba van tán most is a régi vízipuska.* 2000: *Vízipuskaszén* (SzMH. 1: 345). — A régi tűzoltó-felszerelést tároló építmény a Fő utca közepén, a Temető lejárata 1. szomszédságában. A **Pompierház** név előtagja a román *pompier* 'tűzoltó' jelentésű szóból ered.

Bodega lásd **Bódé 1.**

Bolt lásd **Vegyesbolt**

Böbest lásd **Kisbábony**

Brime 2015: *Brime ~ Brimé.* | *Ez is itt a bábonyiaké vóut, s akkor végül eladogatták, mondom, nagyon fehér főüd vóut ez, ez csak a zabot szereti meg a máléjt. Egyebet nem nagyon szeret. Mikor esik az eső, akkor locsog, mikor süt a nap, kopog. Ojan főüd. Nem jó főüd.* | *Avval mi határos vóutunk a turciakkal. Legvégen. A legelő ahogy vóut, akkor vóut a Brime, és akkor vóut a turciaknak vagy ötven méter szélesen. S akkor a bábonyiaknak vóut a Brimé három lábba.* [...] *Egy láb kaszálló. Utána vóut két láb szántó.* — Szántó föld a bábonyi határ keleti részén, a turci határhoz közel. Két részből áll: a Belső- és a Külső-Briméből. Ma már kevés bábonyinak van ott földje. A név eredetére vonatkozóan nincsenek ismereteink.

Buszmegálló 1. lásd **Bódé 1.**

Buszmegálló 2. 2015: *Buszmegálló.* — A Turci út mellett, a Mikró elején található.

Buszmegálló 3. 2015: *Buszmegálló.* — Fából épített iskolai buszmegálló, a Turci út mellett, a Cigánysor közepén.

Cigány-kert 2015: *Cigány-kert ~ Epres-kert. | Ott, ahun a cigányok most beépítették. Az az Epres-kert vóut. [...] Az a Cigány-kert. Megvóut az régen. Kis legelőü vóut.* 2000: *Cigánykèrt, Cigánkèrt, Cigánkèrt* (SzMH. 1: 346), 1935: *Cigánkèrt* (SzamSz. 1.). — Szántó föld a bábonyi határ keleti részén, a Cigány-sorhoz közel. A Szuszánhoz tartozik. Az **Epres-kert** névváriáns kevésbé ismert. Ez utóbbi megnevezés bizonyára arra utal, hogy eperfákkal volt beültetve (vö. FKNT.).

Cigány-láz 2015: *Cigány-láz ~ Andor-láz. | Eztet a mérnök, tetszik tudni, hogy írta rá a doszárra? Andor-láz, most má úgy híjják, az ű nevit használja. Igen. Ezt tudom. [...] Majd, ha tetszik látni a primörían, és a doszárokat mind át tetszik nézni, de abba nem ojan sok főüd van, úgy van ráírva, hogy Andor-láz. Az ű nevé-ről keresztelte el.* 2000: *Cigányláz* (SzMH. 1: 346), 1935: *Cigágláz* (SzamSz. 1.). — Szántó föld és legelő a bábonyi határ délkeleti részén, a Varga-láz és a Kis-Őz-hát szomszédságában, a Cigány-sorhoz közel. Mindkét megnevezés utótagja a *láz* 'irtás' földrajzi köznév (FKNT.). Az *Andor-láz* névváltozat a szóbeli használatban nem él, kizárólag hivatalos iratokban jelenik meg.

Cigány-sor 2015: *Cigány-sor ~ Sor. | Turci út, ott laknak a sok cigányok.* — Utcarész a falu belterületének északkeleti részén, a Mikró utolsó háza és a Pompaház 1. között. A Turci út halad rajta át. A bábonyiak többsége pejoratív értelmet tulajdonít a *cigány* szónak, s így sokan a *Cigány-sor* helynevet is sértőnek találják. A beszédhelyzettől függően gyakran csak *Sor*-ként emlegetik az érintett utcarészt.

Cigánytemplom lásd **Katolikus imaház**

Comoga 2015: *Comoga, -ra. | A kert alatt van [...] régen ojan lapos terület volt, és felszántották a kollektív időbe, és most legelőü. [...] Oda mentünk mindig sikanyózni, mikor tél volt, ó, hát ojan sikanyók voltak, hogy kilométereket lehetett menni, most meg semmi sincs.* 2000: *Comoga* (SzMH. 1: 346), 1935: *Comoga* (SzamSz. 1.), 1895: *Czomoga* (SzMH. 1: 346), 1887: *Sumuga băniei, Sumuga mare* (SZABÓ 1937: 284), 1865: *Kis-Szomoga, Nagy-Szomoga, Sumoga* (uo.), *Nagy Szumuga, Szumuga bengő* (TuL), 1751: *Czomoga* (SZABÓ 1937: 284), 1479: *Czomoga folyasa* (uo.), 1464: *Forw Zomoga, terra* (uo.). — A legelő része, a bábonyi határ keleti oldalán, a belterülethez közel. „A környékbeli lakosok szerint 1749-ben a régi Csomoga folyását Tatár Geczi Forásnak nevezik, mivel egy Gércen lakó oláh a tatárjáráskor (1717) itt húzódott meg. U. ez a szomszédos Nagygérce határában 1865-ben: Getzi forrás” (SZABÓ 1937: 284). A *Comoga* név a *szomoga* '1. patak, kisebb vízfolyás, 2. lápos terület' jelentésű földrajzi köznévre (FKNT.) vezethető vissza.

Comoga árka 2015: *Comoga árka.* — Vízvezető árok a falu külterületének keleti részén. Közvetlenül a Comogához tartozó földek mellett halad el.

Cselősz 2015: *Cselősz.* | *Ahogy lejárunk az utrul, attul két láb főüd. Az egészen eltart, a Halmi-mezőünek is mondják, de az is mind-mind Cselősz.*

Gosztátéjnak mondják ott, de az is Cselőusz. Az mind-mind Cselőusz vóut régen. 2000: *Cselőusz, Cselőüz* (SZMH. 1: 346), 1935: *Cselőűsz* (SzamSz. 1.), 1895: *Cselősz* nevű forduló (SZMH. 1: 346), 1865: *Cselősz. | hajdanában mint nevezetes erdős helyiség — vadászatra alkalmas volt — és ősszel benne hajtó vadászatok tartattak — ezt tartják neve eredményének — (de nem bizonyos)* (Pesty 20), *Czelőcz* (BL1). — Szántóföld a bábonyi határ nyugati részén. Az adatközlők elmondása szerint régebben sokkal kisebb területet jelölhetett. Ma már az egykori Akasztottembert, a Körtefánált 1. és a Tebernát is a Cselősz részének tekintik. Ezzel párhuzamosan a felsorolt elnevezések többsége kezd kiveszni a szóhasználatból és a köztudatból. Már csupán az idősebb generáció ismeri és használja őket. A *Cselősz* név valószínűleg a szláv *Čelovŕce* alakkkal áll összefüggésben, ami a szintén szláv *Csel* helynévi származéka lehet (SZABÓ 1937: 369). KOCÁN BÉLA szerint a személyneves származtatás mellett, a szláv névforma kapcsolatba hozható még a szláv *čelo* 'homlok, csúcs, hegy' jelentésű köznévvvel is (2013: 51–52).

Cselőszzi-oldal lásd **Cselősz-oldal**

Cselőszzi utak lásd **Cselősz lejárók**

Cselősz lejáratok lásd **Cselősz lejárók**

Cselősz lejárók 2015: *Cselőűsz lejáróuk ~ Cselőűszzi utak ~ Cselőűsz lejáratok*. — A Cselőszhez vezető földutak. Két ilyen út van: az egyik a Surányi dinnyéjének a nyugati, a másik a keleti oldala mellett vezet el.

Cselősz-oldal 2015: *Cselőűszóudal ~ Cselőűszzi-óudal*, 1918: *Cselőcz oldal* (HL2), 1865: *Cselőcz oldal* (HL1). — A Kisbábonyi úttól északra található szántóföldek tartoznak ide. Ezek közül a Cselősz a legnagyobb.

Csemetés lásd **Horgas**

Csentru 1. 2015: *Csentru ~ Csentru udvar. | Mondóka Jani bácsival szembe vóut ott egy nagy terület. [...] Régen ott vóut a felvásárlás. Oda hozták be a gyümölcsököt, az ijesmiket, káposztát, minden, almát és ottan dóugozták. [...] Elbontották, szétment, elnyomták, és az már sima terület, csak kaszállóu.* — Régi gyümölcsfeldolgozó központ a falu belterületének északkeleti részén, a Kollektív istálló közvetlen szomszédságában. A *csentru* lexéma a román *centru* 'központ' jelentésű szóból származik.

Csentru 2. lásd **Központ 2.**

Csentru udvar lásd **Csentru 1.**

Csere alja 2015: *Csere alja. | A Varga-láz után van a Csere alja. Úgy mondták neki. A legelőnek az alja. [...] Abba vóut a kút.* — A legelő délkeleti része. A Csere előtag arra utalhat, hogy a terület egykor bokros, cserjés vagy cserfás (FKnT.) lehetett. Kevésbé ismert és ritkán használt név.

Csere-kút lásd **Felső-kút**

Csertezán tanyája 2015: *Csertezán tanyája ~ Gosztát-tanya ~ Nagy-tanya ~ Ócska-tanya ~ Régi-tanya. | Halmifele van, ahogy régen volt a Gosztát. Az nem*

itt van a bábonyi főüdekbe. | Az itt van, úgy mondták, ahun van a Csertezáné, az vóut az Ócska-tanya. — Tanya a bábonyi határ északnyugati részén, Dabolc településhez közel. Korábban a román állami gazdaság, a Gospodăria Agricolă de Stat, azaz Gostat tulajdona volt. Certezan a jelenlegi tulajdonos. A **Nagy-tanya** névváltozat előtagja a tanya méretére utal. Az **Ócska-tanya** és a **Régi-tanya** nevek előtagjai az *Új-tanya* név előtagjával állnak összefüggésben.

Csető-szeg 2015: *Csetőü-szeg*. | *Mentünk végigfele a Fő úton, és akkor van befele egy út, a románoknak, és akkor oda mentünk, az vóut a Csető-szeg*. — Szántóföld a bábonyi határ északkeleti részén, a Hodos szomszédságában, a Pelsesőc lábánál. Az előtag eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink, az utótag a *szeg* 'nem központi fekvésű külterületi hely' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Csikászó 2015: *Csikászó ~ Csikászóul*. | *Valami csikóutanya, valami ijesmi lehetett régen a Csikászó, és ezér nevezték régen Csikászóunak*. | *Az itt van a Hegyrefele. Itt, ahogy mejünk a Kirájútba, eltérünk a Deszkás-lázhoz. Osztingyá ott*. 2000: *Csikászó, Csikászó* (SzMH. 1: 346), 1935: *Csikászó* (SzamSz. 1.), 1892: *Csikaszó* (BL2), 1865: *Csikászó* (BL1). — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Fogás 2., a Hosszú-láz és a Jákób tagja szomszédságában. Jelenleg két részből áll: az *Alsó-* és a *Felső-Csikászó-*ból. Az adatközlők többsége szerint a néveredet a csikótartásra vezethető vissza: többen is egy *l* hanggal egészítik ki a szót, amit a *csikó* és az *ól* tagokból álló összetett kifejezésként értelmeznek. Ez azonban kevésbé valószínű. A név bizonyára a *csikászó* 'hely, ahol csikot lehet fogni' földrajzi könévvel (FKnT.) azonos.

Csikos házánál lásd **Csikos-tanya**

Csikosnál lásd **Csikos-tanya**

Csikos-tanya 2015: *Csikos-tanya ~ Csikos tanyája ~ Csikos házánál ~ Csikosnál*. | *Csikosnak is itt vóut a tanyája a Görjösnek a végibe. [...] Itt ojan tanya vóut, hogy, jaj, ezer juhót is odahajtottak, egészen beljig vóut a ház nekik. Két-ódalt akácós vóut, oszt vóut egy út befele. Még a ház egészen úgy vóut építve, hogy az útra lehetett látni rulla*. — Egykori tanya a bábonyi határ délnyugati részén, a Görjös mellett. Ma már nincs meg. Nevét tulajdonosáról kapta.

Csorda-kút lásd **Felső-kút**

Csordalegelő 2015: *Csordalegelő*. — A legelő része a belterülethez közel. A Csorda út vezet rá.

Csorda lejárta lásd **Dregán út**

Csorda út lásd **Dregán út**

Csukapuszta 2015: *Csukapuszta*. | *Aszonták, hogy a templom azér lett arunnen az ajtó, a bejárta arunnen, mert Terebesrüil jöttek be a népek, nem volt itt Turci út. Így magyarázták a régi öregek, és akkor azér lett onnan, hogy onnan jönnek befele, és akkor itten, erre tiszta víz volt, Csukapusztának hívták, és akkor azt betemették, és akkor, hogy bővült a falu, akkor kimérték ijen telkeknek, és akkor épült rá, egészen onnan, ahun a vén Menyus bácsi lakik, onnentül az mind*

Csukapuszta volt oda kifele. 1865: *Csuka puszta* (Pesty 59). — A falu belterületének északi-északkeleti része. A helybeliek szerint egykor lapályos, mocsaras terület lehetett. Kevésbé ismert név, ma már csak a falu idősebb generációja ismeri és használja.

Deszkás-láz 2015: *Deszkás-láz.* | *Vóut a Kirájút, akkor, ahogy mentünk, vóut ott egy árok, azon túl mondták, hogy Deszkás-láz. Úgy arra a Hosszú-láznak a végibe. Vóut ott egy ojan kis kockahej.* — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Királyút, a Mogyoró-szeg és a Csikászó szomszédságában. A név előtagjának eredetére vonatkozóan nincsenek ismereteink, az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Dormán-láz 2015: *Dormán-láz.* | *Az régen ijen erdő volt. Csak kiirtották, na, a kollektív időbe építkeztek a Kollektív ólnál, és kihordták, elhordták a fákat, há, nekünk is volt ott ötven ári.* 1892: *Dormán Láz* (BL2), 1865: *Dormán Láz* (Pesty 59), *Dormán Láz* (BL1). — Szántóföld és kaszáló a bábonyi határ északi részén, a Fenék-láz és a Méhes-láz szomszédságában. A név előtagja személynév, feltehetőleg a tulajdonosra utal. Az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Dögtér lásd **Göb-hát**

Dregán-ház 2015: *Dregán-ház ~ Dregán háza.* | *A cigányokon túl. Ahun van a Csorda lejárát. Oszt ott vóut egy román család, Dregán Jánosnak hívták.* — Egykori épület a Kis-Őz-háton. Már nincs meg. Nevét tulajdonosáról kapta.

Dregánu földje 2015: *Dregánu földje.* | *Kinevezték Dregánunak. Ott van is egy tanya már, a Tyutyoné.* | *Ott lakott régen a vén Dregán, igen, az ott lakott.* — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén. A Kis-Őz-hát része. Ezen a területen állt az egykori Dregán-ház.

Dregán út 2015: *Dregán út ~ Dregán ut ~ Csorda lejárát ~ Csorda út ~ Sikátor.* | *Ide kifele, a Turci út fele vóut a Major. A Sikátoron túl, mer úgy mondtuk régen, ott a jóuszág, ahogy lejárt a legelőüre, Sikátor.* — Út a bábonyi határ keleti részén, a Turci útról tér le, és a Kis-Őz-hátra vezet. Régebben itt járt le a csorda a legelőre. Nevét arról a családról kapta, amely néhány éve a területen élt.

Dröngu lásd **Kavicsos 2.**

Dröngu földje 1. lásd **Kavicsos 2.**

Dröngu földje 2. 2015: *Dröngu földje.* — Szántóföld a bábonyi határ délnyugati részén. Az Éger része. Nevét tulajdonosáról kapta.

Dröngu tanyája lásd **Kavicsos 2.**

Éger 2015: *Éger ~ Hid-láz ~ Nem-láz ~ Tölgyfánál.* | *Innen megint az országtól, ez vóut a Hid-láz. Itt, ahogy van a Nagy-tőgyfa. Ez a Hid-láz. S utána mondták, egy darabig, úgy mondták, Éger.* 1865: *Nagy éger, Nemláz* (Pesty 59), *Nagy Éger köz* (BL1), *Eger, Nagy Eger* (TeL). — Szántóföld és kaszáló a bábonyi határ délnyugati részén, a Kertalja és a Korom szomszédságában. A katonai térképek még erdővel fedett területként ábrázolják (EKFT., MKFT., HKFT.). Az *Éger* név bizonyára ezzel áll összefüggésben. A terület egy része jelenleg egy Drângu nevű

ember tulajdonát képezi. Ismertetőjegye az a nagy, magányos tölgyfa, ami a közepén áll. Ezért is gyakori, hogy egyszerűen a **Tölgyfánál** néven említik az ottani földeket. Kevésbé ismert a **Híd-láz** és a **Nem-láz** neve, amit ma már csak a falu idősebb generációja ismer és használ. A **Híd** és **Nem** előtagok eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink, az utótag a **láz** 'irtás' földrajzi köznévv (FKnT.).

Egyház földje lásd **Ötkoronás**

Első híd 2015: *Első híd.* | *Ha mejünk kifele Bábonyból, akkor mondjuk balódalinak, a legelső hídnak, hogy Elsőü híd. És, ha az utánalevőnek, Második híd.* — Híd a bábonyi határ nyugati részén. Az Égerhez vezet. Az **Első** előtag a **Második híd** előtagjával áll összefüggésben.

Epres-kert lásd **Cigány-kert**

Erdő-Hodos 1892: *Erdő Hodos* (BL2), 1865: *Erdő Hodos* (BL1). — Egykori szántóföld a bábonyi határ északi részén. Ma már nem ismerik a nevet.

Esenyősz 2015: *Esenyőusz ~ Esenyőüc ~ Esenyőüs, -re.* — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Hosszú-láz és Csertezán tanyájának szomszédságában. A név eredetére vonatkozóan nincsenek ismereteink.

Falu 2015: *Falu ~ Bábonyi utca ~ Fő utca.* | *A Bóuttul arrafele, azt mondjuk, hogy megyünk a Faluba.* 2000: *Kisbábonyi út* (SzMH. 1: 345). — A Vegyesbolttól a Túlsovégig tartó utcarész. Kisbábony legrégebben beépített területe. A lakosság többsége a belterület esetében négy nagyobb részt különböztet meg: a Mikrót, a Szuszánt, a Cigánysort és a Falut.

Falu kútja 2015: *Falu kútja ~ Falu kutja.* | *Itt vóut, ahogy van a Pompaház. Az a falu kútja vóut. Ott vóut egy nagy kút, mer kijárt oda a liba, a disznó, akkor mentünk arra az ökörrel. Ott itattunk.* — Egykori kút a belterület északkeleti részén, a Cigánysor végén. Jelenleg a Pompaház 1. áll a területen.

Faluvég 1. 2015: *Faluvég.* | *Hát itt, itt a Faluvég, ez a fő. Arra is van Faluvég, de itt mondják, hogy itt a főü Faluvég.* — A falu belterületének északi része. A Vegyesbolt, a Kultúrotthon és a Király út által közrefogott utcarész.

Faluvég 2. lásd **Túlsovég**

Faluvégési-föld lásd **Terebesiút**

Felső-Csikászó 2015: *Felsőü-Csikászó ~ Felsőü-Csikászóul ~ Kerek-Csikászó.* | *A Kerek-Csikászó az a fenti rész, [...] ott vóut egy kerek rész, az tiszta ákacossal volt körbevéve.* — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Hosszú-láz szomszédságában. A Csikászó egyik része. A **Felső** előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a darabja messzebb van a Turci úttól, mint a másik, az **Alsó-Csikászó** nevű része. Az alakja miatt **Kerek-Csikászó**-nak is mondják, a területen a 19. századi kataszteri térképeken is egy kerek formájú földdarab körvonalazódik.

Felső-Fogás lásd **Belső-Fogás**

Felső-Görjös 2015: *Felsőü-Görjös.* — Szántóföld a bábonyi határ délnyugati részén, az Akácós és a Terebesi-határ szomszédságában. A Görjös egyik része. A

Felső előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a darabja messzebb van a Kisbábonyi úttól, mint a másik, az *Alsó-Görjös* nevű része.

Felső-Hosszú-láz 2015: *Felsőü-Hosszú-láz*. — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Gánnás szomszédságában. A Hosszú-láz egyik része. A *Felső* előtag arra utal, hogy a szántóföldnek ez a darabja messzebb van a Turci úttól, mint a másik, az *Alsó-Hosszú-láz* nevű része.

Felső-Igényelt 2015: *Felsőü-Igényelt ~ Belsőü-Igényelt*. | *Ott is van egy kanális, elválasztotta*. | *Közepen van egy szekerut, és azon van a felsőü*. — Szántóföld a bábonyi határ északkeleti részén, a Fogás 2. és a Göb-hát szomszédságában. Az Igényelt egyik része. A *Felső-* és a ***Belső-Igényelt*** névváltozatok arra utalnak, hogy a szántóföldnek ez a darabja messzebb van a Turci úttól, mint a másik, az *Alsó-* vagy *Külső-Igényelt* nevű része.

Felső-kút 2015: *Felsőü-kút ~ Csere-kút ~ Csere-kut ~ Csorda-kut ~ Csorda kútja*. — Kút a bábonyi határ keleti részén, a Nagy-legelőn, a belterülethez közel. A tehenek itatására használták, erre utal a ***Csorda-kút*** névváltozata. Vö. még *Alsó-kút, Középső-kút*. Ma már nincs meg, csupán a helye látszik. A ***Csere-kút*** elnevezés előtagjára vonatkozóan nincsenek információink. Feltehetően a *Csere alja* névvel áll összefüggésben.

Fenek-láz 2015: *Fenek-láz ~ Fenek-láz*. — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Dormán-láz szomszédságában. A név a *fenék ~ fenek* 'mélyebben fekvő, vízállásos terület' és a *láz* 'irtás' földrajzi köznevek (FKnT.) összetételéből keletkezett.

Fogás 1. 2015: *Fogás ~ Fogási-főüd*. | *Van a cigányok előtt, balódalon, ha mejünk, meg innen Márton bácsi felől az elsőü láb, az is Fogás*. 2000: *Fogás* (SzMH. 1: 346), 1936: *Régifogás* (SzamSz. 2.), 1895: *fogási földek* (SzMH. 1: 346), 1865: *Fogás, O fogás* (BL1). — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a Comoga és a Kis-Öz-hát között. Két részből áll: a *Hosszú-* és a *Hegyes-Fogás*-ból. A név 'az egyszeri nekifogással megművelhető földdarab', 'a falu közelében kimért föld' vagy 'az olyan földrész, amihez erdőirtással jutottak hozzá' jelentésű *fogás* földrajzi köznévből (FKnT.) ered. A *Fogás 1.* és a *Fogás 2.* nevű helyet az első katonai felmérés szelvényei még erdővel borított területekként ábrázolják (EKFT.). A ***Régi-*** és az ***Ó-Fogás*** névváltozatok előtagjai az *Új-Fogás* előtagjával állnak összefüggésben.

Fogás 2. 2015: *Fogás ~ Fogási-főüd*, 2000: *Újfogás* (SzMH. 1: 349), 1892: *Új fogás* (BL2), 1865: *Uj fogás, Új fogás* (BL1). — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Peti sorja és az Igényelt között, a Cigánysor házaival szemben. Két részből áll: a *Külső-* és a *Belső-Fogás*-ból. Az ***Új-Fogás*** névváltozat előtagja a *Régi-* vagy az *Ó-Fogás* névváltozatok előtagjaival áll összefüggésben.

Fogási-föld lásd **Fogás 1., 2.**

Forduló 2015: *Fordulóü ~ Bábonyi forduló ~ Halmi fordulóü ~ Kűhid ~ Kűhidnál ~ Terebesi fordulóü ~ Turci fordulóü*. | *Ott, ahogy betérünk a Halmi*

útról, az a Kűhid. | Erre a Fordulónál, ni, a nagy út, amejk mejen Halmi fele, eltér jobbra, balódalra meg Terebesre. Ott a fő útvonalnál. 1865: Terebesi forduló (Pesty 59). — A fő út elágazása. Az adott névváltozat kiválasztása attól függ, melyik irányból közelítjük meg az érintett útszakaszt. Túrterebes és Halmi községek irányából megközelítve **Bábonyi** és **Turci forduló**-ként, Kisbábony irányából pedig **Terebesi** vagy — ritkábban — **Halmi forduló**-ként emlegetik.

Fő út lásd **Turci út**

Fő utca lásd **Falu**

Futballpálya lásd **Futballtér**

Futballtér 2015: *Futballtér ~ Fotballtér ~ Fotballpája ~ Futballpája*. | *A legelőühöz tartozik a Fotballtér*. — Szántófield a bábonyi határ keleti részén, a Nagy-legelő és az Ötkoronás szomszédságában, a Turci út mellett. A név bizonyára azzal van összefüggésben, hogy a környékbüliek egy időben ide járhattak ki futballozni.

Gánnás 2015: *Gánnás*. — Szántófield a bábonyi határ északi részén, a Hosszú-láz szomszédságában. A név a *gána* (más néven: *kányabangita*) növénynév -s melléknévképzős származékából ered. A növénynév az 1935-ös Szamosháti szótárban is megjelenik, ugyancsak az *n* mássalhangzó megkettőzésével, *gánna* formában (SzamSz. 1.).

Gosztát 2015: *Gosztát ~ Gosztáté ~ Gosztát-föüd ~ Gosztát földje ~ Halmimezőü ~ Iásze*. | *Az egy vóut a Cselőüsszel. Cselőüss vóut az, már csak most nevezték el, hogy elvette a Gosztát*. — Szántófield a bábonyi határ északnyugati részén, az Akasztottember és a Cselősz szomszédságában, a halmi határhoz közel. A rendszerváltás előtt az állami gazdaság, a Gospodăria Agricolă de Stat, azaz Gostat tulajdonában állt a terület. A hivatalos iratokon még IAS (Iásze) formában szerepel, ami az Întreprindere Agricolă de Stat 'Állami Mezőgazdasági Vállalkozás' névből alakult betűszóból ered. Ez utóbbit kevesen ismerik, előbeszédben ritkán, szinte soha nem használják.

Gosztáté lásd **Gosztát**

Gosztát-föld lásd **Gosztát**

Gosztát-tanya lásd **Csertezán tanyája**

Göb-hát 2015: *Göb-hát ~ Döktér*, 2000: *Göphát* (SzMH. 1: 346), 1935: *Göphát* (SzamSz. 1.), 1892: *Göphát* (BL2). — Szántófield a bábonyi határ északkeleti részén, az Igényelt, a Fogás 2., a Csikászó és a Jákób-tag szomszédságában. A helynév a *göb* 'bog, csomó' lexéma (SzamSz. 1.) és a *hát* 'kiemelkedés' földrajzi köznévből (FKnT.) összetétele, a névadás motívációját azonban nem ismerjük.

Görjös 2015: *Görjös ~ Körtefánál*. | *A föld még most is ojan, abba a zóunába, tiszta ojan görös, és akárhogy dóugozták meg, mindig görös vóut*. | *Vóut, de már nincs ott a körtefa. A Kűhidnál, ahogy betérünk jobbra, vóut két körtefa. Oda leesett 'negyvennégybe, mikor vóut a háború, két bomba. És a Paróukia ablaka kitört, ojan nyomása vóut. Két kilométerre*. 2000: *Görjös, Görjös-dülő* (SzMH.

1: 346), 1935: *Görjös* (SzamSz. 1.), 1931: *Görjös* (SzMH. 1: 346), 1918: *Görjös* (HL2), 1887: *Görjös* (HKFT.), 1865: *görjös*. | *ez előtt gidres gödrös honcsokos helység volt, s nevét attól nyerte.* (Pesty 20), 1865: *Görjös* (BL1), *Görjös* (HL1). — Szántóföld a bábonyi határ délnyugati részén, a Korom és a Terebesi-határ szomszédságában. Két részből áll: az *Alsó*- és a *Felső-Görjös*-ből. A 19. századi kataszteri térképek és a harmadik katonai felmérés szerint jóval nagyobb területet foglalt magába, mint napjainkban. A hozzá tartozó földek egészen Halmi településig nyúltak. A név feltehetően a *göröngyös* 'rögös, egyenetlen felületű' melléknévvel áll kapcsolatban. A Szamosháti szótárban a *göröngy* főnév *gör* formában, a *göröngyös* melléknév pedig *görös* formában szerepel (SzamSz. 1.).

Görjös-dűlő lásd **Görjös**

Görjös lejárát lásd **Görjös lejáró**

Görjös lejáró 2015: *Görjös lejáróu ~ Görjös lejárát.* — A Görjöshöz vezető földút a falu külterületének délnyugati részén. A Második hídtól kezdődik.

Görjös-oldal 2015: *Görjös-óudal.* — A Kisbábonyi úttól délre található földek tartoznak ide. Ezek közül a Görjös a legnagyobb.

Halmi forduló lásd **Forduló**

Halmi-határ 2015: *Halmi-határ.* — A Bábonyitól nyugatra és északnyugatra található Halmihoz tartozó földek, a Gosztát, az Akasztottember és a Benés-láz szomszédságában.

Halmi-mező lásd **Gosztát**

Halmi út 1. 2015: *Halmi ut*, 2000: *Hàlmi út* (SzMH. 1: 346). — A Halmiba vezető országút. A bábonyi határtól nyugatra-északnyugatra. Körülbelül négy kilométer hosszú.

Halmi út 2. 2015: *Halmi ut.* | *A Cselőüszóudalon, Halmi úton jártunk Halminak, de körbementünk az országúton, az is Halmi út vóut, de ha egyenesen mentünk, az is.* — A Halmiba vezető földút. A bábonyi határtól északnyugatra. A Cselőszti szeli ketté.

Harasztie 1. 2015: *Harasztie.* | *Az megint arra vóut túl, ahogy megyünk a Hegyre fele, jobbódon vóut. Vóut a bábonyiaknak ott tíz hektár, ojasmi, az vóut a Harasztie. A halmi legelőüvel határos vóut a Harasztie. Ez a Göb-háton túl van, Jákóbnak a kertje végénél, egész arra vóut.* — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Csikászó és a Göb-hát szomszédságában. Az 1865-ös kataszteri térképek tanúsága szerint nevét tulajdonosáról kaphatta. Az érintett terület Harasztie Józsefé volt (BL1).

Harasztie 2. 2015: *Harasztie.* | *A Fordulóu, ahogy van. [...] A Tirsztoppal szembe, az a Harasztie.* — Szántóföld a bábonyi határ délnyugati részén, a Horgas és a Kósák tagja szomszédságában. Nevét tulajdonosáról kaphatta.

Hárd lásd **Hárd-tanya**

Hárd-tanya 2015: *Hárd-tanya ~ Hárd ~ Zöüd-tanya.* | *Van ez a ferma csinálva. [...] Ahogy megyünk Váraljára fele vagy a Hegyre fele. Annak mondják,*

hogy Hárdos, Hárd. *A Hosszú-lázon túl*. — Tanya a bábonyi határ északi részén, Dabolc település szomszédságában. Nevét tulajdonosáról kapta. Az épületek jellegzetes színe miatt **Zöld-tanya**-ként is szokták emlegetni.

Három-rekettye lásd **Kerek-rekettye**

Hegy lásd **Pelesóc**

Hegy alatt lásd **Hegyalja**

Hegyalja 2015: *Hegyalja ~ Hegy alatt ~ Hegyalja-erdő*. | *Ott, ahogy mennek az emberek fát fágni, ott, a domb alatt*. 1918: *Hegy alja, Hegyalja* (HL2), 1865: *Hegy allya, Hegyallya* (HL1). — Erdő a bábonyi határ északkeleti részén, a Pelesóc, vagy másnéven: a Hegy, valamint Halmihegy és Tamásvára lja települések szomszédságában.

Hegyalja-erdő lásd **Hegyalja**

Hegyes-Fogás 2015: *Hegyes-Fogás ~ Kis-Fogás*. | *Ojan kis hegyes főüdek vóutak ott, de most már legelői*. | *Az is arra van a legelői mellett, a Nagy-Fogás mellett vóut az. Mondták aztat Kis-Fogás-nak, Hegyes-Fogás-nak. Az egybe vóut. Két név. Egy tábla főüdnék vóut a neve*. — Szántó föld a bábonyi határ keleti oldalán. A Fogás 1. kisebbik része. A *Hegyes* jelzőt feltehetően az alakja miatt kapta. A **Kis-Fogás** névváltozat előtagja a *Nagy-Fogás* előtagjával áll összefüggésben.

Hegy út 2015: *Hegy út ~ Hegy út*. | *Az itt van, ahogy megyünk a Hegyre fele. A szekerut, Hosszú-láz végénél*. — Földút, a falu belterületétől a Hegyig, vagyis a Pelesócig tart. A Peti sorja, a Csikászó és a Hosszú-láz nevű földek mellett vezet el.

Hegy út lásd **Hegy út**

Híd-láz 1. 2015: *Híd-láz*. | *A Vájogos-gödörrel szembe, egy kis saroknak mondják, hogy Híd-láz. [...] Vóut régen lehet valami fahíd. S azér mondták, hogy Híd-láz*. — Szántó föld a bábonyi határ nyugati részén, a Palló és a Sovány-sor szomszédságában. A Híd-láz 1. és a vele szomszédos Palló között egykor egy kis fahíd állt. A név előtagja erre utalhat. Az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévi (FKnT.).

Híd-láz 2. lásd **Éger**

Híd-vég 2000: *Hídvég* (SzMH. 1: 346), 1935: *Hídvég* (SzamSz. 1.), 1909: *Hídvég* (SzMH. 1: 346), 1894: *Hídvég* (uo.), 1887: *Hídvég* (HKFT.), 1865: *Hídvége* (Pesty 59). — Sík szántó a bábonyi határ nyugati részén. A 2015-ös gyűjtés adatközlői nem ismerték.

Hodos 2015: *Hodos*. | *Az a turci határba van egészen. Ahogy mejünk Turcra fele, balódalt. Vót nekik a legelői, mer az a Brimével átelenbe vóut, az a Hodos. Ott vóut a bábonyiaknak földje, felnyúlt egészen az erdőig*. — Szántó föld a bábonyi határ északkeleti részén, a Csető-szeg szomszédságában, a Pelesóc lábánál. A név a *hód* állatnév -s melléknévképzős formája.

Horgas 2015: *Hargas ~ Csemetés*. | *Az vóut, a Csemetés. Ahogy kimegyünk itt a Fordulónál, túlódalt vóut a Csemetés. Az mind a bábonyiaké vóut. Azt mondták Hargasnak*. 1865: *Kis és nagy horgos* (TeL). — Szántó föld a bábonyi

határ délnyugati részén, a Fordulóval szemben. A valamikori Kósák tagja tartozott hozzá. A föld ma már Túrterebes része. A *Horgas* név valószínűleg a *horgas* 'mélyedés' földrajzi köznévvvel (FKnT.) áll kapcsolatban, de a *horgos* '1. horoggal ellátott, 2. horog alakú' szóval való összefüggés sem zárható ki (lásd SzamSz. 1., FKnT.). A terület néhány éve gyümölcsfákkal volt beültetve, a **Csemetés** névváltozat ennek az emlékét őrzi.

Horti-tag lásd **Jákób-tag**

Hosszú-Estók-láz 1. 1865: *Hosszu Estók Láz I.* (Pesty 59). — Egykori dűlő. Nem lokalizálható. Ma már nem ismerik a nevet. A név előtagjára vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink, az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznév (FKnT.).

Hosszú-Estók-láz 2. 1895: *hosszestókláz*, 1865: *Hosszú Estók láz II.* (Pesty 59). — Egykori dűlő. Nem lokalizálható. Ma már nem ismerik a nevet.

Hosszú-Fogás 2015: *Hosszú-Fogás ~ Nagy-Fogás.* | *A Nagy-Fogásnak mondtuk, hogy Hosszú-Fogás. Mi úgy szólítottuk. Itt, ahogy a legelőü van.* 1895: *nagy fogási föld* (SzMH. 1: 347). — Szántóföld a bábonyi határ keleti oldalán, a Comoga szomszédságában. A Fogás 1. nagyobbik része. A **Nagy-Fogás** névváltozat előtagja a *Kis-Fogás* előtagjával áll összefüggésben.

Hosszú-láz 2015: *Hosszú-láz.* | *Régen erdő volt, de most szántóföld.* 2000: *Hosszu-láz* (SzMH. 1: 347), 1935: *Hosszuláz* (SzamSz. 1.), 1892: *Hosszú Láz* (BL2), 1865: *Hosszu Láz* (BL1). — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Csikászó, a Gánnás és a Jákób-tag szomszédságában. Nagy kiterjedésű föld, amely két részből áll: az *Alsó-* és a *Felső-Hosszú-láz*-ból. A név előtagja a szántóföld méretére utal, a *Kis-láz* előtagjával áll összefüggésben. Az utótagja a *láz* 'irtás' földrajzi köznév (FKnT.).

Iásze lásd **Gosztát**

Igényelt 2015: *Igényelt ~ Igényel*, 2000: *Igényelt* (SzMH. 1: 347). — Szántóföld a bábonyi határ északkeleti részén, a Fogás 2. és a Göb-hát szomszédságában, a Turci út mellett. Két részből áll: az *Alsó-* és a *Felső-Igényelt*-ből. A név eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink.

Imaház lásd **Katolikus imaház**

Imaterem 2015: *Imaterem.* — A református egyháznak az Óvoda épületében lévő terme. Az óvoda épülete egykor a református egyház tulajdona volt. Az épületet az államosítás során vették el az egyháztól. A rendszerváltás és a visszaigénylések után az állam az épületből végül csupán ezt az egy termet szolgáltatva vissza az egyháznak.

Irinka-tag lásd **Jákób-tag**

Irotvány 2015: *Irotvány ~ Irtovány*, 1865: *irotvány.* | *erdős helység volt — de ki irtatván — az irtásról kapta elnevezését* (Pesty 20). — Szántóföld a bábonyi határ déli részén. A lokalizálása bizonytalan. A név az *irtvány* földrajzi köznév (FKnT.) helybeli használatú formáját mutatja. A Szamosháti szótár szerint ez a szóalak helynévként a környéken máshol is megjelenik, például a magyarországi

Kisnamény határában (SzamSz. 1.). A bábonyiak többsége ma már nem ismeri a nevet, csak az idősebbek emlékezetében él.

Iskola lásd **Óvoda**

Italozó 1. 2015: *Italozóu.* | *Vóut régen egy korcsma, egy zsidó használta [...] Ábrahám bácsinak hívták. Az mérte a pálinkát.* — Egykori kocsmá a Zsidóház 1.-ban. A Joó család tulajdona volt.

Italozó 2. lásd **Tripon**

Jáهوري-tag 2015: *Jáهوري-tag.* — Egykori tag a bábonyi határ északkeleti részén, a jelenlegi Jákób-tag szomszédságában. Nevét tulajdonosáról kapta.

Jákób háza lásd **Jákób-tag**

Jákób-tag 2015: *Jákób-tag ~ Jákób tagja ~ Jákób háza ~ Jákób-tanya ~ Horti-tag ~ Irinka-tag.* | *Az Irinka tagjának mondták azt, mer lakott ott egy román asszony. És inkább úgy mondták neki, hogy tag, Irinka tag. Ott még mindég megvan Jákóbnak a ház. Úgyhogy az egy tag, de laktak több román család. | Jákóbnak vóut két kis darab földje, meg háza rajta. Megvan az most is [...]. Az is ott van a Csikászó mellett.* — Tag a bábonyi határ északkeleti részén, a Göb-hát, a Csikászó és a Harasztie 1. szomszédságában. Nevét tulajdonosáról kapta. Régebben **Horti-** és **Irinka-tag**-ként is emlegették. Ez utóbbi neveket ma már kevesen ismerik és használják. A **Horti-tag** névváltozat eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink.

Jákób-tanya lásd **Jákób-tag**

Kántonház lásd **Pompaház 1.**

Kápolna lásd **Ravatalozó**

Karos híd 2015: *Karos híd.* | *Azér mondták, hogy Karos híd, mer vóut egy híd és vóut karja. [...] Az a híd még megvan, már karja nincs, ellopták [...]. Azér mondták, Karos híd, mer azon át kellett a jóuszágot, a falubul itt járt ki, ezen az úton, Laci bácsi mellett, itt, ezen az úton járt ki, és mivel egy nagy árok [...], csináltak egy karját, mivelhogy, mer a jóuszág ne essen bele a vízbe.* — Híd a bábonyi határ délkeleti részén, a Varga-láz, Cigány-láz és a Kis-Őz-hát között.

Katolikus imaház 2015: *Katolikus imaház ~ Cigánytemplom ~ Imaház ~ Templom.* | *Űk csak aszongyák, hogy Templom, a cigányok. | Mi nem mondjuk, merhogy, na, szégyelljük, de van, aki mondja, hogy ott a Cigánytemplom.* 2000: *Katolikus-imaház* (SzMH. 1: 345). — Épület a Cigánysor közepén. Eredetileg lakóház volt, jelenleg a katolikus egyház birtokában van. Itt tartják a szentmiséket.

Kavicsos 1. 2015: *Kavicsos ~ Kövicses ~ Balasztier ~ Balasztiera ~ Kenderasztatou.* | *Onnét hordták a kövicset, akkor még lehetett. Mindenki annyit vajt, amennyit akart. | Erre van egy nagy tóu, onnen horták régen a kavicsot, meg most is hordják onnen, ide az utakra, vagy ahova megrendelik.* — Mesterséges tó, a bábonyi határ déli részén. A **Balasztier ~ Balasztiera** neve a román *balastier* 'kavicsbánya' köznévből való. Egykor kendert is áztattak benne.

Kavicsos 2. 2015: *Kavicsos ~ Kövicses ~ Dröngu ~ Dröngu földje ~ Dröngu tanyája ~ Pájinkafőző.* | *Mi Kövicsesnek mondjuk, de van, aki úgy mondja, Kavicsos.*

— A Kavicsos tó mellett lévő kaszálók a bábonyi határ déli részén. A terület egy része egy Drángu nevű személy tulajdonát képezi. Egykor pálinkafőzőt üzemeltettek rajta.

Kenderáztató lásd **Kavicsos 1., Vályogos-gödör**

Kendereskert lásd **Kertalja**

Kenderföld lásd **Kertalja**

Kendesor lásd **Kertalja**

Kerek-Csikászó lásd **Felső-Csikászó**

Kerek-lapos 2015: *Kerek-lapos*. — Kisebb, kör alakú szántóföld a bábonyi határ északi részén. Kevesek által ismert és ritkán használt név.

Kerek-rekettye 2015: *Kerek-rekettye ~ Kerek-rekettyés ~ Három-rekettye ~ Rekettyés*. — Szántóföld a bábonyi határ északnyugati részén, a Bertiné tagja és Halmi szomszédságában. A Cselősz része. Egykor bokros terület lehetett.

Kerek-rekettyés lásd **Kerek-rekettye**

Kert alatt lásd **Kertalja**

Kertalja 2015: *Kertalja ~ Kertaljasi-főüd ~ Kert alatt ~ Kendereskert ~ Kenderfőüd ~ Kendesor ~ Temető alatt ~ Temető alja*. | *Régen itt ez a Kertalja, már itt kívül a főüdek, mind tiszta kenderrel vóut bevetve. Kenderes-kertnek nevezték*. 2000: *Kertájja* (SzMH. 1: 347), 1865: *Temető ally* (BL1). — Szántóföld a bábonyi határ nyugati részén, a Temetőhöz és a belterülethez közel.

Kertaljasi-föld lásd **Kertalja**

Kertek 2000: *Kertek* (SzMH. 1: 345). — A belterület része. A 2015-ös gyűjtés adatközlői tulajdonnévként nem ismerték.

Királyút 2015: *Kirájut*. | *Régen nem vóut ház, csak a Kirájút, oszt, akkor fogták telekeknek*. 1935: *Kirájut* (SzamSz. 1.), 1892: *Király út* (BL2), 1865: *Király út* (BL1), *Király ut*. | *a' rajta át folyó szekér utról vette nevét* (Pesty 20, 59). — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a belterület, a Mogyoró-szeg, a Barta és a Deszkás-láz szomszédságában. A Király út nevű földút vezet rá. Az idősebb adatközlők elmodása szerint egykor jóval nagyobb területet ölelt fel. Az 1960-as és az 1970-es évek építkezései során, a Mikró kiépülésével veszített a méretéből.

Király út 2015: *Kiráj út ~ Kirájút lejárát ~ Kirájút lejáró*. | *Aszongyák, hogy valami kiráj ment le ott régen*. 2000: *Kiráj út* (SzMH. 1: 345). — A Királyút nevű szántóföldekhez vezető földút a bábonyi határ északi részén. A Kultúrotthon és a Kovácsműhely mellett halad el. A névadás motivációja ismeretlen.

Királyút lejárát lásd **Király út**

Királyút lejáró lásd **Király út**

Királyút vége 2000: *Kirájut vége* (SzMH. 1: 347), 1865: *Királyutvége* (Pesty 59). — A 2015-ös gyűjtés adatközlői tulajdonnévként nem ismerték.

Kisbábonyi út 1. 2015: *Kisbábonyi út ~ Bábonyi út*. | *Amíg be nem jövünk a faluba az Bábonyi út. Utána Turci út*. 2000: *Szatmári út* (SzMH. 1: 345). — A Fordulótól Kisbábonyig tartó 2 kilométeres aszfaltozott útszakasz.

Kisbányai út 2. lásd Falu

Kis-beton 2015: *Kis-beton*. | *Egy vízszintmérőü. Mivel tiszta vóut a víz, ki vóut betonozva. A gyerekek ott fürödtek. Vóut mittomén vagy harminc-negyven cm víz, mindig.* — A Nagy-kanális kisebb, elkerített és kibetonozott része a bányai határ déli részén. Néhány éve a bányai fiatalok ide jártak fürödni nyaranta. Ma már nem használják fürdőzésre, a hely elgázosodott.

Kis-Horgas lásd Horgas

Kis-Fogás lásd Hegyes-Fogás

Kis-láz 2015: *Kis-láz*. — Kisebb szántóföld a bányai határ északi részén, a Hosszú-láz szomszédságában. A *Kis* előtag a *Hosszú-láz* név előtagjával áll összefüggésben, a szántóföld méretére utal. Az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévfő (FKnT.).

Kis-legelő 2015: *Kis-legelőü ~ Legelőü*, 2000: *Legelőü* (SzMH. 1: 347). — Legelő a bányai határ keleti részén, a belterülethez közel. A *Kis-legelő* névvaltozat előtagja a *Nagy-legelő* név előtagjával áll összefüggésben.

Kis-mező 2015: *Kis-mezőü*. | *Egy lábba vóut egy Nagy-Fogás és utána vóut a Kis-mezőü*. 1865: *Kis mező* (BL1). — Kisebb szántóföld a bányai határ keleti részén, a Nagy-Fogás és a Comoga szomszédságában.

Kis-Mogyoró-szeg 2015: *Kis-Mogyoróü-szeg*. | *Mogyoróü-szegnek mondjuk ezt az elsőü láb földet, s akkor itt van egy kanális, és akkor ott lefele van, azt mán mondják Kis-Mogyoróü-szegnek.* — Szántóföld a bányai határ északi részén. A Mogyoró-szeg kisebbik darabja.

Kis-nyíres 2015: *Kis-nyíres*. | *Itt vóut a Kert alatt. Itt, ahogy van a Temetőüüüü odafele a főüü. Kétféle vágta azt is, régen úgy vóut, fele vóut a kertbe, fele meg a Kis-nyíres. Mer most egész a kanálisig mérték, amióta a kollektív elmúlt. Úgyhogy a fele, nem vóut épp a fele, valamennyi*. 1865: *Kis nyíres* (Pesty 59). — Szántóföld a bányai határ nyugati részén, a Kertalja és az Éger szomszédságában. Kevésbé ismert és ritkán használt név.

Kis-Őz-hát 2015: *Kis-Őz-hát*, 1935: *Kisőzshát* (SzamSz. 1.), 1900: *Kis Őz-hát* (SZABÓ 1937: 284), 1892: *Kis Őzhát* (BL2), 1865: *Kis Őzhát* (BL1). — Szántóföld a bányai határ keleti részén, a Varga-láz és a Hegyes-Fogás szomszédságában. A név eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink.

Kis-Szomoga lásd Comoga

Kollektív istálló lásd Kollektív ól

Kollektív ól 2015: *Kollektív óul ~ Kollektív istóllóü ~ Kollektív udvar*. — Az állami gazdaság ólai és istállóí voltak. A falu belterületének északkeleti részén, a Mikró és a Cigánysor között, a Csentru udvar közvetlen szomszédságában.

Kollektív udvar lásd Kollektív ól

Komjáti 2015: *Komjáti ~ Komjátié*. — Szántóföld a bányai határ keleti részén, a Major szomszédságában. Kevésbé ismert és ritkán használt név, a tulajdonosáról kaphatta.

Komjátié lásd Komjáti

Korom 2015: *Korom*. | *Mer fekete földje van*. — Szántóföld a falu külterületének délnyugati részén. A Görjös és az Éger szomszédságában. Fekete földje van, innen eredhet az elnevezése.

Kósák tagja 2015: *Kósák tagja ~ Kósa-tag ~ Kósa tagja*. — Egykori tag a bábonyi határ délnyugati részén, a Fordulóval szemben. A Horgas része volt. Ma már a terebesi határhoz tartozik. Nevét a tulajdonosáról kapta.

Kovácsház 2015: *Kovácsház*. — A falu néhai kovácsának a háza a Kultúrotthon és a Király út szomszédságában. A Mikró első háza.

Kovácsműhely 2015: *Kovácsműhej*. | *A Kovácsműhej itt vóut régen. A Kiráj út. A legelső ház, a Kovácsműhej ottan vóut. Míg Károj bácsi bírta magát*. | *Az ott van a Faluvégen*. — A Kovácsházhoz tartozó műhely, a Király út szomszédságában.

Kőhíd lásd **Forduló**

Kömin lásd **Kultúrotthon**

Körtefánál 1. 2015: *Körtefánál*. | *A Cselőusz úgy volt a papírunkra téve, hogy Körtefánál, nem Cselőusznek, mer' ott a kanyarba volt, ahogy volt a mienk, volt ott egy körtefa, és akkor mi úgy írtattuk, hogy ide kifele körtefa volt*. | *Ott vóut egy nagy vadkörtefa, de ojan vastag... És akkor elébb úgy mondták, hogy Cselőusz, akkor, amikor a nagy körtefa ott vóut, akkor úgy mondták, a Körtefánál meg Teberna. [...] Háromféle nevet adtak*. — Szántóföld a bábonyi határ nyugati részén. Régebben egy körtefa állt rajta. Jelenleg a Cselősz részének tekintik.

Körtefánál 2. lásd **Görjös**

Körtélyes 2015: *Körtéjes*. | *Nagy körtéjes vóut. A jóuszágot délbe oda hajtották a pásztorok délelni, az árnyékra*. — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a Brime, a Nákoly és a turci határ szomszédságában. Egykor körtefák álltak rajta. Ma már kevés bábonyinak van ott földje.

Köviceses lásd **Kavicsos 1.,2.**

Középső-kút 2015: *Középső-kút ~ Betonos-kút*. | *Közepen vóut egy betonos kút, ott ivott a nevendékjóuszág*. — A nevendékjóuszág itatására szolgáló kút, a bábonyi határ keleti részén, a Nagy-legelő közepén. Vö. még *Alsó-kút, Felső-kút*.

Központ 1. 2015: *Központ*. | *Ki hogy veszi, van, aki aszongya, a Templom a Központ, van, aki aszongya a Boltnál*. | *Itt zajlik le minden, a Bóut meg az Iskola meg a Templom. Ez a Központ. Két Központ van*. — A Református templom és az Általános iskola környéke. A Fő utca közepe. Megoszlik a vélemény arra vonatkozóan, hogy mit neveznek Központnak. Van, aki az előbbire, van, aki a Boltra, a Kultúrotthonra és környékére vonatkozóan használja az elnevezést. A falu életéhez szorosabban kapcsolódó társadalmi események lényegében ezen a két helyen zajlottak és zajlanak a mai napig.

Központ 2. 2015: *Központ ~ Csentru*. — A Bolt, a Kultúrotthon és környéke. A *Csentru* névváltozat a román *centru* 'központ' jelentésű szóból ered.

Kultúr lásd **Kultúrotthon**

Kultúrház lásd **Kultúrotthon**

Kultúrotthon 2015: *Kultúrotthon ~ Kultúr ~ Kultúrház ~ Kömin*. — A Turci út és a Király út találkozási pontjánál álló jellegzetes, zöld színű épület. Lakodalmaknak, eljegyzéseknek, születésnapj és farsangi ünnepségeknek ad helyet. A *Kömin* névváltozat a román *cămin* 'otthon' jelentésű szóból ered.

Kútnál lásd **Surányi dinnyéje**

Kutyaszorító lásd **Túlsóvég**

Kutyaszorítóvég lásd **Túlsóvég**

Külső-Benés-láz 2015: *Külső-Benés-láz*. — Szántófield a bábonyi határ északnyugati részén, az Akasztottember és a Cselősz szomszédságában. A Benés-láz egyik része. A *Külső* előtag arra utal, hogy a szántófieldnek ez a darabja közelebb van a Cselősz lejáratokhoz, mint a másik, a *Belső-Benés-láz* nevű része.

Külső-Brime 2015: *Külső-Brime*. — Szántófield a bábonyi határ keleti részén, a Turci út mellett. A Brime egyik része. A *Külső* előtag arra utal, hogy a szántófieldnek ez a darabja közelebb van a Turci úthoz, mint a másik, a *Belső-Brime* nevű része.

Külső-Fogás 2015: *Külső-Fogás ~ Alsó-Fogás*. — Szántófield a bábonyi határ keleti részén, az Alsó-Igényelt szomszédságában, a Turci út mellett. A Fogás 2. egyik része. A *Külső* és az *Alsó* előtagok arra utalnak, hogy a szántófieldnek ez a darabja közelebb van a Turci úthoz, mint a másik, a *Belső-* vagy *Alsó-Fogás* nevű része.

Külső-Igényelt lásd **Alsó-Igényelt**

Külső-Varga-láz 2015: *Külsőü-Varga-láz*, 1895: *külső varga láz* (SzMH. 1: 347). — Szántófield a bábonyi határ déli részén. A Varga-láz egyik része volt. Ma már egyetlen darabnak tekintik az egész földet. Vö. *Belső-Varga-láz*.

Lapicka háza 2015: *Lapicka háza*. — Épület volt a Nagy-legelőn, a Körtélyesen túl, a terebesi határban. Nevét tulajdonosáról kapta.

Láz 2000: *Láz* (SzMH. 1: 347). — Egykori dülő a bábonyi határban. Nem lokalizálható. A 2015-ös gyűjtés adatközlői tulajdonnévként nem ismerték.

Legelő lásd **Kis-legelő**

Lelkészi hivatal 2015: *Lelkészi hivatal ~ Papnál ~ Parókia ~ Párókia*. | *Még, ha nem is volt lelkész ott, akkor is mondták, hogy a Papnál*. 2000: *Lélkészi-hivatal* (SzMH. 1: 345). — A református egyház irodája. A Fő utca közepén, az Óvodával szemben álló épületben található, közel a Református templomhoz.

Liget 1887: *Liget* (HKFT.), 1865: *Liget* (SZABÓ 1937: 284), *Liget* (TeL), 1749: *Terebesi liget* (uo.). — Szántófield a bábonyi határ délnyugati részén. Ma már nem ismerik a nevet.

Lingurás-tanya 2015: *Lingurás-tanya*. — Egykori tanya a bábonyi határ északi részén, a Gánnáson. Az épületek ma már nincsenek meg, ennek ellenére a valamikori objektumok és a hozzá tartozó név a mai napig viszonyítási pontként szerepel a szóbeli eligazításokban. Nevét tulajdonosáról kapta.

Lukács-láz 2015: *Lukács-láz*, 1865: *Lukács láz* (Pesty 59). — Szántófield a bábonyi határ déli részén, a Cigány-láz és a Varga-láz szomszédságában. Lokalizálása

bizonytalan. Az előtag a tulajdonosra utalhat, az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Major 2015: *Major*, 1892: *Major* (BL2), 1887: *Bábonyi mjr.* (HKFT.), 1865: *Major* (BL1). — Szántófield a bábonyi határ keleti részén, a Kis-Őz-hát és az Egyház földje, az Ötkoronás szomszédságában. A területen a második és a harmadik katonai felmérések térképei épületet jelölnek (MKFT., HKFT.), valószínűleg egy kisebb mezőgazdasági telep működhetett rajta.

Mariháza 2015: *Mariháza*. | *Ez csak így most lett kinevezve, mióta Mari ott lakik*. — Szántófield a bábonyi határ déli részén, a belterület közvetlen szomszédságában. Nevét a Tűlsóvég nyugati felének szélső épületéről kapta.

Mari háza 2015: *Mari háza ~ Mari-ház*. | *Mari házánál lefele vannak ezek a főüdek*. — A Tűlsóvégen álló lakóház. A belterület délnyugati részének szélső épülete. Nevét tulajdonosáról kapta. Gyakran említik mint viszonyítási pontot.

Mártonháza lásd **Terebesiút**

Márton háza 2015: *Márton háza ~ Márton-ház*. — A Tűlsóvégen álló lakóház. A belterület délkeleti részének szélső épülete. Nevét tulajdonosáról kapta.

Második híd 2015: *Második híd*. — Híd a bábonyi határ nyugati részén. A Koromhoz és a Görjőshöz vezet. Az előtagja az *Első híd* név előtagjával áll összefüggésben.

Méhes-láz 2015: *Méhes-láz ~ Mihes-láz*. | *Egy ilyen bokros-kaszállós rész volt az ott mindig. Már most vóut benne felszántogatva, a kollektív után, mikor visszaadták, de hát gyenge málé van. Elhagyta azt mán mindenki. El van az bokrosodva*. 1892: *Méhes és Turcz Láz* (BL2), 1865: *Méhes láz* (Pesty 59), *Méhes Láz* (BL1). — Szántófield és kaszáló a bábonyi határ északi részén, a Dormán-láz és a Nádas szomszédságában. A név előtagjának eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink, az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Mikró 2015: *Mikró ~ Mikró sor ~ Új sor*. | *Ezt már mi tanáltuk ki, az emberek tanálták ki*. | *Ezt nevezték ki most itten. Ezek, ahun laknak azok a fiatalok. [...]* *Kitanálták itt, oszt azóuta rajtamaradt*. — A falu belterületének az északi részén, a Turci út mentén végighúzódó utcarész. A Kovácsháztól a Cigánysor első házáig tart. Viszonylag új része a falunak, hiszen néhány évtizede, az 1960-as évektől kezdtek beépíteni a területet. Elnevezését a szatmárnémeti tömbháznegyedek, az ún. Mikrónegyedek nevének mintájára kapta, hiszen ahogyan a Mikró, úgy ezek a részek is újnak számító, néhány évtizede beépített területek. A *Mikró ~ Mikró sor* lexémákat a lakosság többsége nem tartja „igazi helynévnek”, ennek ellenére a megnyilatkozásaikban a szót helynévként használják. A *Mikró sor* és az *Új sor* névváltozatok utótagja a *sor* 'utca' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Mikró sor lásd **Mikró**

Mogyorós 2000: *Mogyoróus* (SzMH. 1: 347), 1936: *Mogyoróus* (SzamSz. 2.). — Dombos hely, nem lokalizálható. A 2015-ös gyűjtés adatközlői nem ismerték.

Mogyorós-szeg lásd **Mogyoró-szeg**

Mogyoró-szeg 2015: *Mogyoróu-szeg ~ Nagy-Mogyoróu-szeg*, 2000: *Mogyorószeg* (SzMH. 1: 347), 1895: *Mogyoró-szeg* (uo.), 1865: *Mogyoros szeg* (Pesty 59). — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Királyút, a Sovány-sor és a Méhes-láz szomszédságában. A kisebbik résztől, a Kis-Mogyoró-szegtől egy kanális választja el. Az előtag bizonyára az egykor ott növe mogyoróbokrokra utal, az utótag a *szeg* 'nem központi fekvésű külterületi hely' földrajzi köznévi (FKnT.). A *Nagy-Mogyoró-szeg* névváltozat előtagja a *Kis-Mogyoró-szeg* név előtagjával áll összefüggésben.

Nádas 2015: *Nádas ~ Varga Zsiga nádassa*. | *A Sovány-sornak a túlsó végén. Ott vóut a Varga Zsiga nádassa. Úgy mondtuk régen*. 1888: *Nádas* (SzMH. 1: 347). — Nádas a bábonyi határ északi részén, a Méhes-láz és a Mogyoró-szeg szomszédságában. Varga Zsiga volt a tulajdonosa.

Nagy-Éger lásd **Éger**

Nagy-Éger-köz lásd **Éger**

Nagy-Fogás lásd **Hosszú-Fogás**

Nagy-Horgas lásd **Horgas**

Nagy-kanális 2015: *Nagy-kanális*. — Az Éger mellett végighúzó nagy vízelvezető árok a bábonyi határ nyugati-délnyugati részén.

Nagy-legelő 2015: *Nagy-legelőü*. | *Ez a legelőü, ahol legelnek a jószágok most, s leszokott itt jönni, itt a földeknek a végénél van egy út, Karos híd, ez a Karos híd, itt átaljött, és lejött a Nagy-legelőüre*. — Nagy kiterjedésű földdarab a falu külterületének keleti oldalán. Néhány évtizede még három részre osztották: a turci határhoz közel eső részét az ökrök, a közepét a növendékjószágok, a belterülethez közel eső részt pedig a tehenek legeltetésére használták. Ma már főként a turci románok használják. Csupán néhány bábonyinak maradt ott földje. A név előtagja a *Kis-legelő* név előtagjával áll összefüggésben.

Nagy-Mogyoró-szeg lásd **Mogyoró-szeg**

Nagy-Szomoga lásd **Comoga**

Nagy tanya lásd **Csertezán tanya**

Nagy-tölgyfa lásd **Tölgyfa**

Nákoly 2015: *Nákoj*. | *Az egész arra van Turctul lefele*. | *Az arra vóut a Nagy-legelőnek a túlsó végénél, már a turci határhoz tartozott. Nákoj. Vóut ott az én apámnak is főüd meg vóut több bábonyinak nákoji főüd*. 1887: *Nacole* (HKFT.), 1865: *Nákole* (TuL), 1751: *Nákoly*, silva (SZABÓ 1937: 284), 1550: *Nakolrethe* (uo.), 1545: *Nakoll rettye* (uo.), 1479: *Nakol, Nokoly*, pratum silvae (uo.), 1464: *Nakol*, terra (uo.). — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a turci határhoz közel. A Brime és a Körtélyes szomszédságában. A történeti források erdőként, erdei részként, földbirtokként tüntetik fel. Talán kapcsolatba hozható az Árpádkorból adatható 1278: *Nakol* (ÁSz.) személynévvél.

Nákoly rétje lásd **Nákoly**

Nemes-láz 1892: *Nemes Láz* (BL2), 1865: *Nemes Láz* (BL1). — Egykori szántóföld a bábonyi határ északi részén. A név előtagjának eredetére vonatkozóan nincsenek biztos ismereteink. Az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznév (FKnT.). Ma már nem ismerik a nevet.

Nem-láz lásd **Éger**

Nyíres 1865: *Nyíres* (Pesty 59). — Egykori dűlő. Nem lokalizálható. Ma már nem ismerik a nevet.

Ócskatanya lásd **Csertezán tanyája**

Ó-fogás lásd **Fogás 1.**

Óvoda 2015: *Ovoda ~ Általános iskola ~ Iskola*, 2000: *Általános-iskola* (SzMH. 1: 345). — Épület a falu központi részén, a Fő utca közepén. Néhány éve — az óvodai mellett — elemi iskolai oktatást is folytattak az épületben. Az elemi osztályok megszüntetésével ma már csak óvodaként működik az épület.

Ökör-fő lásd **Ökör-fű**

Ökör-fű 2015: *Ökör-fű*. | *Úgy vóut az út, hogy lementünk itt a hídnál, oszt akkor a Koromnak a fele, a túlsóu vége vóut az Ökör-fű. Vóut ut ott. Szántóufőüd vóut az.* 1895: *ökörfüdülő* (SzMH. 1: 348), 1865: *Ökörfű, ökörfű*. | *ez előtt a' szántó ökrök számára külön legelőnek fen tartatott — 's azóta ezen nevezetét tartja* (Pesty 20, 59), *Ökörfű* (BL1), *Ökörfű* (TeL), 1319: *Ukurfeu, Wkwrfew, Ewkewrfew*, *fluvius* (SZABÓ 1937: 283). — Szántóföld a falu külterületének délnyugati részén, a Korom és a Görjös szomszédságában. Kevésbé ismert és ritkán használt név. A legrégebbi történeti adat folyónévként említi, feltehetően ennek a fejét, forrását jelölte eredetileg, *Ökör-fő* formában. Talán a víz eltűnését követően értelmezték újra *Ökör-fű* alakban, ezt erősítette az is, hogy ökörlegelőnek is használták egykor (lásd Pesty Frigyes adatát).

Ökör-fű-dűlő lásd **Ökör-fű**

Ökör-fű lejárát lásd **Ökör-fű út**

Ökör-fű lejáró lásd **Ökör-fű út**

Ökör-fű út 2015: *Ökör-fű út ~ Ökör-fű lejárát ~ Ökör-fű lejáróu*. | *Ahogy lemegyünk itt a Koromnál. Ott vóut az Ökör-fű út. Csak azt is most má végigszántották.* — Egykori földút a bábonyi határ déli részén, az *Ökör-fő* nevű szántóföldhöz vezetett.

Ösvény 1865: *Ösvény* (BL1), 1319: *Usuen, Ewswen*, *via* (SZABÓ 1937: 283). — Egykori szántóföld a bábonyi határ déli részén. A 14. században még útként említették. Ma már nem ismerik a nevet.

Ötkoronás 2015: *Ötkoronás ~ Egyház földje*. | *Azér Ötkoronás, mer az egyház vagyona [...] öt hektár van ottan.* — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a Major, a Futballpálya és a Nagy-legelő szomszédságában. Az egyház tulajdonában álló öt hektárnyi terület.

Pálinkafőző lásd **Kavicsos 2.**

Palló 2015: *Pallóu*. | *A fahídon mentek át a Pallóhoz mindig*. — Szántóföld a bábonyi határ nyugati részén, a Híd-láz és a Surányi dinnyéjének a szomszéd-ságában. A Palló és a Híd-láz között egykor egy kis fahíd állt. A szántóföld neve erre utalhat.

Pankotai-láz 2015: *Pankotai-láz*. — Szántóföld a bábonyi határ nyugati részén. Lokalizálása bizonytalan. Kevésbé ismert és ritkán használt név. Az előtag feltehetőleg a tulajdonosra utal, az utótag a *láz* 'irtás' földrajzi köznévv (FKnT.).

Pap-kert 2015: *Pap-kert*. — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a Comogához, a Cigány-kerthez és a belterülethez közel. Az egyház tulajdona.

Papnál lásd **Lelkészi hivatal**

Papónál lásd **Toldinál**

Parókia lásd **Lelkészi hivatal**

Pekó 2015: *Pekóu* ~ *Pekóu-rész*. | *Pekót mondják annak az épületnek, hogy Pekóu, amék átta régen a motorinát meg a benzint, de most már nem árulja*. — Elhagyatott üzemanyag-töltő-állomás a bábonyi határ délnyugati részén, a Fordulóhoz közel. Az elnevezés a román *PECO*-ból, azaz a *Produce Etilate cu Cifrá Octanică* 'oktánszámmal rendelkező etiltermékek' kifejezésből ered. A rendszer-váltás előtt ez volt az üzemanyag-töltő-állomások hivatalos elnevezése. A szó mára köznevesült, a romániai magyarok általában mindenféle töltőállomást *pekó*-ként emlegetnek.

Pekó-rész lásd **Pekó**

Pelesőc 2015: *Pelesőuc* ~ *Pelecőüs* ~ *Pelesőuc-domb* ~ *Pelesőuc-erdő* ~ *Pelesőuc-hegy* ~ *Hegy*, 1931: *Pelsőc* (SzMH. 1: 348), 1897: *Pelesőcz*, *Pelesőcz erdő* (uo.), 1887: *Pelesőcz* (uo.), 1865: *Pelsőcz* (SZABÓ 1937: 284), 1477: *Pelsewzy-hegye*, promontorium (uo.). — Erdővel fedett domb a bábonyi határ északkeleti részén. Kedvelt kirándulólhely. Kniezsa szerint a szláv eredetű név a *plěšь 'csupas, kopár hely' > *Plěšivьcb > *Pelsőc* > *Pelesőc* történeti fejlődésen ment keresztül (vö. Kniezsa 1974: 1/421). A FNESz. is szláv eredetre vezeti vissza a magyar nyelvterületen máshol is előforduló helynevet (FNESz. *Pelesőc*). Az utóbbi változat mellett ma már a hangátvetéses *Pelecős* forma is elterjedt.

Pelesőc-domb lásd **Pelesőc**

Pelesőc-erdő lásd **Pelesőc**

Pelesőc-hegy lásd **Pelesőc**

Peti sorja 2015: *Peti sorja* ~ *Peti-sor*. | *Ez van, ahun vóut az óul*. | *Itt, ahol most én használom, már errül a Fogáson van a Peti sorja, itt ahun a cigány elégette a házát. Odáig vóut a Peti sorja. [...] A Kollektív istállounál*. — Szántóföld a bábonyi határ északi részén, a Fogás 2. és a Királyút között, a Kollektív ólhoz közel. Az előtag valószínűleg a tulajdonosra utal, az utótag a *sor* 'kisebb szántóterület' földrajzi köznévv (FKnT.).

Pompaház 1. 2015: *Pompaház* ~ *Kántonház*. — Vízisztító épület a falu belterületének északi részén. A Cigánysor szélső épülete. Turc település innen kapja

az ivóvizet. A *Kántonház* névváltozat előtagja a román *canton* 'örház' szóból származik.

Pompaház 2. 2015: *Pompaház*. | *Hát, eztet most építették. [...] Há, onnan jön a víz.* — Vízisztító épület a falu külterületének délnyugati részén, a Fordulóval szemben. Kisbábony innen kapja az ivóvizet.

Pompierház lásd **Bódé 2.**

Porgolát 2015: *Porgolát ~ Porgolánt ~ Porgolás ~ Porgolat ~ Porkoláz ~ Telek ~ Telkek ~ Telekhely ~ Út mellett ~ Útnál*. | *Hát, régen Porgolátnak mondták, de most Telkek, itt ez a Telkek, hát, ami ott van az út mellett.* 1936: *Pörgolát* (SzamSz. 2.), 1895: *Porgolat, a porgolásnál levő föld* (SzMH. 1: 348), 1865: *Porgolás* (Pesty 59), *Porgolát* (BL1). — Szántóföld a bábonyi határ nyugati részén, a belterülethez közel. Kevésbé ismert és ritkán használt név. Bizonyosan a 'sövény, kerítés' jelentésű *porgolát, porgolat* (TESz.) szóval hozható összefüggésbe.

Principáló lásd **Sztrádá principáló**

Puskaszín lásd **Bódé 2.**

Ravatalozó 2015: *Ravatalozó ~ Kápolna*. — A református egyház jelenleg is épülő kápolnája a Temetőben.

Református templom 2015: *Református templom ~ Templom*, 2000: *Reför-mátus-templom* (SzMH. 1: 345). — Az utca közepén található. Az elődje, az eredeti templom délebbre állhatott, s az 1850-es tűzvészben égett le. Az 1872-es tűzvész ezt az épületet sem kímélte meg, de a környékbeli gyülekezetek adományainak és a lakosság erőfeszítéseinek köszönhetően néhány éven belül sikerült helyreállítani és bővíteni. A tornya 1887-ben készült el. A kisbábonyi közösség életében a mai napig központi szerepet tölt be.

Régi-Fogás lásd **Fogás 1.**

Régitanya lásd **Csertezán tanyája**

Rekettyés lásd **Kerek-rekettye**

Sikátor lásd **Dregán út**

Sor lásd **Cigánysor**

Sovány-sor 2015: *Sovány-sor*. | *Van föld is, út is*. | *Főüdek vannak benne.* 1936: *Sovánsör* (SzamSz. 2.), 1895: *sovány sori föld* (SzMH. 1: 348), 1892: *Sovány sor* (BL2), 1865: *Sovány sor* (BL1), *Sovány-sör, Sovány-sor*. | *a faluhoz közel eső hely — mely a falu népesevével — be fog építtetni — most még szántó föld* (Pesty 20, 59). — Szántóföld a bábonyi határ északnyugati részén, a Kirtályút és a Mogyoró-szeg szomszédságában, a belterülethez közel. Az előtag jelentésével ellentétben jó minőségű szántóföld. Az utótag a *sor* 'földterület' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Sovány sor 2015: *Sovány sor ~ Sovány sor út ~ Sovány sori út ~ Sovány sor lejárta ~ Sovány sor lejáró*, 2000: *Sovány-sör* (SzMH. 1: 345). — A *Sovány-sor* nevű szántóföldekhez vezető földút.

Sovány sori út lásd **Sovány sor**

Sovány sor lejárata lásd **Sovány sor**

Sovány sor lejáró lásd **Sovány sor**

Sovány sor út lásd **Sovány sor**

Surányi dinnyéje 2015: *Surányi dinnyéje ~ Surányi dinnyése ~ Kutnál.* — Dinnyés a bábonyi határ nyugati részén, a Teberna és a Kisbábonyi út szomszédságában. Régebben egy kút állt rajta. Nevét tulajdonosáról kapta.

Száraz-hát 1936: *Szárazhát* (SzamSz. 2: 323), 1887: *Száraz hát* (HKFT.). — Földterület a bábonyi határ délkeleti részén. Ma már nem ismerik a nevet.

Szatmári fő út lásd **Szatmári országút**

Szatmári országút 2015: *Szatmári országút*, 2000: *Szatmári országút ~ Szatmári főút* (SzMH. 1: 345, 348). — A Szatmárnémeti felé vezető országút.

Szatmári út lásd **Kisbábonyi út**

Szentpályi Jenő-tanya 1887: *Szentpály Jenő tn.* (HKFT.). — Egykori tanya a bábonyi határ északi részén. Ma már nem ismerik a nevet.

Szentpály István-tanya 1909: *Szentpály István tanya* (SzMH. 1: 348), 1894: *Szentpály István tanya* (uo.), 1887: *Szentpály István tn.* (HKFT.). — Egykori tanya a bábonyi határ északi részén. Ma már nem ismerik a nevet.

Szomoga lásd **Comoga**

Szonda út 2015: *Szonda út.* — Út a falu külterületének keleti-északkeleti részén. A Hodoshoz és a Csető-szeghez vezet. A név előtagja azokra az olajszon-dákra utal, amiket néhány éve fűrtak le a területen.

Sztrádá Princsipálő 2015: *Sztrádá Princsipálő ~ Princsipálő.* — A *buletinba minden Princsipálő. Mindenütt Fő út. [...] Mikor így valahogy kell mondani, hogy hol laksz, vagy nem tom mi: Princsipálő utca ennyi szám.* — A falu egyetlen utcájának a neve, amelyet szinte kizárólag a levélcímzésben használnak. A román kifejezés, a *Strada Principală* jelentése 'fő utca'. A falu lakosságának körében eltérőek a vélemények arra vonatkozóan, hogy pontosan mire értik az utcanévet. Egyesek szerint kizárólag a falu régebbi részére értendő, arra az utcarészre, ahol a Református templom is áll. Mások szerint az az utcarész, amelyet a Turci út, a „Fő út” szel keresztül. Egy harmadik vélemény szerint pedig az egész falura értendő, annak minden részével együtt.

Szuszán 2015: *Szuszán, -ba.* — Utcarész a falu belterületének északkeleti részén, a Kollektív óllal szemben. Viszonylag új része a falunak, csupán néhány házból áll. A név eredetére vonatkozóan nincsenek biztos információk. A turci *Susan* utcanév adhatta az ötletet a névadáskor. A román *Susan* szó többé-kevésbé a magyar *Felszeg*-nek felel meg. A *sus* fő jelentése 'fenn, fent', míg az *-an* képző az *-i* melléknévképzővel rokonítható. A *Mikró* elnevezéshez hasonlóan ezt a leképzést sem tekintik „igazi helynévnek”. A szóban forgó utcarész megnevezésekor viszont szinte kivétel nélkül mindig ezt a szóalakot használják.

Talpos háza 2015: *Talpos háza*. | *Az a románokéba vóut, a Talpos. Az egy román ember vóut, ott lakott.* — Egykori épület a Nagy-legelőn, a turci határban. Nevét tulajdonosáról kapta.

Teberna 2015: *Teberna*. | *A Cselőüszön is, ahogy a miénk van a Cselőüsznek mondva, régen úgy mondták neki, hogy Teberna. [...] Egyik azt mondja, Teberna, a másik azt mondja, Cselősz.* — Szántóföld a falu külterületének nyugati részén, Surányi dinnyéjének szomszédságában. Jelenleg a Cselősz részének tekintik. A Szamosháti szótár szerint a *teberna* ~ *taberna* 'kocsma' régies, kiveszőben lévő szó (SzamSz. 2.). A kettő, a köznév és a helynév kapcsolatáról azonban nincsenek ismereteink. A névadás motivációja ismeretlen.

Telek lásd **Porgolát**

Telekhely lásd **Porgolát**

Temető 2015: *Temetőü*. — A falu belterületének délnyugati részén található. Magyar-, cigány- és román temető részekből áll.

Temető alatt lásd **Kertalja**

Temető alja lásd **Kertalja**

Temető lejárata 1. 2015: *Temetőü lejárata ~ Temetőü lejáróu*. — A Temetőhöz vezető út a falu belterületén, amelyre a régi vízipuskaszín, a Bódé előtt kell letérni.

Temető lejárata 2. 2015: *Temetőü lejárata ~ Temetőü lejáróu*. — A Temetőhöz vezető földút, a bábonyi határ nyugati részén, a belterülethez közel. A Kertalja szántóföldjei mellett vezet el.

Temető lejáró lásd **Temető lejárata 1., 2.**

Templom lásd **Református templom, Katolikus imaház**

Tenek-láz 1865: *Tenek láz* (Pesty 59). — Egykori szántóföld. Nem lokalizálható. Az előtag eredetére vonatkozóan nincsenek ismereteink, az utótag valószínűleg a *láz* 'irtás' földrajzi köznév (FKnT.). Ma már nem ismerik a nevet. A Fenék-lázzal való azonossága sem zárható ki.

Terebesi forduló lásd **Forduló**

Terebesi-határ lásd **Terebesi-mező**

Terebesi-liget lásd **Liget**

Terebesi-mező 2015: *Terebesi-mezőü ~ Terebesi-határ*. — Azoknak a Túrtebeshez tartozó szántóföldeknek a neve, amelyek a Görjös és a Korom szomszédságában találhatók.

Terebesiút 2015: *Terebesiút ~ Faluvégesi-föld ~ Mártonháza*. — Szántóföld a bábonyi határ déli részén, a belterülethez, a Túlsóvéghez közel. Nevét a rajta áthaladó földútról, a Terebesi útról kapta.

Terebesi út 1. 2015: *Terebesi út*. | *Hát itt a Terebesi útnak mondjuk, itt ahogy mejen lefele az a, Vitlingertül lefele az a szekerút, úgy mondták, hogy Terebesi út.* 2000: *Terebesi út* (SzMH. 1: 348). — A Terebesiút nevű szántóföldekhez vezető földút. A falu külterületének déli részén található, Márton házától indul.

Terebesi út 2. 2015: *Terebesi út.* — A Fordulótól Terebesig tartó 2 kilométeres útszakasz a bábonyi határ nyugati-délnyugati részén. Az országút része.

Tirsztop 2015: *Tirsztop.* — A kamionsofőrök pihenőhelye a bábonyi határ délnyugati részén, az országút mellett.

Toldinál 2015: *Toldinál ~ Papounál.* — Épület a falu belterületének északi részén, az iskolai buszmegállóhoz, a Bódé 1. nevű helyhez közel. A tulajdonos a *Toldi* és a *Papó* ragadványneveket viseli. Az épület a falu tizenéveseinek a törzshelye.

Tölgyfa 2015: *Tölgyfa ~ Nagy-tölgyfa.* | *Ez fenn van a térképen is, bármejj térképen, tehát Halmi község térképén a Tölgyfa meg van jelenve.* | *Itt a Nagy-tölgyfa, itt a Kert alatt, itt, ahogy a Temetőüttl odalátni. A területet is úgy hívják: a Tölgyfánál.* 1751: *Thevlgh fa* (SZABÓ 1937: 285), 1479: *Thevlgh fa* (uo.). — Az Éger közepén álló magányos tölgyfa. Fontos viszonyítási pont a környéken.

Tölgyfánál lásd **Éger**

Tripón 2015: *Tripón ~ Triponnál*, 2000: *Italozó* (SzMH. 1: 345). — Autómosó a falu külterületének délnyugati részén, a Tirsztop és a Pekó mellett, a Túrterebes–Halmi-országút mentén. Néhány éve falatozót és kocsmát is működtettek benne. Nevét tulajdonosáról kapta.

Túlsóvég 2015: *Túlsóúvég ~ Faluvég ~ Kutyaszorító ~ Kutyaszorítóvég ~ Vég.* | *Aszonták, erre sok kutya vout. [...] Ezt is csak úgy csúfságbul mondták, Kutyaszorítóu.* — A falu belterületének déli része. A Márton házával és a Mari házával bezáródó utcaszakasz. A helybeliek szerint régebben sok hamis kutya tanyázott arrafele, szerintük innen ered a *Kutyaszorító ~ Kutyaszorítóvég* neve.

Turci forduló lásd **Forduló**

Turci-határ 2015: *Turci-határ.* — A már Turchoz tartozó földek, a falu külterületének keleti részén. A Nákoly és a Körtélyes a Turci-határra nyúlnak rá.

Turci-láz lásd **Turc-láz**

Turci út 2015: *Turci út ~ Fő út*, 2000: *Fő út ~ Túrci út* (SzMH. 1: 345). — Turc település felé vezető aszfaltos út, a falu északi részét szeli keresztül. A Mikró és a Cigánysor mellett halad el.

Turci utca 2015: *Turci utca.* — Az az utcarész, amelyet a Turci út szel keresztül. A Mikrót és a Cigánysort foglalja magába.

Turc-láz 2015: *Turc-láz ~ Turci láz*, 1892: *Turcz Láz* (BL2), 1865: *Turcz láz* (Pesty 59), *Turcz Láz* (BL1). — Szántóföld és kaszáló a bábonyi határ északnyugati részén, a Híd-láz és a Sovány-sor szomszédságában. Az előtag a szomszédos településre utal, az utótag valószínűleg a *láz* 'irtás' földrajzi köznévi (FKnT.).

Tyutyon istállója 2015: *Tyutyon istállója.* — Épület a Kis-Őz-háton, a Turci úthoz közel. Nevét Tiution nevű tulajdonosáról kapta.

Új-Fogás lásd **Fogás 2.**

Új sor lásd **Mikró**

Új-tanya 2015: *Új-tanya*. | *Erre az új Gosztátra szokták mondani, hogy az Új-tanya*. — Tanya a halmi és a dabolci határ között a bábonyi határ északnyugati részén. A név előtagja az *Ócska-* és *Régi-tanya* nevek előtagjával áll összefüggésben.

Út mellett lásd **Porgolát**

Útnál lásd **Porgolát**

Útszéli-kereszt 2000: *Úccéli-kereszt*. | *A Szatmári út mellett, félúton*. — A 2015-ös gyűjtés adatközlői tulajdonnévként nem ismerték.

Vágott-erdő 2015: *Vágott-erdő*. — Szántóföld a bábonyi határ északkeleti részén, a Pelesöchöz közel. Sok más bábonyi helynévvel együtt ez a kifejezés is arra utal, hogy a szóban forgó terület erdőből lett szántófölddé.

Vajas-oldal 1887: *Vajas oldal* (HKFT.). — Földterület a bábonyi határ északkeleti részén. Ma már nem ismerik a nevet.

Vályogos-gödör 2015: *Vájogos-gödör ~ Kenderáztató*. | *A Kenderáztatóu itt vóut, ahogy van a hid. Az vóut ott. Ott is vóut nagy víz, áztattuk a kendert bele*. — A Kisbábonyi út mellett végighúzódó gödör a bábonyi határ nyugati részén, a belterülethez közel. Régebben vályogot vetettek benne, illetve egy időben itt áztatták a kendert. Ma már ez a település nem hivatalos személtérakója.

Varga-láz 2015: *Varga-láz*. — *Az is szántóu is, kaszálóu is. Van benne ijen is, ojan is, az vegyes. Mer' akinek van mivel, az felszántja, beveti, akinek nincs, meg annak ott van az is juhlegelőünek*. 1936: *Vārgaláz* (SzamSz. 2.), 1895: *Varga-láz* (SzMH. 1: 349), 1865: *Varga Láz* (BL1). — Szántóföld és kaszáló a bábonyi határ déli részén, a Kavicsos 2. és a Cigány-láz között. Régebben két részből állt: a *Külső-* és a *Belső-Varga-láz*-ból. Ez a felosztás ma már nem létezik. A név előtagja valószínűleg a tulajdonosra utal, az utótag pedig a *láz* 'irtás' földrajzi köznévvé (FKnT.).

Varga Zsiga nádasa lásd **Nádas**

Vég lásd **Túlsóvég**

Vegyesbolt 2015: *Vegyesbóut ~ Bóut ~ Vegyesüzlet*. | *Vegyesüzlet. Há' úgy van kiírva rá: Vegyes. [...] Há' csak Bóut*. 2000: *Vegyes-bólt* (SzMH. 1: 345). — A falu belterületének északi részén, a Fő utca elején álló épület. A település egyetlen boltja.

Vegyesüzlet lásd **Vegyesbolt**

Violaháza 2015: *Violaháza ~ Violház*. — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a Comoga szomszédságában. Nevét az egykor rajta álló épületről kapta. Viola a ház tulajdonosa volt.

Violház lásd **Violaháza**

Vízpuskaszín lásd **Bódé 2.**

Víztorony 2015: *Víztorony*, 2000: *Víztorony* (SzMH. 1: 345). — A falu mezőgazdasági termelőszövetkezete építtette. Már nincs meg.

Völgy 2015: *Völgy ~ Vöügy ~ Völgy lapossa*. | *A falunak ez a másik oldala, ahun van a tó, ott volt egy terület, a Vöügy, a Vöügybe*. — Szántóföld a bábonyi határ déli részén, a belterület, a Tűlsóvég szomszédságában.

Völgy laposa lásd **Völgy**

Zöldtanya lásd **Hárd-tanya**

Zsellér-mező 2015: *Zsellér-mezőü*. | *Egy keskeny hej csak. Pár embernek vóut ott kaszállóu*. 1865: *Zsellér mező* (TeL). — Kaszáló Bábony külterületének délkeleti részén. Jelenleg a terebesi határhoz tartozik. Az adatközlők többsége nem ismeri a nevet.

Zsidóház 1. 2015: *Zsidóház*. — Épület, a Bábonyi utca közepén, a Parókia oldalán. Egykor zsidó család lakta, bolt és kocsmá is működött benne. A hozzátartozó kert a Zsidó-kert.

Zsidóház 2. 2015: *Zsidóház*. | *Vóut két zsidóház*. — Az adatközlők szerint a Református templom hátánál is állt egy Zsidóház, a Duved vagy Duhed család háza. Erre utaló konkrét nyomokat a területen azonban már nemigen lehet találni.

Zsidó-kert 2015: *Zsidó-kert*. — Szántóföld a bábonyi határ keleti részén, a belterülethez közel. A Zsidóházhoz tartozó föld.

Források

BL1 = WENZL GUBER–WOSTROWSKY KARL 1865. *Feldskizzen der Gemeinde Bábony*. Magyar Országos Levéltár. S 79 No 1778/003.

BL2 = *Kisbábony 1892-es kataszteri térképe*. A Román Nemzeti Levéltár Szatmár megyei fiókja (Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale).

Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3.*, 5. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1890–1913.

EHsz. = SZABÓ M. ATTILA–SZABÓ M. ERZSÉBET szerk., *Erdélyi helységnévszótár*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2003.

EKFT. = *Az első katonai felmérés. A magyar királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–85*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.

Fényes = FÉNYES ELEK, *Magyarország geográfiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leíratik 1*. Pest, 1851.

HKFT. = *A harmadik katonai felmérés. 1869–87. A Magyar Szent Korona Országai. (1: 25 000)*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2007.

HL1 = RÖSSLER FRANZ–VIEVELT ANTO 1865. *Feldskizzen von Markte Halmi*. Magyar Országos Levéltár. S 79 No 1777/006.

HL2 = PAPP SÁNDOR–MOLNÁR ISTVÁN–ZAHORÁNSZKY GÖRGY 1918. *Halmi Ugocsa vármegyei nagyközség felvételi előrajzai*. Magyar Országos Levéltár. S 79 No 1777/006.

Hnt. = *Magyarország helységnévtára*. Statisztika Kiadó Vállalat, 1873, 1877, 1882, 1888, 1892, 1895, 1900, 1902, 1907, 1913, 1944.

- Lelkes = LELKES GYÖRGY szerk., *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Második javított és bővített kiadás. Baja, Talma Könyvkiadó, 1998.
- Lipszky = LIPSZKY JÁNOS, *Repertorium locorum objectorumque in XII tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confinitiorum Militarum, Magni item Principatus Transylvaniae occurrentium*. Budae, Regiae Universitatis Pestanae, 1808.
- MKFT. = *A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású színes térképei. 1819–69*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
- Pesty = MIZSER LAJOS, *Ung és Ugocsa megye Pesty Frigyes 1864–66. évi helynévtárában*. Nyíregyháza, Stúdium Kiadó, 1999.
- Sebők = SEBŐK LÁSZLÓ szerk., *Határokon túli magyar helységnévszótár*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1997.
- Su. = CORIOLAN SUCI szerk., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*. București, Editura Academiei, 1967.
- SzamSz. = CSÜRY BÁLINT, *Szamosháti szótár 1–2*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1935–1936.
- SzMH. = BURA LÁSZLÓ, *Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei) 1–2*. Csíkszereda, Státus Kiadó, 2008.
- TeL = LUX ADOLF–ZAHAWEK JOHANN, *Feld-Brouillons der Gemeinde Tür Terebes*. 1865. Magyar Országos Levéltár. S 79 No 1782/002.
- TuL = HARTIG GUSTAV–RIBIČKA FRANZ–HARASEK JOHANN–WASOWICZ FELIX–VETTER BERTHOLD, *Feldskizzen der Gemeinde Turcz*. 1865. Magyar Országos Levéltár. S 79 No 1781/003.

Irodalom

- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- FKnT. = BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- ISPMN = Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Institutul Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale) honlapja. URL: <http://ispmn.gov.ro/hun/> (2016. 01. 17.).
- KNIEZSA ISTVÁN 1943–1944/2001. *Kelet-Magyarország helynevei*. Budapest, Lucidius Kiadó.
- KNIEZSA ISTVÁN 1974. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai 1–2*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOCÁN BÉLA 2013. *Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa vármegyében*. Doktori értekezés. Kézirat. Debreceni Egyetem.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévvadás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZABÓ ISTVÁN 1937. *Ugocsa megye*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.

Az *Urbaria et conscriptiones* című gyűjtemény Szepes vármegyére vonatkozó településnévi adatai

KENYHERCZ RÓBERT

1. Bevezetés

A Magyar Nyelvjárások 52. számában tettem közzé a Magyar Nemzeti Levéltár dikális összeírásokat tartalmazó gyűjteményének Szepes vármegyére vonatkozó adatait. Az ottani előszóban utaltam azonban arra, hogy a dikajegyzékek jellegük-ből adódóan sok település nevét nem tartalmazzák, így Szepesre vonatkozóan hiányoznak belőlük többek között a szabad királyi városok, a Lengyelországnak elzálogosított falvak, illetve más egyéb okból mentességet élvező települések adatai is (vö. KENYHERCZ 2014: 230). Ahhoz azonban, hogy a vármegye 16–17. századi településnév-anyagát teljességében tudjuk vizsgálni, szükségesnek láttam feldolgozni az *Urbaria et conscriptiones* című levéltári gyűjteményt is (E 156). Igaz, ez korántsem olyan szisztematikus forrás, mint a már közreadott dikális összeírások anyaga, de könnyen hozzáférhető és kutatható,¹ s így a fent említett hiányok jól pótolhatók belőle. Mivel a két forrásközlés szándékom szerint tehát kiegészíti egymást, a mostani adattárat is ugyanazon elvek szerint és formában készítettem el.²

Az *Urbaria et conscriptiones* 1527-től a 19. századig tartalmaz úrbéri összeírásokat és különböző becsléseket,³ de a feldolgozott anyag hatalmas mennyisége miatt most az adatközlést csak a 16–17. században adatható települések nevére korlátozom, valamint nem is közlök minden egyes fellelhető adatot, hanem csupán annyit, amennyi meglátásom szerint már tükrözi egy-egy névnek a korban használatos formáját. A névvariánsok és alakváltozatok különbségére minden esetben hozok példákat, a pusztán helyesírási eltéréseket e korra vonatkozóan viszont már nem tekintem lényeges ügynek. Mivel azonban a gyűjteményhez készült regeszták nagyon különböző színvonalon — a nevek tekintetében adott esetben tévesen és

¹ A teljes anyag elérhető és kereshető a Hungaricana elnevezésű közgyűjteményi portálon (<http://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium>).

² A nyelvi elemzésen alapuló szerkesztéssel szemben az azonosíthatóságot figyelembe véve most is ENGEL PÁL Magyarország a középkor végén című munkájának címszavait vettem alapul, egyes esetekben utalócímszavakkal megkönnyítve az adott település adatainak megtalálását. A szerkesztési alapelvek részleteihez lásd KENYHERCZ 2014: 230–231.

³ A gyűjtemény részletes ismertetéséhez lásd MAKSAY 1992: 53–63, valamint az úrbéri összeírásokról általában lásd MAKSAY 1957.

hiányosan — készültek, így sokszor nehezen található meg segítségükkel egy-egy név adatát tartalmazó dokumentum, továbbá egyes esetekben az azonosításban is előfordulnak tévedések, így az adatok után — jellel elválasztva mutatószerűen közlöm az adott név további adatait tartalmazó iratok hivatkozását is, ezáltal is megkönnyítve a további névtörténeti vagy birtoklástörténeti vizsgálatokat.⁴ Az adatok után az első szám az ún. fasciculus száma, a második pedig az azon belüli sorszám. Mivel mindegyik adat ugyanabból a fondból származik, egyéb jelölést nem tartottam szükségesnek, kivéve akkor, ha az adat nem a Registrata elnevezésű nagyobbik gyűjteményrészről, hanem az Irregistratából származik. Erre a számok előtti IR jelzéssel utalok.

Mostani adattárban — a már említett dikális összeírásokat tartalmazó adattárhoz igazítva — elsősorban településnévi adatokat gyűjtöttem össze, de középkori eredetű települések esetében akkor is közlöm egy-egy hely adatait, ha azok a 16–17. században már pusztaként vagy majorságként szerepeltek csak az iratokban.

2. Szepes vármegye településnevei az *Urbaria et conscriptiones* című gyűjtemény 16–17. századi anyagában

Ábrahámfalva ’település Késmárktól délre, Ábrahám-pikfalva településrésze/Ábrahámovce’ 1659/Más.: *Abrahamffalwa* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Abrahamfalua* (50: 23).

Almás ’település Lőcsétől keletre, Szepesalmás/Jablonov’ 1584: *Almas* (100: 47); 1626: *Almas* (50: 14); 1683: *Almás* alias *Jablunyé* (50: 17) — 1584: 100: 48; 1659: 50: 13; 1681: 152: 24; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1688: 152: 39; 1689: 34: 4; 50: 19; 50: 21.

Alsólapsa ’település Ófalutól nyugatra, Alsólápos/Lapsze Nižne’ 1549> 1643/Más.: *Lapsa inferior* (90: 17); 1680: *Also Lábs* (15: 45); 17. sz. vége/Más.: *Also Labs* (34: 34) — 1675: 6: 50; 1682:

15: 46; 1683: 50: 17; 1684: 24: 15; 17. sz. vége: 28: 16.

Alsórépás ’település Lőcsétől északkeletre, Alsórépás/Nižné Repaše’ 17. sz. vége/Más.: *Repas inferior* (50: 23).⁵

Alsóruszbach ’település Lublótól délnyugatra, Alsózúgó/Nižné Ružbachy’ 17. sz./Más.: *Inferior Ruzbach* ~ *Ruzpach inferior* (112: 57); 1659/Más.: *Utraque Rausbach* (50: 13).

Alsósunyava ’település Poprádtól nyugatra, Alsószépfalu/Nižná Šuňava’ 1657/Más.: *Sonyawaiak* gr. ~ *Suonyawanak* gr. ~ *Svnyavai* gr. (48: 59); 1659/Más.: *Sonawa inferior* (50: 13); 1678: *Sunava* (48: 64); 1689: *Alsó Sonnyáva* (90: 84) — é. n.: IR 6: 45;

⁴ A teljes névanyag a Magyar Digitális Helynévtár honlapján (<http://mdh.unideb.hu>) hamarosan teljes egészében hozzáférhető lesz.

⁵ Az *Urbaria et conscriptiones* 50: 13-as számú irata alapján ez a név vélhetően tévedésből került feljegyzésre, ugyanakkor a név története szempontjából mint adat ettől talán még értelmezhető, így az adattárban is benne hagytam.

17. sz. második fele: 48: 69; 1673: 48: 60; 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 48: 61; 48: 62; 48: 68; 1684: 48: 70; 1686: 48: 65; 82: 55; 1689: 118: 18; 1692: 48: 66; 1695: 79: 3a; 17. sz. vége: 50: 23, valamint valószínűleg 1685: 26: 21.

Alsószlovinka ’település Korompától délnyugatra, Alsószalánk/Nižné Slovinky’ 1596/Más.: *Slouinkha utraque* (49: 17); 1605/Más.: *Also zlouenka* (113: 8); 1637/Más.: *Zlowinka Inferior* (49: 22); 1671: *Also Slowenka* (49: 25); 1685: *Inferioris Szlovienka* (104: 29) — é. n.: 48: 60; 1636: 49: 21; 17. sz. közepe: 50: 9; 1672: 14: 12b; 1673: 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; 1677: 115: 8; 1678: 48: 63; 1686: 49: 30.

Arnótfalva ’település Iglótól északnyugatra, Arnótfalva/Arnutowce’ 1596/Más.: *Arnoltfalua* (49: 17); 1636/Más.: *Arnottfalua* (49: 21); 1659/Más.: *Arnoldffalwa* (50: 13); 1682: *Arnottfalva* (50: 16); 1685: *Arnoldfalva* (104: 28) — 1637: 49: 22; 1683: 50: 17; 113: 33; 17. sz. vége: 56: 39.

Baldóc ’település Lőcsétől délkeletre, Baldóc/Baldovce’ 1596/Más.: *Baldocz* (49: 17); 1633: *Baldocz* (90: 14); 1671: *Baldocz* (49: 25); 1689/Más.: *Baldocz* (49: 34) — 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 113: 12b; IR 7: 143; 1659: 50: 13; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 17. sz. vége: 56: 39.

Batizfalva ’település Poprádtól nyugatra, Batizfalva/Batizovce’ 1659/Más.: *Bathyzy* (50: 13); 1673: *Batizffalua* (11: 35); 1685: *Batizffalva* (26: 21); 17. sz.

vége/Más.: *Batisz* (50: 23) — 1673: 24: 11; 24: 13; 24: 14; 1673 u.: 8: 45; 44: 24; IR 4: 16; 1674: 173: 22.

Beharóc ’település Szepesváraljától keletre, Beharóc/Beharovce’ 1596/Más.: *Beharocz* (49: 17); 1633: *Beharocz* (90: 14); 1671: *Biharocz* (49: 25); 17. sz. vége/Más.: *Beharocz* (56: 39) — 1605: 113: 8; 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1686: 49: 30.

Béla ’település Ófaluól északkeletre, Újbéla/Nowa Biała’ 1659/Más.: *Wybellya* (50: 13); 1684: *Bela ~ Uy Bela* (11: 37); 17. sz. vége/Más.: *Uy bela ~ Nova bela* (50: 23).

Betlenfalva ’település Poprádtól délkeletre, Betlenfalva/Betlanovce’ 1633: *Bethlremffalva* [ɔ: *Bethlemffalva*] (90: 14); 1659/Más.: *Bethlemffalwa* (50: 13); 1675: *Bethlehemfalva* (48: 62); 17. sz. vége/Más.: *Betlehemfalua* (50: 23); 17. sz. vége/Más.: *Betlendorff* (56: 39) — 1636: 49: 21; 1673: 79: 3f.

Bierbrunn ’település Késmárktól északra, Sörkút/Výborná’ 1659/Más.: *Bybrom* (50: 13); 1671: *Wyborna* (17: 3b); 1689: *Wiborna* (17: 3e); 17. sz. vége/Más.: *Bybron* (50: 23) — 1671: 17: 3; 17: 3b; 1673: 10: 95; 1673 u.: 44: 24; 1674: 17: 3c; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1686: 17: 3e; 126: 5; 1687: 174: 19; 1689: IR 10: 3.

Bozsafalva ’település Poprádtól délkeletre, Lándzsásötffalu településrésze/Hôrka’ *1659/Más.: *Bazchaffalwa* (50: 13).

Busóc ’település Késmárktól északkeletre, Busóc/Bušovce’ 1659/Más.: *Pausendorff* (50: 13); 1696: *Bussocensibus*

(60: 8); 17. sz. vége/Más.: *Pauscendorff* (50: 23).

Csépánfalva ’település Iglótól délkeletre, Márkusfalva településrésze/Markušovce-Čepanovce’ 1673: *Csepanocz* ~ *Scephanfalva* (24: 13); 1674/Más.: *Stephanocz* (173: 22); 1685: *Csepanffalva* (26: 21) — 1673: 24: 14; 1673 u.: 8: 45; 44: 24; IR 4: 16; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 54; 90: 117.

Csontfalva ’település Poprádtól délkeletre, Csontfalu/Čenčice’ 1696: *Csencsicz* (4: 23); 1696: *Czencice* (60: 8); 1696: *Czenczicz* (60: 8), valamint talán *1659/Más.: *Chenscfalwa* (50: 13).

Csütörtökhely ’település Lőcsétől délnyugatra, Csütörtökhely/Spišský Štvrtok’ 1596/Más.: *Quintum forum* (49: 17); 1605/Más.: *Hunders marckh* [ɔ: *Duners marckh*] (113: 8);⁶ 1633/Más.: *Zetertekheli* (98: 16); 1634/Más.: *Cheoteorteok Hely* (49: 20); 17. sz. közepe/Más.: *Csőtörtökhely* ~ *Quintum forum* (50: 9); 1683: *Quintum forum* (50: 17); 1683: *Csőtörtökhely* (50: 17); 17. sz. vége/Más.: *Donnerstmarck* (56: 39) — 1633: 90: 14; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: IR 7: 143; 1659: 50: 13; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34.

Daróc ’település Lőcsétől nyugatra, Szepesdaróc/Dravce’ 16. sz. közepe/Más.: *Drawecz* (100: 43); 1570/Más.: *Drauecz* (108: 1); 1675/Más.: *Dravecz* (6: 50) — 1696: 60: 8.

Dénesfalva ’település Iglótól keletre, Dénesfalva/Danišovce’ 1596/Más.: *Dynesfalwa* (49: 17); 1605/Más.: *Dienesdorff* (113: 8); 1633: *Daniasz* (90: 14); 1671: *Danisocz* (49: 25); 17. sz. vége/Más.: *Villa Dionisy* (50: 23); 17. sz. vége/Más.: *Densdorff* (56: 39) — 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34.

Dományfalva ’település Lőcsétől délkeletre, Dománfalva/Domaňovce’ 1596/Más.: *Domanfalua* (49: 17); 1633/Más.: *Domafalva* (98: 16); 1636/Más.: *Domanocz* (49: 21); 17. sz. közepe/Más.: *Domanfalwa* (113: 12b); 1659/Más.: *Doman* (50: 13); 1672/Más.: *Domanyfalua* ~ *Domanyociensis* (14: 12b); 1674/1674: *Domanfalvensis* (49: 27); 1676/Más.: *Domanyocz* (8: 16a); 1682: *Domanyfalva* (34: 18); 1689: *Domanyocz* (34: 4); 17. sz. vége/Más.: *Domar* [ɔ: *Doman*] (50: 23); 17. sz. vége/Más.: *Domanfalwa* (56: 39) — 1605: 113: 8; 1633: 90: 14; 1634: 49: 20; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1671: 49: 25; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 68: 53; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34.

Dubrava ’település Szepesváraljától keletre, Szepesváralja/Dúbrava’ 1596/Más.: *Dvbrava* (49: 17); 1633/Más.:

⁶ A romlott névforma javításához és azonosításához lásd MAKSAJ 1959: 409, illetve az *Urbaria et conscriptiones* 7: 143-as számú iratát.

Dubrawa (98: 16); 1671: *Dubrava* (49: 25) — 1605: 113: 8; 1633: 90: 14; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 113: 12b; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34; 17. sz. vége: 56: 39.

Durstin ’település Ófalutól északnyugatra, Dercsény/Dursztyn’ 1673/1693: *Durstin* (14: 60); 1686: *Durstin* (89: 27); 17. sz. vége: *Durstein* (35: 73) — 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 111: 9; 1675: 89: 20; 1675 u.: IR 7: 89; 1684: 11: 37; 1685: 24: 16; 1686: 35: 42; 35: 44; 36: 85; 49: 32; 82: 35; 89: 27; 1687: 147: 282; 174: 19; 1689: 109: 26; 1693: 14: 60.

Édösfalva ’település Iglótól északnyugatra, Édösfalva/Hadušovce’ 16. sz. közepe/Más.: *Edesfalwa* (100: 43); 1659/Más.: *Edesffalwa* (50: 13); 1685: *Hadussov* (104: 28).

Eisdorf ’település Késmárktól délnyugatra, Izsákfalva/Žakovce’ 1596/Más.: *Isaacfalva* (49: 17); 1598/Más.: *Eisdörff* (24: 79); 1615/Más.: *Isaacfalwa* (49: 19); 1633: *Szakocz ~ Zakocz* (90: 14); 1637/Más.: *Isaacfallffa* (49: 22); 17. sz. közepe/Más.: *Zakocz* (50: 9); 1671: *Zakocz* (49: 25); 1672/Más.: *Isaacfalvensis* (14: 12b); 1685: *Sákocz* (49: 29); 17. sz. vége/Más.: *Eysdorff* (56: 39) — 1605: 113: 8; 1611 e.: 37: 12; 1633: 98: 16; 1636: 49: 21; 1686: 49: 30; 1688: 82: 73; 1689: IR 10: 6; 110: 23a; 17. sz. vége: 28: 71.

Farkasfalva ’település Késmárktól délre, Farkasfalva/Vlková’ 1659/Más.: *Farkasffalwa ~ Villa Farkashy* (50:

13); 1672: *Farkasfalva* (31: 69); 1690: *Farkasfalva* (31: 72) — 1675: 31: 69; 1684: 31: 70; 1689: 31: 71.

Felka ’település Poprádtól északnyugatra, Poprad településrésze/Poprad-Velká’ 1598/Más.: *Filka* (24: 79); 1611 e./Más.: *Filka* (37: 12); 1685: *Velka* (26: 21).

Felsőlapsa ’település Ófalutól nyugatra, Felsőlapos/Lapsze Wyžne’ 1681: *Felső Laps* (39: 47); 1682: *Felső Labs* (15: 46); 1684: *Felseö Labs* (10: 57a) — 1683: 50: 17.

Felsőrépás ’település Lőcsétől északkeletre, Felsőrépás/Vyšné Repaše’ 1659/Más.: *Superior Repas* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Superior Repas* (50: 23) — valamint valószínűleg 1659: 50: 13; 1681: 152: 24; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18.

Felsőruszbach ’település Lublótól nyugatra, Felsőzúgó/Vyšné Ružbachy’ 17. sz./Más.: *Superior Ruzbach* (112: 57); 1659/Más.: *Utraque Rausbach* (50: 13).

Felsősunyava ’település Poprádtól nyugatra, Felsőszépfalu/Vyšná Šuňava’ 1659/Más.: *Sonowa Superior* (50: 13); 1675: *Felső Sonyava* (48: 62); 17. sz. vége/Más.: *Senova superior* (50: 23).

Felsőszalók ’település Lőcsétől északkeletre, Felsőszalók/Vyšný Slavkov’ 1596/Más.: *Superior Zalok* (49: 17); 17. sz. közepe/Más.: *Superior Szalok* (50: 9); 1672/Más.: *Felseö Szalok* (14: 12b) — 1682: 34: 18; 1683: 50: 17; 1689: 34: 4.

Felsőszlovinka ’település Korompától délnyugatra, Felsőszalánk/Vyšné Slovinky’ 1596/Más.: *Slouinkha utraque* (49: 17); 1605/Más.: *Fölsö zlouenka*

(113: 8); 1637/Más.: *Zlowinka Superior* (49: 22); 1671: *Felseö Slowenka* (49: 25) — é. n.: 48: 60; 1636: 49: 21; 1638: 55: 32; 17. sz. közepe: 50: 9; 1672: 14: 12b; 1673: 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; 1677: 115: 8; 1678: 48: 63; 1685: 104: 29; 1686: 49: 30.

Filefalva ’település Poprádtól délkeletre, Filefalva/Gánovce-Filice’ 1659/Más.: *Syleffalwa* [ɔ: *Fyleffalwa*] (50: 13); 1673: *Filicz* (11: 35).

Folkmar ’település Gölnicbányától keletre, Nagysolymár/Vel’ký Folkmar’ 1596/Más.: *Folkmar* (49: 17); 1634/Más.: *Folckmar* (IR 7: 175); 1671: *Folykmar* (49: 25) — 1605: 113: 8; 1616: 97: 34; 1634: 49: 20; 1636: 49: 23; 1637: 49: 22; 1638: 55: 32; 1672: 14: 12b; 1683: 50: 17; 1686: 49: 30; 17. sz. vége: 46: 31; 56: 39.

Folvark ’település Ólublótól északnyugatra, Nagymajor/Stráňany’ 1671/Más.: *Folvark* (17: 3); 1676/Más.: *Folvarck* (30: 25); 1689: *Folvargh* (17: 3e) — 1671: 17: 3b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 17: 3c; 1676: 17: 3d; 1686: 17: 3e; 49: 32; 126: 5; 1689: IR 10: 3.

Forbasz ’település Lublótól nyugatra, Poprádfalu/Forbasy’ 17. sz./Más.: *Farkas* [ɔ: *Forbas*] (112: 57);⁷ 1659/Más.: *Forbasch* (50: 13).

Frankova ’település Késmárktól északra, Nagyfrankvágása/Vel’ká Franková’ 1568: *Frankowa* (101: 38); 1640: *Frankowa* (37: 23); 1648: *Also Frankova* (39: 1b).

Frankovka ’település Késmárktól északnyugatra, Kisfrankvágása/Malá

Franková’ 1640: *Frankowka* (37: 23); 1648: *Felseo Frankova* (39: 1b).

Fridman ’település Ófalutól északnyugatra, Frigyesvágása/Frydman’ 1659/Más.: *Frydman* (50: 13); 1674: *Fridman* (111: 9); 1693: *Fridman* (14: 60) — 1671: 17: 3; 17: 3b; 35: 17; 78: 49c; 1673: 11: 35; 14: 60; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 89: 20; 1675 u.: IR 7: 89; 1676: 30: 25; 68: 48; 1679 u.: 68: 52; 1684: 11: 37; 1685: 24: 16; 1686: 17: 3e; 35: 42; 35: 44; 36: 85; 49: 32; 79: 23; 82: 35; 89: 27; 126: 5; 1687: 147: 282; 174: 19; 1689: 17: 3e; 109: 26; IR 10: 3; 1689 u.: 159: 41; 1690: 49: 35; 17. sz. vége: 35: 73; 50: 23.

Gánfalva ’település Poprádtól délkeletre, Gánóc/Gánovce’ 1659/Más.: *Ganffalwa* (50: 13); 1673: *Ganocz* (11: 35).

[Georgenberg] ’település Poprádtól északkeletre, Szepesszombat/Spišská Sobota’ 1659/Más.: *Mons Georgy* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Mons Georgy* (50: 23).

Gerlachfalu ’település Poprádtól északnyugatra, Gerlachfalva/Gerlachov’ 1659/Más.: *Gerlachy* (50: 13); 1673: *Gerlachov* (24: 13); 1673: *Gerlach* (24: 14); 1685: *Gerlachffalva* (26: 21); 17. sz. vége/Más.: *Gerlach* (50: 23) — 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 173: 22.

Gibely ’település Késmárktól északra, Gibely/Zálesie’ 1636/Más.: *Gobelfalua* (49: 21); 1671: *Gibel* (17: 3b); 1689: *Gibell* (17: 3e) — 1637: 49: 22; 1671: 17: 3; 17: 3b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 17: 3c; 1676: 30: 25; 1680:

⁷ Az azonosításhoz és a javításhoz lásd az *Urbaria et conscriptiones* 146: 70-es számú iratát.

15: 45; 1682: 15: 46; 1687: 174: 19; 1689: IR 10: 3.

Gnézda ’település Késmárktól északra keletre, Gnězda/Hniezdne’ 1659/Más.: *Gnyazd* (50: 13); 17. sz. k./Más.: *Gniazda* (IR 2: 23); 17. sz./Más.: *Gniazda ~ Knizen* (112: 57).

Göbölfalva ’település Lőcsétől délkeletre, Göbölfalva/Buglovce’ 1596/Más.: *Gebelfalua* (49: 17); 1659/Más.: *Buglocz* (50:13); 1689: *Buglocz* (34: 4); 17. sz. vége/Más.: *Gebelfalwa* (56: 39).

Gölnic ’település Iglótól délkeletre, Gölnicbánya/Gelnica’ 1605/Más.: *Gelnicz* (113: 8); 1633/Más.: *Gölnicz* (98: 16); 1634/Más.: *Gilnich* (49: 20); 1671: *Gölnicz* (49: 25); 1672/Más.: *Gelnicz ~ Gölnicz* (14: 12b); 1689/Más.: *Gölnicz* (49: 34) — 1633: 90: 14; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 113: 12a; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 111: 8; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 17. sz. vége: 39: 56; 56: 39.

Görgő ’település Lőcsétől délkeletre, Görgő/Spišský Hrhov’ 1596/Más.: *Gergew* (49: 17); 1637/Más.: *Görgő* (49: 22); 17. sz. vége/Más.: *Gergeő* (50: 23) — 1659: 50: 13; 17. sz. vége: 56: 39.

Grancs ’település Szepesváraljától keletre, Garancspetróc településrésze/Granč-Petrovce’ 1636/Más.: *Grancz* (49: 21); 17. sz. közepe/Más.: *Grancz* (50: 9); 1693: *Grancs ~ Grancz* (14: 60); 17. sz. vége/Más.: *Grancza* (56: 39) — 1672: 14: 12b; 1674: 111: 9.

Gyurkháza ’település Iglótól keletre Tamásfalva határában, Csingó/

Smižany-Čingov’ 1659/Más.: *Gywrkowsky gr.* (50: 13); 1683: *Csengow* (50: 17).

Hafka ’Lechnictől délre fekvő majorság’ 1568: *Hawka* (101: 38); 17. sz./Más.: *Havkoviensis* (106: 66); 1640: *Hawkay maior* (37: 23).

Hági ’település Ófaluól délre, Hági/Rel’ov-Hágy’ 1640: *Hagi* (37: 23); 1648: *Hagy* (39: 1b).

Haligóc ’település Ófaluól keletre, Helivágása/Haligovce’ 1679: *Haligocz* (88: 56); 1684: *Haligocz* (11: 37); 1696: *Haylygocz* (60: 8); 1697: *Haligocz* (60: 7).

Harakóc ’település Szepesváraljától keletre, Harakóc/Harakovce’ 1596/Más.: *Harakocz* (49: 17); 1605/Más.: *Harakocz* (113: 8); 1633/Más.: *Harakocz* (98: 16); 1659/Más.: *Harakocz* (50: 13); 1687/Más.: *Harakocz* (49: 33); 17. sz. vége/Más.: *Horakocz* (50: 23) — 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 17. sz. vége: 56: 39.

Haraszt ’település Iglótól keletre, Haraszt/Chrast’ nad Hornádom’ 1659/Más.: *Rubo* aliter *Haraszth* (50: 13); 1687: *Haraszt* (24: 19); 1698: *Harást* (151: 13); 17. sz. vége/Más.: *Chraszt* (39: 54) — 1686: 49: 32; 1689: 24: 22; 1692: 24: 21; 1692: 152: 1; 1693: 152: 47; 17. sz. vége: 50: 23.

Harikóc ’település Iglótól északra, Pálmafalva/Harichovce’ 1558/Más.: *Palmesdorff* (IR 7: 9); 1596/Más.: *Harykocz* (49: 17); 1605/Más.: *Palmsdorff* (113: 8); 1633: *Hariczoch* (90: 14); 1685:

Harikocz (49: 29) — 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1685: 79: 22; 1686: 49: 30; 1688: 82: 73; 1689: 110: 23a; IR 10: 6; 17. sz. vége: 28: 71; 56: 39.

Helcmanóc ’település Gölnicbányától délnyugatra, Nagykunfalva/Helcmanovce’ 1596/Más.: *Henczmanowecz* (49: 17); 1605/Más.: *Henczmanocz* (113: 8); 1633: *Helmanocz* (90: 14); 1634/Más.: *Holczmanocz* (49: 20); 1637/Más.: *Helczmanocz* (49: 22); 1638/1638: *Henczmanovecz* (55: 32); 1671: *Helczmanocz* ~ *Helczmanoviensis* (49: 25); 1689/Más.: *Helczmanocz* (49: 34) — 1633: 98: 16; 1636: 49: 21; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 17. sz. vége: 56: 39.

Hencfalva ’település Iglótól északra, Szepesnádasd/Hincovce’ 1596/Más.: *Henczkovecz* (49: 17); 1605/Más.: *Henczocz* (113: 8); 1633: *Renchouicz* (90: 14); 1636/Más.: *Henchocz* (49: 21); 1637/Más.: *Henczowecz* (49: 22); 17. sz. közepe/Más.: *Hintzotz* (113: 12b); 1671: *Henczocz* (49: 25); 1689/Más.: *Hinczocz* (49: 34); 17. sz. vége/Más.: *Henczowecz* (56: 39) — 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33.

Hisfalva ’település Poprádról délkeletre, Lándzsásótfalu településrésze/Hôrka-Kišovce’ 1659/Más.: *Kysfalva* (50: 13).

Hobgart ’település Késmárktól északkeletre, Komlóskert/Chmel’nica’ 17. sz./Más.: *Hopfgarth* ~ *Hopgarth* (112: 57); 17. sz. k./Más.: *Hopgart* (IR 2: 23); 1659/Más.: *Hopgarth* (50: 13).

Horány lásd **Marcellfalva**

Horka lásd **Bozsafalva**

Hotkóc ’település Szepesváraljától délkeletre, Zsiga településrésze/Žehra-Hodkovce’ 1596/Más.: *Hotkenczibus* ~ *Hotkocz* (49: 17); 17. sz./Más.: *Uy Major* (106: 66); 1605/Más.: *Hottkocz* (113: 8); 17. sz. közepe/Más.: *Hattkocz* ~ *Hottkocz* (IR 7: 143); 17. sz. vége/Más.: *Hotcocz* (56: 39) — 1633: 90: 14; 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22.

Hozelec ’település Poprádtól délkeletre, Ószelec/Hozelec’ 1659/Más.: *Hozelec* (50: 13); 1673: *Hozelec* (11: 35); 1685: *Hozelec* (26: 21); 17. sz. vége/Más.: *Hozelicz* (50: 23).

Hranovnica ’település Poprádtól délre, Szepesvéghely/Hranovnica’ 1657/Más.: *Hranoviczai* selerekk számok ~ *Ranoviczai* jobbagyok (48: 59); 1659/Más.: *Grenycza* (50: 13); 1675/Más.: *Grenicz* sive *Hranovicza* (48: 61); 1686: *Graenitz* ~ *Hranovnica* (48: 65); 1692/Más.: *Granicz* (48: 66) — é. n.: IR 6: 45; 17. sz. második fele: 48: 69; 1673: 48: 60; 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 48: 62; 48: 68; 1678: 48: 64; 1684: 48: 70; 1686: 82: 55; 1689: 90: 84; 118: 18; 1695: 79: 3a; 17. sz. vége: 50: 23.

Hrisóc ’település Korompától északkeletre, Gyónfalva/Hrišovce’ 1596/Más.: *Kyssouecz* (49: 17); 1616/Más.: *Hrissocz* (97: 34); 1636/Más.: *Rischocz* (49: 21); 1636/1638: *Hrishocz* (49: 23); 1638/

1638: *Kysovecz* (55: 32); 1671: *Risocz* (49: 25); 1683: *Hrisocz* (50: 17); 1683: *Hrisow* (50: 17); 17. sz. vége/Más.: *Ryssowez* (56: 39) — 1634: IR 7: 175; 49: 20; 1672: 14: 12b; 1683: 50: 17; 1686: 49: 30; 17. sz. vége: 46: 31.

Hundertmark ’település Késmárktól északkeletre, Száztelek/Ihľany-Sto-tince’ 1659/Más.: *Hundertmark* (50: 13); 1671: *Hundermark* (17: 3b); 1687/Más.: *Hunszermark* (174: 19); 1689: *Hundermargh* (17: 3e) — 1671: 17: 3; 17: 3b; 1673 u.: 44: 24; 1674: 17: 3c; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1686: 17: 3e; 49: 32; 126: 5; 1689: IR 10: 3; 17. sz. vége: 50: 23.

Hundsorf ’település Késmárktól délnyugatra, Hunfalva/Huncovce’ 1670: *Hundszdorff* (35: 15); 1671: *Hunsdorff* (17: 3b); 1698: *Hundsorff* (90: 116) — 1670: 151: 2; 1671: 17: 3; 17: 3b; 35: 17; 78: 49c; 1672: 35: 28; 1673: 14: 60; 1673 u.: 44: 24; 1674: 17: 3c; 111: 9; 1675: 35: 31; 1676: 14: 61; 17: 3d; 30: 25; 1679 u.: 68: 52; 1684: 35: 38; 1686: 17: 3e; 35: 42; 35: 44; 82: 35; 126: 5; 143: 1b; 1687: 147: 282; 174: 19; 1688: 24: 20; 110: 21; 110: 78; 145: 8; 1689: 17: 3e; IR 10: 3; 1693: 14: 60; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 53; 35: 54; 1698 u.: 110: 79; 17. sz. vége: 35: 73; 1700 körül: 110: 32c.

Igló ’település Lőcsétől délnyugatra, Igló/Spišská Nová Ves’ 17. sz. közepe/Más.: *Iglouiensis* (50: 9); 1671: *Iglouiensis* (49: 25); 1675: *Iglo* (8: 88).

Illésfalva ’település Iglótól északnyugatra, Illésfalva/Iliašovce’ 1596/Más.: *Eliasfalva* sive *Sperarvm* (49: 17); 1597/Más.: *Villa Sperarum* (113: 7); 1605/Más.: *Illiesfalua* (113: 8); 1633:

Illiesfalva (90: 14); 17. sz. közepe/Más.: *Eliasffalva* (IR 7: 143); 1659/Más.: *Villa Sprendorff* (50: 13); 1671: *Illyessffalva* (49: 25); 1689: *Illyesfalva* (79: 26); 17. sz. vége/Más.: *Eliassfalwa* (56: 39) — 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 1672: 14: 12b; 1685: 49: 29; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: IR 8: 7; 1688: 82: 73; 1689: 110: 23a; 168: 37; IR 8: 14; IR 10: 6; 1690: 49: 35; IR 10: 11; 17. sz. vége: 28: 71.

Jakubján ’település Késmárktól északkeletre, Szepesjakabfalva/Jakubany’ 17. sz. k./Más.: *Jacobin* (IR 2: 23); 17. sz./Más.: *Jacubian* (112: 57).

Jamnik ’település Iglótól keletre, Szepesárki/Jamník’ 1685: *Jamnikiensis* (79: 22); 1689: *Jamnik* (50: 19); 1689/Más.: *Jamnik* (50: 21).

Jánosfalva 1. ’település Késmárktól északra, Hanusfalva/Spišské Hanušovce’ 1549>1643/Más.: *Janosfalva* aliter *Hannosfalva* (90: 17); 1659/Más.: *Hanusffalva* (50: 13); 1671: *Hanosffalva* (17: 3b); 1671: *Hanusfalva* (17: 3b); 1689: *Hanusfalva* (17: 3e) — 1671: 17: 3; 1673 u.: 44: 24; 1674: 17: 3c; 1675: 6: 50; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1686: 17: 3e; 126: 5; 1689: IR 10: 3; 17. sz. vége: 50: 23.

Jánosfalva 2. ’település Poprádtól délkeletre, Szepesjánosfalva/Jánovce’ 17. sz. közepe/Más.: *Janowecz* (50: 9); 1659/Más.: *Janocz* ~ *Villa Joannis* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Villa Joannis* (50: 23).

Jarembina ’település Lublótól északnyugatra, Berkenyéd/Jarabina’ 17. sz./Más.: *Jarzebina* (112: 57).

Jekelfalu ’település Gölnichányától északkeletre, Jekelfalva/Jaklovce’

1673/Más.: ad metam *Németh Jekel-faluensem* (14: 12a); 1674/Más.: *Jekel-falua* (173: 22); 17. sz. vége/Más.: *Jaklocz* (39: 56) — 1679 u.: 68: 52; 1690: 110: 27.

Jezerzsko ’település Késmárktól északra, Tavas/Jezerzsko’ 1673: *Jezerzszke* (11: 35).

Jurgó ’település Ófaluól délnyugatra, Szepesgyörke/Jurgów’ 1673: *Iwrgo* (11: 35); 1674: *Jurgo* ~ *Jwrgow* (111: 9); 1689/Más.: *Jurgo* (109: 26); 1693: *Jurgow* (14: 60); 17. sz. vége: *Iurgho* (35: 73) — 1673: 14: 60; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 89: 20; 1675 u.: IR 7: 89; 1684: 11: 37; 1685: 24: 16; 1686: 35: 42; 35: 44; 36: 85; 49: 32; 82: 35; 89: 27; 1687: 147: 282; 174: 19; 17. sz. vége: 35: 73.

Kakaslomnic ’település Késmárktól délnyugatra, Kakaslomnic/Vel’ká Lomnica’ 1670: *Kakas Lomnicza* (35: 15); 1684: *Kakas Lomnicza* (35: 38); 1698: *Kakas Lomnicza* (90: 116) — 1670: 151: 2; 1671: 17: 3; 17: 3b; 78: 49c; 1672: 35: 28; 1673 u.: 44: 24; 1674: 17: 3c; 111: 9; 1675: 35: 31; 1676: 14: 61; 17: 3d; 1679 u.: 68: 52; 1686: 17: 3e; 49: 32; 126: 5; 143: 1b; 1687: 174: 19; 1688: 24: 20; 110: 21; 110: 78; 145: 8; 1689: IR 10: 3; 17: 3e; 1696: 35: 50; 110: 32a; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 54; 35: 53; 1698 u.: 110: 79; 17. sz. vége: 35: 73; 1700 körül: 110: 32c.

Kalyava ’település Iglótól keletre, Szepeskárolyfalva/Kal’ava’ 1596/Más.: *Kalaua* (49: 17); 1616/Más.: *Kaliwa* (97: 34); 1638/1638: *Kalava* (55: 32); 1678: *Kaljava* (48: 63); 17. sz. vége/Más.: *Kalawa* (56: 39) — é. n.: 48: 60; 1605: 113: 8; 1634: 49: 20; IR 7: 175; 1636:

49: 21; 17. sz. közepe: 50: 9; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1673: 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; 1677: 115: 8; 1686: 49: 30.

Kamjonka ’település Lublótól északnyugatra, Kövesfalva/Kamienka’ 17. sz./Más.: *Kamien* (112: 57).

Káposztafalva ’település Iglótól északnyugatra, Káposztafalva/Hrabušice’ 16. sz. közepe/Más.: *Kapwstaffalwa* (100: 43); 1596/Más.: *Kapostafalwa* ~ *Villa Compositi* (49: 17); 1633: *Kapostafalwa* (90: 14); 1676/Más.: *Kapostafalwa* (8: 16a); 1693 u./Más.: *Kapostafalwa* (34: 35) — 1605: 113: 8; 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1673: 31: 58; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 68: 53; 1683: 50: 17; 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34; 17. sz. vége: 56: 39.

Kattuny ’település Szepesváraljától délnyugatra, Kattony/Spišské Podhradie-Katůň’ 1659/Más.: *Kathun* (50: 13).

Katzwinkel ’település Ófaluól nyugatra, Szentmindszent/Kacwin’ 1659/Más.: *Kaczwynkel* (50: 13); 1673: *Kaczvink* (11: 35); 1684: *Kaczvinkl* (11: 37); 1693: *Kaczvink* (14: 60) — 1673: 14: 60; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 111: 9; 1675: 89: 20; 1675 u.: IR 7: 89; 1685: 24: 16; 1686: 35: 42; 35: 44; 36: 85; 49: 32; 82: 35; 89: 27; 1687: 147: 282; 1689: 109: 26; 17. sz. vége: 35: 73; 50: 23.

Kázmérfalva lásd **Kobulyán**

Késmárk ’település Lócsétól északnyugatra, Késmárk/Kežmarok’ 1640: *Kezmarki* meszaros (37: 23); 1659/

Más.: *Kersmark* (50: 13); 1670: *Késmark* (35: 15); 1676/Más.: *Keszmark* (17: 3d); 1693: *Késmark* (153: 47) — é. n.: 147 : 281; 17. sz.: 106: 66; 1652: 153: 45; 17. sz. második fele: IR 6: 15; 1671: 17: 3; 17: 3b; 35: 17; 49: 25; 78: 49c; 152: 11; 1672: 6: 49; 17: 4; 23: 15; 26: 19; 31: 69; 78: 62; 1673: 14: 60; 145: 15; 1673 u.: IR 8: 18; 44: 24; 1674: 17: 3c; 49: 27; 79: 3b; 79: 3d; 111: 9; 1675: 6: 50; 31: 69; 35: 31; 78: 49b; 1676: 14: 61; 30: 25; 68: 48; 1677: 88: 50; 113: 29; 115: 8; IR 8: 21; IR 8: 22; 1678: 78: 49a; IR 8: 16; 1679 u.: 68: 52; 1681: 39: 47; 1682: 38: 6; 95: 33; 1683: 50: 17; 1684: 31: 70; 145: 21; 1685: 108: 15; 1686: 17: 3e; 35: 44; 49: 32; 79: 23; 126: 5; 1687: 153: 43; 174: 19; IR 8: 7; 1688: 145: 8; 153: 44; 1689: 17: 3e; 17: 5; 31: 71; 90: 84; 101: 9; 118: 18; IR 8: 14; IR 10: 3; 1689 u.: 159: 41; 1692: 145: 25; 145: 26; 1692 u.: 153: 67; 1693: 14: 60; 17. sz. vége: 71: 1; 173: 26.

Kiskésmárk 'Késmárk részeként átmenetileg létező város' 1672: *Parva Késmark* (6: 49); 1689: *Kis Késmark* (17: 3e); 1693: *Parva civitate Késmark* (153: 47) — 1672: 23: 15; 1676: 68: 48.

Kislomnic 'település Ólublótól dél-nyugatra, Kislomnic/Lomnička' 1659/Más.: *Lomnycza minor* (50: 13); 1684: *Parva Lomnicza* (31: 70); 1686: *Kiss-Lomnicza* (34: 33); 1693 u./Más.: *Lomnicziensis* (34: 35) — 1686: 49: 32; 1686 u.: 35: 41; 1688: 113: 40; 1689: 168: 37; 17. sz. vége: 34: 34; 117: 62; 50: 23.

Kisszalók 'település Késmárktól nyugatra, Kisszalók/Kežmarok-Malý Slavkov' 1671: *Kis Szalok* ~ *Szlawkow*

(17: 3b); 1686: *Kis Szalok* (126: 5); 1692/Más.: *Kis Szalok* (145: 26); 1692 u.: *Szalok* (153: 67) — 1671: 17: 3b; 78: 49c; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 17: 3c; 1675: 78: 49b; 1676: 17: 3d; 30: 25; 68: 48; 1686: 17: 3e; 1687: 174: 19; 1688: 153: 44; 1689: IR 10: 3; 17: 3e; 1692: 145: 25; 1693: 153: 47.

Kluknó 'település Korompától keletre, Kluknó/Kluknava' 1596/Más.: *Klukna* ~ *Klukno* (49: 17); 1605/Más.: *Klugnoth* ayandokon atta Bertotinak Turzo Cristoph (113: 8); 1638/1638: *Kluchno* ~ *Klukna* (55: 32); 1671: *Klukno* (49: 25); 1672/Más.: *Klyuknó* (14: 12b); 17. sz. vége/Más.: *Klukno* (56: 39) — 1616: 97: 34; 1634: IR 7: 175; 1636: 49: 21; 49: 23; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 1683: 50: 17; 1686: 49: 30; 17. sz. vége: 46: 31.

Kobulyán 'település Lőcsétől dél-keletre Baldóc határában' 1599 u./Más.: *Kobilian* (49: 17); 1659/Más.: *Kubulan* (50: 13).

Kojsó 'település Gölnicbányától délkeletre, Kojsó/Kojšov' 1596/Más.: *Koytsow* (49: 17); 1633/Más.: *Koyssow* (98: 16); 1638/1638: *Koicsow* (55: 32); 1671: *Koyssó* (49: 25); 1676/Más.: *Koisva* ~ *Koiszo* (68: 53); 1689/Más.: *Koyssó* (49: 34); 17. sz. vége/Más.: *Coyssó* ~ *Koyssow* (56: 39) — 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33.

Kolacsó 'település Ólublótól dél-nyugatra, Kalács/Kolačkov' 17. sz. közepe/Más.: *Kolacsó* (118: 66); 1689:

Kolacsko (168: 37); 1689 u.: *Kolácskó* (159: 41).

Kolbach ’település Lőcsétől keletre, Hidegpatak/Studenec’ 1584: *Kolbach* (100: 48); 1626: *Kholbaky* (50: 14); 1659/Más.: *Kolbach* (50: 13); 1683: *Kolbach* (113: 32) — 1596: 49: 17; 1636: 49: 21; 17. sz. közepe: 50: 9; 1672: 14: 12b; 1682: 50: 16; 1683: 50: 17.

Kolcsó ’település Lőcsétől délkeletre, Kolcsó/Klčov’ 1659/Más.: *Kolchwa* (50: 13); 1682: *Kolcsow* (50: 16); 1683: *Kolcsou* (50: 17); 1683: *Kolcsov* (113: 32).

Kolinfalva ’település Szepesváraljától délkeletre, Kolinfalva/Kolinovec’ 1596/Más.: *Kolinouecz* (49: 17); 1636/Más.: *Colinocz* (49: 21); 1638/1638: *Colinovecz* ~ *Kolne* (55: 32); 17. sz. közepe/Más.: *Kolinocz* ~ *Kolonocz* (50: 9); 1671: *Kolyunocz* (49: 25); 1672/Más.: *Kolynocz* (14: 12b); 1694: *Kolinnov* (31: 47); 17. sz. vége/Más.: *Kolinoz* (56: 39) — 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 1673: 38: 4; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 1686: 49: 30; 49: 32; 1689: 49: 34.

Komarfalva ’település Poprádtól délkeletre Sváb keleti határában’ 1659/Más.: *Komarffalwa* (50: 13).

Korotnok ’település Szepesváraljától keletre, Korotnok/Korytné’ 1596/Más.: *Corithmo* (49: 17); 17. sz. közepe/Más.: *Korotnok* (50: 9); 17. sz. vége/Más.: *Corytno* (56: 39) — 1636: 49: 21; 1689: 34: 4.

Körtvélyes ’település Iglótól keletre, Szepeskörtvélyes/Spišský Hrušov’ 1596/Más.: *Kortueles* (49: 17); 1605/Más.: *Hrysocz* (113: 8); 1636/Más.:

Körtuéles (49: 21); 17. sz. közepe/Más.: *Hruscho* (113: 12b); 1674: *Körtüiles* ~ *Körtüilyes* (111: 9); 1690: *Körtüélyes* (49: 35) — 1637: 49: 22; 1659: 50: 13; 1671: 35: 17; 1673: 14: 60; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 89: 20; 1679 u.: 68: 52; 1686: 118: 16; 36: 85; 49: 30; 49: 32; 89: 27; 1686 u.: 35: 41; 1687: 110: 26; 1689 u.: 159: 41; 1693: 14: 60; 17. sz. vége: 56: 39.

Krajván ’település Poprádtól délnyugatra, Erzsébetháza/Kravany’ 1657/Más.: *Kravani* jobbagyoknak számok ~ *Krawan* ~ ezen *Krawanyi* jobbagyok (48: 59); 1673/Más.: *Krawyan* (48: 60); 1689: *Karyjany* (90: 84); 1689/Más.: *Kravanyi* (118: 18); 1695: *Krawan* (79: 3a) — é. n.: IR 6: 45; 17. sz. második fele: 48: 69; 1659: 50: 13; 1673: 48: 60; 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 48: 61; 48: 62; 48: 68; 1678: 48: 64; 1684: 48: 70; 1686: 48: 65; 82: 55; 1692: 48: 66; 17. sz. vége: 50: 23.

Krig ’település Késmárktól északra, Krig/Vojňany’ 1659/Más.: *Kryga* (50: 13); 1679: *Krigh* (88: 56); 1682: *Krigo* (38: 6); 1683: *Krigow* (50: 17); 1697: *Krigh* (60: 7) — 1696: 60: 8; 17. sz. vége: 50: 23.

Krigov ’Pavlyán északi-északkeleti határában fekvő majorság, a mai Krigov nevű dűlővel azonosítható’ 1584: *Krigow* (100: 47); 1626: *Krygo* (50: 14); 1659/Más.: *Krygo* (50: 13); 1683: *Krigo* (50: 17) — 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18.

Krompach 1. ’település Ófaluólól északnyugatra, Bélakorompa/Krempachy’ 1659/Más.: *Krompach* (50: 13); 1676: *Krompach* (68: 48); 1684: *Dunavicz Krompach* ~ *Krompach* (10:

57a); 1686/Más.: *Kermpak* (17: 3e); 1686: *Krompach* (126: 5) — 1671: 17: 3; 17: 3b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 17: 3c; 1675: 31: 59; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1681: 39: 47; 1684: 11: 37; 1686: 49: 32; 1687: 174: 19; 1689: 17: 3e; IR 10: 3; 17. sz. vége: 35: 73; 50: 23.

Krompach 2. ’település Szepesvár-aljától délkeletre, Korompa/Krompachy’ 1581/Más.: *Crompach* (IR 7: 178); 1596/Más.: *Krumpach* (49: 17); 1605/Más.: *Krombackh* (113: 8); 1636/Más.: *Krompach* (49: 21); 1671: *Krompach* (49: 25); 1694: *Krompách* (31: 47) — é. n.: 48: 60; IR 6: 45; 1637: 49: 22; 1638: 55: 32; 17. sz. közepe: 50: 9; 118: 66; 1672: 14: 12b; 1673: 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 79: 3d; 1677: 115: 8; 1685: 104: 29; 1686: 49: 30; 1689: 50: 19; 50: 21; 152: 41; 168: 37; 1689 u.: 159: 41; 17. sz. vége: 56: 39.

Krompach 3. ’település Lublótól északra, Lublókorompa/Kremná’ 17. sz./Más.: *Krombach* (112: 57);

Kuhbach ’település Poprádtól délnyugatra, Hernádfalu/Spišské Bystré’ 1657/Más.: *Kubach* ~ *Kubaki* jobbagy ~ *Kvbachi* jobbagyok (48: 59); 1675: *Kubakh* (48: 62); 1695: *Kubach* (79: 3a) — é. n.: IR 6: 45; 17. sz. második fele: 48: 69; 1659: 50: 13; 1673: 48: 60; 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 48: 61; 48: 68; 1678: 48: 64; 1684: 48: 70; 1686: 48: 65; 82: 55; 1689: 90: 84; 118: 18; 1692: 48: 66; 17. sz. vége: 50: 23.

Kurimján ’település Lőcsétől délnyugatra, Kiskerény/Kurimany’ 1596/Más.: *Coriman* vel *Qvirini* (49: 17); 1605/Más.: *Zenttkiernn* (113: 8); 1633: *Korimani* (90: 14); 1633/Más.: *Kurima*

(98: 16); 1634/Más.: *Koriman* (49: 20); 1671: *Kurima* (49: 25); 1672/Más.: *Kurimany* (14: 12b); 1688: *Kurima* (82: 73); 1689/Más.: *Kurimán* (110: 23a) — 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1685: 49: 29; 1686: 49: 30; 1689: IR 10: 6; 17. sz. vége: 28: 71; 56: 39.

Lackova ’település Lublótól északnyugatra, Lackvágása/Lacková’ 17. sz./Más.: *Laczkoua* (112: 57).

Lándok ’település Késmárktól északnyugatra, Lándok/Lendak’ 1549>1643/Más.: *Landyk* seu *Landék* (90: 17); 1570/Más.: *Landochiensis* (108: 1); 1643/Más.: *Landik* (90: 17); 1659/Más.: *Landek* (50: 13); 1671: *Lendak* (78: 49c); 1675/Más.: *Landok* (6: 50); 1689: *Lendak* (17: 3e) — 17. sz.: 112: 57; 1671: 17: 3; 17: 3b; 1676: 17: 3d; 1680: 15: 45; 1682: 15: 46; 1683: 50: 17; 1692: 145: 25; 17. sz. vége: 50: 23.

Lechnic ’település Ófalutól keletre, Lehnic/Lechnica’ 1568: *Lechnycz* (101: 38); 1640: *Lechnicze* (37: 23); 1648: *Lechnicza* (39: 1b); 1694: *Lechnicz* (106: 26); 17. sz. vége/Más.: *Lechnicza* (50: 23) — 1570: 108: 1; 1659: 50: 13; 1675: 6: 50.

Leibic ’település Késmárktól délkeletre, Leibic/Lubica’ 1671: *Lubicen* (17: 3b).

Leszkovány ’település Iglótól délkeletre, Leszkovány/Lieskovany’ 1673: *Liszкова* (24: 13); 1673: *Liszkovány* (24: 14); 1689: *Lieszkován* (24: 22) — 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 173: 22; 1685: 26: 21; 1686: 49: 32; 1687: 24: 19; 1688: 24: 20; 1693: 88: 88; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 54; 90: 117; 151: 13.

Lesznic ’település Ólublótól északnyugatra, Erdős/Lesnica’ 1568: *Lesnycza* (101: 38); 1640: *Lesnicze* (37: 23); 1648: *Lesnicza* (39: 1b).

Letánfalva ’település Iglótól északnyugatra, Létánfalva/Letanovce’ 1584: *Letenffalwa* (100: 48); 1626: *Letanfalua* (50: 14); 1683: *Letanovecz* alias *Letanfalva* (50: 17); 1689: *Letanócz* (50: 19) — 1659: 50:13; 1681: 152: 24; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1689: 50: 21; 17. sz. vége: 50: 23.

Levkfalva ’település Poprádtól északkeletre, Lök/Vlková-Levkovce’ 1659/Más.: *Lewkofffalwa* (50: 13); 1682: *Lawkocz* (31: 55); 1683: *Leukocz* (50: 17) — valószínűleg ide sorolható még a következő romlott adat is: 17. sz. vége/Más.: *Teőkőfalua* [?: *Leőkőfalua*] (50: 23).

Lipník ’település Ólublótól északnyugatra, Nagyhársas/Velký Lipník’ 1684: *Lipník* (11: 37); 1696: *Lipník* (60: 8); 1697: *Lipník* (60: 7).

Littmanova ’település Késmárktól északkeletre, Hársád/Litmanová’ 17. sz. k./Más.: *Lithmanowa* (IR 2: 23); 17. sz./Más.: *Lethmanoua* (112: 57).

Lőcse ’település Késmárktól délkeletre, Lőcse/Levoča’ 1570/Más.: *Leutouiensibus* (108: 1); 1652/1689: *Lőcsey* [...] *követi* (153: 45); 1687: *Lőcse* (116: 51); 1696: *Leuchoviae* (60: 8) — 1616: 97: 34; 17. sz. közepe: 50: 9; 1659: 50: 13; 1671: 49: 25; 1672: 31: 69; 1673: 11: 35; 14: 60; 24: 13; 1675: 6: 50; 1682: 15: 46; 31: 55; 34: 18; 50: 17; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 11: 37; 31: 70; 35: 38; 48: 70; 50: 18; 174: 17; 1685: 24: 16; 26: 21; 79: 22; 108: 15; 1686: 24: 18; 157: 59; 143: 1b;

1686 u.: 157: 69; 1687: 24: 19; 1688: 153: 44; 1689: 50: 19; 90: 84; 118: 18; IR 8: 14; 1690: 49: 35; 1693: 14: 60; 1695: 46: 16; 1698: 35: 54; 61: 61.

Lubló ’település Késmárktól északkeletre, Ólubló/Stará Lubovňa’ 17. sz. közepe/Más.: *O Lubló* (118: 66); 1659/Más.: *Antiqua Lyblow* (50: 13); 1673: *Lublyó* (38: 4); 1683: *Lublovia* (50: 17); 1689 u.: *Lublyó* (159: 41) — 17. sz. k.: IR 2: 23; 17. sz.: 112: 57; 1689: 31: 63.

Lucsivna ’település Poprádtól nyugatra, Lucsivna/Lučivná’ 1570/Más.: *Lutsíwna* (108: 1); 1598/Más.: *Lausperg* (24: 79); 1659/Más.: *Luchywna* (50: 13); 1689: *Lucziuna* (17: 3e) — 16. sz. közepe: 100: 43; 1671: 17: 3; 17: 3b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 17: 3c; 1675: 6: 50; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1686: 17: 3e; 126: 5; 1687: 174: 19; 1689: IR 10: 3; 17. sz. vége: 50: 23.

Lucska ’település Lőcsétől keletre, Szepesrét/Lúčka’ 1584: *Luchka* (100: 48); 1626: *Lucska* (50: 14); 1689: *Lucska* (50: 19) — 1659: 50: 13; 1681: 152: 24; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1689: 50: 21.

Maldur ’település Késmárktól északkeletre, Maldur/Podhorany’ 1659/Más.: *Maldur* (50: 13); 1674: *Maldur* (17: 3c); 1689: *Maldur* (17: 3e) — 1671: 17: 3; 17: 3b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1682: 38: 6; 1683: 50: 17; 1686: 17: 3e; 49: 32; 126: 5; 1687: 174: 19; 1689: IR 10: 3; 1696: 60: 8; 17. sz. vége: 50: 23.

Marcellfalva ’település Poprádtól délkeletre Sváb északkeleti határában’ 16. sz. közepe/Más.: *Horan marsilii* (100: 43); 1659/Más.: *Villa Marschily* (50: 13).

Márkusfalva ’település Iglótól keletre, Márkusfalva/Markušovce’ 1652/1689: *Markusffalua* (153: 45); 1659/Más.: *Villa Marcy* (50: 13); 1693: *Markusfalva* (88: 88); 17. sz. vége/Más.: *Villa Marci* (50: 23) — 1673: 24: 11; 24: 13; 24: 14; 26: 20; 78: 69; 81: 14; 153: 23; 1673 u.: 8: 45; 44: 24; IR 4: 16; 1674: 49: 27; 173: 22; 1685: 26: 21; 1686: 49: 32; 1687: 24: 19; 1688: 24: 20; 1689: 24: 22; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 54; 90: 117; 151: 13; 17. sz. vége: 36: 12; 39: 54.

Mátéfalva ’település Iglótól délkeletre, Hernádmáté/Matejovce nad Hornádom’ 1659/Más.: *Matheffalwa* ~ *Villa Matthey* (50: 13); 1673: *Mathefalua* (24: 11); 1673: *Macsejow* ~ *Matefalva* ~ *Matejowa* (24: 13); 17. sz. vége/Más.: *Villa Mathei* (50: 23) — 1673: 24: 14; 1673 u.: 8: 45; 44: 24; IR 4: 16; 1674: 173: 22.

Mateóc ’település Poprádtól északkeletre, Mateóc/Poprad-Matejovce’ 1598/Más.: *Maczdorff* (24: 79); 1626: *Villa Mathey* (50: 14); 1659/Más.: *Villa Matthaei* (50: 13) — 1611 e. 37: 12.

Mátyásfalva ’település Ófalutól délre, Szepesmátyásfalva/Matiašovce’ 1659/Más.: *Matheffalw* (50: 13); 1671: *Matthiasffalva* (17: 3b); 1680: *Mattyasffalua* (15: 45); 1689: *Mátyásfalva* (17: 3e); 17. sz. vége/Más.: *Mathefalua* (50: 23) — 17. sz.: 106: 66; 1671: 17: 3; 17: 3b; 78: 49c; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 17: 3c; 1675: 78: 49b; 1676: 17: 3d; 30: 25; 68: 48; 1682: 15: 46; 1686: 17: 3e; 79: 23; 126: 5; 1687: 174: 19; 1689: IR 10: 3; 1692: 145: 25.

Mátyásfalva ’Tamásfalva keleti határában fekvő majorság’ 16. sz. közepe/

Más.: *Mathyffalwa* (100: 43); 1659/Más.: *Matthiasffalwa* (50: 13).

Menguszfalva ’település Poprádtól nyugatra, Menguszfalva/Mengusovce’ 1659/Más.: *Mengus* (50: 13); 1685: *Mengusffalva* (26: 21); 17. sz. vége/Más.: *Merghur* [o: *Menghus*] (50: 23).

Menhárd lásd **Vrbov**

Miklósfalu ’település Poprádról délkeletre, Lándzsásötffalu településrésze/Hôrka-Miklušovce’ 16. sz. közepe/Más.: *Miklofalwa* (100: 43), valamint talán *1659/Más.: *Mykoffalwa* (50: 13).

Mindszent település Szepesváraljától északkeletre, Szepesmindszent/Bijacovce’ 1596/Más.: *Bethania* (49: 17); 1636/Más.: *Bethania vel Mindszent* (49: 21); 1659/Más.: *Bethanya* (50: 13); 1671: *Mintszenh* (49: 25); 1676/Más.: *Betania* alias vulg. *Mintszent* (8: 16a); 1676/Más.: *Biaczocz* (68: 53); 1689: *Mindszent* (152: 41); 17. sz. vége/Más.: *Bethania* (50: 23) — 1597: 113: 7; 1605: 113: 8; 1633: 90: 14; 98: 16; 1634: 49: 20; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; 113: 12b; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 49: 27; 1675: 49: 28; 1679: 6: 65; 1681: 108: 11; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34, valamint talán 1693 u.: 34: 35.

Miskalomnic ’település Ólublótól délnyugatra, Hollólomnic/Holumnica’ 1659/Más.: *Holy Lomnicza* (50: 13); 1671/Más.: *Nagylomnicza* (17: 3); 1682: *Holomnicza* (38: 6); 1686: *Nagy Lomnicza* (126: 5) — 1671: 17: 3b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 17: 3c; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1683: 50: 17; 1684: 31: 70; 1686: 17: 3e; 49: 32; 1686 u.: 157: 69;

1687: 174: 19; 1689: 17: 3e; IR 10: 3; 1692: 145: 25; 17. sz. vége: 50: 23.

Monyorós lásd **Leszkovány**

Mühlenbach 'település Poprádtól északra, Malompatak/Mlynica' 1596/Más.: *Myllenbach* (49: 17); 1636/Más.: *Mullenbach* (49: 21); 1671: *Millenbach* (49: 25); 1688: *Müllenbách* (82: 73) — 1605: 113: 8; 1615: 49: 19; 1633: 90: 14; 98: 16; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 1672: 14: 12b; 1685: 49: 29; 1686: 49: 30; 1689: 110: 23a; IR 10: 6; 17. sz. vége: 28: 71; 56: 39.

Nádasd 'Hencfalva északkeleti határában fekvő majorság, Szepesnádasd településrésze/Hincovce-Trst'any' 1596/Más.: *Trstan* (49: 17); 17. sz. közepe/Más.: *Tersztyan* (50: 9); 1671: *Nadas alias Trstyan* (49: 25); 1676/Más.: *Tresziniensis* (68: 53); 1686/Más.: *Nadas* vulg. *Terstyan* (49: 32); 17. sz. vége/Más.: *Trstan* oder *Nadass* (56: 39) — 17. sz.: 106: 66; 1638: 55: 32; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1677: 152: 21; 1678: 153: 25; 1686: 49: 30; 1687: 49: 33; 1688: 152: 39; 1689: 49: 34; 152: 41.

Nagyszalók 'település Poprádtól északra, Nagyszalók/Vel'ký Slavkov' 1596/Más.: *Nagy Zalok* (49: 17); 1633: *Nagy Szalok* (90: 14); 1671: *Nagy Szalok* (49: 25); 17. sz. vége/Más.: *Schlackendorff* (56: 39) — 1597: 113: 7; 1605: 113: 8; 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1659: 50: 13; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 35: 31; 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1685: 57:

24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34.

Nedec 'település Ófalutól északra, Nedec/Niedzica' 1659/Más.: *Nyezicz* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Niczich* (50: 23).

Nemessán 'település Lőcsétől délkeletre, Nemessány/Nemešany' 1659/Más.: *Namessan* (50: 13); 1683: *Nemessan* (50: 17).

Odorin 'település Iglótól keletre, Szepesedelény/Odorin' 1596/Más.: *Odorin* (49: 17); 1633: *Odorin* (90: 14); 1671: *Odorin* (49: 25) — 1605: 113: 8; 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34; 17. sz. vége: 56: 39.

Ófalu 'település Késmárktól északra, Szepesófalú/Spišská Stará Ves' 1568: *Antiqua Villa* (101: 38); 1648: *Ofalu* (39: 1b); 17. sz. vége/Más.: *Ofallu* (50: 23) — 1640: 37: 23; 1659: 50: 13; 1674: 79: 3b.

Olaszi 'település Iglótól keletre, Szepesolaszi/Spišské Vlachy' 1596/Más.: *Olassy* (49: 17); 1638/1638: *Olassy* (55: 32); 1675: *Olassi* (8: 88); 17. sz. vége/Más.: *Wallendorff* (56: 39) — 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1671: 49: 25; 1673: 38: 4; 1674: 49: 27; 1689: 50: 19.

Olcno 'település Iglótól délkeletre, Detrefalva/Olcna' 1596/Más.: *Olchna* (49: 17); 1605/Más.: *Olcno* (113: 8); 1636/Más.: *Olzna* (49: 21); 1671: *Olcno* (49: 25); 1676/Más.: *Olcnaua* (68: 53); 1689/Más.: *Olcno* (49: 34) —

1616: 97: 34; 1638: 55: 32; 17. sz. közepe: 50: 9; 113: 12b; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1676: 8: 16a; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33.

Olysavka ’település Szepesváraljától délkeletre, Kisolsva/Oľšavka’ 1596/Más.: *Olssawka* (49: 17); 1636/Más.: *Olssawka* (49: 21); 1637/Más.: *Vlsawa* (49: 22); 1671: *Olsawka* (49: 25); 1676/Más.: *Olsaua* (68: 53); 1689/Más.: *Olsavka* (49: 34) — 1605: 113: 8; 1633: 90: 14; 98: 16; 1634: 49: 20; 17. sz. közepe: 50: 9; 113: 12b; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 17. sz. vége: 56: 39.

Olysavica ’település Lőcsétől északkeletre, Nagyolsva/Oľšavica’ 1596/Más.: *Ollssauicha* (49: 17); 1637/Más.: *Olsawicza* (49: 22); 1671: *Olsavicza* (49: 25) — 17. sz. közepe: 50: 9; 1672: 14: 12b; 1673: 10: 6; 14: 12a; 35: 77; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 14: 13; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1679 u.: 68: 52; 1681: 152: 24; 1682: 34: 18; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 34: 4; 1690: 126: 9; 1693: 107: 33; 1695: 32: 51; 32: 52; 46: 16; 90: 102; 90: 105; 93: 29; 17. sz. vége: 32: 53; 34: 34; 56: 39.

Orlovce ’Ragyolc északkeleti határában fekvő majorság’ 1659/Más.: *Orlowecz* (50:13).

Oszturnya ’település Késmárktól északnyugatra, Oszturnya/Osturn’a’ 1673: *Oszturnya* (11: 35); 1686: *Oszturnya* (36: 85); 1693: *Oszturnya* (14: 60) — 1673: 14: 60; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 111: 9; 1675: 89: 20; 1675 u.: IR

7: 89; 1684: 11: 37; 1686: 35: 42; 35: 44; 49: 32; 82: 35; 89: 27; 1687: 147: 282; 1689: 109: 26; 17. sz. vége: 35: 73.

Pavlyán ’település Lőcsétől északkeletre, Szepesszentpál/Pavľany’ 1560: *Pawlan* (100: 42); 1626: *Paulan* (50: 14); 1689: *Pawlan* (50: 19) — 1584: 100: 47; 100: 48; 1659: 50: 13; 1681: 152: 24; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1689: 50: 21.

Petróc ’település Szepesváraljától keletre, Garancspetróc településrésze/Granč-Petrovce’ 1596/Más.: *Petrotz* (49: 17); 1636/Más.: *Petrocz* (49: 21); 1686/Más.: *Petrocz* (49: 30) — 17. sz. közepe: 50: 9; 1671: 49: 25; 17. sz. vége: 56: 39.

Pikfalva ’település Késmárktól délre, Ábrahám-pikfalva településrésze/Abrahámovce-Pikovce’ 1659/Más.: *Pykffalwa* (50: 13); 1675/Más.: *Pikocz* (31: 69); 1690: *Pikocz* (31: 72); 17. sz. vége/Más.: *Pykfalua* (50: 23) — 1684: 31: 70; 1689: 31: 71; 1696: 60: 8.

Podolin ’település Késmárktól északkeletre, Podolin/Podolíneč’ 17. sz./Más.: *Podalin* (112: 57); 1659/Más.: *Podolyncz* (50: 13).

Podprocs ’település Lőcsétől északkeletre, Lazonpatak/Oľšavica-Podproč’ 1596/Más.: *Poprecz* (49: 17); 17. sz. közepe/Más.: *Poproc* (50: 9); 1682: *Podproczy* (34: 18); 1689: *Podprocz* (34: 4) — 1683: 50: 17; 17. sz. vége: 56: 39.

Polyánka ’település Szepesváraljától keletre, Polyánfalu/Poľanovce’ 1596/Más.: *Polianka* (49: 17); 1636/Más.: *Polianka* (49: 21); 1683: *Polanfalu* (50: 17); 17. sz. vége/Más.: *Polianka* (50: 23) — 17. sz. közepe: 50: 9; 1659:

50: 13; 1682: 34: 18; 1689: 34: 4; 17. sz. vége: 56: 39.

Pongrác ’település Szepesváraljától keletre, Pongrácfalva/Pongrácovec’ 1596/Más.: *Pangratz* (49: 17); 1636/Más.: *Pongracz* (49: 21); 1682: *Pongraczfalva* (34: 18) — 17. sz. közepe: 50: 9; 1659: 50: 13; 1683: 50: 17; 1689: 34: 4; 17. sz. vége: 56: 39.

Poprád ’település Késmárktól dél-nyugatra, Poprád/Poprad’ 1675: *Poprad* (8: 88).

Porács ’település Iglótól délkeletre, Vereshegy/Poráč’ 1659/Más.: *Porach* (50: 13); 1685: *Porach* (26: 21); 1698: *Poracs* (151: 13) — 1673: 24: 13; 24: 14; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 173: 22; 1686: 49: 32; 1687: 24: 19; 1688: 24: 20; 1689: 24: 22; 1693: 61: 60; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 54; 90: 117.

Primfalva ’település Poprádtól délkeletre, Lándzsásötfalu településrésze/Hôrka-Primovce’ 16. sz. közepe/Más.: *Primowecz* (100: 43); 1659/Más.: *Prynfalwa* (50: 13); 1675: *Primócz* (48: 62).

Ragyolc ’település Lőcsétől keletre, Ragyóc/Ordzovany’ 1596/Más.: *Orzouan* (49: 17); 1636/Más.: *Orzouan* (49: 21); 1659/Más.: *Orczowan* ~ *Ragyolcz* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Ragiolcz* ~ *Orzovai* (50: 23) — 17. sz. közepe: 50: 9.

Relyov ’település Ófalutól délre, Relyó/Reľov’ 1568: *Relyowa* (101: 38); 1640: *Rilowa* (37: 23); 1648 *Rylova* (39: 1b).

Remete ’település Gölnicbányától délnyugatra, Szepesremete/Mníšek nad Hnilcom’ 1596/Más.: *Remete* (49: 17); 1638/1638: *Remete* (55: 32); 1687/Más.: *Einsiedel sue Remete* (49: 33); 1689/Más.: *Remethe* (49: 34); 17. sz. vége/

Más.: *Einsidl* (56: 39) — 1605: 113: 8; 1633: 90: 14; 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 113: 12a; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 49: 27; 111: 8; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32.

Richnó ’település Korompától keletre, Rihnó/Richnava’ 1605/Más.: *Richno* (113: 8); 1636/1638: *Richno* (49: 23); 1683: *Richno* (50: 17); 1694: *Rihnava* (31: 47); 17. sz. vége/Más.: *Richno* (50: 23) — 1616: 97: 34; 1634: 49: 20; IR 7: 175; 17. sz. közepe: 50: 9; 1659: 50: 13; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1686: 49: 30.

Richvald ’település Ólublótól nyugatra, Kristályfalu/Velká Lesná’ 1568: *Rychwalth* (101: 38); 1640: *Richwald* (37: 23); 1683: *Richwaldt* (50: 17); 17. sz. vége/Más.: *Raichwalt* (50: 23) — 1648: 39: 1b; 1659: 50: 13; 1682: 34: 18; 1684: 11: 37.

Rokusz ’település Késmárktól északnyugatra, Rókus/Rakúsy’ 1659/Más.: *Rocus* (50: 13); 1673: *Rokus* (31: 58); 1690: *Rokuz* (31: 72) — 1671: 17: 3b; 1672: 31: 69; 1675: 31: 69; 1682: 95: 33; 1684: 31: 70; 1689: 31: 71; 17. sz. vége: 50: 23.

Roskóc ’település Lőcsétől keletre, Roskfalva/Dolňany-Roškovce’ 1659/Más.: *Roskocz* (50: 13);

Ruszkínó ’település Lőcsétől északnyugatra, Ruszkin/Ruskinovce’ 1685: *Ruszkincziensis* (79: 22).

Savnik ’település Poprádtól délkeletre, Savnik/Spišský Štiavnik’ 1570/Más.: *Schawnyk* (108: 1); 1659/Más.:

Schawnyk ~ *Schewnyk* (50: 13); 1674: *Csawnyk* ~ *Schawnyk* (79: 3d); 1683: *Scavnyk* (50: 17); 1695: *Csavnyk* (79: 3a) — é. n.: 147 : 281; IR 6: 45; 16. sz. közepe: 100: 43; 17. sz. második fele: 48: 69; 1657: 48: 59; 1673: 26: 20; 48: 60; 79: 3c; 79: 3f; 81: 14; 98: 22; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; IR 8: 18; 1674: 49: 27; 79: 3b; 1675: 6: 50; 48: 61; 48: 62; 48: 68; 1677: IR 8: 19; IR 8: 21; IR 8: 22; 1678: 48: 63; 48: 64; IR 8: 16; IR 8: 17; 1679 u.: 68: 52; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 48: 70; 50: 18; 1685: 108: 15; 1686: 48: 65; 49: 32; 82: 55; 1687: IR 8: 7; 1689: 79: 3e; 90: 84; 101: 9; 118: 18; IR 8: 14; 1689 u.: 159: 41; 1692: 48: 66; 1693: 14: 60.

Somogy lásd **Szmizsány**

Stary Major 'Ófalu mellett fekvő majorság' 1568: antiqua allodium vulgariter *Zthary Mayor* (101: 38).

Stillbach 'település Iglótól délkeletre, Lassúpaták/Tichá Voda' 17. sz. közepe/Más.: *Stelbach* (50: 9); 1671: *Stellbach* (49: 25); 1692/1789: *Stelbach* (55: 33) — 1672: 14: 12b; 1686: 49: 30; 17. sz. vége: 56: 39.

Stóla 'település Poprádtól északnyugatra, Stóla/Štôla' 1685: *Stolya* (26: 21).

Stósz 'település Gölnicbányától délnyugatra, Stósz/Štós' 1596/Más.: *Stos* (49: 17); 1633/Más.: *Stoos* (98: 16); 1692/1789: *Stoss* (55: 33) — 1605: 113: 8; 1633: 90: 14; 1634: 49: 20; 78: 32a; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 55: 32; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1675: 49: 28; 1684: 78: 32b; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1689: 49: 34; 1694 u.: 55: 41; 17. sz. vége: 56: 39.

Sváb 'település Poprádtól délkeletre, Svábfalva/Švábovce' 1671: *Swabowske* gr. (17: 3b); 1673: *Svabocz* (31: 58); 1675: *Svaboch* (48: 62).

Svedlér 'település Gölnicbányától délnyugatra, Svedlér/Švedlár' 1596/Más.: *Schwadler* ~ *Schwedler* (49: 17); 1633: *Swedler* (90: 14); 17. sz. vége/Más.: *Schwadler* ~ *Schwedler* (56: 39) — 1605: 113: 8; 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 1638: 50: 11; 55: 32; 113: 12a; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 111: 8; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34; 1692: 55: 33; 1694 u.: 55: 41.

Szentandrás 'település Poprádtól délkeletre, Lándzsásötffalu településrésze/Hórka-Ondrej' 1659/Más.: *Zent Andras* (50: 13); 1673: *Sz. Andras* (11: 35).

Szentgyörgy 1. 'település Késmárktól északkeletre, Szepesszentgyörgy/Jurské' 1682: *S. Georgy* ~ *Szent Gyorgy* (38: 6); 1683: *Szent-Görgy* (50: 17); 1684: *Jurszkiensis* ~ *Jurszko* (31: 70).

Szentgyörgy 2. lásd **Orlovec**

Szentkereszt 'település Késmárktól északkeletre, Keresztfalu/Křížová Ves' 1659/Más.: *Zentkereft* (50: 13); 1673: *Keresztfalva* (26: 20); 1673 u./Más.: *Crucis Vilensia* (44: 24); 1674/Más.: *S. Crucis* (173: 22); 17. sz. vége: *Keresztfalua* (35: 73); 17. sz. vége/Más.: *Zent Kereszt* (50: 23) — 1673: 10: 95; 81: 14; 1673 u.: IR 4: 16; 1674: 49: 27; 68: 50; 1675: 31: 59; 1676: 68: 48; 1679 u.: 68: 52.

Szentlőrinc 'település Lőcsétől északkeletre, Szepesszentlőrinc/Brutovce'

1659/Más.: *S. Loryncz* aliter *Brutocz* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Brutocz* (50: 23).

Szentmargita 1. ’település Gölnicbányától északkeletre, Margitfalva/Margecany’ 1679 u./Más.: *Margitanensis* (68: 52); 1690/Más.: *Margitfalva* (110: 27); 17. sz. vége/Más.: *Margettyan* (39: 56).

Szentmargita 2. ’település Váraljától északnyugatra’ 17. sz. közepe/Más.: *Margiczan* (50: 9); 1672/Más.: *Margicsan* (14: 12b).

Szepszombat lásd [**Georgenberg**]

Szlatvin ’település Szepesváraljától délkeletre, Szlatvin/Slatvina’ 1596/Más.: *Zlatuina* (49: 17); 1633: *Slaczuina* ~ *Slatuina* (90: 14); 1689/Más.: *Szlatuina* (49: 34) — 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 113: 12b; IR 7: 143; 1659: 50: 13; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 17. sz. vége: 50: 23; 56: 39.

Szmizsány ’település Iglótól északnyugatra, Szepessümeg/Smižany’ 1558/Más.: *Schmegen* (IR 7: 5); 16. sz. közepe/Más.: *Smysan* (100: 43); 1605/Más.: *Smegendorff* (113: 8); 1633: *Smisani* (90: 14); 1633/Más.: *Smegen* (98: 16); 1634/Más.: *Smizan* (49: 20); 1685: *Schmizan* (49: 29) — 1596: 49: 17; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1659: 50: 13; 1672: 14: 12b; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1686: 49: 30; 1688: 82: 73; 1689: 110: 23a; IR 10: 6; 17. sz. vége: 28: 71; 50: 23; 56: 39.

Szomolnok ’település Gölnicbányától délnyugatra, Szomolnok/Smolník’

1605/Más.: *Zomolnok* (113: 8); 1612: *Schmölnitz* (99: 11); 1637/Más.: *Zomolnok* (49: 22); 1671: *Szomolnok* (49: 25); 1697/Más.: *Schmölnitz* (168: 18); 17. sz. vége/Más.: *Somolnok* (56: 39) — 1633: 90: 14; 98: 16; 1634: 49: 20; 78: 32a; 1636: 49: 21; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1675: 49: 28; 1684: 78: 32b; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1689: 49: 34; 1692: 55: 33; 1694 u.: 55: 41.

Sztrázs ’település Késmárktól északkeletre, Nagyőr/Strážky’ 1659/Más.: *Nerer* (50: 13); 1671: *Strazka* (17: 3b); 17. sz. vége/Más.: *Nerrer* (50: 23).

Sztrázsa ’település Poprádtól keletre, Strázsa/Stráže pod Tatrami’ 1611 e./Más.: *Michlsdorff* (37: 12); 1626: *Straska* aliter *Michelsdorff* (50: 14); 1659/Más.: *Sztraska* (50: 13).

Tamásfalva ’település Iglótól északnyugatra, Szepes Tamásfalva/Spišské Tomášovce’ 1596/Más.: *Thomasfalua* (49: 17); 1636/Más.: *Thomasffalva* (49: 21); 1659/Más.: *Thomasffalwa* ~ *Villa Thoma* (50: 13); 1683: *Tamásfalva* (113: 33) — 1637: 49: 22; 1682: 50: 16; 1683: 50: 17; 17. sz. vége: 50: 23.

Teplica 1. ’település Iglótól délkeletre, Hernádtapolca/Teplička’ 1673: *Teplícze* (4: 13); 1687: *Tepliczka* (24: 19); 1698: *Tepliczke* (90: 117) — 1673: 24: 13; 24: 14; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 173: 22; 1686: 49: 32; 1687: 24: 19; 1688: 24: 20; 1689: 24: 22; 1693: 88: 88; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 54; 151: 13.

Teplica 2. ’település Poprádtól délnyugatra, Szepesapolca/Spišská Teplica’ 1570/Más.: *Teplicza* (108: 1); 16. sz. közepe: *Teplycza* (100: 43); 1659/

Más.: *Theplycze* (50: 13); 1675/Más.: *Teplicza* (6: 50); 1684/Más.: *Teplicze* (50: 18) — 1598: 24: 79; 1611 e.: 37: 12; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1689: 50: 19; 1689: 50: 21.

Toporc ’település Késmárktól északra, Toporc/Toporec’ 1659/Más.: *Thoporc* (50: 13); 1682: *Topportzik* (38: 6); 17. sz. vége/Más.: *Topperc* (50: 23) — 1683: 50: 17.

Tótfalu ’település Késmárktól északra, Szepes-tótfalu/Slovenská Ves’ 1659/Más.: *Wycendorff* (50: 13); 1671: *Tothffalu* (78: 49c); 1672: *Tothfalva* (6: 49); 1697: *Tottffalu* ~ *Tottfalva* (60: 7); 17. sz. vége/Más.: *Wincendorff* (50: 23) — 1671: 17: 3b; 1679: 88: 56; 1682: 34: 18; 1683: 50: 17; 1696: 60: 8.

Tribs ’település Ófalutól északkeletre, Újterebes/Trybsz’ 1671: *Trybs* (17: 3b); 1686/Más.: *Trips* (17: 3e); 1693: *Tribss* (14: 60) — 1671: 17: 3; 17: 3b; 14: 60; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 111: 9; 1675: 89: 20; 1675 u.: IR 7: 89; 1676: 30: 25; 1684: 11: 37; 1685: 24: 16; 1686: 35: 42; 35: 44; 36: 85; 49: 32; 82: 35; 89: 27; 126: 5; 1687: 147: 282; 174: 19; 1689: 17: 3e; 109: 26; IR 10: 3; 17. sz. vége: 35: 73.

Ugóç ’Savnik mellett említett majorság’ 1657/Más.: *Ugowszky* mayorhoz (48: 59); 1673/Más.: *Ugocz* (48: 60); 1689: *Ugowecz* (101: 9); 1692/Más.: *Ugovszka* (48: 66) — 17. sz. második fele: 48: 69; 1673: 79: 3f; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 79: 3b; 1675:

48: 61; 48: 62; 48: 68; 1686: 48: 65; 1689: 90: 84; 1695: 79: 3a.

Újleszna ’település Poprádtól északnyugatra, Alsóerdőfalva/Nová Lesná’ 1682: *Neo Leszna* (31: 55); 1683: *Nev-Leszna* (50: 17).

Újlubló ’település Lublótól délre, Újlubló/Nová Lubovňa’ 17. sz./Más.: *Nouo Lyblow* (112: 57); 1659/Más.: *Nowa Lyblow* (50: 13).

Urbánfalva ’Tamásfalva északkeleti határában fekvő majorság’ 16. sz. közepe/Más.: *Orbanffalwa* (100: 43); 1659/Más.: *Vrbanffalwa* ~ *Vrbanowecz* (50: 13).

Váralja ’település Lőcsétől délkeletre, Szepesváralja/Spišské Podhradie’⁸ 1596/Más.: *Waralliensis* (49: 17); 1633: *Varallia* (90: 14); 1678: *Szepess-Várallya* (111: 12); 17. sz. vége/Más.: *Kirchdorf* (56: 39) — 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 1671: 49: 25; 1672: 14: 12b; 1674: 49: 27; 1675: 8: 88; 1679: 6: 65; 1681: 152: 24; 1682: 34: 18; 1683: 50: 17; 1686: 49: 30; 49: 32; 1689: 34: 4; 49: 34; 50: 19; 50: 21; 152: 41.

Vidernik ’település Poprádtól délkeletre, Védalu/Vydrník’ 1570/Más.: *Vidernika* (108: 1); 1626: *Widernik* (50: 14); 1675: *Vidernyk* (48: 62) — 16. sz. közepe: 100: 43; 1659: 50: 13; 1673: 79: 3f; 1683: 50: 17; 1683 u.: 86: 5b; 1684: 50: 18; 1689: 90: 84; 118: 18.

Vikartóç ’település Poprádtól északnyugatra, Hernádfő/Vikartovce’ 1657/Más.: Ezen *Vikartocziak* az Ugowszky

⁸ E település neve birtoklástörténeti jelentőségéből adódóan számtalan dokumentumban előfordul különféle latin fordításokban vagy körülírásokban is (pl. *sub arx*, *suburbium* stb.), ám a névtárba csak a névtörténeti szempontból jelentőséggel bíró népnyelvi adatokat vettem fel.

Maiorhoz szolgálnak ~ *Vitartocz job-bagyok* ~ *Wikartocz* (48: 59); 1675: *Vikartocz* (48: 62); 1695: *Vikartocz* (79: 3a) — é. n.: IR 6: 45; 17. sz. második fele: 48: 69; 1659: 50: 13; 1673: 48: 60; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 48: 61; 48: 68; 1678: 48: 64; 1684: 48: 70; 1686: 48: 65; 82: 55; 1689: 90: 84; 118: 18; 1692: 48: 66; 17. sz. vége: 50: 23.

Vitkóc ’település Iglótól keletre, Vitfalva/Vitkovce’ 1659/Más.: *Wythkocz* (50: 13); 17. sz. vége/Más.: *Vittkocz* (50: 23).

Vojkóc ’település Szepesváraljától délkeletre, Vojkfalva/Vojkovce’ 1596/Más.: *Woitkocz* (49: 17); 1633: *Vaykocz* (90: 14); 1634/Más.: *Woytkocz* (49: 20); 1671: *Woikocz* (49: 25); 1694: *Voikocz* (31: 47) — 1605: 113: 8; 1633: 98: 16; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 118: 66; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1686: 49: 30; 1689: 168: 37; 1689 u.: 159: 41; 17. sz. vége: 56: 39.

Vrbov ’település Késmárktól délre, Ménhárd/Vrbov’ 1671: *Vyrbow* (17: 3b).

Wagendrüssel ’település Iglótól délkeletre, Merény/Nálepkovo’ 1596/Más.: *Wagendrüssel* (49: 17); 1638/Más.: *Wagendrissel* (50: 11); 1673/1693: *Vogondriszel* (14: 60); 1686: *Vagendrüssel* (36: 85); 1698: *Wogendrissel* (151: 13) — 17. sz.: 146: 77; 1638: 55: 32; 113: 12a; 1659: 50: 13; 1671: 35: 17; 1672: 14: 12; 1673: 24: 11; 24: 13; 24: 14; 1673 u.: 8: 45; 44: 24; 61: 65; IR 4: 16; 1674: 111: 8; 111: 9; 173: 22; 1675: 49: 28; 89: 20; 1679 u.: 68: 52; 1685: 26: 21; 1686: 24: 18; 35: 42; 1686: 49: 30; 49: 32; 89: 27;

1686 u.: 35: 41; 1687: 24: 19; 147: 282; 1688: 24: 20; 1689: 24: 22; 168: 37; 1689 u.: 159: 41; 1692: 24: 21; 55: 33; 152: 1; 1693: 14: 60; 88: 88; 1698: 61: 61; 17. sz. vége: 39: 54; 50: 23.

Walddorf ’település Késmárktól nyugatra, Felsőerdőfalva/Stará Lesná’ 1596/Más.: *Waltorff* (49: 17); 1659/Más.: *Waldorff* (50: 13); 1671: *O Leszna* (17: 3b); 1689: *Oleszna* (17: 3e); 17. sz. vége/Más.: *Waltorff* (56: 39) — 1671: 17: 3b; 78: 49c; 1673 u.: 44: 24; 1674: 17: 3c; 1676: 17: 3d; 30: 25; 1686: 17: 3e; 126: 5; 1687: 174: 19; 1688: 145: 8; 1689: IR 10: 3; 17. sz. vége: 50: 23.

Wellbach ’település Iglótól keletre, Ágostháza/Bystrany’ 1596/Más.: *Velbach* (49: 17); 1637/Más.: *Wylbach* (49: 22); 1671: *Vilbach* ~ *Wellbach* (49: 25) — 1605: 113: 8; 1633: 90: 14; 1634: 49: 20; 1636: 49: 21; 1638: 50: 11; 17. sz. közepe: 50: 9; IR 7: 143; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1683: 50: 17; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 1687: 49: 33; 1689: 49: 34; 17. sz. vége: 56: 39.

Zavadka ’település Iglótól délkeletre, Görögfalva/Zavadka’ 1673: *Zavadka* (24: 13); 1685: *Zawatka* (26: 21); 1698: *Zavadka* (151: 13) — 1673: 24: 14; 1673 u.: 8: 45; 44: 24; IR 4: 16; 1674: 173: 22; 1686: 49: 32; 1687: 24: 19; 1688: 24: 20; 1693: 88: 88; 1698: 24: 24; 24: 27; 35: 54; 90: 117; 17. sz. vége: 39: 54.

Zsakárfalva ’település Gölnicbányától északnyugatra, Zakárfalva/Žakarovce’ 1605/Más.: *Zakarfalua* (113: 8); 1634/Más.: *Zacharfalwa* ~ *Zakarocz* (IR 7: 175); 1683: *Zakarocz* (50:

17) — 1616: 97: 34; 1634: 49: 20; 1605: 113: 8; 1633: 98: 16; 1634: 49: 20; 1636: 49: 23; 1671: 49: 25; 1672: 14: 20; 1636: 49: 21; 1637: 49: 22; 17. sz. közepe: 50: 9; 113: 12b; IR 7: 143; 1659: 50: 13; 1672: 14: 12b; 1673 u.: 44: 24; IR 4: 16; 1674: 49: 27; 1675: 49: 28; 1676: 8: 16a; 68: 53; 1678: 153: 25; 1685: 57: 24; 1686: 49: 30; 49: 32; 49: 34; 17. sz. vége: 50: 23; 56: 39.

Zsegra ’település Szepesváraljától délkeletre, Zsiga/Žehra’ 1596/Más.: *Zygra* (49: 17); 1633: *Sehra* (90: 14); 1638/1638: *Zygra* (55: 32); 1671: *Sigra* (49: 25); 1687/Más.: *Sigra* (49: 33) —

Irodalom

- E 156 = *Urbaria et conscriptiones*. Magyar Országos Levéltár. Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archívuma.
- ENGEL PÁL 2001. *Magyarország a középkor végén*. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. CD-ROM. Budapest.
- KENYHERCZ RÓBERT 2014. Helynévi adatok Szepes vármegye dikális összeírásaiból. *Magyar Nyelvjárások* 52: 229–246.
- MAKSAY FERENC 1957. Urbáriumok. In: KOVACSICS JÓZSEF szerk., *A történeti statisztika forrásai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 119–144.
- MAKSAY FERENC 1959. *Urbáriumok. XVI–XVII. század*. Magyar Országos Levéltár kiadványai 2. Forráskiadványok 7. Budapest.
- MAKSAY FERENC 1992. *A Magyar Kamara Archívuma*. Magyar Országos Levéltár kiadványai 1. Levéltári leltárak 8. Budapest.
- SEBŐK LÁSZLÓ 1997. *Határokon túli magyar helységnevszótár*. Budapest, Teleki László Alapítvány.

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

SZENTGYÖRGYI RUDOLF, **A tihanyi apátság alapítólevele 1.**

Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása.

Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. (117 lap és képmelléletek)*

1. Az első eredeti formájában fennmaradt hiteles oklevelünk, a Tihanyi alapítólevél keletkezésének 950. évfordulója nagymértékben fellendítette az alapítólevél és általában a szórványemlékek iránti nyelvészeti érdeklődést. Az alapítólevélben szereplő, közszóként is ismert magyar szóalakok felsorolásával és a hozzájuk fűzött etimológiai magyarázatokkal SZAMOTA ISTVÁN hívta fel elsőként a figyelmet a szórványemlékek magyar nyelvű elemeinek nyelvtörténeti fontosságára (1895). Az ő munkája után a huszadik század első felében a nyelvészek legtöbbször talán a Tihanyi alapítólevél szórványainak olvasatával és értelmezésével foglalkoztak, olykor pedig különböző nyelvtörténeti témakörökhöz kapcsolódóan elemezték nyelvi anyagát. A fordulópontot a Tihanyi alapítólevél kutatásában az jelentette, hogy 1951-ben BÁRCZI GÉZA az elődök munkáira is támaszkodva elvégezte a nyelvemlék monografikus feldolgozását. Valamelyest érthető, hogy e nagy ívű és máig viszonyítási pontnak tartott elemzés után a nyelvtudományi kutatás kevesebb figyelmet fordított az oklevélre (33–35).

A 2005-ben megrendezett szakmai konferencia (ennek anyagát lásd ÉRSZEGI szerk. 2007), illetve ZELLIGER ERZSÉBETnek az erre az ünnepi alkalomra megjelentetett tudományos ismeretterjesztő munkája (2005) hozott a Tihanyi alapítólevél kutatásában újabb fordulópontot. HOFFMANN ISTVÁN figyelme is ekkor fordult a 11. század legbecesebb nyelvemléke felé. Az alapítólevélre alapvetően helynévtörténeti forrásként tekintve tanulmányok sorát, majd önálló monográfiát szentelt e fontos szórványemlékünknek (2010).

Az itt ismertetendő munka szerzőjének, SZENTGYÖRGYI RUDOLFNak és a Tihanyi alapítólevélnek a kapcsolata valójában szintén e kerek évfordulóig vezethető vissza. A Pannonhalmi Bencés Főapátság és a Bencés Kiadó felkérésére ekkor készítette el ugyanis az oklevél latin szövegének az átíratát és magyar nyelvű

* A publikáció az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

fordítását, ami ZELLIGER ERZSÉBET fent említett kötetében látott napvilágot (2005). A latin nyelv kiváló ismeretét és filológiai érzékenységet egyaránt igénylő feladat pusztán csak kiindulópontja volt egy azóta is folyó tudományos kutatói munkának. A 2005 óta e témakörben rendszeresen megjelentetett tanulmányaira építve írta meg a szerző a 2011-ben megvédett doktori disszertációját. Ez a példaértékű dolgozat szolgált a 2014-ben megjelent könyvnek az alapjául, de azt az azóta is tartó kutatómunka további eredményeivel is kiegészítette SZENTGYÖRGYI RUDOLF (36–37).

2. A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása című kötet egy több részesre tervezett munka első darabja. A bevezetőből megtudjuk, hogy a szerző tervei szerint külön kötetben kap helyet az eddig meglehetősen kevés figyelemben részesített alapítólevélbeli személynevek elemzése, a harmadik és negyedik kötet pedig a helyneveken keresztül az oklevél módszeres nyelvtörténeti elemzését végzi majd el. E nagy ívű munkával a szerző célja nem kevesebb, mint az, hogy a 11. századból ránk maradt legfontosabb oklevél nyelvi anyagának a feldolgozását az Árpád-kori magyar nyelvtörténet szinkrón leírásának a szolgálatába állítsa (9–10).

Az első kötet kilenc fejezete — ahogyan azt az alcím (Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása) is jelzi — az alapítólevél általánosabb nyelvi és diplomatikai bemutatását tartalmazza. A szerző a teljesség igényével tárgyalja a nyelvemlék keletkezési körülményeit (13–18), az oklevél hitelessége kapcsán felvetődött kérdéseket (18–24), az alapítólevél jogtörténetét (25–28), valamint kutatástörténetét diplomatikai (28–33) és nyelvészeti (33–37) forrásként egyaránt. Részletesen bemutatja továbbá az oklevél külső (anyaga, alakja, mérete, írása, szövegképe, megerősítésének módja, 38–44) és belső (a szöveg felépítése, nyelve, stílusa) ismertetőjegyeit is (72–103). A kötetben az alapítólevél latin szövegének a magyar nyelvészeti vizsgálatok igényeinek megfelelő átirata (52–63), illetőleg magyar nyelvre történő átültetése (64–71) is helyet kapott. A szerző az alapítólevél hátlapján szereplő latin szövegre, a magyar szavakra, valamint a latin szószervezetekre is tekintettel volt. E szövegrészek bemutatása, elemzése mellett (45–51) a modern átiratukat (62–63) és a magyar fordításukat (71) is kézhez kapjuk.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF monográfiája az oklevél olyan kérdéseivel foglalkozik hallatlan alapossággal, amelyre a nyelvtörténeti kutatás alig fordított figyelmet, s ezáltal is jól kiegészíti azokat az ismereteket, amelyeket az oklevélnek az utóbbi évtizedben megjelent nyelv- és névtörténeti feldolgozásaiból tudunk. A kötet újszerűsége elsősorban abban áll, hogy az elemzésben a nyelvtörténeti kutatások hagyományos módszerei mellett nagy hangsúlyt kapnak az újabbak is. Ilyen például az interdiszciplináris megközelítésmód, a többnyelvűség vizsgálata, valamint a társadalomnyelvészeti nézőpont. A továbbiakban ezen újszerű látásmódok mentén kívánom a kötetet bemutatni.

2.1. Az alapítólevél kapcsán már egy évszázaddal ezelőtt hangsúlyozták, hogy a történeti tudományok forrásközlései nem megfelelőek a nyelvtudomány számára. A történelemtudomány például egységesen nagybetűvel közli a tulajdonneveket, a központozásban a modern elveket követi, a rövidítések feloldásait és a betűk paleográfiai változatait pedig nem jelöli (54). Ezek a kiadványok bizonyos nyelvészeti kérdések vizsgálata során tévútra vezethetik a kutatót, fontos lenne tehát, hogy a nyelvemlékeinknek minél hamarabb elkészüljenek a nyelvtörténet minden egyes részterületén alkalmazható átiratai. Nagy kihívásnak nézünk elébe, mert ahogyan a szerző is mondja: „ilyen érzékenységgű forráskiadványok elkészítését a nyelv történetének kutatója nem várhatja más tudományok művelőitől, magának kell megküzdenie a feladattal” (55). A nyelvtudomány művelői közül SZENTGYÖRGYI RUDOLF vállalkozott először erre a nagy feladatra a Tihanyi alapítólevél átírásával (52–63).

Jelen munkájában betű szerint közli az oklevelet, azaz az egyes szövegbeli betűket maiakkal, a forráshoz alkalmazkodó központozással és egybe- és különírással adja közre. A nyelvtörténeti elemzést tartalmazó későbbi kötetben azonban az alapítólevél betűhű átirata is helyet kap majd, amely a helyesírás-történet tanulmányozásához nyújthat felbecsülhetetlen segítséget (55–56). A latin szöveget jelenleg is bőséges kommentár kíséri, a szerző ígérete szerint azonban a betűhű átiratban ezt is jelentős mértékben ki fogja egészíteni (56).

Az átírást a latin szöveg magyar fordítása követi (64–71), amely „nem csupán nyelvi transzformáció”, hanem „esetenként filológiai, történeti földrajzi stb. ismereteket kíván meg, olykor szükségszerűen bizonyos filológiai álláspontot (értelmezést) is tükröz” (65). Az eredeti írásmóddal közölt, a mai magyar nyelvű szövegbe tökéletesen illeszkedő szórványokat — a latin szöveghez hasonlóan — félkövér szedéssel emeli ki a szerző, amelyek így könnyedén fellelhetők a szövegben. A latin és a magyar szöveg esetében is megtalálhatók a korábbi átírások (52–54), illetve fordítások (64–65) bibliográfiai adatai.

Mind az átírásnak, mind a fordításnak fontos részét képezi az alapítólevél hátlapja, amelynek a fényképmásolatát az előlaphoz hasonlóan megtaláljuk a kötet végén. A levéltári feljegyzéseken és azonosítókon túl egy 1055 és 1060 között íródott hatsoros latin szöveg, illetve nagyrészt a 11. század végéről ránk maradt magyar szavak és szószerkezetek szerepelnek az alapítólevél ezen részén. Szintén SZENTGYÖRGYI RUDOLF volt az, aki elsőként tette közzé a hátlapon szereplő latin szövegeket, szövegegyeségeket, valamint ezek magyar fordításait (vö. 2005: 54–55, 64–65).

A hátlap rövid szövege is jól példázza, hogy mennyire fontos az, hogy időről időre visszanyúljunk az eredeti latin szöveghez, és nem a már elkészült átiratok, illetőleg magyar fordítások alapján vonjuk le a következtetéseinket. A hátlapnak azt a részletét, amelyet egy 18. századi kéz írt felül, a korábbi szövegek közlések

hiányosan, illetve bizonytalanul közölték: „[XI - - - -] argentea” (DHA. 152), „*** argentea” (ÉRSZEGI 2004: 9), „XI [a]npul[1]a[-] argentea” (SZENTGYÖRGYI 2005: 54). A ’11 ezüstkancsó’-nak fordított (SZENTGYÖRGYI i. h.) szövegrészlet liturgiátörténeti szempontból igencsak megkérdőjelezhető. Az eredeti szöveget újból kézbe véve SZENTGYÖRGYI RUDOLFNak sikerült a felülírás alatti eredeti szókapcsolatot „Vna urna” formában felfedni. Az *urna* szó ’vizeskancsó’ jelentésének elhomályosulása miatt az átíró valószínűleg *anpula*-ra javította azt. Az átírás során A-vá alakított szókezdő betűt olvasták korábban többen is XI-nek (49). A fordítások pontatlanságaira rátérve a „de eclesiasticis sancte marie scilicet & sancti aniani rebus quia refundere omnes non potuimus subscripsimus autem hic” (62) szövegrészben feltűnő *refundere* ige érdemel figyelmet. A korábbi fordítók ’helyreállít, visszaállít’ jelentéssel adták vissza a szót, ezzel is igazolva a szövegrésznek az alapítólevél utáni évszázadokban való keletkezését. SZENTGYÖRGYI RUDOLF meggyőzően érvel amellett, hogy a hátlapi feljegyzés az alapítás korára vonatkozatható, és az oklevél előlapi szövegéből kimaradt, az egyházi felszerelésekre vonatkozó leltárt tartalmazza. A szöveg második egységében olvasható, a veszprémi vásárvám királyt illető részének az eladományozása ugyanis nem támogatja a 12–13. századra történő datálást, és a *refundere* ige helyes fordítása is inkább ’előhozni, elbeszélni, leírni’ lehet: „mivel a Szűz Máriának és Szent Ányosnak szentelt egyház felszerelését részletezni nem állt módunkban, ide csatoltuk” (71). Ugyancsak a 11. századi keletkezést támogató érvként említhető továbbá az a körülmény is, hogy a hátlapi leltár az alapító szerzetesek létszámával teljes mértékben megegyező ruházatot sorol fel (46–51).

2.2. Az alapítólevéllel kapcsolatos interdiszciplináris vizsgálatok gyökerei régre nyúlnak vissza, de igazán jelentőssé az ilyen természetű kutatás csak az utóbbi években vált. Az alapítólevél keletkezésének 900. évfordulója után jelentkezett egyre inkább az a törekvés, hogy a kutatók a saját tudományterületükön kívül is vizsgálódjanak (35). A jelenlegi kutatások azt mutatják, hogy amíg korábban főként a történelemtudomány és a történeti földrajz szakemberei érdeklődtek a nyelvtörténet eredményei iránt, addig mára ez a kapcsolat kölcsönössé vált, és a nyelvészeti diszciplínák képviselői sem határolódnak el más tudományágaktól. SZENTGYÖRGYI RUDOLF elemzésében az interdiszciplináris nézőpont alkalmazása az egyik legszembetűnőbb módszertani alapelv. Tekintettel van a paleográfia, a diplomatika, a régészet, a történelemtudomány, a klasszikus és középlatin filológia, a jogtörténet, a történeti földrajz, a gazdaságtörténet, a művelődéstörténet, a néprajz, az egyháztörténet, a történeti hidrológia és a történeti földtan eredményeire is (10). Már a könyv alcímével is jelezni kívánja a szerző, hogy kötetében az említett tudományágak közül a diplomatika és a paleográfia áll a legelőkelőbb helyen. Egy egész fejezet (Az alapítólevél diplomatikai leírása) foglalkozik például az oklevél külső ismertetőjegyeivel, az anyagával, az alakjával,

a méretével, az írásával stb. Az oklevél leírását a könyv végén szereplő (Képmel-lékletek), kiváló minőségben közreadott színes képekre történő utalások is gazdagítják. Szemügyre vehetjük például az alapítólevél élén álló Krisztus-monogramot más oklevelek (a pannonthalmi interpolált oklevél és a pannonthalmi apátság javainak összeírása) grafikus invokációival összevetve, de megismerkedhetünk az alapítólevél megerősítésének a módjával is. Nemcsak az adott fejezetre, hanem a könyv egészére jellemző az a szándék, hogy a sokszínű ismeretanyag az elemzésbe szervesen beépülve egységes egészet alkosson.

2.3. Az utóbbi években a nyelvtörténészek az oklevelek magyar nyelvű szórványait — igen fontos alapelvet követve — már nem a latin szövegtől elkülönítve tárgyalják. SZENTGYÖRGYI RUDOLF is hasonlóképpen jár el a Tihanyi alapítólevél kapcsán, de ő nem csupán tekintettel van a környező latin szövegre, hanem a magyar tulajdonnevet tartalmazó oklevélszöveget „szerves egységnek” tekinti (10). Az oklevél szövegét a „Miért?”, a „Mit?” és a „Hogyan?” fázisait egymástól elválasztva vizsgálja, de hozzáteszi, hogy a „szövegalkotás folyamatában jellemzően nem különülnek el, sőt egymásra hatnak, alkalmasint összefonódnak egy-egy szövegrészlet létrehozásának a fázisai” (82). Az oklevél fogalmazójának azt a tevékenységét, hogy anyanyelvű elemeket illeszt a latin mondatrészekbe, ugyancsak egymással összefonódó tényezőkkel magyarázhatjuk. Választ adhat a *miért*-re például az európai gyakorlat követése, az oklevelek jogbiztosító szerepe, a formalizmusra való törekvés, de az ösztönösség és a véletlenszerűség is minden bizonnyal befolyással lehetett az anyanyelvi elemek effajta megjelenésére (85).

A következő fázist a szerző a névszerkezeti és névhasználati kérdések által meghatározható névválasztás alatt tárgyalja. A választás, az tudniillik, hogy *mit* kíván az oklevélíró a szövegbe illeszteni, a lexémák (néha szintagmák) szintjén valósul meg tehát, szemben a beillesztés módjának (a *hogyan*-nak) a morfológiai természetű eljárásával. A névválasztásnak hat alcsoportját különíti el SZENTGYÖRGYI RUDOLF: 1. a tényleges helynév használata, 2. a latinosítás, 3. a részfordítás, 4. a névmási és határozószói helyettesítés, 5. a közszoói említés és 6. az alkalmi névalkotás. Az első esetben a megnevezett hely tulajdonneve szerepel a szövegben. Több ugyanazon nyelvű (*Gesnov vel Apaty*) vagy különböző nyelvű (*Alba Regia ~ feheruuaru*) sajátnévi megfelelővel rendelkező helyek esetében a választást rendszerint objektív okok (pl. névhasználati szokások) határozzák meg. A latinosítás (pl. fordítás: *Aranyas ~ Aureus*, latin képzővel való ellátás: *bezprenensis*) során az oklevelet lejegyző nem választ, hanem létrehozza a nevet, amelyek használata ennek következtében alkalmi és nem általános érvényű. Külön csoportot alkotnak azok a nevek, amelyeknek csupán az egyik része (vagy az alaptagja vagy a meghatározó tagja) van az oklevél nyelvére fordítva: *inferiori Gogy ~ Alsogagh*. A tulajdonnevek nem fogalomjelölő lexémával, azaz névmással vagy határozószóval való helyettesítését az ismétlés elkerülése, a megkülönböztetés

igénye, a tagmondatok kötése, illetve a szövegbeli utalás motiválhatja: *ibidem* 'ugyanott, ugyanazon a helyen [ti. Tihany szigetén]'. A közsói említés helynevek esetében többségében földrajzi köznévi említést jelent a szóismétlés elkerülése, az egyértelmű azonosítás vagy a tulajdonnévi megjelölés hiánya miatt: *balatin ... super lacum* ('a tó fölött'). Az utolsó csoport elemeit feltételezhetően a tulajdonnévi megjelölés hiánya hozta létre, ezek tehát alapvetően nem tulajdonnévi használatúak, de egy részük idővel tulajdonnévként is rögzülhetett: *aruk fee*.

A beillesztésnek vannak „szabályos” és „szabálytalan” módjai. SZENTGYÖRGYI RUDOLF a szabályos esetek között a latin esetraggokkal, a latin praeposíciókkal megvalósuló beillesztéseket tartja számon: *in aquam Sitouam*. Ezzel szemben a szabálytalan beillesztés magyar viszonyragokat, magyar névutókat, illetőleg ezekhez kapcsolt latin praeposíciókat mutat fel: *in Sitouatuin, ad brokinarea* (mindehhez lásd 86–93).

SZENTGYÖRGYI RUDOLF fent bemutatott tipizálásával alapvetően egyet lehet érteni, de azt is hangsúlyoznunk kell — amit a szerző ugyancsak megtesz több alkalommal is (82, 86) —, hogy a szöveg létrehozásának a fázisai nem minden esetben választhatók szét egyértelműen. Véleményem szerint ezen elképzelés nyomán érdemes lenne talán egy átmeneti, a névválasztás és a beillesztés módjai között elhelyezkedő kategóriát is bevezetni. Ebben a csoportban lehetne tárgyalni a latinosítás, illetőleg a részfordítás jelenségét, ezeknek közös jellemzője ugyanis az, hogy a magyar név egészében vagy részletében való lefordítása, latin képzővel történő ellátása vagy szövégenek latinként azonosítása nem jelez általános névhasználatot, hanem csupán alkalmi variánsok, azokat azért hozza létre (és nem választja) a lejegyző, hogy latinul ragozhatóságuk révén jól illeszkedjenek a latin mondat szerkezetébe. SZENTGYÖRGYI rendszerének logikája szerint a latin képzővel való ellátás például még nem beillesztési eljárás, az csak majd a megfelelő esetrág révén valósul meg (88). Én magam úgy látom, hogy ha a latinosítást és részfordítást nem is tekintjük beillesztési módozatnak, a névválasztás tiszta formájától, a tényleges magyar helynév vagy annak latin megfelelője közti választás esetétől mégis érdemes lenne a fent említett okok miatt ezeket a megoldásokat különválasztani.

2.4. Az utóbbi években az is egyre erőteljesebben foglalkoztatja a kutatókat, hogy kinek, kiknek a nyelve, nyelvhasználata mutatkozik meg az oklevelek magyar nyelvű elemeiben. E kérdéskör kapcsán elsősorban az oklevelek szerzőségének a problematikájával kell foglalkoznunk. A Tihanyi alapítólevél szövegéről hosszú ideig úgy vélekedtek, hogy azt egyetlen ember, Miklós püspök jegyezte le a saját kezével (15). SZENTGYÖRGYI RUDOLF ezt cáfolandó a birtokadományozás hosszú eljárásának a bemutatása után az oklevelek elkészítésének az összetett folyamatát is felvázolja, minthogy az alapítólevél is hasonlóképpen egy többlépcsős procedúra eredményének tekinthető. A határjárás során készített feljegyzésekből

az oklevél-fogalmazó (*dictator*) állította össze az oklevél fogalmazványát. Ezek után a formulázás következett, amely jellemzően a nagyobb műveltséget szerzett jegyző (*notarius*) feladatköre volt. Végül pedig a már formulákat is tartalmazó fogalmazványból a szükséges javításokat elvégezve az írnok (*scriptor*) készítette el a megerősítésre és hitelesítésre váró tisztázatot (14–15).

Az alapítólevelet vizsgálva a szöveg stílusában megmutatkozó különbség már korábban szemet szúrt a kutatóknak. A dispositión kívüli szerkezeti egységek latinságára a körmondatok, a szóbőség, a változatosság és a rímes próza jellemző, ezzel a csiszolt latinsággal szemben a magyar nyelvi elemek nagy részét tartalmazó dispositio jóval egyszerűbb, iskolásabb, illetőleg pontatlanságokat is szép számmal tartalmaz. Mindebből a mi szempontunkból levonható legfontosabb tanulság az, hogy a szórványokban bővelkedő részt minden bizonnyal magyar anyanyelvű személy fogalmazta meg. A lejegyzett magyar nyelvi adatok azonban vélhetően nem csak az ő anyanyelvét tükrözik, feltételezhetjük ugyanis, hogy az alapítólevél nyelvi anyagán a határjárás során szerepet kapó helyi lakosság nyelvhasználata, illetőleg a határjáró tisztviselők nyelvi befolyása valamiképpen ugyancsak nyomot hagyhatott. A Tihanyi összeírás fogalmazványának és tisztázatának az összevetése ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a tisztázat készítésekor a *scriptor* is változtathatott nemcsak a latin nyelvű szövegen, de a szórványok lejegyzésén is. A Tihanyi alapítólevél esetében a feljegyzések és a fogalmazvány hiányában a feltételezhető nyelvi rétegek nem különíthetők el egyértelműen, az azonban bizonyosnak látszik, hogy „az anyanyelvünkön fennmaradt nyelvi elemek magyarul beszélő (minden bizonnyal magyar anyanyelvű) nyelvhasználók nyelvi produktumai” (105, az elmondottakhoz vö. 97–105).

3. SZENTGYÖRGYI RUDOLF könyve jó példáját nyújtja annak, hogy egy-egy régtől fogva tanulmányozott nyelvemlék problematikáját érdemes időről időre a vizsgálatok homlokterébe állítani. Egy ilyen munka persze akkor lesz eredményes, ha nem az a célja, hogy háttérbe szorítva a korábbi kutatásokat azok helyébe lépjen, hanem az, hogy az azóta elérhető ismeretanyag segítségével, illetőleg a modern módszerek és technikai lehetőségek alkalmazásával kiegészítse és pontosítsa azokat, de szempont lehet az eddig nélkülözött irányvonalaknak a kutatásokba való bevonása is. A szerző a saját munkájáról ennek szellemében a következőképpen nyilatkozik: „nem a korábban megjelent fontos monográfiák helyére kíván lépni, hanem azok sorába illeszkedik” (11). Az ismertetett monográfia arra is kitűnő példát ad, hogy nemcsak a korábban vizsgált témák újrafelfedezése hozhat eredményeket, hanem adott esetben az is jótékonyan hathat a tudományos kutatómunkára, ha az egyes, azonos tárgykörben dolgozó kutatók között szakmai párbeszédet kialakítva végezzük a kutatásainkat, ahogyan erre SZENTGYÖRGYI RUDOLF is törekedett.

Irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DHA. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.
- ÉRSZEGI GÉZA 2004. A Tihanyi alapítólevél [latin szöveg és fordítás]. In: ÉRSZEGI GÉZA szerk., *A Tihanyi alapítólevél*. Második, bővített kiadás. Tihany, Bencés Apátság. 1–4.
- ÉRSZEGI GÉZA szerk. 2007. *Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére*. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- SZAMOTA ISTVÁN 1895. A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele mint a magyar nyelv legrégebb hiteles és egykorú emléke. *Nyelvtudományi Közlemények* 25: 129–167.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2005. A tihanyi apátság alapítólevele: betűhív átírás és magyar fordítás jegyzetekkel. In: ZELLIGER ERZSÉBET, *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma, Bencés Kiadó. 47–65.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*. PhD-disszertáció. Kézirat. Budapest, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. URL: http://nyelvtortenet.elte.hu/?page_id=107 (2014.08.01.).
- ZELLIGER ERZSÉBET 2005. *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.

SZŐKE MELINDA

TOLCSVAI NAGY GÁBOR, **Bevezetés a kognitív nyelvészetbe.**
Budapest, Osiris, 2013. (392 lap)

Olyan művek szerzőjeként, mint A magyar nyelv szövegtana (2000), valamint A kognitív szemantika (2010) Tolcsvai Nagy Gábor korábban is sikerrel oldotta meg azt a feladatot, hogy egyszerre szólítson meg nyelvészettel ismerkedő érdeklődőket és professzionális nyelvészeket. A Bevezetés a kognitív nyelvészetbe című könyvének célkitűzését az Előszó is ebben a szellemben jelöli ki: a kötet a kognitív nyelvészet elméleti alapjait, módszertanát és a legfontosabb alapkérdéseit „az eredetihez legközelebbi nyelvezettel”, de „kidolgozott magyar példákat” megadva „magyar nyelvi anyagon” és „saját kutatásai alapján” mutatja be (9). A szerző már az Előszóban rámutat arra is, hogy műve nem „ellenretorika”, vagyis nem más irányzatokat kíván használni negatív elrugaszkodási pontként a kognitív

nyelvészet bemutatásához, hanem arra törekszik, hogy részletesen megismertesse az olvasót egy mára már nemzetközi folyóiratokkal (Cognitive Linguistics, Review of Cognitive Linguistics) és évenként konferenciákat szervező nemzetközi tudományos egyesületekkel (International Cognitive Linguistics Association) rendelkező tudományterülettel a maga sokszínűségében.

Ezt az etablálódott, „mára kivételes mértékben kidolgozott” (11) nyelveírást felmutató diszciplínát Tolcsvai Nagy Gábor Bevezetése nyolc fejezetben, majdnem négyszáz oldalon tárgyalja, melyek közül az első két fejezetben — A nyelvi rendszer és a nyelvhasználat kognitív alapjai (13–25), valamint A kognitív nyelvészet elméleti alapjai (27–88) címmel — tárja elének a funkcionalista alapokon álló kognitív nyelvészet szélesebb tudományos közegét. Az elméleti alapok megvilágítását a szerző első pillantásra látszólag túlságosan is messziről indítja, azonban annál is inkább indokolt a kognitív nyelvészet szélesebb tudományos beágyazottságának feltérképezése, mivel olyan tudományterületről van szó, amelynek definíciós ismérvei közé tartozik az interdiszciplináris nyitottság és az ezzel kéz a kézben járó folyamatos metatudományos önreflexió a saját elméleti alapok, módszertani elkötelezettségek és kutatási célok tekintetében. Ennek a — George Lakoff nyomán — összefoglaló elnevezéssel „kognitív elkötelezettségnek” nevezett alapállásnak a jegyében a kognitív nyelvészet irányzatai egyfelől már elméleti alapjaik kialakításában is fontos szerepet tulajdonítanak a kogníciót kutató olyan más tudományoknak, mint például a kognitív pszichológia és a neurológia, vagy a kulturális evolúcióval foglalkozó elméletek. Másfelől az is indokolja az elméleti alapok részletes kifejtését, hogy a kognitív nyelvészet fogalmi bázisa, nyelveíró apparátusa nem válik el élesen a tárgyától, azaz a természetes nyelvektől: „a kognitív nyelvészet a nyelvet a saját természetes kategóriáival és műveleteivel írja le” (32), ami azt is jelenti, hogy a kognitív nyelvészet „nem hoz létre kanonikus metanyelvet” sem (63).

A harmadik fejezetben, amely A kognitív nyelvészet elméleti kidolgozásai címet viseli, Tolcsvai Nagy Gábor a kognitív nyelvészet legfontosabb, a diszciplína mai arculatát is alapvetően meghatározó elméleti kidolgozásait mutatja be: a Langacker névéhez köthető kognitív nyelvtant, a Lakoff-féle tapasztalati realizmust, a mentális terek integrációjának Fauconnier által kidolgozott ún. blinding-elméletét, valamint Croft és Goldberg konstrukciós nyelvtanát. Ezeknek az irányzatoknak a kiválasztását nemcsak az indokolhatja, hogy a szélesebb körben is használt kognitív nyelvészeti bevezetők (CROFT–CRUSE 2004, EVANS–GREEN 2006, WILDGEN 2008) szintén ezeket az irányzatokat tartják mértékadónak, hanem az is, hogy a kognitív nyelvészet magyarországi recepciójára is ezek a szerzők és elméleteik voltak a legnagyobb hatással.

A nagyhatású szerzők között is kitüntetett hely illeti meg RONALD W. LANGACKERT. LANGACKER kognitív nyelvtana (1987, 1991) nemcsak történeti

értelemben tekinthető alapvető műnek, hanem azért is, mert mind a mai napig a legrészletesebben kidolgozott kognitív grammatika (EVANS 2009). Tolcsvai Nagy a kognitív nyelvtan legfontosabb elemeit tulajdonképpen két lépésben tárja az olvasó elé. A harmadik fejezetben a legfontosabb elméleti téziseket tekinti át, több találó langackeri szöveghelyre felfűzve a kognitív nyelvtan tételeit. A későbbiekben, a negyediktől a hetedik fejezetig pedig számos olyan elemzéssel találkozunk, amelyekben a szerző a langackeri elmélet alkalmazását végzi el. A harmadik fejezetben a kiindulópontot LANGACKER azon tézise jelenti, mely szerint „a nyelvtan egyszerűen a szemantikai tartalom strukturálása és szimbolizációja” (1987: 19). A langackeri nyelvtanban ezért nincs is külön szintaxis. A szerkezetek — a kisebbek (a magyarban az ilyen például az esetragos főnév) és a magasabb szintűek is (pl. egy tagmondat) — ugyanazon elvek alapján szerveződnek, ily módon az alaktani, a szintaktikai és a lexikai jelenségek kontinuumot alkotnak. A szimbolikusság elve szerint összekapcsolt fonológiai és szemantikai szerkezetek alkotta nyelvi egységek különféle komplexitásokat felmutató kompozitszerkezeteket eredményeznek, amelyeket a nyelvhasználók „az absztrakció/sematizáció és a kategorizáció (a prototípuselv alapján)” (95) kognitív képességeik révén dolgoznak fel, és az ezekből létrehozott, a használatban többszörös visszaigazolással tesztelt sematizmusokat tárolják el. Később aztán ezekből az elemekből építkezve, ezeket egymásba integrálva hoznak létre a situációnak megfelelő nyelvi megnyilatkozásokat a beszélők.

A langackeri nyelvfelfogás szerint a nyelvtan folyamatos visszacsatolásban van a használattal, ami meg is húzza azt a demarkációs vonalat, amely a funkcionalista alapokon álló kognitív nyelvészetet élesen elválasztja a generativista nyelvszemlélettől. A funkcionalizmus szerint ugyanis nincs a nyelvi performanciától elválasztható nyelvi kompetencia, és a nyelv vizsgálata ezért sohasem végezhető izolált, dekontextualizált nyelvi példák elemzése révén, és az elemzések során mindvégig a beszélői perspektíva kell, hogy érvényesüljön, mivel ez határozza meg a nyelvi közlés szerkezetét (TOLCSVAI 2010: 11). A funkcionalizmus jegyében a kognitív nyelvészet azt vizsgálja, hogy a nyelvi szerkezetek létrehozásában milyen kognitív elvek és képességek milyen módon vesznek részt. A nyelvi tudást ezért nem is egy viszonylag önálló elvek alapján szerveződő rendszernek tekinti, azaz nem modularista alapú elmefelfogást tesz magáévá, hanem olyan tudásnak, ami — hasonlóan a tapasztalatfeldolgozás más területeihez — ugyanazon általános kognitív elvek alapján működik. Ez az ún. holista alapállás nemcsak Langackerre, hanem Lakoffra és követőire, valamint a konstrukciós nyelvtan képviselőire is igaz, miként arra Tolcsvai Nagy is felhívja a figyelmet.

A harmadik fejezet további részében a szerző a kognitív nyelvészet másik nagyhatású elméletalkotójára koncentrál. George Lakoff tapasztalati realizmusa abból indul ki, hogy a tapasztalataink az ember biológiai és fiziológiai adottságain

alapszanak, ami annyit tesz, hogy a tapasztalat fajspecifikus jelenség. Tolcsvai Nagy ismerteti a lakoffi tapasztalatfeldolgozási modell legfontosabb fogalmait, úgy mint a tapasztalati tudás mentális reprezentációinak tekintett idealizált kognitív modelleket, az emberi tapasztalatszerzés univerzális alapjait jelentő prekonceptuális kognitív képi sémákat (TARTÁLY, ÖSVÉNY FEL–LE stb.), melyek forrása a 20. századi alaklélektanból ismert Gestaltok. Ilyen keretek között értelmezendő a nyelv is, ami tehát olyan tudás, amelyben szintén érvényesülnek a tapasztalati realizmus tézisei.

A kognitivisták irányzatok ismertetése a harmadik fejezetben Talmy kognitív szemantikájával folytatódik, és itt már él a szerző az előre utalás eszközével, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy „a figyelem irányítása, a figura–alap megkülönböztetés, az erődinamika külön (al)fejezet tárgya” (101) a Bevezetésben. A fejezetet Fauconnier mentális terek elmélete, valamint a konstrukciós nyelvtan alaptéziseinek ismertetése zárja.

Mint feljebb utaltam rá, a Bevezetés első három fejezete áttekintést ad a kognitív nyelvészet klasszikus paradigmáját alkotó irányzatokról, melyeket a kötet 4–7. fejezetei különféle jelenségek elemzésével profilíroznak. A Kognitív tényezők a nyelvben című negyedik fejezet klasszikus kognitivisták kutatási kérdésekkel foglalkozik: a kategorizáció és a konstruálás témáival. A kötet leghosszabb és egyben legfajszínűsőbb fejezete, A grammatika szerveződése (5. fejezet, 169–312) a jelentés, a jelentésváltozás, a metafora, a fogalmi integráció, a poliszémia, a referenciapont-szerkezet, a kompozitumszerkezet, az erődinamika, valamint az egyszerű mondat, az alany, a topik és a szerkezeti fókusz témáit vizsgálja behatóan. Ezek a jelenségek azért is bírnak központi jelentőséggel a kötet szempontjából, mivel itt tulajdonképpen egy magyar nyelvű kognitív grammatika alapjait rakja le a szerző, mégpedig alulról felfelé építkezve. Tolcsvai Nagy kiemeli, hogy a „bemutatás nem célozhatja meg egy »teljes« grammatika” (169) kidolgozását, csupán arra vállalkozhat, hogy esettanulmányok révén szemléltesse a funkcionális perspektíva érvényesíthetőségét, és a kognitív nyelvészet elemzési eszköztárának alkalmazhatóságát. A szerző hangsúlyosan mutatja be a jelenségekre vonatkozó magyar nyelvű kutatásokat (pl. HEGEDŰS 2004, IMRÉNYI 2008), és arra is felhívja a figyelmet, hogy mely területeken hiányoznak a magyar nyelvű és a magyar nyelvre vonatkozó kutatások (például a kognitív fonológia területén).

A hatodik fejezetben — Konstruálás szövegszinten: a stílus és az irodalom kognitív nyelvészete címen — olyan elemzések is helyet kapnak a kötetben, amelyek a kognitív nyelvészet szövegszintű alkalmazási lehetőségeit mutatják be, és amelyek jórészt a szerző saját kutatási eredményeihez kapcsolódnak. Ebben a fejezetben a szerző a főnév, az ige, valamint a metafora nyelvi kategóriáinak stíluspotenciálját méri fel, de invenciózus elemzései kiterjednek a klasszikus retorika értelmében vett alakzatokra is. A fejezet tudománytörténeti kontextusba is helyezi

az elemzéseket, és éppen megvilágító erejüknél fogva ötlik fel a recenzensben a gondolat, hogy a korábbi, elsősorban az irányzatokat bemutató harmadik fejezetben szintén helye volna efféle tudománytörténeti információknak.

A példaelemzéseket lezáró hetedik fejezet — Nyelvpedagógia és kognitív nyelvészet címmel — pedig azt példázza, hogy a funkcionális szemlélet nemcsak a klasszikus témák kutatásában érvényesíthető sikerrel, hanem az anyanyelvpedagógiában is. A szerző által ismertetett kutatások mellett érdemes felhívni a figyelmet KUGLER (2009) munkájára is, amely a langackeri grammatika szellemében elemez és dolgoz ki középiskolásokat megcélzó nyelvtani feladatokat magyar nyelvi jelenségekre.

Zárásként meg kell említenünk, hogy szerencsés helyzetben van, aki manapság magyar nyelven szeretne tájékozódni a kognitív nyelvészetről. Ritkán fordul elő ugyanis, hogy egy tudományterületről, esetünkben a kognitív nyelvészetéről, csupán néhány évnyi eltéréssel két átfogó jellegű munka is szülessen: a KÖVECSES ZOLTÁN és BENCZES RÉKA szerzőpáros kötete *Kognitív nyelvészet* címmel 2010-ben jelent meg, Tolcsvai Nagy Gáboré 2013-ban, ami jelzi a diszciplína etablálódását a magyar nyelvészeti kutatásokban (vö. még KÖVECSES 2005 és TOLCSVAI 2010). A két kötet hasonló alapállásból, de eltérő módon tárja elénk a kognitív nyelvészet alapjait: KÖVECSES és BENCZES munkája a jelentésalkotás kognitivistá értelmezésének inkább elméleti jellegű, monografikus feldolgozása, míg Tolcsvai Nagy Gábor kötete inkább kézikönyv jellegű bevezetés, amely a kognitív nyelvészeti irányzatok közös nyelvelméleti és tudomány-módszertani alapjait, valamint tipikus alkalmazási lehetőségeit mutatja be.

Tolcsvai Nagy Gábor munkáját ugyanakkor nem nevezhetjük hagyományos értelemben tankönyvnek, mivel nem tartalmaz például fejezet végi összefoglalókat vagy feladatokat. Mégis tanít, hiszen megmutatja, hogy a nyelvet és a nyelvet használó embert egymástól elválasztani nem lehet, és szemléltet, hiszen megmutatja, hogy a nyelvi megnyilatkozások különböző szintjeinek elemzése nagyon hasonló elvek mentén is sikeres és tudomány-módszertani értelemben is megalapozott tevékenység lehet. Olyan mű, amely éppen ezért tanulságos mindenkinek, aki nyitott az újabb nyelvszemléletekre, és aki kíváncsi arra, hogy milyen eredményre vezet a korábbi nyelvelírások összevetése a kognitív nyelvészetben fogant elemzésekkel.

Irodalom

CROFT, WILLIAM–CRUSE, ALAN D. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge, Cambridge University Press.

EVANS, VYVYAN 2009. Review of Ronald Langacker. *Cognitive Grammar*. A basic introduction. *Language and Cognition* 1–2: 277–288.

- EVANS, VYVYAN–GREEN, MELANIE C. 2006. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- HEGEDŰS RITA 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Budapest, Tinta Kiadó.
- IMRÉNYI ANDRÁS 2008. Szerkezeti fókusz — pragmatikai típusjelölés? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 203–239.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest, Typotex.
- KÖVECSES ZOLTÁN–BENCZES RÉKA 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KUGLER NÓRA 2009. Funkcionális grammatikai gyakorlatok a 9–12. évfolyam számára. *Anyanyelv-pedagógia* 2/1. URL: <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/index.php?issue=5>. (2015. 12. 20).
- LANGACKER RONALD W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford, Stanford University Press.
- LANGACKER RONALD W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar 2. Descriptive Applications*. Stanford, Stanford University Press.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2000. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2010. *A kognitív szemantika*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem.
- WILDGEN, WOLFGANG(2008. *Kognitív Grammatik. Klassische Paradigmen und neue Perspektiven*. Berlin, Walter de Gruyter.

CSATÁR PÉTER

PLÉH CSABA–LUKÁCS ÁGNES szerk.,
Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv.
 Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. (1484 lap)

A több mint 1400 oldalnyi monográfia 27 oktató, kutató munkája; hat részre oszlik; ezeken belül 32 fejezetet talál az olvasó; név- és tárgymutató segít a tájékozódásban. (Az alcím *magyar* jelzőjének szerepét nyomatékosítja az, hogy a névmutató közel 2000 tételéből 200 a magyar.) A fejezetek egy-egy témát fejtenek ki, a mai pszicholingvisztika valamennyi releváns kérdése hazai és nemzetközi dimenzióban kap helyet. A 32 fejezetből 15 összefoglalással zárja témája tárgyalását, segítve a munka célkitűzéseit: szolgáljon felsőoktatási tananyagként, legyen megbízható alap további kutatások számára; két fejezet kitekintést, egy pedig „elméleti tanulságokat” fogalmaz meg zárásként. Az ábrák, a táblázatok áttekinthetőek, segítik a megértést; elgépeléssel gyakorlatilag nem találkoztam. Több fejezet anyagát már korábbi publikációk (is) szolgáltatják, de ezek kiegészülnek

a mai eredmények bemutatásával, így az olvasó kettős nyereséget könyvelhet el: nemcsak mai tudás birtokába kerül, hanem az ehhez vezető utat is megismeri. Tetten érhető egyfelől a különböző részekben használt terminológia egységesítése, másfelől a belső keresztivatközások rendszere.¹

I. rész: Elméleti és történeti kérdések

1. A pszicholingvisztika története (Pléh Csaba, 3–116)

A pszicholingvisztika modern interdiszciplína, kutatási hatókörébe vonja: a nyelvi rendszer reprezentációját, működését az értés és produkció során; birtokba vételét. E kérdések némelyikét a német Wundt és Paul is tárgyalja; a Stern házaspár munkássága a mai gyermeknyelvi kutatások előzményének tekinthető; Bühler a nyelvi funkciók kapcsán fogalmaz meg ma is értékes gondolatokat. A 20. század első felében több európai és amerikai helyszín (és természetesen kutatás) játszik fontos szerepet. A francia Grégoire, az orosz Gvozgyev gyermeknyelvi munkái említésre méltók, Piaget a gyermeki fejlődés kapcsán a nyelv és a gondolkodás kapcsolatát elemzi, idekapcsolódik az orosz/szovjet Vigotszkij. Jakobson a nyelvek egyetemességét hirdeti, kidolgozott elvei (oppozíció, dekomponálás, szelekció-kombináció stb.) ezt az egyetemességet igyekeznek igazolni. Monográfiákat szentel a gyermeknyelvnek és az afáziának. Az amerikai szerepvállalást kezdetben Bloomfield viselkedéselvű nyelvfelfogása fémjelzi, ennek folytatója Skinner. Amerikai földön a viselkedéselvű nyelvfelfogást fokozatosan felváltja Sapir és Whorf tevékenységének köszönhetően az ember mentális folyamataira építő nyelvszemlélet, a két szerző nevéhez fűződik a „nyelvi relativizmusként” emlegetett tétel, amely a nyelv és a gondolkodás viszonyát igyekszik meghatározni.

Míg a fentiek a pszicholingvisztika tegnapelőttjét/tegnapját, addig Osgood, Miller, Chomsky, illetve Vigotszkij munkássága a tegnapot, a mát jelenti. Chomsky akár az értés/produkció, akár a gyermeki nyelvelsajátítás tekintetében a grammatikának tulajdonít meghatározó szerepet. Az ő nyelvelméleti felfogásából kiinduló pszicholingvisztikai kísérletek igyekeznek a nyelvtan pszichológiai realitását igazolni, gondosan részletezve eközben a kompetenciát–performanciát, a felszíni–mélyszerkezetet. Törvényszerűen bontakozik ki az ellenreakció: részben a pszicholingvisztika „szemantizálódása” (Katz, Fodor, Fillmore); részben olyan új elgondolások révén, melyek megismerési sémákat eredményeznek („for-gatókönyv”, prototípus, beszédaktus: Kintsch, Rosch, Schank). Az ezredforduló pszicholingvisztikája még inkább tágitja a kereteket: a modularitás, interaktivitás ható- és működési körének feltárása, a nyelv biológiai szerveződésének felderítése,

¹ A tanulmánykötetben szereplő munkákra csak a szerző nevével hivatkozom, a pontos bibliográfiai adatokat csak akkor adom meg, ha a szerző és munkája nem szerepel a hivatkozási jegyzékben.

online módszerek alkalmazása, nyelvközi összehasonlítások a korábban kicsit háttérbe szoruló morfológia bevonása révén. A gyermeknyelvi kutatásokban fokozódik az érdeklődés a preverbális szakasz iránt; erősödik a kísérletes módszer; határozott a törekvés több nyelv bevonására; a vizsgálati célok is gazdagodnak (nyelvészeti, pszichológiai, pedagógiai, klinikai, szociológiai).

Külön alfejezet adja elő a magyar pszicholingvisztika történetét. Helyet kap Gombocz, Klemm, Lux és Karácsony, a közelebbi múltból Fónagy, Büky és Réger. A ma is alkotók közül Gósy, Lengyel és Pléh munkáit dolgozza fel. (A könyv újbóli kiadása esetén javasolható: Dezső, Göncz és Mikes is kerüljenek be az áttekintésbe.) A fejezetet hasznos feladatszabás zárja („Hogyan lehetne jobb a magyar pszicholingvisztika?”).

2. Nyelvek és nyelvtanok (Gervain Judit, 117–146)

A fejezet hasznossága vitathatatlan: a pszicholingvisztika egyik alkotóeleme egy modern szemléletű nyelvelmélet. A szerző a nyelvi szintek szerinti bemutatásban igyekszik ennek a feladatnak eleget tenni, ami az „alsó nyelvi szintek” tekintetében sikeres. Alcím szerint is szerepel A magyar nyelv alaktana (126–128) és A magyar nyelv legfontosabb mondat szerkezeti sajátosságai (131–133), de ezek áttekintése nem nélkülözheti Kenesei, Kiefer, É. Kiss és mások munkáit. A modern szellemű magyar morfológiai és szintaktikai vonatkozások hiányát azért kell szóvá tenni, mert a későbbi fejezetek nagy mértékben építenek ezekre az elgondolásokra.

3. A módszertan kérdései a pszicholingvisztikában (Pléh Csaba, 147–164)

A pszicholingvisztikai kutatásokban jelentős teret nyert a kísérletezés, ezért az erre vonatkozó módszertani kérdések tárgyalása külön fejezetet érdemel. A technikai eszközök fejlődése (hangrögzítés, szoftverek, online eljárást segítő feltevételek stb.) nagyban hozzájárul a szövegismerési, a mondatértési és a szövegértési (és részben produkciós) folyamatok jobb megismeréséhez. A fejezet szisztematikusan áttekinti a nyelvi szintekre, illetve a különböző manifesztációkra (hangzó, írott) irányuló fontosabb kísérleti eljárásokat.

II. rész: Megértés és produkció

4. A szavak mentális reprezentációja és az alaktani feldolgozás (Lukács Ágnes, Pléh Csaba, Kas Bence, Thuma Orsolya, 167–250)

A monográfia egyik legkiérleltebb tanulmánya: kellő egyensúlyt tapasztal az olvasó a nemzetközi és a magyar adatok (és az ezeket leíró, értelmező elméletek) a korábbi és napjaink kutatási eredményei között. Terítékre kerül a mentális szótár mint „tároló” és mint műveleti színhely. Többféle (formai, nyelvtani, képi, fogalmi, valóságra való utalási, más szavakkal való kapcsolati) információ egyedi-egy szót; e tárolási módról többek között szóasszociációs vizsgálatok szolgáltatnak értékes adalékokat. Az önütemezett olvasás, a szemmozgás követése,

a lexikális döntés, a hangrestaurációs feladatok további sajátosságokat tárnak fel a tárolásról. A szerzők részletezik a mentális szótár szövegbeli mutatóit: a lexikai sűrűséget, a jeltípus/jel arányt. A szótárhoz való hozzáférés megfelelő művelet eredménye; befolyásolják szó- és egyéb gyakorisági mutatók; számolni kell szomszédossági hatással. Részben moduláris, részben interakciós (konnekcionista) szófelismerési modellek születtek a hozzáférési műveletek magyarázatára. Értékes adalékokat szolgáltatnak a szerzők a kétértelmű (*ár, dob* stb.) és a morfológiailag komplex (*szépségeitekért*) szavak feldolgozási folyamataihoz (egészes/kompozicionális tárolás és feldolgozás). A morfológiai komplexitást angol, finn, holland, magyar, német nyelven folytatott kísérletek igyekeznek felderíteni. Az eddigi eredmények szerint a toldalékolás szabályossága, a családméret egyaránt befolyásoló tényező.

5. A mondatmegértés folyamata (Pléh Csaba, 251–286)

A tanulmány először az *értés–megértés–értelmezés* fogalmakat (és idegen nyelvi megfelelőit) igyekszik tisztázni (terminológiai egységesítés). Majd előadja azokat a mondatmegértési modelleket, melyek központi szervező ereje vagy a modularitás, vagy az interaktivitás. A modularitás alulról felfele építkezik (hang, szó, mondat, szöveg); a szóban forgó folyamatot a nyelvi szintek egymást követő feldolgozásának tekinti, az alsóbb nyelvi szintek teljes körű feldolgozása szükséges a következő szintre lépéshez. Az interakciós modellek a felülről lefelé haladó elemzési iránnyal számolnak: a felsőbb szintek állandóan jelen vannak, segítik az alsóbb szintű nyelvi entitások elemzését. Mindkét feldolgozási elv szükségesnek tartja — ilyen vagy olyan ponton — a valóságról tárolt információk bevonását a nyelvi elemzés eredményének értékelésébe. A megértés fókuszálhat a valósághoz való viszonyításra, a beszélő cselekvési terveihez való igazításra, a világra való utalásra, személyközi mozzanatokra. A megértés első lépése a bemeneti jegyek (szórend, alaktan, nyomaték, ismeretek stb.) feldolgozása. A mondatértés elemzési (propozíciók, adott–új, cselekvésérték) és KÖ szintű műveletekkel kezdődik. A mondatelemzési elvek súlya nyelvenként változhat, de egy és ugyanazon elv egy nyelven belül is mutathat fel különbségeket. A nyelvek feldolgozási eltéréseit két elmélet igyekszik magyarázni: a kanonikus formák elmélete (Slobin és Bever nevéhez kötődik), illetve a versengési modell (Bates és MacWhinney). Az elemzési elvek eltérő kognitív erőforrásokat igényelnek: az agglutináló nyelvek körében nagyobb szerep hárul a lokalisztikus, a konfigurációs nyelvekben a globalisztikus feldolgozásra. A tematikus szerepkörök hozzárendelésében egyazon szófajon belül is mutatkoznak különbségek. A mondat feldolgozásának kimenete több megválaszolendő kérdést vet fel: vajon az értés csak nyelvi keretek között marad; egybevetjük-e (és mikor) a nyelvi elemzés eredményét a tárolt tudással? Mi az oka annak, hogy az állító mondat értése könnyebb, mint a tagadóé, hogy az igaz állítást megfogalmazóé könnyebb, mint a hamisat állítóé?

6. A szövegek megértése és megjegyzése (Pléh Csaba, 287–338)

A szövegértés vizsgálata első lépésben mikro-, illetve makroszerkezet szerint halad. Az előbbi a mondatok linearitása szerint elemzi a szöveget, a makroszerkezeti vizsgálatban a hangsúly az átfogóbb, nagyobb szerkezeti egységekre kerül. A szövegtípusok eltéréseket mutatnak fel a makroszerkezet tekintetében. Az elbeszélő szövegekben például az időviszonyok visszaadása alapvető. Jellemző formai elemek a kulcsmondat(ok), hősök pontosítása, célrendszerek, beágyazottsági viszonyok; fontosabb tartalmi elemek: okok, indokok rendszere, oksági lánc. A szöveg értésének, építésének komoly pedagógiai konzekvenciái vannak, hiszen az iskolai tanulási-tanítási folyamatok nagy mértékben fonódnak a szöveg köré. A szövegelemlekezetben komoly egyéni különbségek mutatkoznak. A fejezet végén szóba kerülnek azok a neuropszichológiai kutatások, melyek szerint a mondatszintű nyelvi folyamatok elkülönülnek a magasabb szintű információk összekapcsolásától. Kutatandó feladat: a szövegértés sajátosságai az új (információs) adathordozók közegében.

7. Az olvasás rendszere, fejlődése és modelljei (Csépe Valéria, 339–370)

Az írott nyelvi folyamatok ritkábban kerülnek/kerültek a pszicholingvisztika látókörébe, mint a hangzó nyelvi folyamatok. A tanulmány az olvasás elméleteinek, modelljeinek megismertetésével kezdi a tárgyalást. A hagyományos elmélet szerint az olvasó inkább befogadó; az olvasásban dominál az írott szimbólumok hangzó szerintibe való kódolási folyamata; az olvasás adatvezérelt. A kognitív közelítés a felülről-lefele ható folyamatokat helyezi középpontba, az olvasást kitalálós játéknak tekinti, valamint interaktív és szövegértésre irányuló konstruktív tevékenységnek. A metakognitív közelítés az olvasás folyamatában a rész-egész viszony érvényesülését, az ok-okozati viszonyok megragadását, predikciók és következtetések hozatalát tartja döntő momentumoknak. Az olvasási modellek közül kiemelkedik (a többször is átdolgozott) konnekcionista modell, amely szerint az olvasás olyan mentális folyamat, amelyet egyszerű hálózatok egymáshoz kapcsolt, főleg párhuzamos működése eredményez. E modell továbbfejlesztése magában foglalja a graféma-fonéma megfeleltetési szabályokból levont tapasztalatokat.

Az olvasástanulás elemzett elméletei és modelljei az alfabetikus írásrendszerek szerinti olvasás eseményeit veszik górcső alá. Az olvasás fejlődése a fonológiai tudatossággal kezdődik, aminek egyik komoly mutatója a dekódolást és szófelismerést szolgáló „betűk/betűkombinációk és a beszédhangok közötti megfeleltetés”, ez a művelet erőteljesen kontextusfüggő. A sekély-mély jelleg sajátosságait nyelvközi összehasonlító vizsgálatokkal igazolja a szerző. Az olvasás végső célja a nagy egyéni különbségeket mutató szövegértés.

Az olvasás agyi hálózata az utóbbi évtizedben kerültek a kutatások látókörébe; sikerült a kiszolgáló agyi területeket azonosítani. Fény derült arra, hogy az emberi agy olvasás szempontjából fontos területei és funkciói nem olyan erősen előprogramozottak, mint a hangzó nyelv esetében. Az olvasás folyamatát a

szocio-ökonómiai státusz is befolyásolja. (A tanulmányban többször is előkerül a magyar és a finn írott nyelv, egy következő kiadás esetén hasznos lenne Lengyel munkáját (1999) is figyelembe venni.)

8. A beszédprodukción (Magyari Lilla, 371–410)

A hangzó nyelvi produkciós folyamatok (kezdeti) kutatása rendszeres megfigyelést jelentett: milyen következtetések vonhatók le a megakadási jelenségekből, a kitöltött és néma szünetekből, a javításokból és az újrakezdésekből. A nyelvbontások, a hang- és szócserek különböző típusait állapították meg. Az utóbbi időben megjelent a kísérletes módszer (pl. a „nyelvem hegyén van” jelenség). A megfigyeléses és a kísérletes módszerek révén sikerült az első beszédprodukcións modellek megalkotása (Levelt), hamarosan megszületett a kétlépcsős interaktív modell is (Dell). A szóprodukcións folyamatát moduláris és interaktív mozzanatok egyaránt alakítják, befolyásolja a szógyakoriság és a szó hosszúsága. Sikerült a szóprodukcións mechanizmusainak idegrendszeri reprezentációját azonosítani. A mondatprodukcións első modellje Garrett nevéhez kötődik. A ma leginkább elfogadott modell szerint először a szintaktikai keret alakul ki, ebbe illeszkednek a lemmák.

9. Nyelvtechnológia és a pszicholingvisztika számítógépes modelljei (Babarczy Anna, Gábor Bálint, Serény András, 411–444)

A mesterséges intelligencia és a nyelvtechnológia két különböző kérdésre igyekszik választ adni: egyfelől olyan számítógépes alkalmazások, melyek a különböző kognitív feladatokban emberhez hasonlóan teljesítenek, másfelől az emberi kognitív tevékenység „utánzása”. A mesterséges intelligencia első nyelvi modellje az ELIZA nevű társalgási rendszer. A nyelvtechnológia által megoldandó fontosabb feladatok: beszéd felismerés, beszéd szintézis, grammatikai/szemantikai elemzés stb. E feladatok teljesítése szabályrendszerek és statisztikai szabályok szerint történik. A grammatikai elemzés szófaji és morfológiai komponense a hangzó/írott szavak azonosítási szintje után a szófajiságot állapítja meg, elemzi a morfológiai összetételt (magyar viszonylatban a Hunpos). A mondatelemzés „gépesítése” ma még elmarad a szófelismerési, morfológiai elemzés eredményeitől. A gyermeknyelv vonatkozásában a CHILDES (MacWhinney) adatbázis használ leginkább nyelvtechnológia eljárásokat. A lexikon elsajátításának egyik kulcsmozzanata a vonzatkeretek elsajátítása, a szerzők részletesen bemutatják ezt a folyamatot. A szintaxis elsajátítását modellálja az ADIOS (automatic distillation of structure). Egyre nagyobb teret nyer a konnekcionista megközelítés.

III. rész: Nyelvelsajátítás

10. A nyelvelsajátítás elméleti modelljei (Babarczy Anna, Lukács Ágnes, Pléh Csaba, 445–482)

A kötet egyik legjobb tanulmánya: a korábbi és a mai, a nemzetközi és a hazai szakirodalmat alaposan ismerik a szerzők, az egyes témák kifejtése arányos. A

gyermeknyelvi kutatásoknak nagy lendületet adott az a felismerés, hogy a forma és jelentés összekapcsolása nem történhet pusztán utánzás vagy memorizálás révén. Az ontogenetikus nyelvi fejlődésnek a múlt század második felének született modelljei kezdetben a szintaxist helyezték a középpontba, ám ezt felváltotta az esetnyelvtan alapvető kategóriáira építő szemantikai alapú leírás. Eközben (is) vetődött fel a nyelvi és nem nyelvi kognitív fejlődés viszonya. A gyermeki nyelvelsajátítás nyelvközi összevetése hosszabb múltra tekint vissza, mégis Slobin munkásságának köszönhető a rendszeres egybevetés, ennek nyomán művelési elvek megfogalmazása. A gyerek ebben a szakaszban egy univerzális érvényű ideiglenes alapnyelvtan birtokosává válik, majd az anyanyelv hatására fokozatos „szétfejlődés” figyelhető meg. A vázolt folyamat különösen éles megvilágításba helyezi az innatizmus és az empiricizmus/funkcionalizmus vitáját. A vitában Chomsky egy „nyelvelsajátítási szerkezet” mellett érvel többek között arra hivatkozva, hogy a nyelvelsajátítás egyetemes szekvenciákat követ és nagyon gyors. A közelmúlt kutatásai gyengítik a fenti szellemben fogant univerzalista felfogást; megkérdőjeleződik a kritikus periódus szigorú értelmezése, feltűnik az is, hogy a sajátlagos nyelvi jelenségek „túl korán” megjelennek. A gyerekek már néhány hónapos korban felfedezik a beszéd folyamat szavak szerinti megbontásának eszközeit (intonáció, ritmus stb.). A szó- és frázishatárok segítséget nyújtanak a szavak grammatikai osztályba sorolásához, majd a nyelvtani osztályok és a fogalmi kategóriák megfeleltetéséhez (személyek/tárgyak nevéből főnevek, cselekvés/állapot megnevezéséből igék stb. fejlődhetnek). Az újabb nyelvelsajátítási modell (Tomasello) a használat alapú grammatikai modell, amely egy továbbfejlesztett versengési modell és a statisztikai tanulási mechanizmusok összekapcsolásából alakult ki.

11. A nyelvtani kategóriák és szabályok elsajátítása: megfigyelési és kísérleti adatok (Lukács Ágnes, Gábor Bálint, Kemény Ferenc, Babarczy Anna, 483–520)

A kötet egyik legjobb tanulmánya. A morfológia központi szerepet kap a tárgyalásban, ami előnyös helyzetbe hozza a magyar kutatásokat: a gyermeknyelvi morfológia fejlődésében egy erőteljesen agglutináló nyelv adatai megkerülhetetlenek (főnévi és igei toldalékolás kezdetei, tőtípusok stb.). A téri viszonyokat kifejező igekötők a főnevek megfelelő toldalékolásának készségét erősítik. A szerzők a saját és mások eredményeit igyekeznek kísérletesen ellenőrizni. A morfológiai rendszer épülése már az első lépésekben is megkívánja a tágabb kontextus figyelembe vételét, ennek köszönhetően kerül terítékre az argumentumszerkezetek értelmezése, a tranzitív konstrukciók vizsgálata, majd a szórend és a névmások szerepe. A nyelvközi vizsgálatokba bevont nyelvek (Bates és MacWhinney nyomán): magyar, török, szerb és horvát, warlpiri, holland, angol, francia. Az egyes tematikus szerepekre ragok, szórend stb. utalhat, ezeknek a jelzéseknek a súlyai

összeadódnak, és ennek eredményeként válnak jelöltté az egyes szerepek. A tanulmány mesterséges nyelvek és nyelvtanok segítségével vizsgálja a sorrendiség, az absztrakt mintázatok kiemelésének és más fontos részfolyamatoknak az alakulását, fejlődését.

12. Szótanulás (Lukács Ágnes, 521–550)

A szókincs elsajátítása az első életév vége felé kezdődik protodeklaratív, illetve protoimperatív jelentést kifejező hangsorok és kifejező gesztusok révén. Ezt követi a holofrasztkus szakasz. A második életévben a szókincs gyors és nagy mennyiségű gyarapodása figyelhető meg (főleg alapszintű személy-/állat-/tárgynevek). Megerősödik a szóhatár ismerete, a szavak kiemelése a hangfolyamatból. A szójelentés elsajátítását a szintaktikai szerepek is segítik, mivel a gyerekek egyre inkább képesek a verbális kontextus figyelembevételére. E tanulási folyamatot több tényező is előmozdítja: referencia elv, kiterjeszthetőség és tárgyhatókör elve. A jelentéstanulást társas-pragmatikai motívumok segítik. A szókincs mennyiségi fejlődésének egyik vizsgálati eszköze a Peabody Picture Vocabulary (magyarítását Csányi végezte el); speciális magyar fejlesztés a LAPP (Lörík, Ajtony, Palotás, Pléh). A szókincs nemcsak mennyiségi és minőségi paraméterek mentén kutatandó, hanem a strukturálódás szempontjából is. A magyar kutatások közül a Gósy–Kovács szerzőpáros munkájára tér ki a szerző (szerencsés lett volna bevonni Jagusztinné 1985, Cser 1938 és Lengyel 2012 munkáit is).

13. Korai kétnyelvűség és szociokognitív fejlődés (Kovács Ágnes Melinda, 551–574)

A kétnyelvűség akár hazai, akár nemzetközi pszicholingvisztikai aspektusú feldolgozottsága bővebb kifejtést is indokolna. Először áttekintést kapunk a kétnyelvűség általános kérdéseiről: a kettős monolingvis felfogás kritikájáról, a kétnyelvűség fajtáiról, a szeparált vagy egységes nyelvi rendszer dilemmájáról stb. A korai kétnyelvűség vizsgálatának egyik kitüntetett témája a nyelvdiszkrimináció, ami már csecsemőkorban jelen van. Ismert, hogy a nem-anyanyelvi fonetikai kontrasztok megkülönböztetése egynyelvűek körében 6 (magánhangzó kontrasztok), illetve 8-10 hónapos korra (mássalhangzó kontrasztok) nagyjából megszűnik, ám a kétnyelvűek 12 hónapos korra visszanyerik ezt a képességet. A kétnyelvűség és a fejlődő kognitív rendszer kapcsolatáról hol pozitív, hol negatív ítéleteket fogalmaztak meg. A negatív véleményt vallók arra hivatkoznak, hogy két nyelv egyidejű elsajátítása megterhelést jelent a fejlődő kognitív rendszerre nézve, következményként a lassabb információfeldolgozást, a gyengébb teljesítményt szokták megjelölni. A kétnyelvűség pozitív hozamát vallók kognitív flexibilitásra, fokozott nyelvi érzékenységre, a nyelvi jel viszonylagosságának jobb felismerésére, az analógias gondolkodás magasabb szintjére, erősebb nyelvi kontrollra hivatkoznak. A kétnyelvű biztosabban uralja a gátlási és a kontrollfunkciókat (a két nyelv közötti

állandó választási kényszer miatt), és ezt a készséget nem csak a nyelvi folyamatokban tudja kamatoztatni. Egy- és kétnyelvű csecsemők között lefolytatott vizsgálatok szerint a különböző diszkriminációs feladatokat a kétnyelvűek jobban oldották meg; az eredményt 3, 4 és 5 évesek teljesítménye is megerősíti.

14. Idegennyelv-elsajátítás (Kovács Gábor, 575–656)

Az utóbbi évtizedekben a nyelvtanuló került a fókuszba, így felerősödött, hogy az idegen nyelv birtokbavétele nem kizárólag nyelvtanár irányította tanítási, hanem elsajátítási folyamat. A tanítási folyamatban főleg a nyelvpedagógia volt illetékes; elméleti kereteket a kontrasztív nyelvészet kínált. Az 1970-es években új szemlélet erősödött meg: a hibaelemzés, amely interlingvális (anyanyelv kiváltotta) és intralingvális (anyanyelvtől független) hibákat különböztetett meg. Ez a performanciát előtérbe helyező irányzat az internyelv fogalmát kovácsolta ki. Az anyanyelvi hatások meglétét az internyelv sem tagadja, de igyekszik árnyaltabb képet adni különösen a pozitív transzferről. A transzferre irányuló kutatások a hol, a mikor és a hogyan kérdését igyekeznek megválaszolni. A hol, azaz a nyelvi szintek kérdése kapcsán lett intenzív kutatások tárgya a jelöltségi differenciál hipotézise, amely szerint, ha egy jelenség jelöletlenebb az anyanyelvben, mint a célnyelvben, akkor ez nem fog nehézséget okozni, viszont ha a célnyelvben jelöletlenebb, akkor igen. Felvetődött: van-e természetes sorrendiség az elsajátításában. Intenzív kutatások kezdődtek a morféma-elsajátítási sorrendre vonatkozóan; bizonyos vizsgálatok kimutatták, hogy az internyelvi szintaxisban is megfigyelhetők univerzálisnak ítélt stádiumok (angol kérdő szerkezet elsajátítása spanyol anyanyelvűek, német nyelv tanulása olasz és spanyol anyanyelvűek körében). Az internyelvben jelentkezik a fosszilizáció, azaz rögzülhetnek olyan célnyelvszerű formák, melyek sem célnyelvi input gyakorisággal, sem tudatos oktatási módszerekkel nem korrigálhatók. A tudatosságnak nagy szerepe van az idegen nyelv elsajátításában. Ennek vizsgálata többek között mesterséges nyelvek tanulásából levonható tanulságok szerint történik. A figyelem, az észrevétel és az automatikusság fontos tényezők, további részképességekre oszthatók. Az automatikusság kritériumai: a folyamat gyors, nem tudatos, nem igényel erőfeszítést, alacsony a hibaarány stb. Ha az univerzális grammatika számításba vevendő az idegennyelv-elsajátítási folyamatban, akkor ki kellene tudni mutatni, hogy a tanuló rendelkezik olyan implicit grammatikai tudással, amely nem az adott idegen nyelvből származik, és nem lehet anyanyelvi transzfer sem. Kapcsolódik az univerzális grammatikához a kritikus periódus és általában az életkor. A kutatásokból egyelőre annyi szűrhető le, hogy felnőttkori kezdés esetén a tanulóknak csak egy szűk csoportja jut el az anyanyelvi (közeli anyanyelvi) szintre, de ekkor már egyre nagyobb szerepet játszanak a személytől függő tényezők. Az egyik ilyen a nyelvérzék és ennek mérése (főleg a fonémikus kódolási képesség, grammatikai érzékenység, induktív nyelvtanulási képesség és az asszociatív

emlékezet a kutatás tárgya). A kognitív stílus is része az egyéni képességeknek; egyik leginkább kutatott kérdése a mezőfüggőség–mezőfüggetlenség dimenzió. Úgy találták, hogy a mezőfüggetlen tanuló többet profitál a formális nyelvoktatási helyzetből, míg a mezőfüggő inkább a kommunikatív, a természetes nyelvi környezet nyújtotta lehetőségeket tudja jobban kiaknázni. A motivációkutatás is a nyelvtanulók közötti különbségek feltárására törekszik. Az extroverzió–introverzió nem kevés számú kutatás tárgya; mindkét típus rendelkezik sajátos előnyökkel, de más-más nyelvi képességek tekintetében. Komoly korrelációt mutattak ki a nyitottság személyiségdimenzió és a rendszerezési, stratégiai, pragmatikai kompetenciák között; az extroverzió és a stratégiai kompetencia között; a lelkiismeretesség és a rendszerezési kompetencia között.

IV. rész: Nyelv és gondolkodás

15. Jelentés: referencia és fogalmak (Jakab Zoltán, 659–742)

A címben megjelöltek kiváló kifejtése. Először a nyelvi és a mentális szemantika közötti különbséget részletezi. Ide szorosan csatlakozik az intencionalitás, a mentális reprezentáció, azaz az emberi elme (észlelés, gondolkodás, emlékezet és más kognitív funkciók) modellalkotó tevékenysége (többek között Pierce munkássága tekinthető előzménynek). Napjainkban háromféle jelentéseméletet különböztetnek meg: tárgyelméletet, mentális reprezentációs elméletet és használatelméletet. Komoly újítás kötődik Russel nevéhez; az általa kidolgozott szemantikai elmélet központi eleme a leírás (deskripció). Kiderült, hogy az interpretáció és a kontextus (téri/idői tényezők) között szoros kapcsolat van. A tanulmány részletezi a lehetséges világokat, közelebről azt, hogy el tudunk gondolni olyan helyzeteket, amelyek nem részei a valóságnak. A mentális reprezentáció elmélete többek között a fogalmakat és a szójelentést vizsgálja. A mentális reprezentációnak többféle típusa különböztethető meg: asszociatív kapcsolatok, észlelési kategóriák, sémák, mentális képek stb. A fogalmak között vannak olyanok, amelyek megfelelnek egy adott nyelv szavainak, azonban a természetes nyelvek különböznek abban, hogy mit fejtenek ki egy, illetve több szóval. A definíciós (klasszikus) elmélet szerint az egyes fogalmak kompozicionális szerveződésűek, bár a klasszikus elméletet több kritika érte. A pszichológiai realitás többféle szálát futtat: tipikalitási hatások, prototípusok; családi hasonlóság. Egy (viszonylag) újabb elgondolás szerint fogalmaink kettős szerkezetűek: magkritériumokból, illetve jellegzetes vonásokból tevődnek össze. A prototípus-elmélet alapszintű és nem alapszintű kategóriákat különböztet meg. A tanulmány részletezi a prototípus-elmélettel kapcsolatos problémákat; ezt követően a fogalmi fejlődés legfontosabb állomásait (csecsemőkor, kisgyermekkor) vizsgálja. Ugyancsak tárgyalja a lexikai elemek hierarchikus elrendeződését. Meggyőzően érvel amellett, hogy a jelentés vizsgálata komoly interdiszciplináris vállalkozás (nyelvészet, kognitív pszichológia, nyelvfilozófia).

16. Nyelv és emlékezet (Turi Zsolt, Németh Dezső, Hoffmann Ildikó, 743–776)

A nyelvi folyamatokra komoly hatással vannak nyelvtől részben vagy egészben független kognitív rendszerek. Három nagy emlékezeti rendszert vizsgálnak: a munkamemóriát, a procedurális és a deklaratív emlékezeti rendszert tipikus és patológikus esetekben. A munkamemória és a mondatértés között kapcsolat van; ezt olyan kísérletek igazolják, melyek a kapacitáskorlát felderítésére irányultak. Kiemelkedik a fonológiai hurok szerepe, ahol a beszédalapú információ egyfelől tárolódik, másfelől itt történik az elsődleges feldolgozás. A morfológiai komplexitás terhet ró a munkamemóriára (toldalékolt szavak visszamondása akkor is nehezebb, ha szótagszámban nem különböztek nem toldalékolt szavaktól). A munkamemória szerepet játszik a mondat megértésében; főleg a szintaktikai információ gyors, automatikus feldolgozásáért felelős, de a szövegértésben is szerephez jut. A procedurális emlékezeti rendszer szintén a gyors, erősen automatizált folyamatok elvégzéséért felelős; ismert agyi lokalizációja. A procedurális emlékezeti rendszer sérülése esetén lelassul az információ feldolgozása, szóprodukción zavarok lépnek fel, károsulnak a nyelvtani formatívumok, sérül az intonációs készség. A szerzők végül alaposan kidolgozott képet adnak a különböző patológiás esetek (Huntington-, Parkinson-, Alzheimer-kór), az enyhe kognitív zavarok és a demencia nyelvi következményeiről.

17. Metafora (Szamarasz Vera Zoé, 777–812)

A metaforakutatás sokáig a klasszikus felfogást tükrözte, „a nyelvi ornamentika” szerepe jutott neki. A paradigmaváltást Grice standard pragmatikaelmélete, illetve Sperber és Wilson relevanciaelmélete jelentette. Lakoff, Johnson és mások tovább tágították a keretet: a metaforát az emberi megismerés nélkülözhetetlen tényezőjének tartják. A humán fogalmi rendszer kisszámú, tapasztalaton alapuló fogalom köré szerveződik; vannak mindenki által megélt téri relációk, alapvető események; az emberek saját testük révén ismétlődő eseményeket élnek át. A modern metaforakutatás forrástartományt és céltartományt különít el. A strukturális leképzés elmélete szerint (Gentner) a metaforák többsége analógián alapul. Megrajzolható a metaforakarrier: a metaforák a hétköznapi használat során konvencionális kifejezésekké válnak. A felnőttkori metaforaértés vizsgálata azt mutatta ki, hogy nincs különbség a metaforikus tartalmú megnyilatkozások és az ilyeneket nem tartalmazók között. Ugyancsak kísérletes vizsgálatnak vetették alá a relevanciaelméletet (itt fokozat volt kimutatható). További kísérleteket végeztek a strukturális leképzéssel és az attributív kategorizálással kapcsolatban. A szerző részletesen bemutatja a metaforaértés gyermekkori fejlődését. Vannak (angol, magyar, török) nyelvközi kísérletes adatok, hogy a szóban forgó értés első jelei már a 3 évesek körében tapasztalhatóak. A Grice standard pragmatikai elméletét tükröző metaforákat már a 4 évesek is értik. A strukturális leképzés elméletére támaszkodó kísérletek eredményei komoly életkori különbségekről árulkodnak.

18. Kísérleti pragmatika (Bencze M. Ildikó, 813–858)

A kötet egyik legjobb tanulmánya, mely áttekinti, hogy a mondat jelentése miként változik, ha a beszédhelyzet, a kommunikációs helyzet, a szövegkörnyezet, a beszélői szándék és a hallgatói kompetencia egyaránt eleme a szóban forgó folyamat vizsgálatának. Austin lokúciós, illokúciós és perlokúciós aktusokat különböztet meg. Searle fejleszti tovább a beszéd mint cselekvés elméletet: részben újabb osztályokat (alosztályokat) állapítva meg, részben az ezek közötti kapcsolatokat felderítve. Különbséget teszünk direkt és indirekt beszédaktusok között; a szerző többféle kísérlet eredményeire hivatkozva mutatja meg, hogy ezek ismerete és használata milyen életkorokhoz köthető. Részletesen szóba kerül Grice pragmatika elmélete: a „mondat jelentése” és a „beszélő jelentése”; megismeri az olvasó az együttműködési alapelv, maximák, implikaturák működési módját feltáró kísérletek eredményeit. Schank forгатókönyv elméletének vizsgálatára a fejezet angol és magyar kísérleteket mutat be. Az áthidaló inferencia (implikaturák) működését ugyancsak mondatmegértési vizsgálatok segítségével ismerjük meg. A kognitív pragmatika újabb elméleteit is részletezi. A tanulmányt agyszerültek körében végzett kísérletes vizsgálatok bemutatása zárja (jobb féltekei sérülés maga után vonhatja a humor és az irónia nem értését).

19. A nyelvi relativizmus (Babarczy Anna, Szamarasz Vera Zoé, 859–876)

A nyelv és gondolkodás kapcsolatának alighanem „örökzöld témája” a címben megjelölt tárgy. A szerzők kiváló anyagismerettel és igen jó arányérzékkel teszik olvasmányossá, tanulságossá a témát, ugyanakkor — a megoldatlan problémák bemutatásával — biztosítják, hogy a kérdés továbbra is kiérdemelje a (képzeletbeli) listán való maradást. Bár a nyelvi relativizmus szerteágazó, lényege két pontba sűrítethető: a nyelv meghatározza a gondolkodásmódot, illetve adott nyelvben kódolt megkülönböztetések nem feleltethetők meg pontosan más nyelvekben kódolt kategóriáknak. Van tehát erősebb és gyengébb értelmezés; a kettő között különféle köztes ítéletek foglalnak helyet, ezek egyike a magyar Karácsony Sándor nevéhez fűződik. Az emberi észlelés és ennek konkrét nyelvi megjelenítésének egyik kedvelt terepe a színnevek vizsgálata. Többféle példára szoktak hivatkozni: az oroszban a kék szín megnevezésére a *goluboj* és a *szinyij* szolgál. Míg az anyanyelvűek számára természetes, hogy mi lehet *goluboj*, mi *szinyij*, de az orosz idegen nyelvként tanuló számára nem. A jelenlegi álláspont szerint 11 alapszínnev létezik. Vannak nyelvek, amelyek 2, 3 stb. szóval is beérik; megjelenési sorrendet állapítottak meg (ha van X szín, akkor van Y szín jelölésére szolgáló szó is). Változatos és ötletes kísérletek igyekeznek felderíteni, hogy a „színészlelés, szín szerinti szortírozás, színek lexikai kifejezése” triász miként működik. Sok nyelv ismeri a grammatikai nemek szerinti megkülönböztetést. Egy szellemes megfogalmazás szerint: „A németben a fiatal lányoknak nincs neme, míg a fehérrepanak van..., a fák hímneműek, rügyeik nőneműek, leveleik

semlegesek; a lovak nemtelenek, a kutyák hímneműek, a macskák nőneműek... , a kandúrokat is beleértve.” (869). A nyelvtani nemek vizsgálata aszerint is folyt, hogy a különböző nemeket valamilyen tulajdonsággal kellett párosítani (szép–csúnya, jó–rossz, gyenge–erős, kicsi–nagy stb.). Ennek során az derült ki, hogy a „szép–jó–gyenge–kicsi” inkább a nőnemű szavakhoz kapcsolódtak, de más kísérletek nem találtak meghatározó összefüggést a nyelvtani nem és a nem nyelvi gondolkodás között, mindazonáltal továbbra sem kizárt, hogy a nyelvi folyamatok befolyásolhatják a nem nyelvi kognitív viselkedést.

20. Téri nyelv (Lukács Ágnes, Szamarasz Vera Zoé, 877–918)

A téma érdekességét többek között az adja, hogy nem túl sok nyelvi címke-halmaz segítségével végtelen számú méret, forma szerinti téri elrendezést vagyunk képesek megnevezni, kategorizálni. E folyamatokat többféleképpen tesztelték. Az egyik kiindulópont az, hogy a nyelvek téri kifejezései egyetemesek; nyelvektől független kognitív struktúrák épülnek ki; ezeket sokan veleszületett építőelemeknek tekintik. Egy másik felfogás szerint ezeknek a kognitív kategóriáknak formáját és szerkezetét a nyelv adja meg, tehát nem univerzálisak. Végül van olyan közelítés is, amely szerint a téri és a nyelvi struktúrák hatással lehetnek egymásra a kialakulás során. A téri nyelv a tárgyak és a téri elrendezések a fizika és geometria törvényeiből adódó egyetemes reprezentációira épül, ezeket az elrendezéseket az evolúció beépítette az emberi észlelőrendszerbe, így ezek elérhetővé válnak a nyelvelsajátítás során. A gyermekkori tapasztalatok prekonceptuális képsémákat alakítanak ki. Később ezek a képsémák képződnek le különböző céltartományokra. Vannak, akik nem tulajdonítanak a képsémáknak ilyen nagy szervezőképességet. A képsémák kísérletes vizsgálata szerint már a 4-4,5 hónapos csecsemők képesek megkülönböztetni a saját mozgást és az okozott mozgást. Slobin szerint az elsajátítás sorrendje az, hogy a nyelvi kifejezés követi a kódolt téri viszony kognitív komplexitását (angol, olasz, szerb és török gyermeknyelvi adatokra támaszkodva). A képsémák nyelvi megjelenítésének sorrendje: TARTÁLY és FELÜLET (BAN, ON), majd ALATT stb. Újabban megerősödött a sajátlagos nyelvi fejlődés okozta különbségek vizsgálata. A tanulmány magyar anyagon is illusztrálja a fentebbi fejlődésmenetet. A Williams- és a Down-szindróma produkálta téri és nyelvi deficitek bemutatása zárja a tanulmányt.

21. Nyelvi reprezentáció a numerikus feladatokban (Krajcsi Attila, 919–950)

A tanulmány a numerikus képességeket veszi górcső alá a pszicholingvisztika szemszögéből. Háromféle kódolási modellt mutat be, ezek háromféle reprezentációt jelentenek, mindegyik más-más agyi lokalizációval rendelkezik. A nyelvek a számok (számnevek) tekintetében változatosságot mutatnak fel: mind a mennyiséget (hányféle számot ismernek), mind a számok, illetve neveiknek képzését illetően. A brazil őserdők egyik törzsének nyelve (mandarukú) 5-ig ismeri a számneveket, de a pontosság csak az 1 és a 2 használatát jellemzi. Ha kisebb-

nagyobb ponthalmazok között becsléssel kellett különbséget tenni, a mandarukú anyanyelvi beszélők nem teljesítettek rosszabbul, ellenben a pontos mennyiséget igénylő numerikus feladatokban igen (az utóbbiak tehát igénylik a nyelvet). A nyelv szükségességét igazolják azok az eredmények is, melyek szerint a különböző agyi sérüléssel élők hozzávetőleges mennyiségi becslésre képesek, de pontos számolásra nem. A számsor elemeit a különböző nyelvek más-más elvek szerint képezhetik. A különböző elvek nehezíthetik vagy könnyíthetik az elsajátítást (a kínai gyerekek 1-10 között, az angol gyerekek 100 fölött tanulják könnyebben a számneveket). A számok nevei befolyásolják, hogy rövid távon hány számot tudunk megjegyezni: a walesi számok nevei hosszabbak, ezért angol-walesi kétnyelvűek több angol, mint walesi számnév megjegyzésére voltak képesek; ezt a különbséget francia-holland kétnyelvűek körében végzett kísérlet is megerősítette.

22. Érzelmek és beszéd (Tisljár-Szabó Eszter, 951–986)

Kiváló összefoglalás az érzelmek beszédbeli megjelenésének bemutatásáról, elemzéséről. Az érzelmeket többféleképpen jelenítjük meg: szóválasztás, mondat típus, hangszín, beszédtempó, hangmagasság, gesztusok stb. révén, miközben nemek és kultúrák szerinti eltéréseket tapasztalunk. Az érzelmi állapotok többféle lehetnek (hangulatok, interperszonális beállítódás, attitűd, személyiségvonás stb.). Az érzelmek mind szöveg, mind lexikai szinten vizsgálhatók. Újabban számítógépes programok is segítik az érzelmek megjelenésének vizsgálatát (szavakat/szószerkezeteket címkéznek fel egy-egy érzelmi kategóriának megfelelően; van, amikor előre meghatározott szógyűjtemény szavait keresik adott korpuszban stb.). A keresés kiegészülhet bizonyos grammatikai markerekkel (pl. a TAS/C program az *-ity*, *-ness*, *-ing* képzős szavakat is kilistázza, ezzel az adott szöveg absztraktsági foka mérhető). A DICTION programot politikai beszédek elemzésére fejlesztették (optimizmusra, biztosságra utaló szavak listázása); hasonló programok pszichiátriai diagnózisokban is használhatók. Az érzelmek a hangzó nyelvben akusztikai mintázatokban jelennek meg; kutatása változatos kísérleti elrendezést igényel. Produkciós viszonylatban kiemelkednek Fónagy kutatásai. A percepcióra irányuló kutatások azt mutatják, hogy a különböző érzelmek felismerése skaláris elrendeződésű: harag (helyes felismerés: 77%), szomorúság (71%), félelem (61%), de az undor helyes felismerése csak 31%-os. Egyazon érzelem vizuális és akusztikus felismerése eltérhet (az örömet arkifejezés alapján szinte tökéletesen felismerjük, ám hang alapján csak 57%-os helyességgel). Az érzelmek felismerésének újabb kutatási területei a hallás- és látássérültekre fókuszálnak, miközben egyre intenzívebb a beszédtechnológia bevonása (mind a produkciós, mind az értési folyamatokba).

23. A társalgás pszicholingvisztikája (Pléh Csaba, 987–1030)

Egyfelől saját (értsd: magyar), illetve különböző nyelvek kísérleti adatai, másfelől a téma részletekbe menő és átfogó ismerete alapján ad a szerző kiváló képet

a kérdés jelenlegi állásáról és további kutatási témákról. A társalgás kutatásában többféle tudomány is részt vállal; napjainkban leginkább illetékes a nyelvészet, az irodalomtudomány, a néprajz, a szociológia, a szociálpszichológia, a pszichológia, a pedagógia és az informatika. A társalgásnak rendszertana van, ennek fontos elemei a szereplők száma (monológ, dialógus, többszereplős társalgás), az ismerősség (idegenek, ismerősök, barátok, bizalmasok). További fontos rendszertani elemek: a szerepek rendezettsége, a társalgás műfaja, megjelenítési közege. A társalgás további szervező elemei: a beszédváltás, a beszédjog elosztása, a szóátvétel szabályozása, nyelvi és nem nyelvi eszközök a szóátvétel jelzésére, átadására stb. A társalgás mikro- és makroszerkezetű. A mikroszerkezet építőkövei: felhívás–válasz, kérdés–válasz (különös jelentősége van a pedagógiai jellegű kérdésnek). Fontos makroszerkezeti elemek: a kommunikációs előjátékok, a stratégiai lépéstípusok; ezek különbözhetnek attól függően, hogy a társalgás mely szakaszában (elején, közepén, végén) használatosak. Rituálékkal rendelkezik a nyitás és a zárás. A beszélgetés koherenciáját sértő kitérőket a beszélők rendszerint indokolják. Külön vizsgálati téma az udvariasság, amely különböző nyelvi eszközök révén valósul meg. Fokozatai vannak az udvariatlanságnak is, egy fokozatnak jól leírható nyelvi kifejezései vannak. Egyes megfigyelések szerint a női és a férfi beszéd (társalgás) különbözik az udvariasság-udvariatlanság dimenzióban, a kapcsolatlétesítés nyelvi eszközeinek használatában, a szóátvételekben, a háttérsatorna-jelzésekben stb. Ezek akár egy nyelven belüli, akár nyelvközi rendszeres kutatása még várat magára.

V. rész: A nyelv biológiai alapjai

24. A nyelv evolúciója (Pléh Csaba, 1033–1088)

A nyelv keletkezése évezredek óta tárgya a mitológiának, a vallásnak; a mai időkben a nyelvészetnek, az antropológiának, a pszichológiának, az idegtudománynak és a gyermeknyelvi kutatásoknak. A „rejtélyt” megoldandó nem lanyhuló törekvés az emberi és az állati közlési rendszerek strukturális és szociális szempontú egybevetése. (Ennek során szükségszerű azt is bizonyítani, hogy az egyes emberi nyelvek egyetemes jegyek mentén szerveződnek.) Közlési szempontból azt kell kiemelni, hogy fajunk nem tud nem kommunikálni, kommunikációs szándékot tulajdonítunk a jelenségeknek; a kommunikáció révén valósul meg a kultúra átadása. A nyelv keletkezésének kulcskérdése: vajon valamilyen forradalom vagy fokozatos evolúció eredményezte-e az emberben a nyelvi képességeket (mindkét felfogás többféle változatban él). A kétféle közelítésmódnak megfelelően megkülönböztethető tágabb és szűkebb nyelvi képesség. A tágabb nyelvi képességek átfogó biológiai keretbe helyezik a nyelv kialakulását (kommunikációs célú hangadás, kommunikációs hatékonyság növekedése stb.), amit funkcionális relevancia egészít ki. A szűkebben vett nyelvi képesség tétele szerint

a nyelv kizárólagos emberi vonás, nincs közvetlen adaptív haszna, a mondattani szerveződés elve elérhetetlen más fajok számára. Számos lelet igazolja a gégefő fokozatos megváltozását, ami a rezonátorcsatorna növekedését eredményezte, erősödött az akaratlagos légzés ellenőrzése, ami lehetővé tette a hangadáshoz szükséges artikulációs mozgások akaratlagos ellenőrzését. Az e mederben folyó emberi nyelvi képességek kutatása a hierarchikus szerveződésű kognitív kategóriák fejlődésmenetét is igyekszik felderíteni. Bizonyos osztályozás a főemlősök körében is megfigyelhető (táplálék, ellenfelek); bizonyos fajok képesek egy kategórián belüli finomabb felbontásra is. A korai gyermeki nyelvfejlődés és a csimpánzok nyelvtanítási kísérletei azt igazolják, hogy ezekben az esetekben olyan átfogó kategóriák jelennek meg, melyek joggal tekinthetők a nyelvtani kategóriák (CSELEKVŐ, CÉL, HELY stb.) előzményeinek. A nyelv kialakulása szempontjából elengedhetetlen az agy fejlődése, ezen belül többek között a finom mozgásért felelős területé. Aránylag nem régi a FOX2 gén azonosítása; ami felelős súlyos mondattani és alaktani zavarokért. A kutatók egy része szerint e gén mutációja kulcsszerepet játszik az emberi nyelv kialakulásában. A szociális alapú, használatközpontú nyelvkeletkezési elmélet is tud újabb érveket csatorba állítani. E felfogás szerint az agyméret növekedése a csoportméret növekedését is lehetővé teszi, a csoportméret növekedése többféle pozitív visszacsatolással szolgál a nyelvfejlődés számára.

25. A nyelv idegrendszeri reprezentációja (Lukács Ágnes, Kemény Ferenc, Ladányi Enikő, Csifcsák Gábor, Pléh Csaba, 1089–1134)

A fejezet nyelvi szintek szerint halad. Először az akusztikai-fonetikai, fonológiai szint produktív és feldolgozási vonatkozásai kerülnek terítékre szó-, betű-, szín-, tárgymegnevezési és más feladatok eredményei alapján, amelyek azt igazolták, hogy a folyamatokban nem csak a Broca- és a Wernicke-területek az illetékesek. A prozódiai jegyekkel kapcsolatos műveleteket részben mindkét féltekére kiterjedő, részben lateralizált struktúrák vezérlik. Mind a produkcióban, mind az értésben helyet kap a szavak előhívása. A produkcióban ennek során három szint különböztethető meg: a fogalmi reprezentáció, a lemmaszint és a szóalak szintje. Különböző feladatok megoldásának eredményei azt mutatták, hogy az előhívást más-más agyi területek eltérő aktivitása kíséri. Különbség mutatkozott a többmorfémás szavak feldolgozása tekintetében is, kimutatható volt azon agyi területek aktivitása, melyek a szintaktikai-szemantikai műveletek elvégzéséért felelősek. A morfológiailag szabályos és kivételes alakok is más-más területek aktiválódását igénylik. A vizsgálatok szerint a szójelentés idegrendszeri reprezentációja meglehetősen szétszótt. A funkciószavak bal féltekei lokalizációjuk, a tartalmas szavak lokalizációja mindkét féltekét igénybe veszi. A különböző felosztások szerinti vizsgálatok (igék–főnevek, mozgás–nem mozgás stb.) teljes feltérképezést ígérnek. A hangzó és írott manifesztációjú mondatszintű

kutatások inkább az értési műveletek felderítésére irányulnak. A szöveg-feldolgozás idegrendszeri reprezentációjának vizsgálata több irányt követ. Kutatási téma a következtetési folyamatok, a kohézió, a koherencia, a forgatókönyvszerű tudások vizsgálata. A szóba hozott aspektusok más-más agyi területeket aktiválnak. Olvashatunk a különböző traumatikus agysérülések okozta szöveg-feldolgozási deficitekről. Ennek során többek között az derült ki, hogy a pragmatikai készségek inkább a jobb féltekéhez kötődnek. A fejezet részletesen számot ad a nyelvfeldolgozás átfogó idegtudományi modelljeiről (Friderici modellje, a memóriaunifikációs-kontroll modell, Hickok és Poeppel modellje, Ullman deklaratív és procedurális modellje).

26. A szó szerinti és a képes nyelv feldolgozása mint emberi agyi funkció (Kutas Mária, 1135–1166)

A tanulmány az emberi agy strukturális és funkcionális felépítésére vonatkozó eddigi ismereteket foglalja össze, és az e területen elvégzendő feladatokra hívja fel a figyelmet. A mai pszicholingvisztika szerint az agyféltekék részvétele a nyelvi folyamatokban eltérő: a bal agyfélteke kimagasló nyelvi képességekkel rendelkezik, a jobb félteke fontos részletekért felelős (nyelvi megértés integrációja, pragmatika, prozódia, érzelem). A feldolgozás időztetésében valószínűtlen, hogy az agyi idő és a külső ingerlési idő szinonimák lennének, mivel az agyi folyamatokat és az ingerfeldolgozás idői lefutását nem lehet egyszerűen megfeleltetni egymásnak. Fontos az is, hogy a nyelvfeldolgozás során nem feltétlenül ugyanazok a folyamatok lépnek működésbe: komoly befolyásoló tényező a be-menetek gyakorisága. A szerző a kontextusérzékenységet is tárgyalja, ami nem csak agyi rendszerek, régiók, területek, hanem az önálló sejtválaszok szintjén is megnyilvánul. Még az önálló szavakra adott válaszok is megváltozhatnak az egyik bemutatásról a másikra. A szóba hozottak kétségbe vonják azt az eljárást, hogy a részműveleteket legjobb önmagukban vizsgálni annak reményében, hogy a kapott eredmények átvihetők a magasabb szintű folyamatokra. A szerző nagy jelentőséget tulajdonít a tapasztalatnak és az egyéni különbségeknek. Összegzésének egy részét érdemes szó szerint idézni: „A nyelvi feldolgozás alattomos, beteszi a lábát minden lebenybe, olyan területekre, amelyeknek az aktivitását hagyományosan nem kötik a nyelvi folyamatokhoz” (1158).

27. Az afázia (Bánréti Zoltán, 1167–1242)

Az első részben az afázia általános kérdéseit tárgyalja, a másodikban magyar adatokat elemez. Broca, illetve Wernicke (nevükhöz kötődő) kétféle afáziát különböztet meg, az azóta eltelt időben többféle afáziatípust írtak le. Kezdetben a szigorú lokalizációs elv uralkodott: meghatározott afáziatípust meghatározott agyi terület sérülésére vezettek vissza. E felfogás mára — Lurija, Jakobson és mások munkásságának köszönhetően — nem egészen tartható. A közelítés (és az értelmezés) holisztikusabbá vált, kiderült például, hogy a klasszikus Broca- és

Wernicke-terület (változó mértékben) egyaránt aktiválódik a produkció és a feldolgozás során, egymás működését segítik. Viszonylag jelentős egyéni különbségeket is regisztráltak, ami — más tényezőkkel együtt — annak elfogadására kényszerít, hogy a nyelvi funkciók főbb típusai lokalizáltak, mások kevésbé; a nyelvi központoknak tekintett kérgi területek rendszerint többfunkciósak. Az afáziás jelenségek magyarázatára napjainkban két nagy elméleti keret szolgál: a nyelvtani alapú magyarázatok, illetve a kapacitáselméletek. A nyelvtani alapú magyarázó elméletek a nyelvtan egyes moduljainak vagy szabálytípusainak elvesztését vagy korlátozottságát jelölik meg az afázia okaként. A kapacitáselméletek szerint a grammatika és komponensei épek, de azért nem használhatók, mert az emlékezeti rendszerek teljesítménye elégtelen. A szintaxist tekintve például probléma lehet a fastruktúra összetevőinek időben való felépítése és egyidejű memoriális megtartása; a grammatikai morfológia tekintetében a szintaktikai pozíció megnyitása és a megfelelő lexikális elem beillesztése közötti szinkronitás vonatkozásában. A mondat megértésében az agrammatikus afáziások nem képesek felhasználni a szintaktikai és a morfológiai információkat. Az EKP (esemény kiváltotta agyi potenciál) vizsgálatok arra tesznek kísérletet ép beszédű és afáziások egybevetése révén, hogy felderítsék az agyi aktivitás különbségeit. Újabban nyelvközi vizsgálatok eredményei is segítik az afázia kutatását (angol, héber, holland, német). A magyar adatok bevonása az afázia kutatásába fontos: „a magyar nyelv szerkezeti típusa, szórendi, morfológiai és fonológiai szabályai érdekes lehetőségeket kínálnak a nyelvtani részrendszerek szelektív megőrzése–elvesztése kutatására” (1205). Ezt követően a szerző Dressler, MacWhinney, Osman-Sági, Szépe és saját kutatásai alapján ad számot a magyar eredményekről. (Egy újabb kiadás esetén figyelembe kellene venni Herman 1970-t.)

VI. rész: A nyelv pszichológiája atipikus helyzetekben

28. A jelnyelvek pszicholingvisztikája (Sáfár Anna, 1245–1264)

A jelnyelv autonóm jelenség: nem egy hangzó nyelv vizuális-gesztikuláris manifesztációja; önálló nyelvtannal, szókinccsel rendelkező nyelv. Több mint 100 jelnyelv ismert. A jelnyelvek szerkezete jobbra felmutatja a hangzó nyelv sajátosságait (kettős tagoltság, produktivitás stb.). Vannak eltérések is: a jelnyelv több és nagyobb artikulációs szervet működtet (kéz, arc); a jelnyelv több lehetőséget biztosít a motiváltságnak a jelölt és a jelölő kapcsolatában. A jelnyelvi artikuláció a nagyobb artikulátorok (kezek, karok) mozgása miatt lassabb (a hangzó beszédben 4-5 szó esik egy másodpercre, a jelnyelvben 2-3 jel). Ez az idői különbség a szintaxis területén nem jelentkezik. A jelnyelvi szófelismerési folyamatok nagy hasonlóságot mutatnak a hangzó nyelviével; a jelnyelvben is megfigyelhető nyelvbtlás („kézbtlás”), a „nyelvem hegyén” van jelenség. A jelnyelv

gyermekkori elsajátítása nem mutat lényeges különbségeket a hangzó nyelvvel való egybevetésben. A jelnyelvben is ismert az afázia; a kétnyelvűség sajátosan jelentkezik. Biztató, hogy már léteznek jelnyelvi korpuszok, vannak nyelvközi kutatások is. Fontos a tanulmány egyik záró gondolata: „magyar jelnyelvi adatoknak leginkább a hiánya szembeötlő” (1260).

29. A specifikus nyelvfejlődési zavar (Lukács Ágnes, Kas Bence, Pléh Csaba, 1265–1324)

A specifikus nyelvi zavar (SNYZ) nem régen került a pszicholingvisztikai kutatások látókörébe, hiszen az ezzel a tünettel élő gyerekek átlagos beszédkörnyezetben nőnek fel, érzékszerveik épek, értelmi képességeik legalább átlagosak, és nincsenek neurológiai, pszichiátriai, társas-érzelmi zavarai. A nyelvi fejlődésben mutatnak tipikusan fejlődő társaiktól minőségi lemaradást. Az SNYZ kutatása tágabb és szűkebb kontextusban folyik. Tágabb értelemben csak a nyelvelsajátításban mutatkozó, szűkebb értelemben szelektív nyelvtanspecifikus zavarról van szó. Vita folyik arról, hogy egyszerű késésre vagy platót jelentő fejlődésmentre kell-e gondolni. Egyesek profilbeli eltérésként értelmezik, mások az abnormális hibanagyságot emelik ki, de minőségi eltérések is megfigyelhetők. A diagnosztika több ok miatt is nehéz: nagy egyéni különbségek tapasztalhatók; nehéz kontrollcsoport illesztése; a nyelvi profil megrajzolását nagyban befolyásolja az adott nyelv szerkezete. Az utóbbi miatt nehéz nyelvtől független korlátozottságot kimutatni (bár tipológiai azonosságok mutatkoznak, pl. magyar–török, de vannak angol–héber–magyar–német hasonlóságok is). Többféle elmélet ismert az SNYZ magyarozatára. A nyelvtanspecifikus elméletek jegyvaksági hipotézist fogalmaztak meg; elhúzódo szakaszokat feltételeznek stb. Vannak bemenetfeldolgozási megközelítések. Ezek a hallásészlelés elmaradását, a morfológián belül a jelzések egy részének elérhetetlenségét, a kritikus mennyiségű és minőségű szókincs hiányát, a gyorsan változó hallási ingerek feldolgozási képtelenségét, a fonológiai munkaemlékezet deficitjét tartják leginkább felelősnek. Az SNYZ neurobiológiai hátterének kérdése nem egyszerű: vannak, akik kizárják ezt a lehetőséget, ugyanakkor az újabb vizsgálati módszerek finomabb strukturális és mechanizmus szintű neurobiológiai eltéréseket tártak fel. Mivel környezeti tényezők nem tehetők felelőssé az SNYZ kialakulásáért, természetes módon vetődik fel a genetikai vizsgálatok szükségessége. Több örökletes tényezőt sikerült feltárni (a 16q24 és a 19q13 régiók lehetnek érintettek).

30. Az olvasás zavarai és a diszlexia (Csépe Valéria, 1325–1344)

A tanulmány az olvasástanuláson és olvasáson belül a szószintű folyamatokra fókuszál; a kutatásba különböző tudományok bevonása szükséges (pszicho-, neurolingvisztika, pszichiátria, neurológia, gyógypedagógia, idegtudomány); a multidiszciplináris közelítés kecsgetet eredménnyel. A vizsgálatok zavart mutattak vizuálisan bemutatott szimbólumok gyors megnevezésében, vizuális mintázatok

felbontásában. A diszkrepancia-modellek szerint eltérések vannak az olvasás agyi hálózatának fejlődési programjaiban. A diszlexiás gyerekeknél bizonyos agyi területek alacsonyabb aktivitást mutattak különböző olvasási feladatok során, viszont az olvasásban való javulás együtt jár az illetékes agyi terület aktivitásának javulásával. Különböző re-educációs és intervenciós eljárások ismertek; ezek az általános motoros, a nyelvi és az észlelési (látási, hallási) rendszer fejlesztésére irányulnak, tartalmaznak fonológiai tréninget is. A diszlexia terápiájában az támasztja a legnagyobb nehézséget, hogy a diszlexiások nem mutatnak kifejezetten csak rájuk jellemző olvasási vagy helyesírási hibákat.

31. A nyelv, a kommunikáció és a megismerés atipikus mintázatai és kapcsolatai autizmus spektrum zavarokban (Győri Miklós, 1345–1382)

Kiváló témaismeret, fegyelmezett gondolatkefejtés és igényes szakszóhasználat a megfelelő kulcsszavak a tanulmány rövid jellemzésére. Az autizmus nem túl régen tárgya különböző tudományoknak (kognitív idegtudományok, kísérleti kognitív pszichológia, számítógépes modellezés, nyelvészet, pszicho-, neurolingvisztika). Autizmus spektrum zavarokról szoktak beszélni, mert komplex viselkedési tünetei vannak. A humán magatartás három nagy területe érintett: a kölcsönös társas és kommunikatív viselkedés, az érdeklődés és tevékenység adaptív szerveződése. A kölcsönös társas viselkedés zavarai abban jelentkezik, hogy az autizmussal élő képtelen más személy perspektívájának, belső állapotainak megértésére, figyelembe vételére (tünetei: szemkontaktus, testtartás, gesztus stb. zavarai). A kölcsönös kommunikatív viselkedések minőségi fejlődési zavarai egyaránt jelentkezik a saját verbális és nem verbális kommunikációban (olykor teljes a kommunikációhiány). Komoly nehézségek vannak mások kommunikatív viselkedésének értésében/értelmezésében, és mivel a hangzó nyelv késik (olykor hiányzik), a zavar verbális eszközökkel nem kompenzálható; a beteg képtelen a kommunikáció kezdeményezésére, fenntartására. A nyelvhasználat jellemzően repetatív, echoláliás. Rendellenességek figyelhetők meg a beszéd szupraszegmentális eszközeinek használatában. Az érdeklődés és a tevékenység adaptív, rugalmas szerveződésének fejlődési zavarai többek között abban jelentkezik, hogy gyakoriak az ismétlődő sztereotip viselkedésmintázatok (törzsingatása stb.), kényszeres jellegű ragaszkodás bizonyos körülményekhez. Az autizmus nyelvi jellegzetességei: általában megkésett beszédindítás, olykor a fejlődésben regresszió, a nyelvi teljesítmény idő előtt tetőzik. A nyelvtani képességek súlyosan sérülhetnek, de ez nem szükségszerű. A produktív morfológiában nehézségek figyelhetők meg. Súlyosabb esetekben a mentális lexikon és a lexikai szemantika, a mozgósítható szókincs teljes egészében hiányzik. Ugyanakkor a magasan funkcionáló személyeknél a mentális szótár ép, de a szóhasználat feltűnően pedáns, választékos. Súlyosan sérült a pragmatikai szint: még aránylag ép nyelvi kompetencia mellett is beszédaktuszavarok jelentkezik. Az autizmus lényege tehát,

hogy akár ép nyelvi rendszer mellett is képtelen az illető intenciótulajdonításra saját és mások verbális viselkedésében (még ha ebben a tiszta formában nem is teljesen igaz a diagnózis).

32. Nyelvelsajátítás és értelmi fogyatékoság (Lukács Ágnes, Kas Bence, 1383–1404)

A kulcskérdés az, hogy milyen kapcsolat van a nyelvi képességek és a megismerés más rendszerei között. A jelzett téma erős hangsúllyal veti fel a modularitást, amely jobbra autonóm, komputációs működést feltételez, területspecifikus és veleszületett rendszer. Chomsky a nyelv szintaxisát és fonológiáját moduleris alapon értelmezi: a megismerés más részeitől ezek függetlenek. A nyelv fogalmi összetevői (szemantikai, pragmatika) viszont szoros kapcsolatban vannak a megismerés más részeivel. A szerzők a nyelvi képességek genetikai eredetű fejlődési zavaraival élők közül két csoportot vizsgálnak: a Williams-, illetve Down-szindrómásokat. A Williams-szindróma (oka a 7. kromoszóma hosszú karjának sérülése) jellegzetes arcterendezéssel, szívpanaszokkal, ízületi bántalmakkal stb. jár együtt; a problémamegoldás és tervezés súlyosan zavart. A nyelvi képességek aránylag jók: némi lemaradás leginkább a grammatikai szerkezetek megértésében és produkciójában mutatkozik. Komolyabb mínuszok jellemzik a lexikális rendszert. A Down-szindróma (leggyakrabban a 21-es kromoszóma trisómiája okozza) nem tipikus mozgásfejlődésben, gerincbántalmakban stb. jelentkezik, bár nagy egyéni különbségek vannak. Nincs szó globális retardációról. Az expresszív nyelvtani morfológia, a hallási rövid távú emlékezet különösen sérült. A megértés általában jobb, mint a produkció. A nyelvi hibák a kisgyermekkor hibáira emlékeztetnek. Magyar anyanyelvű Williams-szindrómások (szövegalkotási, képmeznevezéses szókincsvizsgálatok stb. szerint) a narratív spontán beszédben elmaradást mutatnak, mondataik rövidebbek, a szókincs feltűnően szegényes, gyakoriak a grammatikai hibák. A Down-szindróma különösen nehézzé teszi a főnévi tőallomorfokkal végzett műveleteket (megegerősítve ezzel a nemzetközi eredményeket). Bár az ismertett vizsgálatok komoly hozzájárulást jelentenek, de nem kevés további munka szükséges annak felderítésére, hogy melyek azok a kognitív képességek, amelyek szoros kapcsolatban vannak a nyelvi fejlődéssel, és miként befolyásolhatják azt.

Összegzésként: nem túlzás a monográfiát mérföldkönek minősíteni: minden olyan témát feldolgoz, ami ma a pszicholingvisztika illetékességi területéhez tartozik. Valamennyi szerző kiválóan ismeri az általa feldolgozott témát; a mű megteremti, egységesíti a magyar pszicholingvisztika szaknyelvét. A közelítésmód rendszerint inter- és multidiszciplináris; ám a recenzens a transzdiszciplinárisra kívánja felhívni a figyelmet. A monográfia angol nyelvű megjelentetése több mint kívánatos.

Irodalom

- CSER JÁNOS 1939. *A magyar gyermek szókinccse. Gyakorisági és korszótár.* Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság.
- HERMAN JÓZSEF 1970. Afázia-kutatás és nyelvelmélet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 7: 123–141.
- JAGUSZTINNÉ ÚJVÁRI KLÁRA 1985. *Magyar verbális asszociációk 2.* Szeged–Budapest–Debrecen, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola.
- LENGYEL ZSOLT 1999. *Az írás: kezdet–folyamat–végpont. Az írástanulás pszicholingvisztikai alapjai.* Budapest, Corvina.
- LENGYEL ZSOLT 2012. *Szóról szóra. Szóasszociációs vizsgálatok.* Budapest, Gondolat Kiadó.

LENGYEL ZSOLT

BORBÉLY ANNA, Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben. Constructions and Discourse of Multilingualism in East-Central Europe 2. Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó, 2014. (333 lap)

Ma Magyarországon az átlagos beszélők körében az egynyelvűség, az egy nyelvi kód használata általános, természetes, olyannyira, hogy a kétnyelvűekre sokszor csodabogárként tekintenek. Ezért is nagyon öröndetes, hogy a magyar nyelvész szakma számára a kétnyelvűség vizsgálata a múlt század nyolcvanas éveitől a nyelvészeti kutatások élvonalába került. Bizonyítja ezt a határon túli magyar nyelvváltozatok és beszélőinek kétnyelvűségét vizsgáló kutatások sora, s azok a monográfiák, melyeket kimondottan a kétnyelvűség tényének, az e téren folytatott kutatásoknak szentelnek.

Örömmel tarthatjuk a kezünkben a téma legújabb kimerítő áttekintését Borbély Anna 2014-ben megjelent *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben* című monográfiáját. Ami e kiváló kötetet egyedivé teszi, az az, hogy nemcsak alapos elméleti alapvetést tartalmaz, hanem keresztmetszetét és kiváló elemzését nyújtja egy hat magyarországi nemzetiségi közösséget érintő empirikus kutatásnak is, bemutatva a nyelvcsere folyamata mellett a nyelvmegőrzés lehetőségét is.

A kötet első, elméleti fejezetének bevezetőjében a szerző röviden ismerteti a magyar kétnyelvűségi szakirodalom összefoglaló kötetét, majd abból kiindulva, hogy a két- és többnyelvűség a megközelítési szempontok sokaságától függően

lehet „kontaktnyelvészet, szocio-, pszicho- vagy neurolingvisztikai, szociológiai, szociálpszichológiai, oktatási, politikai, nyelvi jogi stb. kérdés”, leszögezi, hogy munkájában a kétnyelvűségnek három fontos aspektusát mutatja be szociolingvisztikai megközelítésben: az egyéni, a közösségi és a társadalmi kétnyelvűséget (22). A különböző ismertetett kétnyelvűségi definíciók jól összefoglalják és egyben mutatják is a kétnyelvűség értelmezésében bekövetkezett változásokat. A kétnyelvűség definiálása csak egy több szempontot is alkalmazó koordinátarendszer mentén valósítható meg. Borbély Anna a Skutnabb-Kangas-i szempontrendszerből kiindulva a származás, az azonosulás, a nyelvtudás foka, a funkció mentén elemzi és határozza meg az egyéni és a közösségi kétnyelvűség fogalmát. Az egyéni kétnyelvűség esetében különösen fontosnak találom a kétnyelvűség pozitív kognitív hatásainak jól adatolt (lásd pl. a Simon-próba leírása, 33) kiemelését, hiszen a nem kétnyelvűséggel foglalkozók körében még mindig gyakoriak a tévhitek az egyéni kétnyelvűség esetleges negatív hatásaival kapcsolatban.

A közösségi kétnyelvűség elméleti megközelítésében a szerző a közösségek legfontosabb nyelvi tényezőjeként a stabil és instabil kétnyelvűség jelenségét emeli ki, s a továbbiakban ennek mentén elemzi a bilingvális helyzeteket. Míg a stabil kétnyelvűséget a nyelvmegőrzés jellemzi, az átmeneti (instabil) kétnyelvűséget, mint ahogyan már maga a megnevezés is jelzi, a nyelvcsere felé vezető folyamatként mutatja be a szerző. Ebben az esetben a nyelvek használata nem határozottan elkülöníthető funkciók alapján történik, hanem átfedik egymást. Borbély Anna felhívja a figyelmet arra a fontos tényre, hogy a nyelvcsere is folyamatnak tekinthető, s a legtöbb nyelvcserehelyzet (amennyiben nem népirtásról és/vagy nyelvi genocídiumról van szó) egy kontinuum mentén jól leírható. Mind a nyelvmegtartás, mind a nyelvvesztés közösségenként eltérő folyamat lehet, s mindkét folyamat alakulását azonos, egymással interakcióba lépő tényezők, faktorok (az adott közösség lélekszáma, izoláltsága, egységessége, szétszórtsága stb.) befolyásolják. A szerző az elméleti fejezet további részében kitér a kétnyelvű oktatás kérdésére, s a legújabb magyar és nemzetközi szakirodalom alapján elemzi a kétnyelvű beszéd jellemzőit, bemutatva többek között az egy- és kétnyelvű beszédmód fogalmát, a kódváltás, a kódkeverés és az interferencia jelenségét.

Az ismertetett érvrendszerből természetes módon következik a szerző megállapítása, mely szerint a kétnyelvűség értelmezésében bekövetkezett változások új fejezetét jelentik a kétnyelvűség kutatásának, s hogy a két- és többnyelvűek beszédét csupán a bilingvizmus jelenségéből kiindulva szemlélhetjük és vizsgálhatjuk. A kötet elméleti alapvetésének fontos része a Kétnyelvűség és a magyar nyelv című alfejezet, melyben a szerző a Magyarországon és a történelmi Magyarországon elcsatolt területein jelentkező kétnyelvűségi helyzeteket vizsgálja,

illetve ismerteti. A szerző lábjegyzetben veti fel azt a fontos megállapítását, hogy számára a magyar párú kétnyelvűség terminus a magyar nyelv dominanciáját sugallja, s felhívja a figyelmet arra, hogy az alfejezet nemcsak azokról a kétnyelvű helyzetekről szól, amelyekben a magyar a domináns nyelv. Megállapításával teljes mértékben egyetérthetünk.

A monográfia elméleti alapvetését követő második fejezete egy alapvető, a magyarországi kétnyelvűségi helyzetet szociolingvisztikai módszerekkel vizsgáló kutatás eredményeit mutatja be. Az országos kétnyelvűségi kutatás hat magyarországi nemzetiségi csoport — a beás, a német, a roma, a román, a szerb, a szlovák — s hetedikként a magyarországi siket közösség kétnyelvűségi modelljeit mutatja be. A 2001-ben induló MaBiLing kutatás (a terepmunka 2003/2004-ben történt) a nyelvcsere és a nyelvmegőrzés folyamatait, a társadalmi érintkezési formákat, a kétnyelvűségi, kisebbségi és többségi attitűdök, előítéletek meglétét, milyenségét vizsgálta. Az adatközlők kiválasztása az életkor, a nem és iskolai végzettség figyelembevételével történt, közösségenként 70–71 adatközlő vett részt a vizsgálatban. A kérdőíves kutatás helyszínei olyan települések voltak, ahol az adott kisebbség részaránya jelentős: Mánfa és Bogyiszló (beások), Tarján (németek), Mezőtúr (romák), Kétegyháza (románok), Pomáz (szerbek), Tótkomlós (szlovákok). Az empirikus adatok elemzéséhez elengedhetetlenül szükséges egy-egy szempontrendszer Bartha Csilla dolgozta ki, a kutatásban résztvevő munkatársak a szerző mellett: Bartha Csilla, Erb Mária, Pálmainé Orsós Anna, Tóth Sándor, Tuska Tünde, Uhrin Erzsébet és Zsilák Mária egy-egy nemzetiségi közösség nyelvhasználatának elemzését készítették el. A vizsgálat eredményei egyértelműen azt mutatják, hogy a mindennapi kommunikáció során a hat közösség kétnyelvűsége ugyan változatosságot mutat, de a vizsgált nemzetiségeknél nyelvcsere zajlik, a vizsgált hat magyarországi kisebbség adatközlői jobban beszélik a többségi nyelvet, mint saját nyelvüket. A nyelvcseremodellt is igazoló sorrend alakítható ki annak tekintetében, hogy az egyes közösségek hol tartanak a nyelvcsereben.

A fejezetben kerül sor a *fenntartható kétnyelvűség* terminus bevezetésére, s a *stabil* és a *fenntartható kétnyelvűség* közötti különbségtétel véleményem szerint a kötet legfontosabb megállapításai közé tartozik: „A fenntartható kétnyelvűséget, mint az *egyéni és a közösségi kétnyelvűség egy típusát használom*, és tudatosan kerülöm a stabil kétnyelvűség típus használatát. Ennek oka, hogy kifejezésre juttassam, a kétnyelvűség sokkal összetettebb annál, hogy egyszerűen csak stabilnak minősítsük. A *fenntartható kétnyelvűség a kétnyelvűségnek az a típusa, amely arra utal, hogy a kétnyelvűség nem egyszerűen stabil, tehát egy statikus, két nyelvet érintő jelenség, hanem sokkal inkább (az A vagy B dominanciájában) változatos, folyamatosan és dinamikusan változó nyelvi jelenség, amely (az egyének és közösségek életében) csak bizonyos feltételek mentén valósulhat meg.*”

(92). E megállapítás általános érvényű, a határon túli kisebbségek kétnyelvűségi vizsgálataiban is elméleti kiindulópontot jelenthet.

A fejezet részletesen elemzi a román és szlovák kétnyelvű közösséget, s a nemzetiségi nyelven belüli változókhoz kapcsolódó attitűdöket. Az adatokból kiténik, hogy a „legalacsonyabb szinten mindkét közösségben a nemzetiségi nyelv sztenderd változatát ismerik” (110), ennek ellenére az adott kisebbségi nyelv sztenderdjét magasra értékelik. A szerző mindezek alapján újra csak általános elméleti kiindulópontként használható következtetésre jut: *„A saját nyelv megőrzését az segíti elő a leginkább, ha a nyelvjárás használatát a sztenderd használata egészíti ki, és ha a közösség tagjaiban a saját nyelven belüli változatokról, a nyelvjárásról éppúgy, mint a sztenderdről, egyformán pozitív nyelvi attitűdök alakulnak ki és stabilizálódnak”* (121).

A harmadik fejezetben (Legyőzi-e a globalizáció a méhkeréki közösségben a román nyelv megőrzését?) a kisebbségi nyelv megőrzésének lehetőségét járja körül a szerző a méhkeréki román közösség longitudinális vizsgálatán keresztül. Elemzését tágabb kontextusba helyezi, a globalizálódó világ gazdasági, nyelvi és kulturális tényezőit is figyelembe véve. A román–magyar kétnyelvűség vizsgálata a településen három — családi, iskolai és egyházi — nyelvhasználati szintéren történt. Borbély meghatározza azokat a tényezőket (125), melyek lehetővé tették a román nyelv fenntartását, részletesen bemutatja a méhkeréki román közösség nyelvi életének 20. századi alakulását, a saját és a sztenderd román iránti attitűdöket és azok változását. Tovább lépve a 21. századba, a kutatás s a kapott eredmények célja egy olyan közösségi, nyelvi, kulturális stratégia megtervezése volt, „mely a fenntartható kétnyelvűséget és ezzel együtt a közösség saját nyelvének megőrzését szolgálja” (135). Konceptiója kidolgozásához a 2003-ban megvalósult utolsó kérdőíves vizsgálat adatainak elemzését használta fel a szerző. Felállított hipotézise optimista. Mivel a méhkeréki közösségnek a 21. század elején is sikerült megőriznie tradicionális életmódja bizonyos elemeit, miközben felhasználta a modern élet előnyeit, a román nyelvet, kultúrát értéként kezelve, a kétnyelvűséget beszélői átmentik a modern életbe. Mindez alapját képezi annak, hogy a globalizáció okozta negatív gazdasági hatások ellenére az életképes közösség megoldási módokat talál a globalizációs kihívásokra, fenntartva a román nyelvet, a román–magyar kétnyelvűséget.

A negyedik fejezetben egy konkrét nyelvcsere folyamat leírását kapja az olvasó a kétegyházi román–magyar nyelvcsere bemutatásán keresztül. A fejezet bevezetőjében a szerző részletesen kitér a longitudinális kutatások elméleti és módszertani problémáira, röviden áttekintve a jelentősebb nemzetközi és hazai nyelvészeti kutatásokat. Borbély Anna szociolingvisztikai aspektusú Long-BiLing kutatása új eredményekkel gazdagította a kétnyelvűség, ezen belül a

nyelvcseré kutatását a román–magyar nyelvcseré viszonylatában. Elemzésének alapját az 1990-ben, 2000–2001-ben és 2010–2011-ben végzett terepmunka során kapott adatok adják. Longitudinális kutatása lehetővé tette, hogy ne csak a jelenben vagy egy időpontban történő változások alapján következtessünk a nyelvhasználatban bekövetkező változásokra, hanem szinkrón és diakrón szempontok egyaránt érvényesüljenek következtetéseiben. Érdeklődésének középpontjában a változás mikéntje, „hogyanja”, s ezen túl a nyelvválasztás variabilitásában megfigyelhető szabályszerűségek meghatározása állt. Megfigyelései alapján felhívja a figyelmet a társadalmi, gazdasági, nemzetiségpolitikai, valamint közösségi változások és a nyelvmegőrzés közötti kapcsolatrendszerre, s meghatározza azokat a tényezőket, melyek a) pozitív hatással vannak a nyelvmegőrzésre, b) ambivalensek (pozitív és negatív hatásuk egyaránt van), illetve c) negatív hatással vannak a nyelvmegőrzésre, vagyis nyelvcserét idéznek elő. Legfőbb következtetése, hogy „*A nyelvválasztási szituációk szintjén a román–magyar nyelvcseré tíz éves folyamatára nem a lineáris, hanem egy oda-vissza történő o s z c i l l á l ó mozgásváltozás jellemző, miközben a közösség a román–magyar nyelvcseré folyamatában összességében f o k o z a t o s a n »halad előre«*” (196). A fejezet legizgalmasabb kérdése, hogy vajon a nyelvcseré generációs változás-e, vagy kimutatható-e a valóságos idő hatása (4.4. alfejezet). A szerző válasza, hogy mindkét folyamat megfigyelhető, a generációs változás erőteljesebbnek tűnik, de megfigyelhető volt tíz év távlatában is a valóságos idő hatása az egyének nyelvválasztási mintázataiban. A közösség nyelvhasználatában ez azt jelenti, hogy a valóságos időben haladva a kisebbségi nyelv használata csökken, visszaszorul a kétnyelvűség és újra megjelenik az egynyelvűség, és a nyelvcseré végpontjaként a többségi nyelv lesz az egyetlen használt nyelv.

A monográfia ötödik fejezetének címe: Összegzés: a fenntartható kétnyelvűség modell — a nyelvi aranymetszés. A könyv írója egyrészt összefoglalja mindazokat a kérdéseket, amelyeket a kötet tárgyal, ezen túl ugyanakkor körvonalazza a kétnyelvű közösségek fenntarthatóságára vonatkozó modelljét is. Ennek lényege, hogy a fenntartható kétnyelvűség mint állapot létrehozásához és megmaradásához (ami kisebbségi helyzetben a kisebbség és nyelve megmaradásának záloga) kiegyenlített, mellérendelt, nem hierarchikus viszonyrendszer kialakítása szükséges. A fenntartható nyelvi modell alapvető tényezői a nyelvválasztás, a nyelvtudás, a nyelvi attitűdök és a nyelvi ideológiák. A kötetben bemutatott vizsgálatok adatainak, s az ebből levonható következtetéseknek a figyelembevételével kirajzolódik előttünk egy olyan kép, amit a szerző „nyelvi aranymetszésnek” nevez, s mely ideális esetben olyan egyensúlyi állapotot jelent, amely „két nyelv klasszikus arányosságát, természetes egyensúlyát ábrázolja” (247).

A kötet két zárófejezete (a hatodik és a hetedik) román és angol nyelvű összszegzés, ami lehetővé teszi a magyarul nem tudók számára is, hogy áttekintést kapjanak a monográfiában ismertetett kutatásokról és következtetésekről.

Munkájában Borbély Anna jó érzékkel találja meg az egyensúlyt a magas szakmai színvonal és a szélesebb nagyközönség — egyetemi hallgatók, a téma iránt érdeklődők — számára is érthető előadásmód között. A kötet érdemeként kiemelendő az oktatásban való felhasználhatósága, melyet elősegít többek között a szakkifejezések magyar és angol nyelvi megfelelőinek közlése, értelmezve és egyértelművé téve jelentésüket, s hogy az egyes fejezetek elején rövid összefoglalót találunk a fejezet tartalmáról, a fejezeteket lezáró diszkusszió pedig a tárgyalat adatok alapján foglalja össze a következtetéseket. Mindez a monográfia gondolatmenetét követhetővé, átláthatóvá teszi. A kötet értékét a gazdag jegyzetapparátus és a könnyebb megértést és szemléletességet egyaránt segítő táblázatok és ábrák tovább növelik.

A szerző célja könyvével az volt, hogy „a kétnyelvűségről általános, feltáró ismereteket mutasson be, hogy kiderüljön — egyebek mellett —, hogy a kétnyelvűség, pontosabban annak hozzáadó típusa, a kétnyelvűeknek természetes és hasznos” (239). Borbély Anna ezt a célt nem csupán maximálisan teljesítette, hanem új ismeretekkel, következtetésekkel gazdagította a hazai s nemzetközi szakirodalmat egyaránt.

VANČO ILDIKÓ

MÁRKU ANITA, „Po Zákárpátszki”. Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben.

Ungvár, Líra Poligráfcentrum, 2013. (243 lap)

A változó politikai, történelmi hatások következtében előfordul, hogy egy adott térség őshonos lakosai kisebbségi helyzetbe kerülnek. Ennek ellenére a kisebbséget alkotók továbbra is szeretnék megőrizni nyelvüket, identitásukat. Számukra fontos, hogy nyelvüket szabadon, kötöttségek nélkül használhassák a hétköznapi élet különböző területein, a magánéletben, a közösségi és hivatali szférában. A kisebbségben élő közösségeknek mégis számos jogi és társadalmi tényezővel kell számolniuk, amelyek korlátok közé zárják az anyanyelv használatát. Ez a helyzet jellemzi a kárpátaljai magyarokat is, akik gyakran kerülnek olyan szituációkba, amikor az anyanyelvük nem elegendő ahhoz, hogy megértessék magukat, így a hatékony és sikeres kommunikáció érdekében egy másik nyelvet/

nyelvváltozatot kell használniuk. Ebből kifolyólag kérdésként merülhet fel, hogy milyen stratégiával választ nyelvet/kódot az adott beszélő, és ezt milyen tényezők befolyásolhatják. Többek között ezekre a kérdésekre ad választ Márku Anita könyve.

A 2013-ban megjelent monográfia alapját a szerző „Po zákárpátszki”. Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák (nyelvválasztás, kódváltás) szocio- és pszicholingvisztikai aspektusai a kárpátaljai magyar közösségben című doktori értekezése képezi. Ebből a munkából született egy olyan kiadvány, amely figyelembe veszi a korábbi években készült kárpátaljai vonatkozású, kétnyelvűséggel kapcsolatos írásokat, és összeveti, illetve kiegészíti azokat új kutatási módszerekkel, eredményekkel.

A kötet az előszón és az összefoglaláson kívül hét nagy fejezetből áll, amelyek további alfejezetekre oszlanak. A szerző a bevezetést egy terepmunkából származó idézettel kezdi, amelynek egyik szófordulata lett a kötet főcíme. A címválasztás („Po zákárpátszki”) egyedisége vitathatatlan, rövideje ellenére frappánsan utal a tartalomra és a közegre,² amelyről szó van, az alcím pedig konkrétan is megnevezi a könyv témáját.

A bevezetésben a szerző ismerteti a munka tárgyát, amely a kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák vizsgálata a kárpátaljai magyar közösségben. A kétnyelvűségi hatásokat, mint a kódváltást és szókölcsonzést, két síkon, szociolingvisztikai és pszicholingvisztikai aspektusból vizsgálja annak okán, hogy ez a két tudományos diszciplína szervesen összekapcsolódik, mivel a kétnyelvűség-kutatás mindkét tudományterületnek fontos részét képezi.

A második fejezet a kárpátaljai magyar közösség két- és többnyelvűségének elméleti hátterével foglalkozik. Mindenekelőtt rövid áttekintést ad a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetéről, százalékos megoszlásban mutatja be a Kárpátalja területén élő nemzetiségek arányát, majd megindokolja az interdiszciplináris megközelítés fontosságát. A kétnyelvűség vizsgálatára ma még nem alakult ki külön nyelvészeti ág, ezért e jelenség több tudományterület és (Márku Anita kifejezésével élve) hibridtudomány vizsgálatási körébe is besorolható. A kárpátaljai magyarok nyelv választási stratégiáit és a nyelvhasználatot befolyásoló kétnyelvűségi hatásokat a szerző a pszicholingvisztika, szociolingvisztika mellett a pragmatika és az interkulturális kommunikáció kutatási módszereit és eszközeit felhasználva mutatja be. Mindehhez először is tisztázza a kötetben megjelenő fogalmakat, amelyek a kétnyelvűség ismertetéséhez kulcsfontosságúak (például az anyanyelv, másodnyelv, kétnyelvűség, verbális repertoár, nyelv választás/kód választás, nyelvi és kommunikatív kompetencia, szókölcsonzés, kódváltás stb.).

² „Szerintem, azért, mert mosódik össze a magyar az oroszsal. Például Tasnádon így beszélnek: Éppen most muszáé zákreté? Sőt nincs is erre felé orosz vagy ukrán, helyette — »po zákárpátszki«.” (9).

Ez a fejezet ad összefoglalást azon hazai és külföldi kutatásokról, amelyek e témával kapcsolatban folytak. Ezek közül kiemelkedők azok, amelyek a kárpátaljai magyarok nyelv választási stratégiáit vizsgálták különböző nyelvhasználati szintereken: GEREBEN (1996), CSERNICKSKÓ (1998, CSERNICKSKÓ szerk. 2003: 68–83, 2010), KARMACSI (2004) és MÁRKU (2003, 2008). Ezek a munkák a magyar, ukrán és orosz nyelv használati gyakoriságával foglalkoztak, melynek eredményeképpen kiderült, hogy a magánszférában a magyar nyelv dominanciája volt jellemző, közéleti szintereken a három nyelv használati aránya közel megegyező gyakoriságot mutatott, a hivatalos szférában pedig a magyar nyelv használati aránya bizonyult a legkisebb mértékűnek.

Az elméleti keretet felvázoló fejezet utolsó alfejezeteiben szó esik még az interferenciajelenségekről. Először a szókölcsonzést és annak típusait ismerteti a szerző, majd ezt követően a kódváltás jelenségéről, ennek okairól és funkciójáról ír, végezetül pedig összegzi a kódváltást érintő kutatásokat a nemzetközi, hazai valamint az ukrán/orosz szakirodalom alapján.

Ebben az elméleti háttérrel összefoglaló fejezetben a kötet szerzője az egyes terminusok magyarázatához a terepmunka során gyűjtött beszélt és írott nyelvi példákat is hoz, továbbá térképeket, fotókat használ a két nyelvűség gyakorlati megjelenésének illusztrálásához, melyekkel szemléletesebbé teszi az adott témakört átfogó nagy mennyiségű ismeretanyagot.

A harmadik nagy fejezet foglalja össze a kutatás során alkalmazott módszereket, eszközöket, a minta kialakításának szempontjait, valamint az előzetesen felállított hipotéziseket. A nyelv választási stratégiák és nyelvi attitűdök vizsgálatát nyelvhasználati kérdőív segítségével, a közösség 500 fős, több szempontból reprezentatív mintája alapján végezte a szerző. A fejezet felvázolja továbbá a kódváltáskorpusz rendszerét, amely magába foglalja az élőnyelvi hanganyagok, valamint az írott nyelvi korpusz és az „írott–beszélt” nyelvi korpusz bemutatását is.

A vizsgálat eredményeit a negyedik, ötödik és hatodik fejezet tárgyalja. A negyedik fejezet a kárpátaljai magyarok nyelv választási stratégiáit és a nyelv választást meghatározó tényezőket mutatja be. A szerző mindenekelőtt az adatközlők nyelv ismeretének kérdőíves eredményeit közli, amelyeket összevetett a korábban végzett kutatások részeredményeivel. Ebből az derül ki, hogy a megkérdezettek anyanyelvi szinten beszélnek a magyart, és csak nagyon alacsony szinten az ukránt, illetve az orosz. Az összehasonlításból továbbá az is kiderült, hogy a 2003-as felmérés idején az adatközlők — saját bevallásuk szerint — jobban beszéltek oroszul, mint ukránul, 2009-re viszont mindkét nyelv tudásának szintje alacsonyabb lett. A továbbiakban a szerző sorra veszi azokat a tényezőket (helyszín, egynyelvűek jelenléte, státusz, intimitás foka, téma), amelyek befolyással lehetnek a nyelv választásra.

A nyelvhasználati szintér vizsgálatokor a szerző egy 1998-as felmérés eredményeire is támaszkodik, amely három nyelvhasználati szintéren (magánszféra, közéleti szinterek, hivatalos sféra) vizsgálta a kárpátaljai magyarok nyelvválasztási szokásait. A jelen kutatás eredményei hasonlatosak a korábban feltárt eredményekhez: az informális szintér felől haladva a formális felé csökken a magyar, és nő az ukrán nyelv használati aránya. Továbbá a nyelvek között bizonyos „munkamegosztás” figyelhető meg: egyes szintereken a magyar nyelv dominanciája jellemző, más helyzetekben pedig az ukráné.

Márku Anita megvizsgálta továbbá azt is, hogy az adatközlők milyen nyelvet használnak többségi egynyelvűek jelenlétében. A kérőívben szereplő nyílt kérdésekből típusváltozatokat alakított ki, melyből kiderült, hogy szolidaritásból azok is a többségi nyelvet választanák, akik csak nagyon kis mértékben beszélnek az ukrán vagy az orosz nyelvet. A nyelvválasztást továbbá befolyásolja még a beszélők közötti kapcsolat minősége is. Ennek eredménye szerint az adatközlők 97%-a magyarul beszél a magyar felettesével, sőt orosz/ukrán anyanyelvű, de magyarul is beszélő főnökükkel szintén a magyar nyelvet választanák. Azokkal a kollégákkal szemben viszont, akik nem beszélnek, csak értenek magyarul, a megkérdezettek több mint fele már ukránul/oroszul folytatná a tárgyalást. A beszélgetés témájára vonatkozóan pedig olyan eredmények születtek, mely szerint formális beszédhelyzetben hivatalos témákról inkább ukránul, míg személyes témákról informális beszédhelyzetben inkább magyarul beszélnek az adatközlők.

Az ötödik fejezet a kárpátaljai magyar közösség kommunikációjában megfigyelhető kódváltás jelenséget mutatja be pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai aspektusból. A szerző a kódváltás jelenségét különböző nyelvi szinteken (a szókinccs, a mondat és a diskurzus szintjén) vizsgálta írott és beszélt, valamint írott–beszélt nyelvi korpusz alapján. A kódváltáskorpusz elemzésével Márku Anita megállapította, hogy mindhárom nyelvi szinten főként a tartalmas szavakat érinti váltás, ritkán fordul elő, hogy funkciószó (általában kötőszó) a vendégnyelvi elem. Ezt követően a szerző kitér a diskurzusjelölőkre és a megakadásjelenségekre is.

A fejezet második fele a kódváltás kommunikációs, pragmatikai okairól szól. A szerző a több mint háromszáz kódváltásos megnyilatkozást tartalmazó korpusz alapján sorra veszi azon indítékokat, amelyek a beszélők esetében kódváltást eredményeztek. Ismerteti és példákkal támasztja alá a szituatív, kontextuális és metaforikus kódváltás típusait, bemutattva, hogy milyen stratégiák szerint váltanak kódot a beszélők, amit befolyásolhat az interakciós szintér, egynyelvűek vagy ukrán domináns kétnyelvűek jelenléte. Ezeken kívül a nyelvtudás hiányossága, a mondanivaló nyomatékosítására való törekvés, a nyelvi játék, a szolidaritás, esetleg épp mások kizárása a kommunikációból is kódváltást eredményezhet. A fejezet

végén kitér olyan sajátos kontaktuselemek tárgyalására is, mint a személynévhasználat, intézmény- és utcanévhasználat. A személynévhasználatot illetően a kárpátaljai magyarok hivatalos névhasználata a keleti szláv minta alapján háromelemű, amely család- és utónévből, valamint az apai utónévből áll. Az intézmény- és utcanévek kapcsán is megfigyelhető, hogy magyar alapnyelvű társalgás során ezeket oroszul vagy ukránul mondják, s ennek oka adódhat nyelvi hiányból, de történhet a mondanivaló hitelesítése céljából is.

Felmérés készült továbbá a kódváltás megítéléséről is, amelyből kiderül, hogy az adatközlők nagy része a saját bevallása szerint is kódot vált bizonyos beszédhelyzetekben, sőt erre konkrét példákat is fel tudtak hozni: mindezek alapján a szerző azt a következtetést vonta le, hogy a kódváltás a legtöbb esetben nagyon is tudatos jelenség.

A hetedik fejezet a szókölsönzéssel, ezen belül pedig a kölcsönzés típusaival foglalkozik, majd összegzi a kérdőíves felmérés eredményeit, amely tartalmazza a kölcsönzés indítékait, az adatközlők szókölsönzéshez való viszonyát, valamint a kölcsönzők leggyakoribb szófajait. A korpuszban 140 kölcsönző szerepel, melyeket a mellékletben található táblázat foglal össze. Az adatközlők többsége természetes, megszokott jelenséggént vélekedik a kölcsönzőkről, amelyek olyannyira beépültek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba, hogy mind a beszélt, mind az írott nyelvhasználatban megjelennek, például a sajtóban és a kárpátaljai vonatkozású szépirodalmi alkotásokban is. Ebben az utolsó, hetedik fejezetben felvetődik néhány kódváltással kapcsolatos mítosz, mely szerint ez a jelenség nyelvcsere előidézője is lehet, illetve hogy úgy tekintenek a kódváltásra, mint a rendszertelen gondolkodás és negatív nyelvi attitűd következményére, amelynek érthetetlen beszéd lesz az eredménye. Ezeket a mítoszokat Márku Anita meggyőzően cáfolja, szerinte a nyelvcsérének mindig nyelven kívüli (társadalmi, politikai) okai vannak, s a kódváltást pragmatikai, illetve grammatikai szabályok alakítják annak érdekében, hogy a kommunikáció minél hatékonyabb legyen, amihez mindkét nyelvnek bizonyos szintű ismerete szükséges.

A kötet befejezésekképpen a szerző a hipotéziseire visszatérve tekinti át eredményeit, és fogalmazza meg téziseit. A kódváltáskorpusz elemzése alapján bizonyítható, hogy a kárpátaljai magyarok nem véletlenszerűen keverik egy megnyilatkozáson belül a nyelveket, hanem a társadalmi szabályokat, a nyelvi rendszer normáit, grammatikai kényszereit követik (191). Ennek fő funkciója, hogy a beszélő alkalmazkodjon a megváltozott körülményekhez, mely által a kommunikáció sikeresebbé tehető. A kódváltás leggyakoribb típusa az idézés, de gyakran használják nyelvi játék céljából is, ami szintén tudatos kommunikációs stratégiára utal. A kölcsönzőket illetően leginkább a közvetlen kölcsönzők használatosak, és a legtöbb kölcsönelem főnév. A kölcsönzés pedig — az adatközlők

megítélése szerint — megszokásból történik. Összegzésül a szerző megállapítja, hogy az a kód, amit a kárpátaljai magyar kétnyelvű közösség használ, kárpátaljai magyar kontaktusváltozatnak is nevezhető.

Márku Anita könyve hasznos mindazok számára, akik érdeklődnek a kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar nyelvhasználat iránt, de azok számára is érdekesítő olvasmány lehet, akik kevésbé jártasak a nyelvészeti tudományágakban. A kötet könnyen áttekinthető, az elméleti anyagba beemelt idézetek, fotók érdekessé teszik a téma tanulmányozását, ugyanakkor tudományosan megalapozott adatokat és eredményeket közöl.

Irodalom

- CSERNICKÓ ISTVÁN 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában. Kárpátalján.* Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- CSERNICKÓ ISTVÁN szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- CSERNICKÓ ISTVÁN szerk. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben.* Ungvár, PoliPrint.
- GEREBEN FERENC 1996. Nyelvhasználati szokások kisebbségi helyzetben. Egy határon túli magyarok körében végzett kérdőíves felmérés adatai alapján. In: CSERNICKÓ ISTVÁN–VÁRADI TAMÁS szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat.* Budapest, Tinta Könyvkiadó. 91–97.
- KARMACSI ZOLTÁN 2004. A magyar nyelv használatának lehetőségei Beregszászban és Tiszaújlakon. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICKÓ ISTVÁN szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 97–105.
- MÁRKU ANITA 2003. A magyar nyelv Beregszász szolgáltató egységeiben, boltjaiban, éttermeiben és a piacon, valamint az orvosi rendelőben. In: CSERNICKÓ ISTVÁN szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 100–104.
- MÁRKU ANITA 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyarok körében.* Rákóczi-Füzetek 48. Ungvár–Beregszász, PoliPrint–Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.

KISS ANITA

ERDÉLY JUDIT, Fatikus beszéd. Megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székelyföldi nyelvhasználatban.
A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 7. Sepsiszentgyörgy,
Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2012. (183 lap)

A társas–kapcsolattartó funkció meghatározó a nyelvi tevékenység különböző szerepei között, a mindennapi nyelvhasználati szokások alakítják és megmutatják a társas viszonylatok minőségét. Erdély Judit doktori értekezésként készült monográfiája tömören, mégis átfogóan és hitelesen tárgyalja a székelyföldi nyelvi gyakorlat fatikus, azaz kapcsolatteremtő és -fenntartó elemeit. Munkájának eredményei azért jelentősek, mert a verbális kapcsolatteremtés szokásrendjének a köszönésekben, megszólításokban megmutatkozó változatosságát — a nemzetközi és magyarországi kutatások sokasága ellenére — Erdélyben még nem tárta fel a nyelvészeti kutatás. Székelyföld nyelvhasználatának mai helyzete ebben a tekintetben azért is érdekes lehet, mert bár egykor elszigetelt nyelvi régióknak számított, az utóbbi néhány évtized társadalmi mobilitásának és kommunikációs lehetőségeinek köszönhetően megerősödött a többi nyelvi régióval való kapcsolata.

A székelyföldi fatikus beszéd képe kérdőíves gyűjtésből származó adatokból és azokat árnyaló, kiegészítő megfigyelésekből rajzolódik ki. A vizsgálat elsősorban a köszönésekre és a megszólításokra irányult, a formális–informális kontinuum mentén, a családi és nyilvános viszonylatok sokféleségét figyelembe véve. Az átfogó eredmény érdekében a felmérés tekintettel volt Székelyföld tagságára: egymástól távol eső régiókból, a peremterületekről, városi és falusi környezetből is származnak adatok; a moldvai régióban gyűjtött néhány adatot pedig külön értelmezi a szerző.

A kötet a bevezető, a célok és módszereket bemutató fejezete (9–17) után egy fogalomtiszta, az eddigi tudományos eredményeket ismertető elméleti részre (18–73), majd az eredményeket részletesen tárgyaló egységre (74–163) és egy rövidebb, a csángó gyerekek fatikus nyelvhasználatát bemutató fejezetre tagolódik (164–170).

Az elméleti fejezet (A fatikus kommunikáció fogalma, formái és kommunikációelméleti megközelítései) kifejtettségét az indokolja, hogy a kötet tudományos disszertációként született, amely megkívánja a megközelítési lehetőségek és az elméleti háttér részletezését.

A Fogalomértelmezés című alfejezet (8–23) tárgyalja a fatikus kommunikáció megközelítéseit, Malinowski etnográfiai szemléletű értelmezésétől kezdve a jakobsoni kommunikációs modellben elfoglalt helyén át Dell Hymes felfogásáig, majd utal azokra a nyelvi eszközökre, amelyek a legtipikusabban részt vesznek ennek a funkciónak a kifejezésében, azaz a köszönések, a megszólítások és a tegezés–magázás kérdéseire.

A részletes tudománytörténeti fejezet (Módszerek és eredmények a fatikus nyelvi eszközök és funkciók kutatásában, 24–44) — rámutatva a beszédaktus-elmélet, a diskurzuselemzés, a szociolingvisztika, a néprajz, a beszélésnéprajz, a pragmatika és a szociálpszichológia elemzési lehetőségeire is — a kérdéskörre vonatkozó magyar kutatásokat sorakoztatja fel kronológiai rendben. A szerző a lényeges mozzanatokot kiemelve foglalja össze a nyelvtudományi és néprajzi kiindulópontú értelmezések és elemzések legfontosabb eredményeit. A pragmatika szempontjai és értelmezési módjai, a társas deixisek kutatásának hagyománya ugyanakkor az átfogó kép megalkotásában nagyobb súllyal is megjelenhetett volna (vö. SZILI 2003, SUSZCZYŃSKA 2008, TÁTRAI 2011, VERES-GUŚPIEL 2011).

A fatikus kommunikáció nyelvi eszközeiről szóló egység (45–52) a rendszerzési lehetőségeket összegezve a megszólításokat és a beszédpartnerre utaló elemeket, a köszönéseket, a köszönéspótló kifejezéseket, illetve a kapcsolatfenntartó nyelvi elemeket jelöli meg és jellemzi önálló kategóriaként. Ezek között meglehetősen kis szerepet kap a kapcsolatfenntartó nyelvi elemeket tárgyaló rész, amit ugyan indokolhat az, hogy a kötet nem tárgyalja részletesebben ezt a jelenségkört, azonban nagyon izgalmas és számos pragmatikai eredményt felmutató terület a fatikus beszéd kérdéskörén belül ez is.

Ezen nyelvi eszközök közül külön fejezetben, részletezőbben is bemutatja a szerző a megszólítások (ezen belül értelmezve a tegezés–magázás varianciáját) és a köszönések grammatikai és szemantikai sajátosságait. Ennek a két eszköznek a kiemelését az magyarázza, hogy a szerző empirikus kutatásainak is ez a két tényező áll a középpontjában (53–62).

Bár a kötet tárgya és empirikus anyaga a verbális jellegű fatikus érintkezés, ez szükségképpen mindig összefonódik a nem nyelvi kapcsolattartás megnyilvánulásával, a nagy elméleti fejezet ezért a nonverbális kommunikáció fatikus aspektusait tárgyaló alfejezettel zárul (63–73). Az adatfeldolgozás és elemzés ugyan nem tér ki a verbális és nemverbális elemek összekapcsolódásának gyakorlatára, azonban a testtartás, a fejbólintás, az érintés, a kézfogás mind olyan eszközök, amelyek nélkül a köszönés társas cselekvése nem is igen valósulhat meg.

Az empirikus kutatás eredményeit a vizsgált nyelvhasználati szinterek szerint alfejezetekre tagolódo, így igen strukturált fejezet mutatja be (Kapcsolattartási nyelvhasználati szokások és a fatikus nyelvi formák változatai a székelyföldi beszélt nyelvben a közvetlen kommunikáció szinterein, 74–164). Az anyaggyűjtés, amely 454 a megszólításról és 310 a köszönésekről szóló kérdőívet eredményezett, módszereiben és az anyag értelmezésében is elsődlegesen szociolingvisztikai szemléletű, az elemzésekben, magyarázatokban is kevésbé érvényesülnek a pragmatika lehetséges szempontjai.

A vizsgálatok közegét a közvetlen kommunikáció szinterei, az ott megvalósuló viszonylatoknak az informális-formális tengelyen elrendezhető különböző típusai jelentik; azaz bevonódnak a vizsgálatba a család, a bizalmas, baráti viszonylatok,

az iskola, a lakókörnyezet, a munkahely, a hivatalok és az utca önmagukban is változatos kapcsolattartási lehetőségei is. Az eredmények tárgyalása a legbizalmasabb, leginformálisabb szintértől, a családtól indulva halad a kevésbé formális, nyilvános kapcsolattartási lehetőségek felé, egészen az utca, a tömegközlekedés és a szolgáltatások viszonylattípusaiig.

A családi nyelvi kapcsolattartási formák használatának (75–122) átalakulása, változása a magyar beszélőközösségben az elmúlt évtizedekben mindannyiunk számára érzékelhető volt; a magyarországi és részben a kisebbségi magyarság gyakorlatáról több vizsgálat is született (pl. DOMONKOSI 2002, DÖMÖTÖR 2005, KISS 2003, SÁNDOR 1996), amelyek anyaga biztos kiindulópontot jelent a székelyföldi folyamatok értékeléséhez. A többi színteret tekintve is meghatározó értéke Erdély Judit munkájának, hogy sok esetben reflektál a korábbi felmérések eredményeire, és azok viszonylatában értelmezi saját adatait, ezáltal termékeny dialógusba lépve velük. A családi viszonylatok mindegyikében érzékelhetők annak a változásnak a következményei, hogy a pozicionális családmodellt fokozatosan felváltotta a személyorientált. A székelyföldi eredmények azt mutatják, hogy az ottani változások a fatikus gyakorlatban egy kisebb fáziskéséssel követik a magyarországi folyamatokat. Például a tegező formáknak a családmagon belüli elterjedése már a Székelyföldön is végbement, de a nagyszülők megszólításában még nem érvényesül annyira erőteljesen, mint a magyarországi gyakorlatban.

A baráti, bizalmas viszonylatok nyelvi kapcsolattartási szokásait önálló fejezet mutatja be (122–128), sokszínű nyelvi anyagot vonultatva fel a megszólítások és a köszönések terén is.

Az iskolai nyelvhasználat az aszimmetrikus szerepviszonyok és a szocializációs szerep miatt is fontos színteret jelent a nyelvi kapcsolattartás tekintetében (128–141). A tanárokhöz fordulva a magyarországi felmérések a tetszikelő formáknak a gyerek–felnőtt viszonyt jelző speciális szerepére mutattak rá, míg egyes régiókban (például a Vajdaságban) ennek a körülírt szerkezetnek a használata teljesen hiányzik. A kutatás azt bizonyítja, hogy ebben a tekintetben a székelyföldi nyelvhasználat a magyarországi gyakorlathoz áll közel. A regionális sajátosságok szerepét bizonyítja viszont a *tanci/tancika* megszólítás tipikus előfordulása, amely a köznyelvi nyelvhasználatban legfeljebb tréfás vagy gúnyos említő formaként szerepelhetne.

A nyilvános nyelvhasználati szinterek fatikus elemeit bemutató fejezet (Megszólítások, köszönések a lakókörnyezetben, munkahelyen, a hivatalokban és az utcán, 141–163) jelzi, hogy ebben a tekintetben is zajlanak változások. A nemtegezés változatai közül például — a magyarországi adatok által mutatotthoz hasonló módon — megrendülőben van a magázás egyeduralma. A lakókörnyezet, szomszédság fatikus elemei arra mutatnak, hogy ez a szintér sok tekintetben közelebb áll a baráti, bizalmas viszonylatokhoz, hiszen például magas a *Puszi!* és

a *Pá!* formák előfordulási aránya. A munkahelyi csoportok kapcsolattartási gyakorlata egy iskola és egy ruhagyár adatainak összevetése alapján azt igazolja, hogy a munkahelyi hierarchia státusz- vagy szolidaritásorientált jellege erős korrelációt mutat a használt fatikus elemekkel.

A gyűjtött anyag egészéből kirajzolódni látszik egy olyan — meglátásom szerint további figyelemre méltó — használati tendencia, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban használják a bizalmas formákat nem bizalmas, nyilvános színtereken is; ilyen formának tekinthető például a férfi orvoshoz forduló *Kezét csókolom!* köszönés alkalmazása. Hasonló, a kötet egészében megmutató tendenciának tűnik például az is, hogy a búcsúzás során bevettebb, általánosabb jelenség a köszönéspótlók alkalmazása, mint a kapcsolat megnyitása során. Ezek a kiemelt jelenségek arra hívják föl a figyelmet, hogy a kutatás anyaga számos érdekes, további elemzésre sarkalló adatot is tartalmaz.

Mivel az adatok tárgyalása a különböző színterek nézőpontjából történik, ezért az egyes formákhoz tartozó különböző használati módokról kapott információk külön, kifejtetlen láncolatot alkotnak a szövegben, így fokozatosan bomlik ki, hogy egy-egy formához mennyire sajátos stílusérték, mennyire sok tényező által meghatározott társas jelentés járulhat. Jól szemléltetheti ezt a *Szervusz!* köszönés példája, amely egyrészt idősebbek között gyakori, illetve idősebbektől gyerekekhez fordulva használatos, másrészt azonban egyéb viszonylatokban képes a tegezés tiszteletadó jellegének az érzékeltetésére is.

Külön részfejezetet szánt a szerző a nyilvános színterek tárgyalásán belül a kisebbségi kétnyelvűség körülményeiből adódó hatásoknak, sőt egy 60 kérdőívet és 12 interjút feldolgozó külön vizsgálati panelt is szentelt a kérdéskörnek, kifejezetten Sepsiszentgyörgy szokásrendjére koncentrálna. Ez a fejezet igazolja, hogy a nyilvános színtereken nagyon gyakori a már a kapcsolatfelvételen megnyilvánuló kódváltás, sőt konfliktusok, a másik nyelv megtanulására utaló elvárásokat kifejtő beszédaktusok is előfordulnak.

A kutatáshoz nem szervesen kapcsolódó, de nagyon fontos nyelvi anyagot tárgyal a könyv utolsó fejezete (Fatikus elemek a moldvai csángó gyerekek nyelvhasználatában, 164–170), amely a csángó falvakban missziót teljesítő pedagógusok segítségével, gyerekekkel kitöltetett 33 kérdőív eredményeit mutatja be. Ezek az adatok nem alkalmasak arra, hogy a csángó közösségek teljes nyelvi kapcsolattartási gyakorlatáról képet adjanak, viszont már így is több sajátosság mutatja a terület eltérő fatikus szokásrendjét. Jóval magasabb arányú például a szülők nemtegező megszólításának aránya, feltételezhető a kapcsolatfelvétel során sajátos, regionális köszönéspótlók általános érvényű használata (pl. *Mit csinál? Megjárta?*), és ebben a gyerekektől gyűjtött anyagban is előfordul a *kend* névmás.

A kutatás egészének anyaga az eddigi magyarországi vizsgálatokkal, így saját eredményeimmel (DOMONKOSI 2002) összevetve is meggyőzően mutatja azt,

amit Péntek János fogalmaz meg a kötet bevezetőjében: „a megszólításokban és a köszönésekben, a tegező és egyéb divatos, néha elviselhetetlenül vulgáris vagy éppen agresszív fordulatokban is »határtalanodik« a magyar nyelv” (8).

Erdély Judit munkája igen gazdag keresztmetszetét adja a székelyföldi fatikus beszédnek, a világos stílusú értelmezések mellett diagramok, táblázatok segítenek jelenségek, korosztályi és településtípusok szerinti különbségek megértésében, az idézett és értelmezett nyelvi adatok sokasága pedig közel hozza, szinte megtapasztalhatóvá teszi a nyelvhasználati gyakorlatot. Néhány tekintetben mégis további várakozások ébredhetnek a nyelvi kapcsolattartás tanulmányozói-ban: mint tudományos szövegből nagyon hiányolom a munkából egyrészt a lezáró, összegző egységet, egy átfogó képet, a főbb tendenciákat megmutató fejezetet, másrészt pedig az adatgyűjtést dokumentáló kérdőívek anyagát, hiszen a szöveg sokszor hivatkozik rájuk, és informatívak lehetnének a korábbi kutatásokhoz való viszonyt tekintve, illetve a későbbi hasonló vizsgálódásokat megalapozva is. Bár nem tartozik az ismertetett kutatás céljai közé, sőt önálló, átfogó vizsgálódást igényelne, mégis a székelyföldi fatikus beszédéről gondolkodva jó lenne olvasni emellett arról is, hogy a székely észjárás sztereotipikus furfangossága hogyan vonódik be a fatikus beszédbe, hiszen a small talk működése, illetve a kapcsolattartó diszkurzív elemek minden bizonnyal mutatják ennek sajátosságait.

Irodalom

- DOMONKOSI ÁGNES 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 79. Debrecen.
- DÖMÖTÖR ADRIENN 2005. Tegezés/nemtegezés, köszönés, megszólítás a családban. *Magyar Nyelvőr* 129: 299–318.
- KISS JENŐ 2003. Ezredfordulós köszönés- és megszólításformák a magyar nyelvközösségben. *Magyar Nyelvjárások* 41: 315–319.
- MAŁGORZATA SUSZCZYŃSKA 2008. Some Communicative Strategies in Hungary. *Journal for EuroLinguistiX* 5: 59–79.
- SÁNDOR ANNA 1996. Koloni köszönés- és megszólításformák. *Magyar Nyelvőr* 120: 303–318.
- SZILI KATALIN 2003. A magázás-tegezés lélektanáról. In: HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság. 366–370.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- VERES-GUŠPIEL AGNIESZKA 2011. A tegező és a nemtegező formák használata a magyar és a lengyel egyetemisták nyelvében. *THL2* 2011/1–2: 38–55.

SÁNDOR KLÁRA, **A székely írás nyomában.**
Budapest, Typotex, 2014. (353 lap)

A hosszú időn keresztül homályba burkolódzó és csak kevesek által ismert, használt, esetleg kutatott székely írás a rendszerváltozás óta fokozatosan növekvő érdeklődésnek örvend. Ezzel minden kétséget kizáróan fénykorába jutott: hagyományőrző körök írják buzgón különféle szövegeiket a székely írás betűivel; székely írásos helynévtáblák árasztják el az ország falvait a lakosság etnikai hovatartozásának mindennemű figyelembevétel nélkül; betűkészletek és írást segítő programcskák garmadája áll az internet nemzedékének szolgálatában az írás használatát segítő. Emellett értékes talizmánként került be a székely írás a dilettánsok, politikai kalandorok és haszonszerzők tarsolyába is. Mindennek „hála”, ideológiai töltetet is kapott. Egyesek az egykor volt dicső nemzet egyik fontos örökségéként értékelve tekintenek fel rá, mások a múltba révedés és maradiság giccses tablójának darabjaként fintorognak a betűk láttán. Semleges átláspont kialakítására, érzelmektől mentes diskurzusra nehezen adódik lehetőség.

A témával ismerkedő laikus olvasó hatalmas irodalommal kényszerül szembesülni. Az internetes oldalakon fellelhető cikkek, tanulmányok mennyisége szinte áttekinthetetlenül nagyra duzzadt, az ebben való eligazodás megfelelő szakmai ismeretek nélkül a lehetetlennel határos vállalkozás. Ezen a ponton egy szomorú megállapítást kell tennünk: ez a csábítónak ható bőség nemcsak hogy zavarba ejtő, de nagyjából fordítottan arányos a minőséggel, azaz az interneten fellelhető irodalom nem igazán alkalmas a témában való biztonságos eligazodásra, kezdő ismerkedő lépések megtételére. Sajnos nem sokkal állunk jobban a nyomtatásban megjelent művek vonatkozásában sem. Ha most teljesen elvonatkoztatunk az ún. bővli kategóriába sorolható irományok tengerétől — melynek kritikus leválasztására a laikus szintén nem képes —, akkor azt tapasztaljuk, hogy elenyésző a székely írással kapcsolatos ismereteinket szakszerűen és közérthetően összefoglaló munkák száma. Itt nem kívánunk belebonyolódni a részletekbe, így a teljesség igénye nélkül hozzuk NÉMETH 1934-es és VÁSÁRY 1974-es összefoglaló munkáját, melyek nemcsak fontos pillanatképek a kutatás korabeli állásáról, hanem egyúttal közkönyvtárak polcain is rendelkezésre állnak. Az ide vonatkozó további irodalom megtalálható Sándor Klára művének bibliográfiai jegyzékében.

A székely írás kutatását további problémák is nehezítik. A mai napig nem áll rendelkezésünkre olyan összefoglaló mű, mely a székely írás ismert és hiteles emlékeit korszerűen dokumentálná és legalább azok filológiai vonatkozásait rendszerszerűen tárgyalná. SEBESTYÉN GYULA (1915) volt az első — és egyben az utolsó is —, aki megkísérelte ennek a munkának az elvégzését. A matuzsálemi

korba ért mű azonban sok tekintetben meghaladott, és a ma ismert emlékeknek csak kis hányadát tartalmazza. Szövegkiadások dolgában sem jeleskedett ezidáig a tudomány. Mindössze két — a bolognai és az énlaki — emlék kapcsán vehet kézbe az olvasó komolynak mondható tanulmányokat. Mindezek ismeretében kijelenthető: az akadémiai tudomány jelenleg nem tart ott, hogy a székely írásról, annak minden vonatkozó aspektusáról komolyan vehető összefoglaló munkát tegyen le az asztalra.

Sándor Klára ebben a furcsa kettős helyzetben — egyrészt felfokozott érdeklődés a laikus tömegek részéről, másrészt viszonylag lassú, már-már az érdektelenség határát súroló kutatói aktivitás — vállalkozott arra a feladatra, hogy összefoglalja, és a megértéshez szakirányú egyetemi diplomát nem igénylő, közérthető formában közkinccsé tegye a székely írással kapcsolatosan ezidáig elért tudományos eredményeket. A mű nem kíván se több, se kevesebb lenni, mint eligazodást segítő irányítú a hatalmassá nőtt zavarosban. „Titkos” küldetése lehet a kötetnek, hogy inspirálja azokat a fiatal, kutatói pályára készülő egyetemistákat, gimnazistákat, akik még csak a témakeresés időszakában vannak, és egyszer talán — a kötetnek hála — a székely írás elismert kutatói lesznek. Engedtessek meg egy idevágó személyes megjegyzés: jómagam LIGETI LAJOS 1986-os művének olvasása során, akkor még matematika szakos hallgatóként kötöttem életre szóló barátságot a turkológiával.

Sándor Klarával egyetemben a könyvet ismertető is hasonló kettős helyzetben van. Turkológusként, a rovásírásos emlékek kutatójaként egyrészt kötelességünk ellenőrizni, hogy a könyvben szereplő adatok, tények, következtetések helytállóak-e. Szerencsénk van, ez a kérdés röviden elintézhető. Válaszunk: igen. Másrészt ki kell bújnunk nyelvész-turkológusi szerepkörünkből; ezt egyébként a szerző is meg kellett tegye a mű írása során. Nem azt kell ugyanis vizsgálnunk, mely fonéma-definíciót alkalmazza szerző. Ezzel a kérdéssel ugyan régtől fogva bíbelődnek a nyelvészek, a mű célja szempontjából mégsem releváns. Az sem túlságosan lényeges probléma, hogy a szerzővel ellentétben magunk az írásrendszereket egy eltérő, kissé differenciáltabb rendszer segítségével osztályozzuk. Amit viszont meg kell tennünk — megint a szerzővel egyetemben —: bele kell helyezkednünk a laikus, ismerethiányban szenvedő olvasó szerepébe. Nehéz feladat ez, ugyanis nem lehet tudni, mit nem tud az olvasó, esetleg mit tud tévesen. Az olvasók sokfélék, az elvárások és igények ezzel arányosan szintén eltérők. Mindezeknek megfelelni nem egyszerű kihívás.

De lássuk ezután a kissé hosszúra nyúlt bevezető után az ismertető könyv felépítését!

A bevezetők után következő, Mediterrán körút címet viselő fejezet az alapfogalmak tisztásására született. Nemcsak a hang, fonéma, betű és graféma lehetséges definícióit tárja elénk a szerző, hanem egy rövid írástörténeti bevezetővel

is segíti a laikusok eligazodását. Az írásrendszerek logikáját, szabályszerűségeit felvonultató példák segítségével végigjárhatjuk az író ember több ezer éves történetének legfontosabb állomásait az egyiptomi hieroglifáktól az indiai bráhmí írásig, a minószi lineáris A-val írt agyagtábláktól a glagolita betűkig.

A következő, Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig című fejezet lényegében a nomád török népek által hátrahagyott rovásírásos emlékek rövid bemutatására vállalkozik. A leghíresebb és egyben legtöbbet kutatott orhoni emlékektől indulva eljutunk a még megfejtetlen kelet-európai kazár és kárpát-medencei avar emlékekig. A témában járatlan olvasónak olyan érzése támadhat, hogy a turkológia már sokkal előrébb jár, mint a székely emlékek kutatása, hiszen sorjáznak a szövegkiadások, elméleti következtetések Sándor Klára összefoglalásában. Sajnos csálóka ez a kép, a vonatkozó művek alapos tanulmányozása során tátongó lyukakra bukkanunk. Hiányzik például az emlékek rendszerszerű paleográfiai vizsgálata. A feldolgozások pedig legtöbbször nem lépnek túl a szövegek filológiai szempontú értékelésén. (Két apró példa az emlékek többszintű — a makrokörnyezetet, régészeti, történeti aspektusokat egyszerre figyelembe vevő — feldolgozására: SZALONTAI-KÁROLY 2013 és ŌSAWA 2011.) Sok esetben az emlékek korszerű, tudományos igényeket kielégítő dokumentálása sem történt még meg. A kelet-európai töredékek kapcsán többek között ezért sem tud előrébb jutni a kutatás. Ez pedig közvetlen kihatással van a székely írás keleti kapcsolatait firtató vizsgálatokra is.

A szerző keveset időzik a rovásírás elterjedését taglaló kérdések körül. Maga a cím és a felsorolás is azt sugallhatja az olvasó számára, hogy egy egyirányú — kelet-nyugati — folyamatról van szó. Habár Sándor Klára világosan érvel amellett, hogy egy közelebről meg nem határozható — de minden bizonnyal a korai török-iráni kapcsolatok területi határain belül elhelyezkedő — központból a szélrózsa minden irányába szétterjedő különféle variánsok hálózatával kell számolnunk, ez azonban könnyen elkerülheti a járatlan olvasó figyelmét — mivel nincs markánsan kiemelve a műben.

Örvendetes lett volna, ha a keleti ótörök rovásírás eredete kapcsán megemlíti a szerző CLAUSON 1970-es tanulmányát, ugyanis ez azon ritka próbálkozások egyike, mely rendszerszerű összefüggések feltárására törekszik, így módszertani szempontból példaértékű.

Fontos lett volna még kicsivel többet időzni annál a kérdésnél — mely egyébként a turkológiai irodalomban is csak hébe-hóba bukkan fel —, hogy a török rovásírás alapvetően magánhangzó-mássalhangzó szegmenseket (VC) jelöl, és ez szöges ellentétben áll a környező *abjad* és *abugida* írások mássalhangzó-magánhangzós (CV) logikájával.

Ezek után egy nyúlfarknyi fejezet következik Tiszán innen és Dunán túl címmel. Rövidsége ellenére kulcsfontosságúak az itt szereplő információk. A homokmégyhalomi feliratot sokáig köztes láncszemnek tekintette a tudomány a török (esetleg

az avar) és a székely írás között. Egyszersmind ékes bizonyítékként emlegeték/emlegetik annak igazolására, hogy a honfoglaló magyarok nem csak ismerték, de használták is a rovásírást. Ezen keresztül pedig összmagyar írássá avantsálták a székely írást. Sándor Klára világosan és helyesen érvel amellett, hogy ezek a felvetések megalapozatlanok (voltak), azaz az emlékek nagy valószínűség szerint nincs köze a honfoglaló magyarokhoz, illetve nem tölti be a köztes láncszem szerepét. A vizsgálat „szomorú” tanulsága, hogy egyelőre nem ismerünk köztes láncszemet. A fejezetben még helyet kapó alsóbüi feliratot sokan a székely írás első emlékének tekintik. A jelek formája valóban erre enged következtetni, de értelmes olvasat hiányában egyelőre csak potenciális lehetőségként vehetjük számba. Az összmagyar rováshasználatnak ez az emlék ugyanúgy nem bizonyítéka.

Sándor Klára ebben a fejezetben kissé megengedő VÉKONY GÁBOR hipotézishalmazait illetően. Tanácsosabb lenne a kritikusabb hang, még mielőtt azt gondolná a kedves olvasó, hogy az egyébként szellemes gondolatok kellően szilárd talajon fogantak. A homokmégy-halomi felirat jelei kapcsán ezt írja Sándor Klára (97): „Vékony Gábor viszont a török *oq* ’nyíl’ szó bolgár-török megfelelőjének, *uχ*-nak olvassa, ’lőj’ jelentésűnek értelmezi” (vö. VÉKONY 2004: 214–216). Ez a névszóból könnyűszerrel levezetett ige — melyet egyébként semmilyen ismert török forrásból nem tudunk adatolni — a török nyelvekről alkotott ismereteink teljes sutba vetését jelentené. A továbbiakban még fel-felbukkannak VÉKONY ötletelései, ezekkel kapcsolatban a szerző már megfelelően kritikus hangot üt meg.

A magyar nyelvet írni kezdik... című fejezet igen fontos kérdéseket taglal. A szerző kiválóan foglalja össze a székely ábécére vonatkozó ismereteinket. Külön hangsúlyt fektet a grafotaktikai sajátosságokra, és alaposan bemutatja a történeti székely ábécé többé-kevésbé biztosan rekonstruálható létrejöttének fázisait. A grafotaktikai jellemzők ismertetése kapcsán megjegyzi a szerző, hogy a székely írásban „eredetileg csak a hosszú magánhangzókat írták ki, és azokat, amelyek szó végén álltak” (121). Ezt elsősorban annak alapján gondolja, hogy a „székely írás grafotaktikai szempontból hasonlóságot mutat az arameus írásokkal és közelebbi rokonságával, a keleti türkkel” (121). Erre a feltevésre ugyanakkor semmilyen határozott jel nem utal. Egyrészt olvashatatlan vagy nagy mértékben bizonytalan olvasatú szövegek jönnek létre, ha sok magánhangzót tartalmazó nyelvek szövegeiben nem jelöljük valamilyen módon a rövid magánhangzókat is. Másrészt nem ismerünk egyetlen olyan török írásrendszert sem, amely hasonló megoldással élt volna. Ráadásul a törökökkel szoros kapcsolatban álló iráni népek írásrendszerei — melyekből a rovásírások részlegesen levezethetők — már mutatják a rövid magánhangzók jelölésének kezdetleges technikáit.

A következő fejezet — Árpád népe vagy Csaba népe? — fontos művelődés-történeti kérdéseket taglal. Sándor Klára röviden összefoglalja török eredetű *betű* és *ír* szavaink nyelvtörténeti hátterét: különféle hangváltozásokkal, r-török nyelvekkel ismerkedhet meg az olvasó. Ez a kis leírás minden bizonnyal túl komplexre sikeredett. Az összefüggések megértéséhez jelentős utánaolvasás szükséges.

A székely eredetkérdés is ugyanebben a fejezetben kerül terítékre. A szerző véleménye szerint négy számba vehető felvetés ismeretes: 1) A székelyek a hunok leszármazottai. A nézet tudományosan meghaladott, habár dilettánsok és laikusok körében a mai napig nagy népszerűségnek örvend. 2) A kettős honfoglalás elméletének megfelelően az első körben betelepülők között kell látnunk a székelyek eleit. Szintén meghaladott nézet. 3) A „székelyek a többi magyarokból hátrvédelemre szervezett népség” (152). 4) A „székelyek a magyarsághoz a honfoglalás előtt csatlakozó önálló, eredetileg török nyelvű etnikum utódai” (152). E két utóbbi — végletesen ellentétes — lehetőségben rágódik a mai napig a tudomány. A szerző beható részletességgel ismerteti a különféle argumentációkat, nyelvészeti és régészeti megfontolásokat, illetve a székely írás szerepét az eredetkérdés kutatásában. Továbbá világosan rámutat a problémákra, és felvázolja a lehetséges kutatási irányvonalakat, előrelépési lehetőségeket.

A következő fejezetek a székely írás emlékeinek bemutatására vállalkoznak. Elsőként, Templomi ősgraffitik cím alatt vonulnak föl a templomokban található feliratos emlékek. Ebben a fejezetben kiemelten beszél a szerző egy új emlékkatalógus fontosságáról (177). Az egyes emlékek megfelelő dokumentálása — jó minőségű fényképek és rajzok, lelőhely és leletkörülmények bemutatása — nélkül fikarcnyit sem fogunk tudni előrelépni a székely írás kutatásában. A bemutatott emlékek a készítés időpontjának megfelelően évszázadok szerint lettek csoportosítva. Ez egy világos alapokon nyugvó rendszer, mely egyúttal segíti az írás változásának pontos nyomon követését is. Az egyébként szokványos filológiai leírást jól kiegészítik és színesítik az itt-ott felbukkanó művelődéstörténeti megjegyzések.

A templomi feliratokat A székelyek betűi, amelyeket fákba rónak című fejezetben azon kéziratos emlékek követik, melyek papíron maradtak fent. Ide tartozik a székely írás leghíresebb emléke, a bolognai naptár, melynek Sándor Klára kétséget kizáróan legavatottabb ismerője (vö. SÁNDOR 1991). Ezt követi többek között 1) a nikolsburgi ábécé, mely tudatosan utánozza a fába rótt jelek formai sajátosságait, 2) az isztambuli felirat másolata és 3) Telegdi János Rudimentája. A kéziratban szereplő ún. bogárjelek, melyeket *Capita dictionum*-ként is ismerhet a járatosabb olvasó, hosszú ideig komoly fejtörést okoztak a kérdés kutatói számára (vö. MÁTÉ 2001).

A székely írást írni kezdik című fejezet elsősorban az íráshasználat mikéntjével, színes történetével foglalkozik. Olyan kérdésekre keresi a szerző a választ,

hogy kik, mikor és milyen célból használták az írást. Továbbá világosan rámutat arra a tényre, hogy a székely írást nem információ közlésére használták, hanem szimbolikus szerepet töltött be. Identitásjelölő szerepére számos példát találunk az adott fejezetben (is). Érdekes emberi sorsok és élettörténetek sorakoznak egymás után — igazi művelődéstörténeti csemege.

A kötet kutatástörténeti fejezettel zárul, melyből megtudhatja az olvasó, honnan indult a kérdés kutatása, és hol áll napjainkban. Külön öröm olvasni — melyről persze más forrásból is van már információnk —, hogy létrejött végre-valahára egy akadémiai munkacsoport, mely egy új emléktár felállítása körül munkálkodik. Kutató és laikus egyaránt nagy érdeklődéssel várja a kötetet.

Rövid ismertetésünk végén leszögezhetjük: a téma iránt érdeklődő jó vásárt csinál a könyv megvételével. Sándor Klára szakszerűen, viszonylag könnyen emészthető formában és élvezetes stílusban foglalja össze a székely írással kapcsolatos ismereteinket, s még sok mindent, ami körülötte van. Reméljük, hogy ezzel együtt a székely írásról alkotott tévképzetek felszámolásához is hozzájárul a mű.

Irodalom

- CLAUSON, GERARD 1970. The Origin of the Turkish “Runic” Alphabet. *Acta Orientalia Havniae* 32: 51–76.
- FERENCZI SÁNDOR 1936. *Az énlaki rovásírásos felirat*. Cluj, Minerva.
- LIGETI LAJOS 1986. *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MÁTÉ ZSOLT 2001. A székely rovásírás latin rejtélye. *Nyelvtudományi Közlemények* 98: 186–192.
- NÉMETH GYULA 1934. A magyar rovásírás. In: MELICH JÁNOS–GOMBOCZ ZOLTÁN szerk., *A magyar nyelv tudomány kézikönyve 2/2*. Budapest.
- ŌSAWA, TAKASHI 2011. Revisiting the Ongi inscription of Mongolia from the Second Turkic Qayanate on the basis of rubbings by G. J. Ramstedt. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 93: 147–203.
- SÁNDOR KLÁRA 1991. *A Bolognai Rovás emlék*. Szeged, Magyar Őstörténeti Kutatócsoport.
- SEBESTYÉN GYULA 1915. *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- SZALONTAI, CSABA–KÁROLY, LÁSZLÓ 2013. Runiform fragments of the late Avar period from Hungary. *Acta Orientalia Hungarica* 66: 365–396.
- VÁSÁRY ISTVÁN 1974. A magyar rovásírás. A kutatás története és helyzete. *Keletkutatás* 1974: 159–171.
- VÉKONY GÁBOR 2004. *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története*. Budapest, Nap Kiadó.

KÁROLY LÁSZLÓ

KISS KÁLMÁN, **Csúry Bálint és a szamosháti tájnyelv.** Partiumi Füzetek 83. Nagyvárad, Varadinum Script Kiadó, 2015. (301 lap)

A Partiumi Füzetek 83. kiadványa 2015 őszén került a határon túli és az anyaországi olvasóközönség kezébe. A könyv a Csúry Bálintról szóló munkák körében azért számít újszerűnek és bizonyos tekintetben hiánypótlónak is, mert benne a szerző — a szintén Egriből származó Kiss Kálmán — kifejezetten a Szamoshát vonatkozásában és a szamosháti emberek perspektívájából látatja a nyelvjáráskutató tudós professzor alakját, a Csúry életéhez köthető eseményeket és a nyelvvel, nyelvjárásokkal kapcsolatos nézeteket, vélekedéseket. Ezzel együtt a szülőföld iránti személyes felelősség és a Csúry Bálint, a híressé vált „földi” iránt tanúsított tisztelet az egész könyv hangnemét és mondanivalóját végigkíséri: „A Szatmár megyei Egri a szülőfalum, ahol a gyermekkoromat és a diákéveimet töltöttem. Jól ismerem, és ha úgy adódik, szívesen beszélem ezt a nyelvjárást. A szülői házunk közelében volt a Csúry-porta, a nagy nyelvész szülőháza, amelyet a Csúry család kihalását követően, 1974-ig a helybeli mtsz használt. [...] Személyesen nem ismerhettem Csúryt, mert halála után hét évvel születtem, de szüleim, nagyszüleim és a falumbeliek mindig a legnagyobb tisztelettel beszéltek a Csúry családról.” — olvashatjuk a szerző személyes vallomását a Csúry-biográfia bevezető részében (21).

Témáját tekintve a könyv három nagy részből áll: ezek közül az első egy Csúry-életrajz, amely a könyv címevel megegyező a Csúry Bálint és a szamosháti tájnyelv, valamint az Út a világhírnév felé című fejezetekből áll. Ezekben részletes, adatgazdag betekintést nyerünk a gyermek Csúry életébe: az egri, a szatmárnémeti és a kolozsvári tanulóévekbe, valamint az azt követő tanári és kutatói pálya kezdeti és érett időszakába. A tanulóévekkel kapcsolatosan például — a diáktársaknak, tantárgyaknak, vizsgatárgyaknak a felsorakoztatása mellett — Csúrynek az egyes iskolai években nyújtott teljesítményét is nyomon követhetjük: a hátramaradt bizonyítványokat s a vizsgaeredményeket is bemutatja a szerző. Mindezek mellett a nyelvjáráskutatóval kapcsolatos anekdoták, levélrészletek is bekerülnek az elbeszélésbe. Az érintett fejezeteket tehát az objektív és a szubjektív nézőpontok váltakozása jellemzi, ami szervesen hozzájárul ahhoz, hogy a könyv „főhőséről” élethű és emberközeli képet kapjunk. Az életrajzi adatok mellett ugyanakkor megjelenik a történelmi háttér, és feltűnnek a szülőfalu, a valamikori és a jelenlegi Egri, az oktatás és egyházi élet stb. jellegzetes mozzanatai, de a Csúry által vezetett és a Csúry halála után folytatott nyelvjáráskutatás, a tudománytörténeti áttekintés is ugyanúgy kirajzolódik előttünk.

Kiss Kálmán a Csúry-életrajzot és a hozzá kapcsolódó háttérrel többféle megvilágításba helyezi tehát, ami nem meglepő, mivel a szerző az elmúlt években több olyan kutatást is végzett, amelyek többé-kevésbé mind érintik a szóban forgó

témát. A Partiumi Füzetek 31. kiadványaként 2004-ben jelent meg az Egri község kismonográfiája című kötete. Mindemellett Csúry Bálint a magyar népnyelv első okleveles professzora és Csúry Bálint Szamosháti szótára címmel előadást is tartott a témáról. Az előbbit 2007-ben azon a névadó ünnepségen, amely alkalmával az Egri I–VIII. Osztályos Általános Iskola hivatalosan is felvette Csúry Bálint nevét, az utóbbit pedig a hasonló témákra fókuszáló, 2008-ban megrendezett Partiumi Honismereti Konferencián.

A könyv második része Kiss Kálmánnak az esettanulmányát mutatja be, ami a következő négy fejezetet foglalja magába. Ezekben a szerző a tájnyelvet a helynevek kapcsán állítja középpontba. A köznyelv, az irodalmi nyelv és a tájnyelv meghatározása, valamint Szamoshát kistájnak a bemutatása után az 1935–1936-ban megjelent Szamosháti szótárban szereplő helynévállományt és az ebből kihámozható fonémarendszert ismerteti, a köznyelvi és a nyelvjárási formákkal együtt. Ugyanakkor nem áll meg a helynevek pusztá felsorolásánál.

„A nagyszülék másképp beszélnek, mint az unokák és szülék. E különbségek bepillantást engednek a nyelvjárás történetének egymásutánjába.” — olvashatjuk Csúry Bálint gondolatait A magyar nyelvjárás kutatás módszertanához című 1912-ben írott tanulmányában. Kiss Kálmán a nagy elődhöz hasonlóan szintén ebből a gondolatból indul ki: „Véleményem szerint a szamosháti tájnyelvi változásokról érdekes adatokkal szolgálhatunk, ha összehasonlítjuk a Csúry által lejegyzett határneveket (néhány évtizede földrajzi nevek) a Szamoshát településeiről – az évtizedekkel későbbi, de csak Egriben följegyzett – nevekkel.” (172). A részletes felvezetés után Csúry Bálint szamosháti helynévgyűjtését későbbi egri gyűjtésekkel hasonlítja össze: a saját, 1977-ben végzett gyűjtésével és a Bura László által összeállított helynévanyaggal, ami 2008-ban, a Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei) című kötetben látott napvilágot. Ez utóbbi az élőnyelvek mellett történeti adatokat is tartalmaz, 19. századi és 20. századi forrásokra támaszkodik.

Az összehasonlítást a szerző úgy végzi el, hogy a hangsúlyt a hangtani jelenségekre, a fonetikai változásokra fekteti. Néhány példa az általa összeállított adatbázisból, amelyek esetében az első helyen a köznyelvi, a másodikikon a történeti, a harmadikon pedig a szinkrón, élőnyelvi szóalak szerepel: *Kátyós-hát ~ Kátyóus-hát ~ Kátyóshát, Nagy-éger-oldal ~ Nagyégeróoldal ~ Nagyégeróoldál, Telekkert ~ Telekkērt ~ Telekkert* (185).

Az összevetés után Kiss Kálmán megjegyzi, hogy az adatok számára való tekintettel messzemenő következtetések levonására nem vállalkozhat. Az értelmezést tehát az olvasóra hagyja, s a fejezetet mindössze a következő összegző megállapítással zárja: „A bemutatott jelenségek azt hivatottak tudományosan bizonyítani, hogy bizonyos hangtani jelenségek megmaradtak, és mások viszont közelítettek a köznyelvi kiejtéshez.” (186). Ezen a ponton tér vissza az egész könyvet végigkísérő gondolathoz, a romániai magyar oktatás és ezen belül az anyanyelv- és az anyanyelvjárás-oktatás kérdéséhez. Egyfajta tanári–tanítói

szemléletváltást szorgalmaz, a diákok nyelvjárási ismereteire támaszkodó tanítás fontosságát hangsúlyozza.

A fonetikai változások szemléltetésén túl az egri helynévrendszert illetően az általa bemutatott adatállomány egyéb érdekes adalékokkal is szolgál. A listát tanulmányozva például arról is tudomást szerezhetünk, hogy melyek azok a nevek, amelyek a 19. században és a 20. században is meglehettek, és jelenleg is a névállomány részét képezik, s melyek azok, amelyek a névhasználók körében ma már ismeretlennek számítanak: feltehetőleg vagy a peremnévkincsbe tartoznak, vagy teljesen ki is estek a névállományból. Az *Általberektő*, *Belsőkut*, *Csikászó* nevek például mind a Szamosháti szótárban, mind a jelenkori gyűjtésben megtalálhatók, ezzel szemben a *Berekhát*, *Berekmocsár*, *Dabolci körtefája* határneveket — bár az 1935–1936-os szótárban még megjelennek — az egri lakosság ma már nem ismeri. Ebben a tekintetben Kiss Kálmán munkája akár egy későbbi, szamosháti szocioonomasztikai kutatás kiindulópontja is lehet.

A harmadik rész tematikáját tekintve lényegesen eltér az előző kettőtől, nem kapcsolódik szervesen hozzájuk, inkább csak kiegészítésként, példanyagként jelenik meg a könyvben. Olvasókönyvszerű, hiszen szamosháti — főként Egriből származó — lakodalmas szokásokat s a népi költészet darabjait, nyelvjárási forrásokat vonultat fel. Mindemellett a könyv előző fejezeteihez tartozó illusztrációkat, az adattárat s a jelen munka méltatásait is itt találjuk meg.

Összegzésként a fent említettek fényében azt állapíthatjuk meg, hogy a könyv mind szerkezetét, mind tematikáját tekintve heterogén, nem tekinthető teljesen egységesnek. Számptalan kérdést, problémát érint és körvonalaz, ezek többsége azonban megmarad a kérdésfelvetés szintjén. Egyrészt azért, mert részletes tárgyalásuk szétfeszítené a vállalt kutatás kereteit, másrészt azért, mert még nem született egységes álláspont, illetve minden részletre kiterjedő vizsgálat a felvetődő kérdések érdembeli megválaszolásához. A számos hivatkozás arról árulkodik, hogy a szerző alaposan tájékozódott a témát illetően, a végső konklúzió azonban még kirajzolódóban van. A különböző idejű gyűjtések összevetése és az ahhoz kapcsolódó kérdésfelvetés további kutatások elvégzésére sarkallja az olvasót.

Kiss Kálmán Széchenyi-idézzel kezdi könyvét: „Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent és munkálkodhass a jövőn.” Ehhez az állásponthez végig hűen ragaszkodik. Úgy is mint hivatástudattal rendelkező magyartanár és iskolaigazgató, úgy is mint az anyanyelvét és az anyanyelvjárást védő határon túli magyar és úgy is mint a szülőföldje iránt felelősséget érző szamosháti ember. Mindez érezhető abban, ahogyan ír, hiszen mindhárom identitása hangján egyszerre szól hozzánk. Könyvét mindenképpen számon kell tartanunk az onomasztikával, a dialektológiával és a Csúry-élettörténettel foglalkozó tudománynépszerűsítő művek sorában.

SZILÁGYI VARGA ZSUZSA

Beszámoló a 2014/2015. tanévről

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének személyi összetételében az előző tanévhez képest nem történt változás. A tanszék oktatói az alábbiak voltak: dr. Hoffmann István egyetemi tanár, tanszékvezető, dr. Tóth Valéria és dr. Kis Tamás egyetemi docens, dr. Rácz Anita, dr. Dobi Edit, dr. Győrffy Erzsébet és dr. Reszegi Katalin egyetemi adjunktus, továbbá dr. Fehér Krisztina tanársegéd. Dr. Póczos Rita a második félévben tért vissza a tanszékre gyermekgondozási szabadságról. A tanszék könyvtárosa (a Finnugor Tanszékkel közösen) Hoffmann Istvánné, az intézet titkára Kecskemétiné Legoza Eszter, ügyvivőszakértője pedig Szűcs Imre volt. A szakmódszertani képzésbe továbbra is óradóként kapcsolódott be a gyakorlóiskola tanára, Sápiné Bényei Rita és Mászlainé dr. Nagy Judit, a Svetits Katolikus Gimnázium tanára.

A tanszék oktatói közül 2015 tavaszán Rácz Anita Etnonimák a régi magyar településnevekben című értekezésével habilitált címet szerzett a Debreceni Egyetemen. Ugyanőt 2015. július 1-jétől a Magyar és Finnugor Nyelvtudományi Intézet igazgatóhelyettesévé választották.

A doktori képzés a Kertész András professzor vezette Nyelvészeti Doktori Iskolában a Magyar és Finnugor Nyelvészeti Doktori Program keretében folyt Hoffmann István irányításával. A magyar nyelvészeti alprogramot Tóth Valéria vezette. A doktori alprogram hallgatói a 2014/2015. tanévben az alábbiak voltak: III. évfolyam: Katona Csilla, Kovács Helga, E. Nagy Katalin, Nagy Katalin és Nagy Zoltán, II. évfolyam: Nagy Máté, Oroszi Hajnalka és Szilágyi Varga Zsuzsa, I. évfolyam: Bátorfi István. A hallgatók többsége bekapcsolódott a tanszék oktatómunkájába is. A doktori alprogram szokásos éves témabemutató előadásai közül több a Helynévtörténeti szeminárium keretében Síkfőkúton hangzott el 2015 májusában.

A QS World University Rankings összeállította a 2014/2015. tanévre vonatkozóan az egyetemek tudományterületek szerinti rangsorát. A nyelvtudomány tudományterületén a DE ebben az értékelésben bekerült a legjobb 200 intézmény közé. A döntés következtében a Magyar Nyelvtudományi Intézet tanszékei jogosulttá váltak a címet igazoló embléma használatára.

A 2014/2015. tanév őszi félévében, 2014. október 8–9-én a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara fennállásának 100. évfordulója tiszteletére Kulturális örökség és a humán tudományok innovációi a 21. században címmel konferenciát szervezett. Ennek rendezvényeként tanszékünk két szekció munkáját

irányította. Az Anyanyelvi örökség — digitális archiválás — interdiszciplinaritás című szekcióban a külföldi és hazai tudományosság legkiválóbb képviselő vállaltak előadásokat: Lars-Gunnar Larsson, Bátori István, É. Kiss Katalin, Bakró-Nagy Marianne, Juhász Dezső és Ittész Nóra előadásának írott változata a Magyar Nyelvjárások hasábjain látott napvilágot (52: 13–72). A Nyelvi örökség és interdiszciplinaritás. Közelítések a Kárpát-medence 11. századi nyelvi-etnikai kérdéséhez című szekció előadói Zoltán András, Révész László, illetve Rácz Anita, Tóth Valéria és Hoffmann István voltak. Írásaik a Helynévtörténeti Tanulmányok 11. kötetében jelentek meg (7–54). Mellettük még Madas Edit, Károly László, illetve Szentgyörgyi Rudolf és Szőke Melinda is tartott előadást a két szekcióban.

Az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportja programjának megfelelően elsősorban a korai ómagyar kor szórványemlékeit érintő tudományos kutatómunkát folytatott. Ennek keretében látott napvilágot Szőke Melinda A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata (Debrecen, 2015. 244 lap) és Kovács Éva A tihanyi összeírás mint nyelvtörténeti forrás (Debrecen, 2015. 238 lap) című munkája. A két könyv A Magyar Névarchívum Kiadványai sorozatának 33., illetve 34. köteteként jelent meg. A kutatócsoport tagjai voltak: Bába Barbara tudományos munkatárs, Béres Júlia, Ditrői Eszter és Mozga Evelin tudományos segédmunkatársak, valamint Kecskemétiné Legoza Eszter ügyintéző és Szűcs Imre informatikus. A gyermekgondozási szabadságra távozó Kovács Éva helyére Kazamér Éva került, az ugyanilyen okok miatt távol levő Köteles-Szőke Melindát és Tóth Teodórárt részfoglalkozású tudományos főmunkatársként, illetve tudományos munkatársként Tóth Valéria és Rácz Anita váltotta. A kutatócsoportot Hoffmann István vezette.

A Magyar Nyelvtudományi Tanszék, az akadémiai kutatócsoport és a Magyar Nyelvtudományi Társaság névtani tagozatának közös szervezésében rendeztük meg Síkfőkúton a X. Helynévtörténeti szemináriumot 2015. május 20–23 között. A tanácskozáson 17 előadás hangzott el. A tanszék és az akadémiai kutatócsoport — korábbi hagyományokat folytatva — 2015 júliusában két hetes adatbázis-építő tábort rendezett, amelynek keretében szakértő irányítás mellett 20 egyetemi hallgató járult hozzá munkájával a Magyar Digitális Helynévtár anyagának gyarapításához.

A tanszék oktatói és a kutatócsoport tagjai számos konferencián vettek részt előadással. Ezek közül itt csupán egyet emelünk ki: Tóth Valéria, Gyórfy Erzsébet, Reszegi Katalin és Rácz Anita 2014 augusztusában a Nemzetközi Névtudományi Társaság kongresszusán Glasgow-ban tartott angol, illetve francia nyelvű előadást. Ugyanitt az ICOS (International Committee of Onomastic Sciences) a Debreceni Egyetem Magyar nyelvudományi Intézetének ítélte oda a következő, 2017-ben sorra kerülő kongresszusának rendezési jogát. A társaság vezető testülete tagjainak sorába választotta Tóth Valériát.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság debreceni csoportja 2014 őszén négy felolvasó ülést tartott, amelyek keretében Paula Sjöblom (Turkui Egyetem), Nagy Katalin, Szilágyi-Varga Zsuzsa és Kazamér Éva tartott előadást. Ez utóbbi alkalommal köszöntötte a debreceni csoport Szikszainé Nagy Irma nyugalmazott tudományos tanácsadót 70. születésnapján. E jeles alkalommal kollégái születésnapi kötettel köszöntötték az ünnepeltet: Stílusról, nyelvről — sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma 70. születésnapjára. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 91. Szerk.: Dobi Edit–Domonkosi Ágnes–Pethő József. Debrecen, 2014. 332 lap). 2015 tavaszán társasági ülés keretében három előadás hangzott el, az előadók Györffy Erzsébet, A. Molnár Ferenc és Kazamér Éva voltak.

2014-ben Györffy Erzsébet három évre szóló Bolyai János Kutatói Ösztöndíjat nyert el, Fehér Krisztina pedig Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíjban részesült. A Debreceni Egyetem Tóth Valériának a tehetséggondozás terén végzett kiemelkedő munkáját Pro Cura Ingenii Díjjal ismerte el. 2015-ben Rácz Anita megkapta a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Elismerő Oklevelét. Tóth Valériát az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága tagjává, Hoffmann Istvánt pedig az MTA Tudományetikai Bizottsága tagjává választották. Hoffmann István 2015-től a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Doktori Tanácsának elnöki tisztségét is betöltötte.

A tanszékről további információk találhatóak a <http://mnytud.arts.unideb.hu> honlapon, az akadémiai kutatócsoport tevékenységéről pedig az alábbi honlapon lehet tájékozódni: <http://mnyknk.unideb.hu/>.

HOFFMANN ISTVÁN

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének megvásárolható kiadványai

Magyar Nyelvjárások 1., 7–13., 15., 17–24, 26–31., 33–37., 39–45., 47–52. 1951–2014.
500–2000 Ft/kötet

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai

2. CSÜRY BÁLINT, *A szamosháti nyelvjárás felső nyelvvállású magánhangzóinak története*. Debrecen, 1939. (17 lap) 150 Ft
5. KOVÁCS ISTVÁN, *Szógyűjtemény a visszatért Óbástról. Ezelőtt Nógrád, ma Gömör megye*. Debrecen, 1939. (28 lap) 150 Ft
13. BÁRCZI GÉZA, *A városi népanyelv kérdéséhez*. Debrecen, 1941. (18 lap) 150 Ft
14. KOVÁCS ISTVÁN, *Igekötőink fejlődése és használata a medvesalji népanyelvben*. Debrecen, 1941. (35 lap) 150 Ft
15. SZABÓ ISTVÁN, *Az í-zés esetei a békési nép nyelvében*. Debrecen, 1941. (32 lap) 150 Ft
17. *Népanyelvi szövegmutatványok*. Közli Bakó Elemér, Deák Györgyné, Bartha Katalin, Imre Samu, Keresztes Kálmán, Kovács István, Pető József, Szerdahelyi István, Szilágyi László, Szűts Ferenc, Varga Lajos, Végh József. Debrecen, 1941. (39 lap) 150 Ft
21. KNEZSA ISTVÁN, *Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei*. Debrecen, 1943. (42 lap) 150 Ft
22. BAKÓ ELEMÉR, *Egy magyar szócsalád, hop, hoporcs, hömpölyög, hederít*. Debrecen, 1943. (22 lap) 150 Ft
23. BÁRCZI GÉZA, *Jegyzetek a budapesti népanyelvről*. Debrecen, 1943. (21 lap) 150 Ft
24. SZILÁGYI LÁSZLÓ, *A rokonságnevek a hajdúnánási nép nyelvében*. Debrecen, 1943. (28 lap) 150 Ft
25. VARGA LAJOS, *Igealakok és igeragozás a szuhogyi népanyelvben*. Debrecen, 1943. (19 lap) 150 Ft
26. VÉGH JÓZSEF, *A békési népanyelv névszótövei*. Debrecen, 1943. (156 lap) 150 Ft
29. PAPP LÁSZLÓ, *Az ú és ü hangok a hosszúpályi népanyelvben*. Debrecen, 1949. (60 lap) 150 Ft
30. BENKŐ LORÁND, *A Nyárádmente földrajzinevei. Adattár*. Debrecen, 1950. (19 lap) 150 Ft
32. D. BARTHA KATALIN, *A szlavóniai nyelvjárás szóképzése*. Debrecen, 1952. (30 lap) 150 Ft
38. SULÁN BÉLA, *Adalékok az argó szókincsének tanulmányozásához*. Debrecen, 1961. (20 lap) 150 Ft
40. SULÁN BÉLA, *Magyar -ó < szláv -ou ~ ov?* Debrecen, 1962. (13 lap) 150 Ft
42. IMRE SAMU–KÁLMÁN BÉLA, *Módszertani tanulmányok a nyelvjáráskutatás köréből*. Debrecen, 1962. (25 lap) 150 Ft
43. PAPP ISTVÁN, *A szóalkotás problémái*. Debrecen, 1963. (29 lap) 150 Ft

44. SULÁN BÉLA, *A kétnyelvűség néhány kérdéséhez*. Debrecen, 1963. (15 lap) 150 Ft
45. JAKAB LÁSZLÓ, *A felszólító módjel kérdéseiről*. Debrecen, 1964. (16 lap) 150 Ft
48. JAKAB LÁSZLÓ, *Az ingadozó igei végződések használata*. Debrecen, 1969. (20 lap) 300 Ft
51. JAKAB LÁSZLÓ–KERESZTES LÁSZLÓ, *Finnugor nyelvészet a debreceni egyetemen*. Debrecen, 1979. (25 lap) 300 Ft
52. SEBESTYÉN ÁRPÁD, *Kálmán Béla hetvenéves*. KISS ANTAL, *Kálmán Béla tudományos és publicisztikai munkássága (1934–1982)*. Debrecen, 1983. (43 lap) 300 Ft
54. KÁLMÁN BÉLA, *Vértés Edit 70 éves*. JAKAB EDIT, *Vértés Edit tudományos munkásságának bibliográfiája*. Debrecen, 1989. (17 lap) 300 Ft
56. HLAVACSKA EDIT, *Névtani tárgyú kéziratok a KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Könyvtárában. Annotált bibliográfia*. Debrecen, 1990. (44 lap) 500 Ft
57. SEBESTYÉN ÁRPÁD, *A szociolingvisztika elemei Csűry Bálint népryelvkutató iskolájában*. Debrecen, 1990. (19 lap) 300 Ft
58. KISS ANTAL, *Andrássyné Kövesi Magda 80 éves*. Debrecen, 1991. (14 lap) 300 Ft
59. K. SZOBOSZLAY ÁGNES, *Mutató a Magyar Nyelvjárások 11–25. kötetéhez*. Debrecen, 1991. (85 lap) 500 Ft
61. HOFFMANN ISTVÁN, *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen, 1993. (163 lap) 1200 Ft
62. VÉRTES EDIT, *Vélemények és ellenvélemények*. Debrecen, 1995. (35 lap) 150 Ft
63. KÁLNÁSI ÁRPÁD, *Népi beszélgetések Szatmárból*. Debrecen, 1995. (140 lap) 800 Ft
66. HOFFMANN ISTVÁN–KIS TAMÁS, *Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából. Bihar vármegye 2*. Debrecen, 1998. (314 lap) 1000 Ft
67. KÁLNÁSI ÁRPÁD, *Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük*. Debrecen, 1996. (274 lap) 1200 Ft
68. KIS TAMÁS, *A magyar szleng kutatás bibliográfiája*. Debrecen, 1996. (99 lap) 500 Ft
69. VÖRÖS ÉVA–PRISZTER SZANISZLÓ, *Márton József Természethistóriai képeskönyvének növénynevei*. Debrecen, 1997. (61 lap) 250 Ft
71. KIS TAMÁS, *Szemponatok és adalékok a magyar szleng kutatásához*. Debrecen, 1997. (57 lap) 500 Ft
72. KÁLNÁSI ÁRPÁD, *Fejezetek a Csűry-iskola történetéből*. Debrecen, 1998. (95 lap) 800 Ft
77. KENÉZ TÜNDE, *A debreceni könyvkötészet szókincse*. Debrecen, 2002. (77 lap) 500 Ft
79. DOMONKOSI ÁGNES, *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. Debrecen, 2002. (248 lap) 1200 Ft
80. SEBESTYÉN ÁRPÁD, *A névutók állománya és rendszere a Jókai-kódexben (1372 u.)*. Debrecen, 2002. (190 lap) 1000 Ft
81. BODA ISTVÁN KÁROLY–PORKOLÁB JUDIT, *A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében*. Debrecen, 2003. (145 lap) 1000 Ft
82. ZAICZ GÁBOR–CSEPREGI MÁRTA, *Vértés Edit emlékezete*. Debrecen, 2004. (36 lap) 300 Ft
83. KÁLNÁSI ÁRPÁD, *Debreceni civis szótár*. Debrecen, 2005. (830 lap) 3000 Ft
84. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*. Debrecen, 2005. (137 lap) 2000 Ft
85. VÖRÖS ÉVA, *A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen, 2007. (500 lap) 2500 Ft
86. TAKÁCS JUDIT, *Keresztszavak jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje*. Debrecen, 2007. (170 lap) 1800 Ft

87. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A Nyugat stílári sokszinűsége. A Nyugat születésének 100. évfordulója alkalmából a 2008. május 28-án Debrecenben tartott tudományos emlékülés anyaga.* Debrecen, 2008. (166 lap) 1200 Ft
88. HOFFMANN ISTVÁN szerk., *Szűlőföld és nyelvi hagyomány. Válogatás Sebestyén Árpád írásaiból.* Debrecen, 2009. (279 lap) 2000 Ft
89. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A stíluskohézió eszközei a modern és posztmodern szövegekben.* Debrecen, 2011. (207 lap) 1800 Ft
90. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúrát meghatározó szerepe.* Debrecen, 2012. (207 lap) 1800 Ft
91. DOBI EDIT–DOMONKOSI ÁGNES–PETHŐ JÓZSEF szerk., *Stílusról, nyelvről — sokszinűen. Szikszainé Nagy Irma hetvenedik születésnapjára.* Debrecen, 2014. (332 lap) 3000 Ft

Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár

4. JAKAB LÁSZLÓ–BÖLCSKEI ANDRÁS, *A XVI. századi orvosi könyv szóalakmutatója.* Debrecen, 1988. (594 lap) 800 Ft
5. JAKAB LÁSZLÓ–BÖLCSKEI ANDRÁS, *Csokonai-szókincstár 1.* Debrecen, 1993. (591 lap) 1200 Ft
6. JAKAB LÁSZLÓ–KISS ANTAL, *A Guarji-kódex ábécérendes adattára.* Debrecen, 1994. (367 lap) 800 Ft
7. JAKAB LÁSZLÓ–KISS ANTAL, *Az Apor-kódex ábécérendes adattára.* Debrecen, 1997. (451 lap) 800 Ft
8. JAKAB LÁSZLÓ–BÖLCSKEI ANDRÁS, *Balassi-szótár.* Debrecen, 2000. (623 lap) 2000 Ft
9. JAKAB LÁSZLÓ–KISS ANTAL, *A Festetics-kódex ábécérendes adattára.* Debrecen, 2001. (343 lap) 1500 Ft
10. JAKAB LÁSZLÓ, *A Jókai-kódex mint nyelvi emlék.* Debrecen, 2002. (527 lap) 2000 Ft
11. JAKAB LÁSZLÓ–BÖLCSKEI ANDRÁS, *Egy XVI. századi emlékirat szókincstára. Zay Ferenc, Az Landor feyrwar el wezessenek oka e woth es igy essewth (1535 k.).* Debrecen, 2003. (261 lap) 1200 Ft
12. JAKAB LÁSZLÓ, *Csokonai-szókincstár 2.* Debrecen, 2011. (1024 lap) 3500 Ft

A Magyar Névarchívum Kiadványai

1. HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA szerk., *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból 1. Abaij–Csongrád vármegye.* Debrecen, 1997. (156 lap + 33 térkép) 1200 Ft
3. HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA szerk., *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból 2. Doboka–Győr vármegye.* Debrecen, 1999. (123 lap + 16 térkép) 1200 Ft
4. TÓTH VALÉRIA, *Az Árpád-kori Abaij és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára.* Debrecen, 2001. (304 lap) 2000 Ft
5. PÓCZOS RITA, *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése.* Debrecen, 2001. (190 lap) 2000 Ft
6. TÓTH VALÉRIA, *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. Abaij és Bars vármegye.* Debrecen, 2001. (245 lap) 2000 Ft

8. *Helynévtörténeti Tanulmányok 1.* 2004. (207 lap) 1600 Ft
9. RÁCZ ANITA, *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata.* Debrecen, 2005. (235 lap) 2000 Ft
10. HOFFMANN ISTVÁN szerk., *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. I. Abauj–Csongrád vármegye.* Debrecen, 2005. (449 lap) 4500 Ft
11. *Helynévtörténeti Tanulmányok 2.* (224 lap) 1600 Ft
12. RÁCZ ANITA, *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára.* (372 lap + 1 térkép) 2300 Ft
13. *Helynévtörténeti Tanulmányok 3.* 2008. (193 lap) 2000 Ft
14. TÓTH VALÉRIA, *Településnevek változástipológiája.* Debrecen, 2008. (285 lap) 2000 Ft
15. *Helynévtörténeti Tanulmányok 4.* 2009. (193 lap) 2000 Ft
16. HOFFMANN ISTVÁN, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* Debrecen, 2010. (259 lap) 2500 Ft
17. *Helynévtörténeti Tanulmányok 5.* 2010. (271 lap) 2200 Ft
18. PÓCZOS RITA, *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása.* Debrecen, 2010. (237 lap) 2200 Ft
19. RÁCZ ANITA, *Adatok a népnévvél alakult régi településnevek történetéhez.* Debrecen, 2011. (248 lap) 2500 Ft
20. GYÖRFFY ERZSÉBET, *Korai ómagyar kori folyóvíznevek.* Debrecen, 2011. (224 lap) 2500 Ft
21. RESZEGI KATALIN, *Hegynevek a középkori Magyarországon.* Debrecen, 2011. (216 lap) 2500 Ft
22. SCHWING, JOSEF, *Die deutschen mundartlichen Ortsnamen Südtransdanubiens (Ungarn).* Debrecen, 2011. (213 lap) 3500 Ft
23. *Helynévtörténeti Tanulmányok 6.* 2011. (226 lap) 2500 Ft
24. *Helynévtörténeti Tanulmányok 7.* 2012. (172 lap) 2500 Ft
25. HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA szerk., *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból 3. Heves–Küküllő vármegye.* Debrecen, 2012. (115 lap + 23 térkép) 3000 Ft
26. BÉNYEI ÁGNES, *Helynévképzés a magyarban.* Debrecen, 2012. (134 lap) 2200 Ft
27. *Helynévtörténeti Tanulmányok 8.* 2012. (172 lap) 2500 Ft
28. KENYHERCZ RÓBERT, *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke.* Debrecen, 2013. (222 lap) 2500 Ft
29. *Helynévtörténeti tanulmányok 9.* 2013. (172 lap) 2500 Ft
30. HOFFMANN ISTVÁN, *Mikrotoponímiai vizsgálatok 1. Tapolcafő helynevei.* Debrecen, 2013. (138 lap) 2200 Ft.
31. *Helynévtörténeti Tanulmányok 10.* 2014. (206 lap). 2500 Ft
32. BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA: *Magyar földrajzi köznevek tára.* Debrecen, 2014. (338 lap) 3500 Ft
33. SZÓKE MELINDA, *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata.* Debrecen, 2015. (244 lap) 2500 Ft
34. KOVÁCS ÉVA, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás.* Debrecen, 2015. (238 lap) 2500 Ft
35. BÁBA BARBARA szerk., *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Debrecen, 2015. (473 lap) 5900 Ft
36. *Helynévtörténeti Tanulmányok 11.* 2015. (200 lap). 2500 Ft

Onomastica Uralica

1. *Onomastica Uralica 1 a–b. Selected Bibliography of the Onomastics of the Uralian Languages.* 2001. (469 lap) 2000 Ft
2. *Onomastica Uralica 2. History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages.* 2002. (275 lap) 1500 Ft
3. *Onomastica Uralica 3. Settlement Names in the Uralian Languages.* 2005. (182 lap) 2500 Ft
4. *Onomastica Uralica 4. Borrowing of Place Names in the Uralian Languages.* 2007. (223 lap) 3000 Ft
5. *Onomastica Uralica 5.* 2007. (172 lap) 2500 Ft
7. *Onomastica Uralica 7.* 2008. (168 lap) 2400 Ft
8. *Onomastica Uralica 8. Patrocinny Settlement Names in Europa.* 2011. (249 lap) 2500 Ft

Officina Textologica

3. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez. Magyar nyelvű szövegek elemzéséhez.* Debrecen, 1999. (147 lap) 1000 Ft
4. DOBI EDIT–PETŐFI S. JÁNOS szerk., *Koreferáló elemek — koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió.* Debrecen, 2000. (223 lap) 1000 Ft
5. PETŐFI S. JÁNOS–SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *Grammatika — szövegnyelvészet — szövegtan.* Debrecen, 2001. (147 lap) 1000 Ft
6. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió.* Debrecen, 2002. (140 lap) 1000 Ft
7. PETŐFI S. JÁNOS–SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. Linearizáció, téma–réma szerkezet.* Debrecen, 2002. (166 lap) 1000 Ft
8. DOBI EDIT, *Kétlépcsős szövegmondat-reprezentáció szemiotikai textológiai keretben.* Debrecen, 2002. (200 lap) 1000 Ft
9. PETŐFI S. JÁNOS–SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. Linearizáció, tematikus progresszió.* Debrecen, 2003. (119 lap) 1200 Ft
10. PETŐFI S. JÁNOS–SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A szövegorganizáció elemzésének aspektusai. Fogalmi sémák.* Debrecen, 2004. (141 lap) 2000 Ft
11. PETŐFI S. JÁNOS szerk., *Adalékok a magyar nyelvészet szövegtani diszkurzusához.* Debrecen, 2005. (123 lap) 2000 Ft
13. CSÜRY ISTVÁN, *Kis könyv a konnektorokról.* Debrecen, 2005. (196 lap) 2000 Ft
14. DOBI EDIT szerk., *A forgatókönyv mint dinamikus szövegszervező erő.* Debrecen, 2008. (123 lap) 1200 Ft
15. PETŐFI S. JÁNOS, *Egy poliglott szövegnyelvészeti–szövegtani kutatóprogram 2.* Debrecen, 2009. (124 lap) 1200 Ft
16. DOBI EDIT szerk., *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Poliglott terminológiai és fogalmi áttekintés. Petőfi S. János 80. születésnapjára.* Debrecen, 2011. (158 lap) 1200 Ft
17. DOBI EDIT szerk., *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Diskusszió.* Debrecen, 2012. (181 lap) 1500 Ft

18. CSÚRY ISTVÁN szerk., *Fifteen years of research in text linguistics. The Officina Textologica project. In memoriam János S. Petőfi*. Debrecen, 2013. (134 lap) 1500 Ft

Szlengkutatás

7. KIS TAMÁS: *A magyar szlengkutatás bibliográfiája*. 2. javított, bővített kiadás. Debrecen, 2011. (237 lap) 2500 Ft

Egyéb kiadványok

- KÁLNÁSI ÁRPÁD szerk., *Bakó Elemér, Az amerikai magyarok nyelvének kutatásáról*. Debrecen, 2002. (91 lap) 640 Ft
- KÁLNÁSI ÁRPÁD, *A Fehérgyarmati járás földrajzi nevei. Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei 2*. Debrecen, 1984. (508 lap) 1200 Ft
- KÁLNÁSI ÁRPÁD–JAKAB LÁSZLÓ, *A Nyírbátori járás földrajzi nevei. Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei 3*. Debrecen, 1987. (431 lap) 1200 Ft
- KÁLNÁSI ÁRPÁD–SEBESTYÉN ÁRPÁD, *A Csengeri járás földrajzi nevei. Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei 5*. Debrecen, 1993. (549 lap) 800 Ft
- NYIRKOS ISTVÁN, *Az inetimologikus mássalhangzók a magyarban*. Debrecen, 1987. (184 lap) 800 Ft
- SEBESTYÉN ÁRPÁD, *Értsünk szót! Útvesszők és útjelzők mindennapi nyelvhasználatunkban*. Debrecen, 1994. (220 lap) 800 Ft
- Zay Ferenc, *Az Landor Feyrwar el wezessenek oka e woth es igy essewth (1535 k.)* Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyzetekkel és tanulmánnyal közléteszi KOVÁCS ISTVÁN. Debrecen, 1982. (227 lap) 800 Ft

TARTALOM

Tanulmányok

GYÖRFFY ERZSÉBET: A helynévismeretről	5
E. NAGY KATALIN: Helynév-szociológiai vizsgálatok két Hajdú-Bihar megyei településen	35
DITRÓI ESZTER: Név földrajzi térképlapok klaszteranalízise Zala megye helynevei alapján	47
HANKUSZ ÉVA: Összevető helynév vizsgálatok Szatmár megye területéről	63
NAGY MÁTÉ: A <i>gorond</i> lexéma etimológiai és szóföldrajzi vizsgálata	77
BÁTORI ISTVÁN: A <i>telek</i> mint helynévformáns	95
KOVÁCS HELGA: A várnév mint helynévfajta	107
DOBI EDIT: Konstringencia és tematikus progresszió	121

Köszöntés

HOFFMANN ISTVÁN: Jakab László nyolcvanöt éves	129
---	-----

Nyelvjárási adatok

GYÖRFFY ERZSÉBET: Tépe helynevei	131
E. NAGY KATALIN: Bakonszeg helynevei	145
SZILÁGYI VARGA ZSUZSA: A romániai Kisbábony helynevei	157
KENYHERCZ RÓBERT: Az <i>Urbaria et conscriptiones</i> című gyűjtemény Szepes vármegyére vonatkozó településnévi adatai	188

Ismertetések, bírálatok

SZŐKE MELINDA: Szentgyörgyi Rudolf, A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása	211
CSATÁR PÉTER: Tolcsvai Nagy Gábor, Bevezetés a kognitív nyelvészetbe ...	218
LENGYEL ZSOLT: Pléh Csaba–Lukács Ágnes szerk., Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv	223

VANČO ILDIKÓ: Borbély Anna, Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben	244
KISS ANITA: Márku Anita, „Po zákárpátszki”. Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben	249
DOMONKOSI ÁGNES: Erdély Judit, Fatikus beszéd. Megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székelyföldi nyelvhasználatban	255
KÁROLY LÁSZLÓ: Sándor Klára, A székely írás nyomában	260
SZILÁGYI VARGA ZSUZSA: Kiss Kálmán, Csűry Bálint és a szamosháti tájnyelv	266
HOFFMANN ISTVÁN: Beszámoló a 2014/2015. tanévről	269

Számunk szerzői

BÁTORI ISTVÁN, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskola

CSATÁR PÉTER, egyetemi docens, Debreceni Egyetem Német Nyelvészeti Tanszék

DITRÓI ESZTER, tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia–Debreceni Egyetem, Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport

DOBI EDIT, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék

DOMONKOSI ÁGNES, főiskolai tanár, Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék

GYÖRFFY ERZSÉBET, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék

HANKUSZ ÉVA, MA-hallgató, Debreceni Egyetem

HOFFMANN ISTVÁN, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék

KÁROLY LÁSZLÓ, egyetemi tanár, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Seminar für Orientkunde, Turkologie

KENYHERCZ RÓBERT, egyetemi adjunktus, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet

KISS ANITA, MA-hallgató, Debreceni Egyetem

KOVÁCS HELGA, tudományos segédmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia–Debreceni Egyetem, Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport

LENGYEL ZSOLT, professor emeritus, Pannon Egyetem Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

E. NAGY KATALIN, tudományos segédmunkatárs, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék

NAGY MÁTÉ, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskola

SZILÁGYI VARGA ZSUZSA, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskola

SZÓKE MELINDA, tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia–Debreceni Egyetem, Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport

VANČO ILDIKÓ, egyetemi docens, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet